Cartea prietenului meu
roman
roman
PIERRE NOZIÈRE

ANATOLE

FRANC
E

ANATOLE FRANCE
I

CARTEA PRIETENULUI MEU ® PIERRE NOZIÈRE**Anatole France** LE LI VRE DE MON AMI PIERRE NOZIÈRE **Paris, Calmann-Lévy,** Édite

aANATOLE FRANCE

CARTEA
< • biNuLUl MEU

NOZIÈRE

Traducere de Raul Juii

CARTEA ROMÂNEASCĂ **1989**

CARTEA PRIETENULUI MEU

CARTEA LUI FIERR

E31 decembrie 188...

Nel mezzo dei cammin di nostra vita..".
Pe cînd e omu-n miezul vieţii lui..;

i

Versul acesta, cu care Dante îşi începe primul cînt din Divina Comedie, îmi vine-n gînd astă-seară, pentru a suta oară poate. Dar pentru întîia oară mă mişcă.

Cu cîtă pasiune mi-l repet în minte, cît de maiestuos şi de plin mi se pare ! Desigur, fiindcă mi se potriveşte atît de bine mie însumi. Am şi eu, la rîndul meu, vîrsta împlinită de Dante pe vremea cînd bătrînul soare îşi îndrepta lumina asupra celui dintîi an al veacului al XIV- lea. Sînt şi' eu în miezul vieţii, presupunînd eă drumul ei e la fel de lung pentru toţi şi că duce neapărat la bătrîneţe.

Dumnezeule ! ştiam de acum douăzeci de ani că va trebui să ajung aici : şliam, dar n-o simţeam. Mă sinchiseam atunci de drumul vieţii ca de drumurile din Chicago ! Acum, după ce am urcat coasta, întorc capul pentru a îmbrăţişa dintr-o privire toată întinderea pe care am străbătut-o atît de repede, şi versul poetului florentin îmi stîrneşte atîtea vise, că mi-aş petrece bucuros noaptea

înaintea focului, evocînd fantome... să plutească în juru-mi. Morţii, vai, sînt atît de uşori !

Ce bine e cînd stai şi-ţi aminteşti ! Tăcerea nopţii te îmbie. Liniştea ei dă curaj stafiilor, timide şi sperioase de felul lor, care £er linişte şi singurătate cînd vin să vorbească la ureche prietenilor vii. Perdelele s-au tras la ferestre, draperiile atîrnă în falduri grele pînă la covor. O singură uşă a rămas întredeschisă şi ochii mei se îndreaptă pe negîndite spre ea. Se strecoară de acolo o lumină de opal ; ajung pînă la mine răsuflări egale şi molcome, şi n-aş putea să deosebesc nici eu răsuflarea mamei de aceea a copiilor.

Dormiţi, scumpii mei, dormiţi !

Nel mezzo del cammin di nostra vita...

într-un colţ, în faţa focului ce se stinge, visez, şi-mi închipui că această veche casă a familiei mele, cu camera în care veioza aruncă o lumină tremurîndă şi de unde vin respiraţiile acestea pure, este un han singuratic, în- tîlnit pe lungul drum din care, pînă acum, am şi străbătut jumătate.

Dormiţi, scumpii mei ; mîine vom pleca mai departe !

Mîine ! A fost un timp cînd acest cuvînt era pentru mine plin de cea mai frumoasă dintre vrăji. Rostindu-l numai, vedeam necunoscute şi fermecătoare chipuri fă- cînclu-mi semn cu degetul şi şoptindu-mi : „Vino !". Şi ce mult iubeam atunci viaţa ! Credeam în ea ca un îndrăgostit, şi nu mi-ar fi trecut prin gînd că ar putea să se poarte aspru cu mine, deşi ştiam cît e de nemiloasă.

N-o învinovăţesc. Nu mi-a făcut atîtea răni ca altora. M-a şi mîngîiat, uneori, parcă din întîmplare, ea, care trece cu atîta nepăsare pe lîngă noi ! In schimbul a ceea ce mi-a luat sau refuzat, mi-a dat adevărate comori, pe lingă care tot ce doream nu era decît cenuşă şi fum. Cu toate

acestea, am pierdut speranţa, şi acum nu mai pot să aud cuvîntul *Mîine !* fără a încerca un sentiment de nelinişte şi de tristeţe.

Nu ! nu mai am încredere în vechea mea prietenă, viaţa. Dar o iubesc încă. Atîta timp cît voi vedea sfînta ei lumină strălucind pe trei frunţi albe, pe trei frunţi iubite, voi spune că-i frumoasă şi o voi binecuvînta.

Sînt clipe cînd totul mă surprinde, clipe în care lucrurile cele mai simple îmi dau fiorul misterului

.Astfel, mi se pare, în momentul acesta, că memoria este **o** facultate minunată şi că darul ei de a face să reînvie trecutul este la fel de surprinzător, ba mult mai surprinzător decît darul de a privi în viitor.

E o binefacere amintirea ! Noaptea e liniştită, am strîns grămadă tăciunii în cămin şi am înteţit focul. Dormiţi, scumpii mei, dormiţi ! îmi scriu amintirile din copilărie şi asta

PENTRU VOI TRE

IPRIMELE CUCERIRI

1

MONŞTRII

Oamenii care mi-au spus că nu-şi mai amintesc nimic din cei dinţii ani ai copilăriei m-au surprins tare mult. Cît despre mine, am păstrat amintiri vii încă de pe timpul cînd nu eram decît un copil mic ele tot. E adevărat că nu sînt decît imagini izolate, dar care, tocmai de aceea, se desprind cu mai multă strălucire pe un fundal obscur şi misterios. Cu toate că sînt încă destul de departe de

bătrîneţe, amintirile acestea, deosebit de dragi, îmi par că vin dintr-un trecut nespus de îndepărtat. îmi închipui că lumea era atunci la măreţele sale începuturi, învăluită toată în cele mai fragede culori. Dacă aş fi un sălbatic, aş crede că lumea e tot atît de tînără ca şi mine sau, dacă vreţi, tot atît de bătrînă. Dar, din nenorocire, nu sînt deloc sălbatic. Am citit multe cărţi despre vechimea pă- mîntului şi origirffea speciilor şi compar, cu melancolie, scurta durată a indivizilor cu lunga durată a speciilor. Ştiu, prin urmare, că nu derhult aveam pătuţul meu cu plasă, într-o cameră mare dintr-o casă veche şi foarte dărăpănată, care a fost dărîmată apoi pentru a face loc noilor clădiri ale Şcolii de Belle-Arte. Acolo locuia tatăl meu, un modest medic şi un mare colecţionar de curiozităţi ale naturii. Cine a spus oare că cei mici n-au memorie ? Mai am în faţa ochilor camera, tapetată în verde, cu desene, şi drăguţa gravură, in culori, care reprezenta, după cum am aflat mai tîrziu, pe Virginie trecind, pe braţele lui Paul, vadul Rîului Negru. Am trecut în această cameră prin aventuri extraordinare.

După cum v-am spus, aveam un pătuţ cu plasă care stătea toată ziua într-un colţ şi pe care mama îl aşeza în fiecare noapte în mijlocul camerei, desigur, ca să fie mai aproape de patul ei, ale cărui perdele imense mă umpleau de teamă şi de admiraţie. Era o poveste întreagă cu culcatul meu. Nu mergea fără rugăminţi, lacrimi, îmbrăţişări. Dar nu numai atît : cum mă vedeam în cămaşă, o luam la picior iepureşte. Mama mă scotea de sub vreo mobilă ca să mă bage din nou în pat. Era vesel de toL

Dar abia mă culcam, că nişte inşi cu totul străini ele familia mea începeau să-mi dea tîrcoale. Aveau nasuri ca ciocurile de barză, mustăţi zbîrlite, burţi ţuguiate şi picioare cu pinteni de cocoş. Se arătau numai din profil, cu un ochi rotund în mijlocul obrazului şi mergeau în şir, unul după altul, ţinind în mină măturі, suliţe, chitare, seringi şi cîteva instrumente necunoscute. Urîţi cum erau, n-ar fi trebuit să se arate ; dar ce-i al lor,

e al lor : se strecurau fără zgomot de-a lungul pereţilor şi nici unul din ei. nici cel mai mic, care mergea la urmă şi avea un petic în fundul pantalonilor, n-a făcut niciodată vreun pas spre patul meu. Era vădit că o forţă îi ţinea lipiţi de pereţii pe lîngă care se strecurau şi că nu aveau o grosime apreciabilă. Asta mă liniştea puţin : de altfel, stăteam de veghe. Vă închipuiţi că într-o asemenea tovărăşie nu poţi închide ochii, li ţineam deschişi. Şi totuşi (altă minune), deodată, mă regăseam în camera inundată de soare, unde n-o vedeam decît pe mama, într-un capot roz, neputînd să-mi dau seama cum noaptea, împreună cu monştrii ei, dispăruseră.

— Tare iţi mai place să dormi ! îmi spunea mama rîzînd.

în adevăr, trebuie să fi fost un straşnic amator de somn.

Ieri, hoinărind pe cheiuri, am văzut în prăvălioara unui negustor de gravuri unul din acele caiete cu desene groteşti, în care lorenul Callot îşi încerca măiestria cu peniţa sa subţire şi incisivă şi care se găsesc clin ce în ce mai rar. Pe vremea copilăriei mele, o negustoreasă de stampe, mătuşa Mignot, vecina noastră, tapisa cu ele un perete întreg şi eu' le priveam în fiecare zi, de cîte ori mă duceam şi mă întorceam de la plimbare ; ochii mei sorbeau aceşti monştri şi, cînd stăteam culcat în pătuţul meu cu plasă, îi revedeam, fără ca mintea să mă fi ajutat să-i recunosc. O, magie a lui Jacques Callot !

Micul caiet, pe care-l răsfoiam, trezea în mine o întreagă lume dispărută, şi vedeam, în închipuire, ridi- eindu-se o pulbere înmiresmată, în care se iveau, una după alta, umbrele celor atît de dragi mie.

2

DOAMNA IN ALB

Într-o vreme, locuiau, în aceeaşi casă cu noi, două doamne, două doamne îmbrăcate una numai în alb, cealaltă numai în negru.

Nu mă întrebaţi dacă erau tinere : asta depăşea putinţa mea de cunoaştere. Dau ştiu că miroseau frumos şi că aveau tot felul de bunătăţi. Mama mea, care era foarte ocupată, şi nu prea intra în vorbă cu vecinii, nu se ducea deloc la ele. Dar eu mergeam des, mai ales la ora gustării de după-amiază, pentru că doamna în negru îmi dădea prăjituri. Prin urmare, mergeam singur în vizită. Trebuia să străbat toată curtea. Mama mă supraveghea de la fereastră şi ciocănea în geam cînd zăboveam prea mult, ui- "tîndu-mă ia birjarul care-şi ţesăla caii. Era o treabă destul de grea să urc scara cu rampa de fier, ale cărei trepte prea înalte nu erau deloc potrivite pentru picioruşele mele. Dar osteneala mi-era răsplătită de îndată ce ajungeam în camera doamnelor : erau acolo mii de lucruri care mă făceau să mă cufund în extaz. Nimic însă nu întrecea cele două figurine caraghioase de porţelan aşezate pe cămin, de o parte şi de alta a pendulei. Dădeau din cap şi scoteau limba, fără să le mişte nimeni. Am aflat că erau aduse din China şi mi-am făgăduit să merg şi eu acolo. Greutatea era s-o conving pe bonă să mă conducă. Ştiam bine că China se afla dincolo de Arcul de Triumf, dar nu puteam niciodată să-mi dau seama cum se ajunge pînă la ea.

Se mai afla, în camera doamnelor, un covor înflorat, pe care mă tăvăleam cu nespusă plăcere, şi o canapeluţă moale şi adîncă, din care făceam cînd un vapor, cînd un cal sau o trăsură. **Doamna în** negru, cam grasă, îmi pare, exa foarte blîndă şi nu mă dojenea niciodată. Doamna în alb era cam nerăbdătoare şi repezită de felul ei, dar rîdea atît de drăguţ ! O duceam bine toţi trei laolaltă şi hotărîsem. în sinea mea, ca nimeni afară de mine să nu mai intre în camera cu figurine de porţelan. Doamna în alb, căreia **i-am** împărtăşit hotărlrea, **şi-a** cam bătut joc de mine, după cum mi s-a părut ; dar am insistat şi mi-a promis tot ce voiam.

De promis, mi-a promis. Şi totuşi, într-o zi. am găsit un domn aşezat pe canapeaua mea, cu picioarele pe covorul meu şi vorbind cu doamnele mele ; avea un aer mulţumit. Le-a dat şi o scrisoare pe care, după ce au citit-o, i-au înapoiat-o. Asta nu mi-a plăcut şi am cerut puţină apă cu zahăr, pentru că îmi era sete, chir şi ca să atrag atenţia asupra mea. într-adevăr, domnul s-a uitat atunci la mine.

— E un micuţ vecin de-al nostru, spuse doamna în negru.

— Mamă-sa **nu-l** are decît pe el, nu-i aşa ? întrebă domnul.

— Aşa e, spuse doamna în alb. Dar de unde aţi dedus asta ?

— Pare un copil foarte răzgîiat, răspunse domnul. E indiscret şi curios. Ne priveşte cu nişte ochi cit cepele.

O făceam ca să-l văd mai bine. Nu vreau să mă laud, dar am înţeles cît se poate de bine, din cele ce vorbeau, că doamna în alb avea un bărbat care era nu ştiu ce într-o ţară depărtată, că musafirul adusese o scrisoare de la acest bărbat, că i se mulţumea pentru amabilitate şi că era felicitat pentru numirea sa ca prim-secretar. Toate acestea nu-mi plăcură şi, cînd am plecat, am refuzat s-o sărut, pe doamna în alb, ca s-o pedepsesc.

în aceeaşi zi, la cină, l-am întrebat pe tata ce este un secretar. Tata nu mi-a răspuns deloc, iar mama mi-a spus că este o mobilă în care se ţin hîrtii. Pas de mai înţelege ceva ! Am fost culcat, şi monştrii cu un ochi în mijlocul obrazului au defilat în jurul patului meu, strîm- bîndu-se mai urît ca niciodată.

Dacă vă închipuiţi că a doua zi m-am mai gîndit la domnul pe care-l găsisem la doamna în alb, vă înşelaţi

;îî uitasem de-a binelea şi nu depindea decit de el să fie şters pentru totdeauna din memoria mea. Dar a avut îndrăzneala să vină din nou la cele două prietene ale mele. Nu ştiu dacă trecuseră zece zile sau zece ani de la prima sa vizită. Astăzi sînt înclinat să cred că au fost zece zile. Era uimitor cum domnul acesta îmi lua locul. De astă dată m-am uitat bine la el şi am găsit că nu are nimic plăcut. Avea părul foarte lucios, mustăţi negre, favoriţi negri, bărbia rasă, cu o gropiţă la mijloc, talie subţire, haine frumoase, dar mai presus de toate, o mare mulţumii-e de sine. Vorbea de cabinetul ministrului Afacerilor Externe, de piese de teatru, de modă şi de cărţi noi, de serate şi baluri, la care le căutase zadarnic pe cele două doamne. Şi ele îl ascultau ! Să fi fost asta o convenţie ? Nu putea vorbi, cum făceam noi, eu şi doamna în negru, de ţări cu munţi de acadea şi rîuri de limonadă ?

După ce plecă, doamna în negru spuse că eia un tînăr fermecător. Iar eu am spus că era bătrîn şi urît. Doamna in alb nu-şi mai putu stăpîni rîsul. Nu era totuşi nimic de rîs. Oare rîdea într-adevăr de ceea ce spusesem eu, sau nici nu ascultase ce spusesem ? Doamna în alb avea două cusururi, fără a mai vorbi de un al treilea, care mă scotea din sărite : acela că plîngea, plingea, plîngea. Mama îmi zisese cîndva că oamenii mari nu plîng niciodată. Vai ! ea n-o văzuse, ca mine, pe doamna în alb, zăcînd pe un fotoliu, cu o scrisoare deschisă pe genunchi, cu capul răsturnat pe spate şi cu batista la ochi. Scrisoarea (astăzi aş paria că era o scrisoare anonimă) o supărase foarte mult. Păcat, ştia să rîdă atît de frumos ! După aceste două "vizite, îmi veni în gînd s-o cer în căsătorie. îmi răspunse că avea un bărbat în China şi că are să mă aibă şi pe mine ca bărbăţel, aici, în splaiul Malaquais ; am căzut lă învoială şi mi-a dat o prăjitură.

Dar domnul cu favoriţi negri tot mai venea, şi încă destul de des. într-o zi, pe cînd doamna în alb îmi făgăduia că va cere să mi se aducă din China nişte peşti albaştri şi o undiţă ca să-i pescuiesc, tocmai sosi şi el, şi fu poftit îndată în camera noastră. După felul

cum ne uitam unul la altul, se vedea bine că nu ne iubim. Doamna în alb îi spusese că mătuşă-sa (voia să spună doamna în negru) s-a dus după cumpărături la Două figurine. Vedeam figurinele pe cămin şi nu puteam înţelege de ce trebuia să iasă din casă ca să cumpere ceva de la ele. Dar se întîmplă în fiecare zi lucruri alît de greu de înţeles ! Domnul nu păru deloc îndurerat de lipsa doamnei în negru, şi-i spuse doamnei în alb că ar vrea să vorbească cu ea ceva serios. Ea se aşeză cu cochetărie pe canapea» şi-i făcu semn că-l ascultă. In timpul acesta, el se uita la mine şi părea încurcat.

— E foarte drăguţ băieţaşul, spuse în sfîrşit, mîngîin- du-mă pe cap, dar...

— E bărbăţelul meu, zise doamna în alb.

— Ei bine, adăugă domnul, nu s-ar putea să-l trimiteţi acasă, la mămica ? Ceea ce vă voi spune nu poate fi auzit decît de dumneavoastră.

Ea nu se împotrivi.

— Du-te. dragule, mă îndemnă ea, de te joacă în sufragerie şi să nu vii decît atunci cind te voi chema eu. Du-te, dragă !

Am plecat cu inimă frîntă. Sufrageria era totuşi destul de atrăgătoare : se afla acolo un tablou cu ornic care înfăţişa un munte pe ţărmul mării şi o biserică sub cer albastru. Cînd suna, o corabie începea să salte pe valuri, dintr-un tunel ieşea o locomotivă cu vagoane şi un balon se ridica în aer. Dar cînd ţi-e inima amărîtă, nimic nu ţi-o poale înveseli. De altfel, tabloul cu ornic stătea nemişcat. Pare-se că locomotiva, corabia şi balonul nu se porneau decît o dată la o oră şi era aşa ele mult o oră ! Cel puţin, pe vremea aceea. Din fericire, bucătăreasa intră să caute ceva în bufet şi, văzîndumă atît de trist, îmi dădu dulceaţă, ceea ce îmi alină chinurile inimii. Dur, cînd se termină dulceaţa, mă cuprinse din nou durerea. Deşi tabloul cu ornic nu sunase încă, mi se părea că ore fără şir trecuseră peste trista mea singurătate. Cînd şi cînd, din camera de alături răzbăteau frînturi din glasul domnului : se ruga de doamna in alb, apoi parcă se mînia împotriva

ei. Ştia el cum să le ticluiască ! Dar nu vor mai termina niciodată ? Îmi lipeam nasul de geamuri, smulgeam cîte un fir de zeegras din scaune, mai lărgeam găurile din hîrtia tapetului, rupeam ciucurii perdelelor, ce era să fac ? Plictiseala e ceva îngrozitor. **în** sîîrşit, nemaiputxndu-mă stăpxni, m-am apropiat încetişor ds uşa dinspre camera cu figurina şi m-am săltat, ca să ajung cu mîna la clanţă. Ştiam bine că făceam un lucru necuviincios şi urît : dar tocmai asta îmi dădea un fel de mxndrie.

Am deschis uşa şi am găsit-o pe cloamna în alb rezemată de cămin. Domnul, în genunchi la picioarele ei, stătea cu braţele larg deschise, voind parcă s-o cuprindă. Era mai roşu decît o creastă de cocoş ; ochii îi ieşeau din orbite. Cum poate cineva să se prezinte în halul ăsta ?

■— Încetaţi, domnule, îi spunea doamna în alb, care avea obrazul mai trandafiriu ca de obicei şi era foarte tulburată... încetaţi, dacă spuneţi că mă iubiţi, încetaţi... şi nu mă faceţi să-mi pară rău...

Doamna în alb avea aerul că-i este teamă de el şi că a ajuns la capătul puterilor.

El se scula repede cînd mă zări, şi sînt t .¡nvins că o clipă s-a gîndit să mă arunce pe fereastră. Ea însă, în loc să mă dojenească, după cum mă aşteptam, mă prinse în braţe şi mă strînse, spunîndu-mi că sînt scumpul ei.

După ce mă aşeză pe canapea, plînse mult timp încetişor", cu capul lipit de obrazul meu. Eram numai noi doi. I-am spus, ca s-o consolez, că domnul cu favoriţi e un om rău şi n-ar fi avut de suferit dacă ar fi rămas numai cu mine, după cum ne înţelesesem. Dar, oricum, găseam că oamenii mari erau cîteodată foarte ciudaţi.

Abia ne-am revenit, că doamna în negru intră cu nişte pachete.

întrebă dacă n-a fost nimeni în vizită.

— A fost domnul Arnould, răspunse liniştită doamna în alb, dar n-a stat decît o clipă.

Ştiam bine că-i o minciună ; dar geniul cel bun al doamnei în alb, care fără îndoială că stătea lîngă

mine de eîteva minute, îmi puse degetul său invizibil pe buze.

De atunci nu l-am mai văzut pe domnul Arnould şi am putut s-o iubesc în linişte pe doamna în alb ; iată de ce nu mi-a mai lăsat nici o amintire. Şi pxnă ieri, adică timp de treizeci de ani, n-am ştiut ce s-a mai Intîmplat cu ea.

Ieri m-am dus la balul dat de ministrul Afacerilor Ex~ ' terne. Sînt de aceeaşi părere cu lordul Palmerston, care spunea eă viaţa ar fi mai uşor de trăit dacă n-ar exista petrecerile. Munca zilnică nu-mi depăşeşte nici puterile, nici priceperea, şi a ajuns chiar să-mi placă. Dar recepţiile oficiale mă doboară. Ştiam că va fi plicticos şi fără noimă să mă duc la balul ministrului ; ştiam, şi totuşi rn-am dus, fiindcă aşa-i firea omului : **gîndeşte** ca un înţelept şi se comportă ca un nerod.

Abia intrasem în salonul cel mare, că au şi fost anunţaţi ambasadorul de *** şi doamna ***. 11 întîlnisem de mai multe ori pe ambasador, pe al cărui obraz subţire se citesc urme de oboseală, nu toate datorate activităţii diplomatice. A avut, se spune, o tinereţe furtunoasă, şi circulă pe seama lui, în cercurile de bărbaţi, fel de fel de zvonuri despre aventurile-i galante. Şederea lui în China, acum treizeci de ani, fusese deosebit de bogată în intrigi amoroase, despre care se povesteşte cu plăcere şi cu uşile închise, Ia cafeluţă. Soţia lui, căreia nu avusesem cinstea să-i fiu prezentat, părea să fi trecut de cincizeci de ani. Era îmbrăcată în negru : nişte splendide dantele ii învăluiau, într-un fel care stîrnea admiraţia, frumuseţea trecută, a cărei umbră se mai întrezărea încă. M-ara simţit fericit cînd i-am fost recomandat : îmi place extrem de mult conversaţia femeilor în vîrstă. Am vorbit de mii de lucruri, în timp ce tinerele femei dansau în tactul muzicii ele viori şi, din întîmplare, îmi vorbi şi de o casă de pe splaiul Malaquais, unde a locuit pe vremuri.

— Dumneavoastră eraţi doamna în alb ! am strigat eu.

— Da, aşa e, domnule, mi-a confirmat ea ; mă îmbrăcam totdeauna în alb.

— Şi eu, doamnă, **eram bărbăţelul** dumneavoastră.

— Cum ! domnule, sînteţi fiul acelui minunat doctor Noziere ? Ce mult vă plăceau prăjiturile. Vă mai plac încă ? Poftiţi la noi, să vă. ofer im nişte prăjituri. în fiecare sîmbătă seara dăm cîte un ceai intim. Cum se reîntîlnesc oamenii !

— Şi doamna în negru ?

— Eu sînt acum doamna în negru. Biata mea mătuşă a murit în timpul războiului. Spre sfîrşitul vieţii sale amintea deseori de dumneavoastră.

în timp ce stăteam de vorbă, un domn cu mustăţi şi favoriţi albi salută respectuos pe ambasadoare, cu toată graţia, puţin ţeapănă, a unui bătrîn curtezan. Mi s-a părut că-i recunosc bărbia.

— Domnul Arnould, îmi spuse ea, un vechi prieten.

3

ÎŢI DAU TRANDAFIRUL ACESTA

Locuiam într-un apartament mare. plin de lucruri ciudate. Pe pereţi erau agăţate trofee de arme primitive, peste care atîrnau. cranii şi cîte o chică ; de plai oii erau prinse nişte bărci din cele făcute din trunchiuri scobite, împreună cu vîslele lor, alături de crocodili împăiaţi ;. vitrinele erau pline de păsări, cuiburi, crengi de mărgean, şi un număr nesfîrşit de mici schelete ce păreau pline de pizmă şi rea-voinţă. Nu ştiam ce pact încheiase tata cu aceste fiinţe monstruoase ; acum ştiu : era pactul încheiat de un colecţionar. El, atît de înţelept şi de dezinteresat, visa să bage natura întreagă într-un dulap. Bineînţeles, în interesul ştiinţei ; o spunea şi o credea ; de fapt, nu era decît manie de colecţionar.

întregul apartament era plin de curiozităţi ale naturii. Numai salonaşul nu fusese invadat nici de zoologie, nici de mineralogie, nici de etnografie,

nici de teratologie ; acolo nu erau nici piei de şarpe, nici carapace de broaşte ţestoase, nici oseminte, nici săgeţi de silex, nici securi de-ale pieilor roşii, ci numai trandafiri. Tapetele salonaşului erau semănate numai cu trandafiri : înmuguriţi, închişi, smeriţi, toţi la fel de drăguţi.

Mama, care nu se împăca deloc cu zoologia comparată şi cu măsurătoarea de cranii, îşi petrecea toată ziua în salonaş, la măsuţa de lucru. Mă jucam la picioarele ei, pe covor, cu un miel care n-avea decît trei picioare, dar avusese odată patru, şi din această cauză nu era demn să stea printre iepurii cu două capete, în colecţia teratologică a tatii ; aveam şi o paiaţă care dădea din mîini şi mirosea a vopsea ; eram înzestrat, desigur, pe vremea aceea, cu multă imaginaţie, căci paiaţa şi mieluşelul jucau pentru
mine rolul feluritelor personaje a mii de drame ciudate. Cînd se întîmpla ceva deosebit de interesant fie paiaţei, fie mielului, *ti* povesteam şi mamei. Dar degeaba. Se vede că oamenii mari nu înţeleg niciodată cum trebuie ceea ce le spun copiii mici. Mama era cu gîndul aiurea. Nu mă asculta cu destulă atenţie. Asta a fost cusurul ei cel mai mare. Dar avea un fel de a mă privi, cu ochii ei mari, şi de a-mi spune *prostuţule,* care dregea totul.

într-o zi, pe cînd eram în salonaş, lăsă broderia din mînă, mă luă în braţe şi, arătîndu-mi una din florile de pe tapet, îmi spuse :

— îţi dau trandafirul acesta.

Şi, ca să-l recunosc, îi făcu o cruce cu acul de brodat. Niciodată primirea unui dar nu m-a făcut mai fericit.

-— Ce mutră de bandit are băieţaşul meu, cu părul ăsta zburlit ! Tunde-l ca pe *copiii lui Edouard,* domnule Valence.

Domnul Valence, căruia mama îi spunea toate astea, era un bătrîn bărbier, şchiop şi vioi, pe care numai ce-l vedeam şi simţeam în nări mirosul scîrbos de fier încălzit ; mă mai feream de el fiindcă avea mîinile unse cu pomadă şi fiindcă nu mă tundea niciodată fără să-mi cadă fire de păr pe ceafă. Aşa că, de cîte ori încerca să-mi pună halatul alb şi să-mi lege un şervet în jurul gîtului, eu mă împotriveam, iar el îmi spunea :

— Dar n-oi fi vrînd, micuţul meu prieten, să umbli cu părul ăsta, ca un sălbatic ; parcă ai scăpat de pe vasul *La Méduse.*

Istorisea cui vrei şi cui nu vrei, cu glasul său răsunător de meridional, naufragiul vasului *La Méduse,* din care abia scăpase, după chinuri îngrozitoare. Cînd povestea de pluta de salvare, de acele inutile şi desperate semnale, sau de mîncărurile gătite cu carne de om, vorbea ca unul care vede numai partea frumoasă a lucrurilor : căci era un om vesel, domnul Valence !

în ziua aceea mă tunse cu prea mare încetineală, după părerea mea, şi într-un chip pe care-l socotii foarte ciudat, îndată ce mă putui vedea în oglindă. îmi zării atunci părul dat în jos, pe frunte, şi tăiat scurt, de parcă aş fi avut o bonetă trasă pînă la sprîncene, şi atîrnîndu-mi pe obraji ca urechile pleoştite ale unui cîine de vînătoare.

Mama era încîntată ; Valence mă tunsese ca pe *copiii lui Edouard.* îmbrăcat cu o bluză de catifea neagră, nu mai lipsea, spunea ea, decît să fiu închis în turn, cu fratele meu mai mare...

— Să îndrăznească cineva, a adăugat ea, ridicîndu-mă în braţe, cu o semeţie fermecătoare.

Şi m-a dus .strîns îmbrăţişat pînă la trăsură. Căci ne duceam în vizită.

Am întrebat-o -cine-i fratele mai mare pe care na-l cunoşteam şi ce era turnul acela, de care mi se făcuse frică.

Şi mama, care avea răbdarea dumnezeiască şi voioşia simplă a sufletelor care nu au altceva de făcut pe lumea asta decît să iubească, îmi povesti, într-un limbaj copilăresc şi poetic, cum cei doi copii ai regelui Edouard, care erau copii frumoşi şi cuminţi, au fost smulşi de la mama lor şi sugrumaţi într-o temniţă din turnul Londrei de către fiorosul lor unchi, Richard.

Mama adăugă, inspirîndu-se, după toate aparenţele, dintr-o pictură la modă, că, la apropierea ucigaşilor, căţelul copiilor a început să latre, vestindu-i astfel să se ferească de ei.

Şi sfîrşi spunînd că povestea aceasta era destul de veche, dar atît de emoţionantă şi de frumoasă, încît constituie un nesecat izvor de inspiraţie pentru pictori şi autori de piese, şi că la teatru toţi spectatorii plîng, după cum a plîns şi ea. ,

I-am spus mamei că trebuie să fie un om foarte rău cel care a făcut-o să plîngă, pe ea şi pe toţi ceilalţi.

Mama mi-a răspuns că, dimpotrivă, trebuie să fii un suflet mare şi un mare talent pentru asta, dar eu n-am înţeles-o. Pe atunci încă nu ştiam nimic despre voluptatea lacrimilor.

Trăsura se opri pe Insula Saint-Louis, înaintea miei case vechi, unde nu mai fusesem niciodată. Urcarăm o scară de piatră, cu treptele roase şi crăpate, care parcă se uitau urît la mine.

La prima cotitură, un căţel negru începu să chelălăie : „El e, mă gîndeam, căţelul copiilor lui Edouard". Şi mă cuprinse pe neaşteptate o frică nebună, pe care n-o puteam stăpîni. Cu siguranţă că scara aceea ducea în turn şi, cum aveam părul tuns ca o bonetă şi purtam o bluză de catifea, eram, fără îndoială, un copil al lui Edouard. Voi fi ucis ! Nu voiam ; m-am agăţat de rochia mamei şi am ţipat :

— Du-mă ! Du-mă de aici ! Nu vreau să urc pe scara din turn !

— Taci odată, prostule... Haide, hai, dragul mamei, nu-ţi fie frică... într-adevăr, copilul ăsta e prea nervos... Pierre, Pierre, prostului meu drag, bagă-ţi minţile în cap !

Eu însă, agăţat de fusta mamei, ţeapăn, crispat, n-auzeam nimic ; ţipam, urlam, mă înecam. Privirile mele, îngrozite, pluteau printre umbrele pe care le însufleţea mereu frica ce mă cuprinsese.

La ţipetele mele, se deschise o uşă pe palier şi apăru un bătrîn ; cu toată spaima mea şi cu toate că bătrînul purta o tichie grecească şi un halat de casă, îl recunoscui îndată : nu era altcineva decît prietenul meu Robin, Robin, prietenul meu, cel care-mi aducea prăjiturele în fiecare săptămînă, în calota pălăriei. Era Robin în carne şi oase ; dar nu puteam pricepe cum de se află în turn, neştiind că turnul era o casă, şi că această casă, veche fiind, era firesc să fie locuită de un bătrîn.

Ne întîmpină cu braţele deschise ; în mîna stîhgă ţinea o tabacheră, iar între degetul gros şi arătătorul mîinii drepte o priză de tabac. Da, era el.

— Intraţi, scumpă doamnă ! Nevastă-mea se simte mai bine ; va fi încîntată să vă vadă. Dar domnişorul Pierre, după cît se vede, nu prea e în apele lui. I-e frică de căţeluşa noastră ? Vino aici, Finette !

Mă liniştisem ; îi spusei :

•— Staţi într-un turn urît, domnule Robin.

La aceste cuvinte, mama mă pişcă de braţ ; eu am înţeles foarte bine că asta înseamnă să nu-i cer prăjituri bunului meu prieten Robin, lucru pe care tocmai eram pe cale să-l fac.

După ce am intrat în salonul galben al domnului şi doamnei Robin, Finette mi-a fost ele un mare ajutor. M-am jucat cu ea şi mi-a rămas bine întipărit în minte că această căţeluşă a lătrat la ucigaşii copiilor lui Edouard. De aceea, am împărţit cu ea prăjitura pe cai*e mi-a dat-o domnul Robin. Dar nu te poţi ocupa mult timp de unul şi acelaşi lucru-, mai ales cirul eşti copil. Gîndurile mele săreau de la una la alta, aidoma păsărelelor din creangă în creangă, apoi se opriră din nou la copiii lui Edouard. După ce-mi făcusem o părere despre ei. m-am grăbit s-o împărtăşesc şi altora. îl trăsei pe domnul Robin ele mînecă.

— Ascultaţi, domnule Robin, ştiţi, clacă mama ar l'i fost în turnul Londrei, l-ar fi împiedicat pe unchiul

cel fioros să-i înăbuşe pe copiii lui Edouard cu propriile lor perne.

Mi se păru că domnul Robin n-a înţeles tocmai, tocmai ce gîndeam eu ; dar, cînd ne-am văzut din nou singuri, mama şi cu mine, pe scară, m-a ridicat în braţe, spunîn- du-mi

— Monstrule ! Hai să te sărut !

5

CIORCHINELE DE STRUGURI

Eram fericit, eram foarte fericit. Mi-i închipuiam pe tata, pe mama şi pe bona mea ca pe nişte uriaşi foarte blînzi, martorii zilelor dintîi ale lumii, neschimbători, veşnici, unici în felul lor. Aveam convingerea că mă puteau feri de orice rău şi, cînd eram lîngă ei, mă simţeam în deplină siguranţă. încrederea pe care mi-o inspir» mama era fără de margini : cînd îmi amintesc de această dumnezeiască, fermecătoare încredere, îmi vine să-l sărut pe piciul acela care am fost cîndva : şi acei care ştiu bine cît de greu e să păstrezi pe lumea asta un sentiment în toată plenitudinea sa vor înţelege atracţia mea pentru astfel de amintiri.

Eram fericit. Mii de lucruri, în acelaşi- timp apropiate şi misterioase, puseseră stăpinire pe închipuirea mea, mii de lucruri care în sinea lor nu erau nimic, dar făceau parte din viaţa mea. Era micuţă viaţa mea : dar era o viaţă, adică centrul tuturor lucrurilor, buricul pămîntu- lui. Nu zîmbiţi la ceea ce vă spun, sau zîmbiţi-mi ca nişte prieteni şi gîndiţi-vă : cine trăieşte pe lumea asta, i'ie chiar un căţeluş, se află în mijlocul tuturor lucrurilor.

Eram fericit că văd şi că aud. Mama nu deschidea şifonierul cu oglindă fără ca eu să încerc, de fiecare dată, o curiozitate deosebită şi plină de poezie. Cam ce se găsea în acest şifonier ? Dumnezeule ! ce putea să încapă acolo : rufărie, perniţe cu parfumuri, cartoane, cutii. O bănuiesc, astăzi, pe sărmana mea măicuţă că avea slăbiciune pentru cutii. Cîte feluri

avea, şi ce multe, că nici nu le puteai număra. Şi cutiile acestea, de care n-aveam voie să mă ating, îmi insuflau adînci meditaţii. Şi jucăriile dădeau de lucru căpşorului meu ; cel puţin ce-le care mi se făgăduiau şi pe care le aşteptam ; căci acelea pe care le căpătasem nu mai ascundeau nici un mister şi, prin urmare, nu mai aveau farmec. Dar ce frumoase erqu jucăriile la care visam ! Un alt lucru care mă minuna era mulţimea de linioare şi figuri ce se puteau scoate dintr-un creion sau condei. Desenam soldaţi ; făceam un cap oval şi puneam un chipiu deasupra. Numai după numeroase observaţii ani băgat capul în chipiu, pînă la sprîncene. Mă impresionau florile, parfumurile, mesele luxos împodobite, hainele frumoase. Pălăriuţa cu pană şi ciorapii mei pestriţi îmi dădeau nu ştiu ce mîn- clrie. Dar ceea ce îmi plăcea mai mult decît fiecare lucru în parte era totalitatea lor : casa, aerul, lumina, cum să spun ? într-un euvînt : lumea ! Mă învăluia de pretutindeni o dulce alintare. Niciclnd vreo păsărică nu a simţit o mai mare desfătare în puful cuibului ei.

Eram fericit, eram foarte fericit. Totuşi, invidiam un alt copil. Se numea Alphonse. Nu ştiam dacă mai avea vreun nume şi e foarte posibil să nu fi avut. Mama lui era spălătoreasă şi muncea la alţii. Alphonse hoinărea toată ziua prin curte sau pe chei ; eu îl priveam de la fereastră şi-i vedeam obrazul mînjit, claia de păr galben, nădragii sparţi în fund şi ghetele scîlciate, pe care le tîrşîia prin băltoace. Aş fi vrut şi eu să umblu nestingherit prin băltoace. Alphonse se vîra des prin bucătării şi primea de la bucătărese multe palme şi puţine foi uscate de plăcintă. Uneori, rîndaşii îl trimiteau să pompeze o căldare cu apă, şi el o aducea mîndru, roşu la faţă şi cu limba de-un cot. Şi-l invidiam. Nu trebuia să înveţe, ca mine, fabule de La Fontaine ; nu se temea că va fi certat pentru o pată pe bluză ! Nu era silit să spună *bnnă ziua, domnule ! bună seara, doamnă !* unor oameni ale căror zile sau seri, bune sau rele, nu-

l interesau deloc ; şi, dacă nu avea, ca mine, o corabie a lui Noe şi un cal de tinichea cu mecanism, în schimb se juca în voie cu vrăbiile pe care le prindea, cu cîinii vagabonzi ca şi el, şi chiar.cu caii din grajd, pînă ce birjarul îl gonea cu mătura. Era liber şi îndrăzneţ. Din curte, prin care s» plimba ea un stăpîn, se uita la fereastra mea cum te uiţi la o pasăre închisă în colivie.

Curtea răsuna de voioşie din pricina animalelor de tot felul şi a oamenilor de serviciu ce mişunau pe-acolo. Era mare curtea ; corpul principal al casei, care o închidea spre miazăzi, avea faţada acoperită cu viţă de vie, noduroasă şi uscată, deasupra căreia se afla un cadran solar, cu cifrele şterse de soare şi de ploaie ; acul acela de umbră care aluneca, fără să simţi, pe piatră, mă uluia. Dintre toate fantomele pe care le rechem în minte, fantoma acestei curţi învechite poate părea una dintre cele mai ciudate pentru parizienii de astăzi. Curţile de acum au cîte patru metri pătraţi ; poţi zări de-acolo o bucăţică de cer, mare cît o batistă, deasupra a cinci etaje, căţărate unul peste altul, E un progres, dar nesănătos.

Se întîmplă într-o zi ca această curte veselă, unde gospodinele veneau dimineaţa să-şi umple ulciorul la pompa de apă, iar bucătăresele îşi clăteau, de pe la ora şase, salatele, în nişte panere de alamă, schimbînd cîte o vorbă cu rîndaşii, se întîmplă, zic, să găsesc această curte cu tot pavajul scos. Nu fusese scos decît pentru a se pava din nou : dar, cum între timp plouase, curtea era plină de noroi şi Alphonse, care trăia acolo ca un satir
In pădurea lui, avea culoarea pămîntului din cap pînă-n picioare. Şi căra **cu** ardoare şi veselie cîte o piatră. Apoi, ridicînd capul şi zărindu-mă stind sus, ca într-o temniţă, îmi făcu semn să vin la **el.** Tare aş mai fi vrut să mă joc şi **eu** de-a căratul pietrelor. Eu n-aveam pietre în camera mea, ca să **le** car. Nu ştiu cum, dar

uşa apartamentului rămăsese deschisă. Coborîi în curte.

— Ara venit şi eu, i-am spus lui Aîphonse.

— Du piatra asta, mi-a răspuns.

Avea înfăţişare de sălbatic şi vocca spartă ; l-am ascultat. Deodată, mi se smulse piatra clin mină şi mă simţii luat pe sus. **Era** bona, care, indignată, mă trăgea după ea. Mă frecă cu săpun de Marsilia şi mă dojeni că **m-am** jucat cu o haimana, **un** vagabond, un derbedeu.

— Aîphonse, mai adăugă şi mama, Aîphonse e un prost-crescut ; **nu**-i vina lui, e nenorocul lui ; dar copiii **bine-crescuţi** nu trebuie să se joace cu cei prost-ci escuţi.

Eram un copilaş foarte inteligent şi foarte chibzuit. Am reţinut cuvintele mamei şi ele s-au împletit, nu ştiu cum, cu ceea ce-am învăţat despre copiii blestemaţi, **cind** mi s-a citit clin *Biblia* cea veche, cu poze. **Sentimentele** mele faţă de Aîphonse se schimbară cu totul. Nu-l mai invidiam, nu. îmi insufla o teamă amestecată cu milă. ..Nu-i vina lui, e nenorocul lui." Cuvintele mamei mă făceau să sufăr pentru **el.** Ai făcut bine, mamă. că mi-ai vorbit aşa ; ai făcut bine că m-ai făcut să văd. clin fragedă copilărie, nevinovăţia celor săraci. Cuvintele tale erau înţelepte ; şi era de datoria mea să Ie păstrez **neşterse,** veşnic vii, de-a lungul vieţii.

De astă dată, cel puţin, vorbele îşi făcură efectul, şi soarta copilului blestemat mă înduioşă. într-o zi, pe cînd chinuia în curte papagalul unei bătrîne chiriaşe, privii îndelung pe acest Cain, întunecat şi puternic, cu adînca smerenie a unui Abel, mic şi bun. Fericirea, vai ! creează Abeli. îmi băteam capul cum să-i dau o mărturie a milei mele. Gândeam să-i trimit un sărut ; clar obrazul lui sălbatic nu-mi părea făcut să primească sărutări şi inima mea îi refuză acest dar.- Am chibzuit mult timp ce pot să-i dau ; eram în mare încurcătură. Să-i dau lui Aîphonse calai meu cu mecanism, care tocmai îşi pierduse şi coada şi coama, mi se păru totuşi din cale-afară. Şi apoi, oare prin dăruirea unui cal îţi poţi arăta mila ? Trebuia un dar

potrivit pentru un blestemat ca el. O floare, poate ? Erau nişte^ buchete în salon. Dar o floare e ca şi un sărut. Mă îndoiam că lui Alphonse îi plac florile. Găsindu-mă in mare încurcătură, dădui o raită prin toată sufrageria. Deodată, am bătut voios din palme : găsisem !

Pe bufet, într-un pocal, se aflau nişte minunaţi struguri de Fontainebleau. M-am căţărat pe un scaun şi am luat un ciorchine mare şi greu, care umplea pocalul pe trei sferturi. Boabele, de un verde palid, erau aurite pe ı parte şi nu era greu să-ţi dai seama ce plăcere nespusă simţi cînd ţi se topesc în gură ; totuşi, nu le-am gustat. Am alergat repede să caut un ghem de sfoară în măsuţa de lucru a mamei. Nu aveam voie să iau nimic de-acolo. Dar trebuie să ştii să fii şi neascultător. Am Vgat ciorchinele de capătul unei sfori şi, aplecîndu-mă peste pervazul ferestrei, l-am strigat pe Alphonse şi am eoborît încetişor ciorchinele în curte. Ca să-l vadă mai bine, afurisitul copil şi-a dat la o parte şuviţele de păr galben, care-i căđeau peste ochi, şi. cînd ajunse la îndemîna lui îl smulse cu sfoară cu tot ; apoi, ridicînd capul, îmi scoase limba, îmi dădu cu tifla şi fugi cu strugurele, arătîndu-mi dosul. Nu eram obişnuit ca micii mei prieteni să aibă astfel de purtări: Am fost, la început, foarte întărîtat. Dar mă linişti, un lucru. „Am făcut bine, gîndeam, că nu i-ara trimis nici o floare şi nici un sărut."

La gîndul acesta îmi trecu toată pica, atît de adevărat e că atunci cînd eşti mulţumit de tine, x'estul puţin interesează.

Totuşi, la ideea că va trebui să-i mărturisesc mamei această aventură, mă simţii grozav de abătut. N-aveam dreptate ; mama m-a dojenit, dar era veselă : îi rîdeau ochii.

— Trebuie să dai ce-i al tău şi nu ce-i al altuia, îmi spuse, şi trebuie să ştii cum să dai.

— E secretul fericirii şi puţini ştiu lucrul ăsta, adăugă tata.

El ştia !MARCELLE CEA CU OCHII DE AUR

împlinisem cinci ani şi-mi făcusem despre lumea aits o părere pe care apoi a trebuit să mi-o schimb ; păcat, era fermecătoare. Intr-o zi, pe cînd mă apucasem să desenez nişte omuleţi, mă chemă mama, fără să se gîn- dească că mă întrerupe din lucru. Mamele sînt uneori cam nesăbuite.

De data asta, era vorba să mă gătească. Nu simţeam nevoia, ştiam bine cît de neplăcut, e, mă împotriveam, făceam nazuri ; eram nesuferit.

Mama îmi spuse :

— Vine naşa : frumos ar fi să nu te găsească îmbrăcat !

Naşa mea ! n-o văzusem încă ; n-o cunoşteam deloc. Nici nu ştiam că există ; dar ştiam foarte bine ce este o naşă : citisem poveşti despre ele şi le văzusem în poze ; ştiam că o naşă este o zînă.

M-am lăsat pieptănat şi săpunit cît a vrut scumpa, mea mămică. Gîndeam la naşa şi eram din cale-afară de curios să ştiu cum arată. Dar, deşi de obicei nu încetam cu întrebările, n-am pus nici una, cu toate că ardeam sâ aflu atîtea.

De ce ? Mă veţi întreba de ce ? Vai ! Nu îndrăzneam ; fiindcă zînele, după cît mă pricepeam eu, iubeau tăcerea şi misterul ; fiindcă sentimentele au acel ceva atît de preţios, că .pînă şi cea mai fragedă inimioară din lumea asta doreşte, instinctiv, să-l păstreze pentru ea ; fiindcă sînt unele lucruri pe, care nici copiii şi nici oamenii mari nu le pot spune altora ; fiindcă, fără s-o cunosc, o iubeam pe naşa mea.

Are să vă uluiască ce-ani să vă spun, dar viaţa are adesea, din fericire, unele surprize care te fac s-o mai înduri... Naşa mea era cît se poate de frumoasă. Cum ara văzut**-o,** am recunoscut-o. Pe ea **o** aşteptam ; era zîna mea. Mă uitam la ea, fără nici o. surprindere, îneîntat. De astă dată, şi în mod neobişnuit, natura era la înălţimea visurilor despre frumuseţe ale unui copilaş.

Naşa mă privea : avea ochi de aur. îmi zîmbi şi-i văzui dinţii, tot **atît** de mici ca ai mei. Vorbi : avea un glas limpede şi melodios, ca izvorul din pădure. Mă sărută : buzele ei erau fragede ; le simt şi acum pe obraz.

Mi-era nespus de plăcut să mă uit la ea ; această întîlnire trebuie să fi fost, pesemne, deosebit de încînti- **toare** ; căc-i amintirea rămasă de pe urma ei e lipsită **d:-.-** orice amănunt care s-o ştirbească cit de cit. E de o simplitate luminoasă. Cu buzele totdeauna întredeschise pentru un zîmbet şi pentru un sărut, în picioare, cu braţele deschise, aşa o văd mereu, neschimbată, pe naşa mea.

Ea mă ridică în braţe şi-mi spuse :

— Comoara mea, **lasă-mă** să văd ce culoare au ochii tăi.

Apoi. zbîrlindu-mi buclele de pe cap :

— E blond, dar o să fie brun.

Zîna mea citea viitorul. Totuşi, era prea îngăduitoare in. prezicerile ei, ca să mi-l arate în întregime. Părui meu, astăzi, nu mai e nici blond, nici brun.

îmi trimisa, a doua zi, nişte jucării care **nu** mi **s-cu** părut potrivite cu mine. **Eu** îmi aveam cărţile înde, pozele mele, borcănaşul meu cu pap, cutiile cu culori şi "tot. dichisul unui băieţel deştept şi plăpînd, sedentar încă de pe atunci, care începuse să cunoască în mod naiv, cn ajutorul jucăriilor sale, acel simţ al formelor şi ai **culorilor,** pricina atîtor dureri şi **bucurii.**

Darurile alese de naşă **nu** se potriveau **cu obiceiurile** mele. **Era echipamentul complet al unui sport-boy şi al** unui mic gimnast ' trapez, coarde, bare, greutăti, haltere, tot ce trebuia pentru a exersa forţa **unui** copil **şi a-i** pre- gilti viitorul farmec bărbătesc.

Din nefericire, căpătasem de pe atunci năravul de a sta <a birou, gustul tăieturilor făcute cu răbdare, seara, la lumina lămpii, o înţelegere pătrunzătoare pentru poze şi, **cind** terminam cu desfătările mele de artist predestinat, plin de o furie a dezordinii, mă apucam de năzbîtii şi mă pierdeam în fel de fel de jocuri fără nici **o** regulă şi fără nici o măsură : de-a hoţul, de-a naufragiul, cîe-a incendiul. Toate aceste aparate din lemn de **merişor** lăcuit şi din fier mi se părură reci, greoaie, fără fantezie şi fără suflet, pînă ce naşa mea, învăţîndu-mă cum să le folosesc, le-a dat

ceva din farmecul ei. Ea ridica halterele cu mult curaj şi, ducîndu-şi coatele înapoi, îmi arăta cum poţi să-ţi dezvolţi pieptul, trecînd barele pe la spate şi pe sub braţe.

într-o zi, m-a luat pe genunchi şi mi-a promis o corabie, o corabie cu tot echipamentul, cu toate pînzele şi cu tunuri la sabord. Naşa vorbea de-ale marinei ca un adevărat lup de mare. Nu-i scăpa din vedere nici cafasul catargului, nici duneta, nici frînghia care susţine*" catargul, nici prăjina de deasupra catargului de cafas, nici prelungitoarea catargului. Nu mai termina cu aceste cuvinte ciudate, dar rostite, parese, cu o căldură plină de dragoste prietenească. îi trezeau, fără îndoială, multe amintiri. O zînă, doar, pluteşte pe ape.

N-am primit corabia. Dar, încă de la o vîrstă fragedă, nu am simţit nevoia să fiu în posesia lucrurilor, pentru a mă bucura de ele ; iar corabia promisă de zînă m-a desfătat ore în şir. O vedeam. O văd încă. Nu mai e o jucărie. E o fantomă. Pluteşte în tăcere pe o mare ceţoasă, şi zăresc la bordul ei o femeie nemişcată, cu braţele ţepene, cu ochii mari şi goi.

Nu mi-a fost dat s-o mai văd pe naşa mea.

Aveam de pe atunci o părere îndreptăţită cu privire ia rostul ei. Simţeam că era născută ca să placă şi să iubească, că asta era treaba ei pe lume. Nu mă înşelasem, vai ! Am aflat apoi că Marcelle (Marcelle era numele ei) nici n-a făcut vreodată altceva.

Abia cu mulţi ani mai tîrziu am aflat unele lucruri din viaţa ei. Marcelle şi mama mea s-au cunoscut la urs pension de maici. Dar mama, mai în vîrstă cu cîţiva ani, era prea înţeleaptă şi prea aşezată ca să devină tovarăşa nelipsită a Marcellei, care punea în relaţiile ei prieteneşti o înfocare nemaipomenită şi un soi de nebunie. O tînără fată, care-i inspiră Marcellei sentimentele cele mai năstruşnice — fiica unui negustor — era o persoană grasă, tăcută, zeflemistă şi mărginită. Marcelle n-o pierdea din ochi, izbucnea în lacrimi pentru un cuvînt, pentru orice gest al prietenei sale, o copleşea cu jurăminte, îi făcea nccontenit scene de gelozie, şi-i scria în sala de'studiu epistole de cît° douăzeci de pagini, încît pînă la urmă fata cea grasă, pierzîndu-şi răbdarea, îi spuse că s-a săturat şi că voia să fie lăsată în pace.

. Sărmana Marcelle s-a retras atît de abătută şi de tristă, că mamei i se făcu milă de ea. Atunci a început prietenia lor, puţin timp înainte ca mama să părăsească pensionul. îşi făgăduiră să se viziteze şi s-au ţinut de cuvînt.

Tatăl Marcellei era cel mai bun om din lume, un om fermecător, plin de haz, dar care nu prea era cu picioarele pe pămînt. A părăsit marina, fără nici un motiv, după douăzeci de ani de navigaţie. Lucru care i-a uluit pe toţi. Ar fi trebuit să-i uluiască mai mult faptul că a stat atîta timp în serviciu. Averea lui era destul de modestă şi nu se pricepea deloc în afaceri.

într-o zi ploioasă, privind pe fereastră, îşi zări soţia şi fiica mergînd pe jos, incomodate de fuste şi umbrelă. Pentru întîia oară îşi dădu seama că nu aveau trăsură şi lucrul acesta îl îndureră mult. Imediat îşi valorifică acţiunile, vîndu bijuteriile soţiei, împrumută bani de la diferiţi prieteni şi alergă la Bade. Cum ponta îndoit după fiecare pierdere, ajunse fireşte la sume foarte mari, cu gîndul că are să cîştige cai, trăsură şi lachei în livrea. După opt zile, se întoarse acasă fără o lăscaie, dar mai încrezător ca niciodată în miza îndoită.

îi rămăsese o bucată de pămînt la Brie, pe care cultiva ananas. După un an, trebui să vîndă terenul ca să plătească serele. Atunci se lansă în invenţii de maşini ; soţia îi muri, fără ca el să bage măcar de seamă. Trimitea miniştrilor, Camerei, Academiei, societăţilor ştiinţifice, lumii întregi planuri şi memorii. Memoriile erau uneori ticluite în versuri. Totuşi mai căpăta ceva bani ; îşi ducea zilele. Era un miracol. Marcelle găsea lucrul acesta firesc şi îşi cumpăra pălării cu toţi gologanii care-i cădeau în mină.

Oricît de tînără ar fi fost pe-atunci, mama nu înţelegea felul acesta de viaţă, şi Marcelle o cam băga în sperieţi. Dar o iubea pe Marcelle.

■— Dacă ai şti, mi-a spus de o sută de ori mama, dacă ai şti cit de fermecătoare era pe-atunci !

— Ah ! mamă dragă, îmi închipui !

Totuşi avu loc o ceartă între ele, şi asta din cauza unui sentiment gingaş, care n-ar fi trebuit lăsat în umbră, acolo unde ascundem greşelile celor dragi nouă, sentiment care n-ar fi în căderea mea să-l analizez, aşa cum ar putea s-o facă oricare altul. Nu-i în căderea mea, spun, şi de altfel nici n-aş putea s-o fac, neavînd asupra acestui subiect decît nişte

cunoştinţe cît se poate de vagi. Mama era atunci logodită cu un tînăr medic cu care s-a şi căsătorit şi care a devenit tatăl meu. Marcelle era fermecătoare ; v-am vorbit doar destul despre asta... Era din cap pînă în picioare numai iubire. Tata era tînăr. Se vedeau, îşi vorbeau. Mai ştiu eu ce ?... Mama s-a măritat şi de atunci n-a mai văzut-o pe Marcelle.

Dar, după doi ani de surghiun, frumoasa cu ochii de aur a fost iertată. Şi se împăcară atît de bine, încît părinţii o rugară să-mi fie naşă. între timp se măritase. Lucrul acesta, îmi închipui, a ajutat mult la împăcare. Marcelle îşi adora soţul, un monstru de harap mic care naviga de la vîrsta de şapte ani pe o navă comercială şi pe care îl bănuiesc, fără doar şi poate, că făcea comerţ cu negri. Cum lăsase oarecare avere la Rio de Janeiro, a dus-o acolo şi pe naşa mea.

Mama îmi spunea adesea :

— Nici nu-ţi poţi închipui cum arăta bărbatul Marcellei : o pocitanie, un maimuţoi, îmbrăcat în galben de sus pînă jos. Nu cunoştea nici o limbă. Ştia cîte puţin din toate şi se exprima numai prin strigăte, dînd din mîini şi rotindu-şi ochii în dreapta şi în stînga. Ca să fiu dreaptă, avea nişte ochi minunaţi. Şi nu crede, copilul meu, adăuga mama, că s-a născut pe insule ; era francez, băştinaş din Brest, şi se numea Dupont.

Trebuie să vă spun, în treacăt, că mama socotea ..insule" tot ce e în afară de Europa ; şi asta spre desperarea tatii, autor a diferite lucrări de etnografie comparată.

— Marcelle, continua mama, Marcelle era nebună după băi~batul ei. La început aveai impresia că-i stingherească de cîte ori te duceai să-i vezi. A fost fericită vreo trei sau patru ani ; spun fericită, fiindcă trebuie să ţii seama de gustul oamenilor. Dar, în timpul călătoriei pe care a făcut-o în Franţa... tu nu-ţi aduci aminte, erai prea mic...

— Vai, mamă, îmi aduc foarte bine aminte.

— Ei bine ! în timpul acestei călătorii, harapul ei a căpătat acolo, în insule, nişte obiceiuri groaznice : se îmbăta la circiumile frecventate de mateloţi, împreună cu tot felul de lepădături. Odată a fost înjunghiat cu cuţitul. Cum află, Marcelle se şi îmbarcă. îşi îngriji bărbatul cu acea pasiune înfocată pe care o punea în tot ceea ce făcea. Dar într-o zi harapul vomită sînge şi muri.

— Marcelle nu s-a mai întors în Franţa, mamă ? De ce n-am mai văzut-o pe naşa mea ?

La întrebarea asta, mama îmi răspunse , încurcată :

— Fiind văduvă, cunoscu la Rio de Janeiro nişte ofiţeri de marină, din pricina cărora a avut multe de suferit. Nu trebuie să gîndeşti ceva rău despre Marcelle, copilul meu. Era o femeie aparte, care nu se purta ca altele. Dar îmi venea greu s-o mai primesc în casă.

— Mamă, nu gîndesc nimic rău despre Marcelle : spune-mi numai ce s-a întîmplat cu ea.

— Fiul meu, a iubit-o un locotenent de marină, ceea ce e foarte- firesc, şi a dat în vileag legătura lor, deoarece prea îi gidila amorul propriu o astfel de cucerire. Şi am să-ţi spun cine e : astăzi e contraamiral şi ai luat de cîteva ori masa cu el.

— Ce i e V..., grăsunul ăla roşcovan ? Să-l auzi, mamă, ce întîmpiări deşucheate cu femei povesteşte după masă, amiralul ăsta !Marcelle îl iubea la nebunie. îl urma peste tot. iţi dai seama, copilul meu, că nu cunosc foarte bine povestea asta. Sfîrşitul însă a fost groaznic. Erau amîndoi în America, nu pot să-ţi spun precis unde, pentru că niciodată n-am reuşit să reţin denumirile geografice. Plicti- sindu-se de ea, o părăsi sub un motiv oarecare şi se întoarse în Franţa. în timp ce ea îl aştepta acolo, află, dintr-un ziar de mîna a doua din Paris, că-şi făcuse apariţia la teatru împreună cu o actriţă. Ea nu mai putu să îndure şi, deşi suferindă de friguri, se îmbarcă. A fost ultima ei călătorie. A murit pe bord, copilul meu, şi sărmana ta naşă, înfăşurată în cearşaf, a fost aruncată în mare.

Asta mi-a povestit mama. Mai multe nu ştiu. Dar, de cîte ori cerul e de un cenuşiu gingaş şi vîntul scoate un oftat molcom, gîndul meu zboară către Marcelle şi-i spun : •

— Sărmane suflet chinuit, sărmane suflet rătăcitor pe apele bătrînului ocean care a legănat cele dinţii iubiri de pe pămînt, scumpă fantomă, o !, naşă şi zînă a mea, fii binecuvîntată de cel mai credincios dintre iubiţii tăi, de singurul, poate, care-şi mai aminteşte de tine ! Fii binecuvîntată pentru darul pe care mi l-ai făcut în leagăn, aplecîndu-te numai asupra mea ; fii binecuvîntată pentru că m-ai făcut să cunosc, cînd abia începusem a gîndi, chinurile pe care frumuseţea o dă sufletelor doritoare s-o înţeleagă ; fii binecuvîntată de acela pe care, copil fiind, l-ai ridicat în sus ca să-i vezi culoarea ochilor ! Copilul acesta a fost cel mai fericit şi, dacă mi-e îngăduit să spun, cel

mai bun dintre prietenii tăi. Lui i-ai dat cel mai mult, o ! femeie generoasă ! căci i-ai deschis cu cele două braţe ale tale lumea fără de sfîrşit a viselor.

7

ÎNSEMNARE FĂCUTA IN ZORI DE ZI

iată ce-am cules într-o noapte de iarnă, iată întîiul buchet al amintirilor mele. Să-l las pradă vîntului ?"Nu-i mai bine să-l strîng, să-l duc în hambar ? îmi închipui că va fi o bună hrană a minţii

.Cel mai bun şi cel mai învăţat bărbat, domnul Littre, ar fi vrut ca fiecare familie să aibă arhivele sale şi istoria sa morală. „De cînd o filozofie sănătoasă, a spus el, m-a făcut să preţuiesc din plin tradiţia şi spiritul de conservare, am regretat adesea că, în timpul Evului mediu, familiile burgheze nu s-au gîndit să ţină nişte jurnale simple în care să însemneze principalele întîmplări din viaţa casnică, şi care să treacă din mină în mînă cît timp va dura familia. Cit de preţioase ar fi fost aceste jurnale, dacă ar fi ajuns pînă în epoca noastră, oricîţ de scurte ar fi fost însemnările ! Cîte noţiuni şi experienţe pierdute, care puteau fi salvate cu puţină grijă şi strădanie a minţii !"

Ei bine, în ce mă priveşte, voi împlini dorinţa înţeleptului bătrîn : voi păstra însemnarea asta şi ea va începe cronica familiei Noziere. Să nu pierdem nimic din trecut. Doar cu trecutul se face viitorul

îALTE IUBIRI

1

SCHITUL DIN GRĂDINA PLANTELOR

încă nu ştiam să citesc, mai purtam pantaloni încheiaţi la spate, plîngeam cînd bona îmi ştergea nasul dar eram mistuit de patima gloriei. Acesta este adevărul : la vîrsta cea mai fragedă nutream dorinţa să mă deosebesc cît mai curînd de ceilalţi şi să dăinui în memoria oamenilor. în acest scop căutam mijloacele cele mai potrivite, în timp ce-mi desfăşuram soldaţii de plumb pe masa din sufragerie. Dacă aş fi putut, aş fi pornit să-mi cuceresc nemurirea pe cîmpul de bătaie şi aş fi devenit şi eu asemănător cu unul dintre acei generali pe care îi ţineam în mînuţele mele şi căruia ii hărăzeam victoria armelor pe o muşama.

Dar nu mi-era dat, parcă, să am calul meu, uniformă, un regiment şi duşmani, lucruri fără de care nu există glorie militară. De aceea m-am gîndit să mă fac sfînt. Asta cere mai puţine pregătiri pompoase şi aduce după sine mult mai multe laude. Mama era evlavioasă. Evlavia c i — blîndă şi gravă ca ea — mă emoţiona profund. îmi citea adesea Vieţile sfinţilor, eu o ascultam desfătîndu-mă şi-mi simţeam inima plină de admiraţie şi de iubire. Ştiam, astfel, cum făceau oamenii care-şi închinau lui Dumnezeu viaţa, ca ea să devină preţioasă şi încărcată de merite. Ştiam ce parfum ceresc răspîndesc trandafirii martirajului. Dar martirajul era capătul unui drum la care nici prin gînd nu-mi trecea să mă opresc. Nu mă gindeam nici la apostolat şi nici la proorocie, căci nu-mi erau la îndemînă. M-am limitat doar la cumpătare.

Ca să încep odată, fără a-mi pierde timpul, am refuzat masa de prînz. Mama, care nu pricepea nimic din proaspăta mea vocaţie, mă crezu bolnav şi mă privi cu atîta îngrijorare, încît mă făcu să sufăr. Dar posteam mai departe. Apoi, aducîndu-mi aminte de sfîntul Simion Stîlp- nicul, care a trăit pe o columnă, m-am cocoţat pe capacul cazanului din bucătărie, în care se ţinea apa, dar n-am putut să-mi petrec viaţa acolo, fiindcă Iulia, femeia, mă goni la iuţeală. Dîndu-mă jos, pornii cu ardoare pe drumul perfecţiunii şi mă hotărîi să-l imit pe sfîntul Nicolae din Patras, care îşi împărţise averea celor săraci. Fereastra de la cabinetul tatălui meu dădea pe chei. Aruncai pe fereastra asta vreo zece gologani, care mi se dăduseră fiindcă erau noi şi străluceau ; aruncai apoi nişte bile, cîteva sfirleze şi titirezul meu, împreună cu biciul din piele de ţipar.

— Copilul ăsta e năuc ! strigă tata, înch./.ind fereastra.

Mă cuprinse mînia şi ruşinea, ascultîndu-l cum mă judeca. Dar mă gîndeam că tatăl meu, nefiind sfînt cum eram eu, nu ar împărţi cu mine gloria celor preafericiţi întru Domnul şi gîndul acesta îmi aduse o mare mîngîiere.

Cînd veni ora de plimbare, mi se puse pălăria pe cap ; smulsei repede pana, după pilda preafericitului Labru care, atunci cînd i se dădea o scufă veche şi soioasă, avea grijă s-o tîrîie prin noroi înainte de a şi-o pune pe cap. Mama, aflînd ce-am făcut cu bogăţiile mele şi cu pălăria, ridică din umeri şi scoase un oftat adînc. într-adevăr suferea din pricina mea.

în timpul plimbării, mergeam cu ochii în jos ca să nu-mi las privirile furate de lucrurile înconjurătoare, conformîndu-mă astfel unui precept ades întîlnit în Vieţile sfinţilor.

La întoarcere din plimbare, rodnică întru desăvîrşirea sfinţirii mele, îmi făcui un ciliciu din cîteva fire de păr de cal smulse dintr-un fotoliu vechi, pe care mi-l băgai la spate. Altă amărăciune mă aştepta, căci Iulia m-a surprins în clipa în care urmam în felul acesta pilda- fiilor sfîntului Francisc. Oprindu-se la aparenţa lucrurilor, fără să pătrundă în spiritul lor, ea nu văzu, în simplitatea ei, decît că am stricat un fotoliu, şi-mi dădu cîteva la fund.

Cînd mă gîndii apoi la dureroasele întîmplări din timpul zilei, îmi dădui seama .cît de greu e să practici în familie sfinţenia. Înţelesei de ce sfinţii Antoniu şi Iero- nim au plecat în deşert, printre lei ; şi hotărîi să mă retrag, începînd de a doua zi, într-un schit. Alesei, pentru a mă ascunde de lume, labirintul din Grădini Plantelor. Acolo voiam să trăiesc în meditaţie, îmbrăcat asemenea sfîntului Pavel Ermitul, într-o haină din foi de palmier. Gîndeam : „Se vor găsi în grădina asta destule rădăcini pentru hrana mea. Se va găsi o cabană în vîrful unui munte. Acolo voi fi în mijlocul tuturor animalelor de pe pămînt ; leul care a săpat cu ghearele mormîntul sfintei Maria Egipteana va veni, fără îndoială, să mă caute şi pe mine, pentru a-şi face datoria de îngropăciune faţă de un pustnic din împrejurimi. Voi vedea, ca sfîntul Antoniu, pe omul cu picioare de ţap şi calul cu bustul de om. Şi poate că îngerii, intonînd imnuri, mă vor ridica cu ei în văzduh."

Hotărîrea mea vă va părea mai puţin ciudată cînd veţi afla că, de mult timp, Grădina Plantelor era pentru mine un loc sfînt, destul de asemănător cu paradisul terestru, pe care-l vedeam înfăţişat în *Biblia* mea cea veche, cu poze. Bona mă ducea deseori acolo şi, de fiecare dată, încercam sentimentul unei sfinte bucurii. Cerul însuşi mi se părea mai spiritualizat şi mai pur decît aiurea şi, în norii care pluteau deasupra coliviei papagalilor, peste cuşca tigrului, peste groapa ursului şi deasupra casei elefantului, vedeam parcă, nu prea desluşit, pe Dumnezeu- Tatăl, cu barba albă şi în haina albastră, cu braţul pregătit să mă binecuvînteze împreună cu antilopa şi gazela, iepurele şi turturica ; şi, pe cînd stăteam sub cedrul din Liban, vedeam pogorînd deasupra capului meu, printre ramuri, razele pe care Părintele etern le lăsa să-i scape printre degete. Animalele, care îmi mîncau din mînă, privindu-mă cu blîndeţe, îmi aduceau aminte de cele spuse de mama despre Adam şi zilele nevinovăţiei dinţii. Făpturile Creatorului adunate aci, ca altădată în casa plutitoare a patriarhului, se răsfrîngeau în ochii mei, împodobite toate de farmecul pe care i le dădeau anii copilăriei. Şi nimic nu-mi putea terfeli Paradisul meu. Nu mă supăra că se vedeau acolo bone, militari şi vînzători de suc de lemn-dulce. Dimpotrivă, mă simţeam fericit lingă cei smeriţi şi cei mici, eu, care eram cel mai mic dintre toţi. Totul îmi părea limpede, binevoitor şi bun, pentru că reduceam totul, cu o nevinovăţie deplină, la idealurile mele de copii.

Am adormit cu hotărîrea de a mă duce să trăiesc în mijlocul acestei grădini, pentru a dobîndi merite care să. mă facă deopotrivă cu sfinţii, a căror înfloritâ istorie mi-o reaminteau.

A doua zi dimineaţă, hotărîrea mea era încă fermă. O făcui cunoscută şi mamei. Ea izbucni în rîs.

— Cine ţi-a dat ideea să te faci sihastru în labirintul din Grădina Plantelor ? mă întrebă ea rîzînd, în timp ce-mi piepăna părul.

— Vreau să fiu celebru, răspunsei, şi să pun pe cărţile mele de vizită : *Sihastru şi sjînt din calendar,* clupă cum tata pune pe ale lui : *Laureat al Academic, de medicină şi secretar al Societăţii de antropologie.*

La această lovitură neaşteptată, mama lăsă să-i cadă pieptenele, pe care mi-l trecuse prin păr.

— Pierre, strigă ea, Pierre, ce nebunie şi ce păcat ! Sînt tare nenorocită ! Băieţelul meu şi-a pierdut minţile la o vîrstă cînd alţii încă n-o au.

Apoi, întorcindu-se spre tata :

— L-ai auzit, dragule ; la şapte ani vrea să fie celebru !

— Scumpa mea, răspunse tata, ai să vezi că la douăzeci de ani va fi dezgustat de glorie.

— Dea Domnul ! spuse mama : nu-mi plac vanitoşii.

Dumnezeu a dat şi tatăl meu nu s-a înşelat. Ca şi regele din Yvetot, trăiesc foarte bine fără glorie şi n-am nici cea mai slabă dorinţă să gravez numele lui Pierre Noziere în memoria oamenilor.

Totuşi, cînd mă plimb acum prin Grădina Plantelor împreună cu cortegiul meu de amintiri îndepărtate, amarnic de trist şi de părăsit', mă cuprinde o dorinţă de neînţeles să povestesc unor prieteni necunoscuţi cum visam odinioară să trăiesc aci ca un anahoret, ca şi cum visul acesta copilăresc ăr putea, strecurat printre gînclurile altora, să stîrneas.că un zimbet dulce.

De asemenea, rămîne pentru mine întrebarea de a şti dacă într-adevăr am. făcut bine renunţând de la vîrsta de şase ani la viaţa militară ; căci, la drept vorbind, nu m-am mai gînclit de atunci să mă fac soldat. îmi pare puţin rău. Viaţa de militar e o viaţă plină de demnitate. îţi cunoşti limpede datoria, care e cu atît mai precisă, cu cit nu raţionamentul o precizează. Omul care are posibilitatea să gîndească la ceea ce face descoperă curînd că sînt prea puţine fapte nevinovate. Trebuie să fii preot sau soldat ca să scapi de chinurile sufocante ale îndoielii.

Cît despre visul de a trăi ca un pustnic, l-am mai avut de cîte ori mi s-a părut că viaţa este cu desăvîrşire rea : adică în fiecare zi. Dar, în fiecare zi, natura mă trăgea de urechi şi mă readucea la îndeletnicirile obişnuite ale celor umili.

•2

MOŞ LE BEAU

în *Memoriile lui Neiririch Heine* se găsesc portrete de un realism izbitor, învăluite totuşi într-o anumită poezie. Astfel este portretul lui Simon de Geldern, unchiul poetului. .„Era, povesteşte I-Ieinrich Heine.

un original, cu •o înfăţişare din cele mai umile, dar şi din cele mai bizare, un ins mic şi calm, cu obrazul paîid şi sever, al cărui nas era drept ca un nas grecesc, deşi în mod cert, cu o treime mai lung decit aveau -grecii obiceiul să-şi poarte nasurile... 'Umbla totdeauna îmbrăcat după moda veche, purta pantaloni scurţi, ciorapi albi de mătase, pantofi cu catarame şi, după strămoşescul obicei, o coadă destul de lungă. Cînd omleţul acesta tropăia cu paşi mărunţi de-a lungul străzilor, coada sălta de pe un umăr pe celălalt, făcînd tot felul de sărituri şi părînd că rîde, în spate, de propriul ei stăpîn.'[1]

Omuleţul acesta avea o inimă din cele mai mărinimoase şi scurta sa redingotă, terminată în coadă de codobatură, flutura pe'trupul ■ celui din urmă cavaler.. Totuşi, cavalerul acesta n-a fost deloc rătăcitor. A stat acasă, la Diisseldorf, în Arca lui Noe. „Acesta era numele pe care-l purta căsuţa părintească, din cauză că avea pe uşă o arcă frumos sculptată, pictată în culori ţipătoare. Acolo se putea deda fără răgaz tuturor gusturilor sale, tuturor copilăriilor sale de erudit, bibliomaniei şi furiei scriptologice, mai ales pentru gazete politice şi reviste necunoscute."

Din zel pentru binele public se simţea sărmanul Simon de Geldern îmboldit să scrie ! Se chinuia al dracului. Ce de eforturi desperate numai ca să urmărească un gînd. Folosea un stil vechi şi rigid pe care-l învăţase în şcolile iezuiţilor.

„Tocmai unchiul acesta, ne spune Heinrich Heine, a avut o mare înrîurire asupra dezvoltării mele spirituale, lucru pentru care îi rămîn prea îndatorat. Oricît de felurit era modul nostru de a vedea, aspiraţiile lui literare, jalnice de altfel, au contribuit, poate, să trezească în mine dorinţa de a scrie."

Figura bătrînului Geldern îmi reaminteşte o alta, care, neexistînd decît in amintirea mea, va părea stearsă şi lipsită de farmec. La drept vorbind, n-aş fi în stare să fac vreodată un asemenea portret. în acelaşi timp fantastic şi veridic, al cărui secret l-au deţinui Rembrandt şi Heine. Păcat ! Originalul ar merita un pictor iscusit.

Da. am avut şi eu un Simon de Geldern al meu, care mi-a inspirat, din copilărie, dragostea pentru cele spirituale şi nebunia scrisului. Se numea Le Beau ; lui îi datorez, poale, faptul că zmîngălesc hîrtia, de vreo cincisprezece ani încoace, cu visurile

mele. Nu ştiu dacă se cuvine să-i mulţumesc pentru asta. în orice caz, nu i-a inspirat elevului său decît o manie nevinovată ca şi a sa.

Avea mania cataloagelor. Cataloga, cataloga, cataloga ! îl admiram şi, la zece ani, găseam că-i mai frumos să faci cataloage decît să cîştigi bătălii. De atunci, s-a mai schimbat ceva în felul meu de a judeca ; dar, în fond, nu mi-am schimbat părerea pe cît s-ar putea crede. Moş Le Beau, cum i se zicea, îmi pare chiar şi astăzi vrednic de laudă şi de invidie şi, dacă uneori mă trezesc zîmbind cînd mă gîndesc la bătrînul meu prieten, zîmbetul meu e plin de dragoste şi de duioşie.

Moş Le Beau era tare bătrîn cînd eu eram tare tînăr : ceea ce a permis să ne înţelegem atît de bine unul cu altul.

Toată făptura lui îmi inspira interes şi încredere. Ochelarii încălecaţi pe vîrful nasului său mare şi gros, obrazul trandafiriu şi plin, jiletcile înflorate, haina lui de mătase vătuită din ale cărei buzunare căscate se revărsau cărţi vechi, întreaga lui fiinţă te făcea să-ţi dai seama că ai de-a face cu un unchiaş blajin. însufleţit de un grăunte de nebunie. Purta o pălărie turtită, cu boruri largi, în jurul cărora părul lui alb se înfăşură asemeni caprifoiului în jurul balustradelor unei terase. Tot ce spunea era simplu, scurt, variat, plin de imagini, întocmai ca o povestire pentru copii. Avea un fel firesc de a fi copilăros şi mă distra fără nici un efort. Bun prieten al părinţilor mei şi văzînd în mine un băieţel inteligent şi liniştit, mă îmbia să vin la el acasă, unde nu mai venea nimeni în afară de şobolani.

Stătea într-o casă veche, clădită pieziş, pe o stradă îngustă şi accidentată care ducea la Grădina Plantelor şi unde cred că se îmbulziseră atunci toţi fabricanţii de dopuri şi toţi dogarii din Paris. Plutea în aer o duhoare de burduf de vin şi de poloboace, pe care n-am s-o uit in viaţa mea. însoţit de bătrîna servitoare Nanon, treceam mai întîi prin grădiniţa unui popă ; urcam .apoi pe nişte trepte, de unde intram într-o locuinţă cu fotul ieşită din comun. Nişte mumii înşirate de-a lungul anticamerei te luau în primire ; una dintre ele era închisă într-o raclă aurită, celelalte nu aveau decît fîşiile de pînză înnegrite din jurul corpului lor uscat ; în sfîrşit, una, de pe care s-au desfăşat panglicile, privea cu ochi de smalţ şi-şi arăta dinţii albi. Scara nu era mai puţin înspăimântătoare ;

pe pereţi atîrnau lanţuri, arcane şi chei de închisoare, mai groase decît braţul.

Moş Le Beau era în stare, ca Bouvard, să pună şi o spînzurătoare veche în colecţia sa. Avea, cel puţin, scara lui Latude şi o duzină de frumoase cătuşe. Cele patru încăperi ale locuinţei sale nu se deosebeau prea mult una de alta ; cărţile se ridicau în stive pînă la tavan şi acopereau podelele, amestecîndu-se cu hărţi, medalii, armuri, drapele, pînze afumate şi nişte sculpturi vechi, în lemn sau în piatră, stîlcite ca vai de lume. Se mai găseau acolo, pe o masă şchioapă şi pe o ladă mîncată de cari, munţi de faianţe pictate.

Tot ce se putea agăţa spînzura de plafon în nişte poziţii vrednice de plîns. în acest muzeu haotic, obiectele se pierdeau sub acelaşi strat de praf şi păreau că nu se ţin laolaltă d.ecît prin nenumăratele fire de păianjen care le învăluiau.

Moş Le Beau, care înţelegea in felul său păstrarea operelor de artă, n-o lăsa pe Nanon să măture podelele. Cel mai ciudat lucru era că, în acest talmeş-balmeş, obiectele aveau înfăţişarea fie mohorîtă, fie batjocoritoare ; toate te priveau cu răutate. Eram convins că acolo-i un popor f răjit de spirite necurate.

Moş Le Beau stătea de obicei în camera de culcare, «ar« era tot aşa de ticsită ca şi celelalte, dar nu atît de prăfuită ; căci bătrîna servitoare avea, prin excepţie, permisiunea de a mai da cu mătura pe-acolo. O masă lungă acoperită cu cartonaşe ocupa jumătate din cameră.

Bătrînul meu prieten, în halat de casă înflorat şi cu o scufă de noapte pe cap, lucra la masa aceea, cu toată bucuria de care poate fi însufleţită o inimă naivă. Cataloga. Şi eu, cu ochii larg deschişi, abia ţinhv Iu-mi răsuflarea, îl admiram. Cataloga mai ales cărţile şi medaliile. Se ajuta de o lupă şi aşternea pe fişele sale nişte cuvinte, scrise mărunt, regulat şi înghesuit. îmi închipuiam că nhneni nu se poate dedica unei ocupaţii mai frumoase. Mă înşelam. S-a găsit un tipograf care să culeagă catalogul lui moş Le Beau ; l-am văzut luerînd la corecturi. Punea nişte semne misterioase pe margrfiea şpalturilor. Şi atunci am înţeles că asta era cea mai frumoasă ocupaţie din lume şi am rămas înlemnit de admiraţie.

Puţin cfte puţin căpătai curaj, mîngîindu-mă cu gîndul eâ va veni şi pentru mine ziua cînd voi face corecturi. Dorinţa aceasta nu mi s-a împlinit. Nu-mi pare tare rău, deoarece am aflat de la un om de litere,

unul dintre prietenii mei, că te plictiseşti de toate, chiar şi de corecturi. Dar nu este mai puţin adevărat că bătrînului prieten îi datorez vocaţia mea. Prin înfăţişarea puţin obişnuită a lucrurilor sale din casă, mi-a deprins mintea de copil cu formele vechi şi rare, mi-a îndreptat-o spre trecut şi a înzestrat-o cu o ingenioasă curiozitate ; prin exemplul unei munci intelectuale îndeplinită cu regularitate, fără mare osteneală şi fără nelinişti, mi-a dat încă din copilărie pofta de lucru şi dorinţa de a mă instrui. Mulţumită lui, în sfîrşit, am' devenit, în felul meu, un mare cititor, un zelos glosator de texte vechi şi smîngălesc hîrtia cu nişte amintiri care nu vor fi nicicind tipărite.

Aveam doisprezece ani cînd bătrînul acesta drag şi unic în felul său s-a stins încetişor din viaţă. Catalogul lui, după cum desigur vă închipuiţi, a rămas în şpalturi ; n-a fost niciodată publicat. Nanon a vîndut unor negustori de lucruri de ocazie mumiile şi ce mai era pe-acolo ; amintirile acestea au acum peste un sfert de veac.

Săptămîna trecută am văzut expusă în palatul Drouot una din acele mici Bastilii pe care patriotul Palloy le sculpta, în 1789, în pietrele fortăreţei distruse şi pe care le oferea, contra plată* primăriilor şi cetăţenilor. Piesa nu era foarte rară şi era şi greu de mînuit. Am examinat-o totuşi cu o curiozitate instinctivă, şi am încercat o uşoară emoţie citind, în josul unuia dintre turnuri, această menţiune pe jumătate ştearsă : Din cabinetul domnului Le Beau. **j**

BUNICA NOZIERE

In dimineaţa aceea, tata avea obrazul răvăşit. Mama umbla de colo-colo şi vorbea în şoaptă. In sufragerie, o croitoreasă cosea veşminte negre.

Dejunul a fost trist ; mai tot timpul se auzeau şuşoteli. Eram sigur că se întîmplase ceva.

In sfîrşit, mama, îmbrăcată toată în negru şi voalată, îmi spuse :

— Vino, dragul meu.

O întrebai unde mergem ; îmi răspunse :

— Pierre, ascultă-mă cu atenţie. Bunică-ta Noziere..; ştii, mama tatii... a murit azi-noapte. Mergem să ne luăm rămas-bun de la ea şi s-o sărutăm pentru ultima oară.

. Şi văzui că mama plînsese. Iar eu resimţii o impresie foarte puternică, deoarece nici după atîţia ani nu s-a şters, şi atît de vagă, că mi»ar fi imposibil s-o exprim în cuvinte. N-aş putea să spun măcar dacă a fost o impresie tristă. Tristeţea, cel puţin, nu avea nimic crud. Un cuvînt, poate, un singur cuvînt, acela de romanesc, se poate alătura, întrucîlva, de această impresie care, efectiv, nu conţinea nici un element din realitate.

Tot drumul mă gîndeam la bunica ; dar nu puteam să-mi dau seama ce i se întîmpiase. A muri ! Nu bănuiam cam ce putea să fie. Ştiam numai că treceam prin clipe grave.

Printr-o iluzie explicabilă, în timp ce mă apropiam de casa în care se afla moarta, credeam că de jur-împre- jur, în întreaga vecinătate, se simţea influenţa morţii bunicii mele, că tăcerea matinală a străzilor, chemările vecinilor şi ale vecinelor, mersul grăbit al trecătorilor, loviturile de ciocan ale potcovarului pe nicovală, toate aveau drept cauză moartea bunicii. La această idee, care preocupa întreaga mea fiinţă, asociam frumuseţea copacilor, -dulceaţa aerului şi strălucirea cerului, remarcate pentru întîia oară.

Mă simţeam umblînd pe un drum plin de mister şi, după ce-am cotit strada şi am văzut grădiniţa şi pavilionul prea binecunoscute, am încercat un fel de decepţie că nu găsisem nimic extraordinar. Cîntau păsărelele,

Mi-era frică şi mă uitai la mama. Ochii ei se aţintiseră —- cu o expresie de teamă religioasă — pe un punct spre care îmi îndreptai şi eu privirile.

Atunci zării prin geamurile şi perdelele albe ale camerei bunicii o lumină, o slabă şi palidă lumină, care tremura. Şi lumina aceea era atît de funebră, în mijlocul puternicei lumini a zilei, încît lăsai capul în jos ca să n-o mai văd.

Urcarăm pe scăriţa de lemn şi străbăturăm apartamentul dominat de tăcere, Cînd mama întinse rnîna ca să deschidă 'uşa camerei, am vrut să-i opresc braţul... Intrarăm. O maică se sculă de-pe un fotoliu şi ne făcu loc la căpătîiul patului. Bunica stătea acolo, întinsă, cu ochii închişi.

Capul ei se afundase atît de tare în pernă, încît mi se părea greu, greu ca un bolovan. Şi ce limpede o ve-deam ! O bonetă albă îi ascundea părul ; părea mai puţin bătrînă decît de obicei, deşi nu mai avea culori în obraz.

Vai ! nu părea deloc să doarmă ! Dar de unde-i venea surisul maliţios şi îndărătnic, care-ţi făcea rău privindu-l ?

Mi se păru că pleoapele tresăreau puţin, fără îndoială din pricina luminii tremurînde a celor două lumînări aprinse, de pe masă, lingă o farfurie cu apă sfinţită, în care se pusese o crenguţă de merişor.

— Sărut-o pe bunica, îmi spuse mama.

întinsei buzele. Simţii un fel de frig, care nu şi-a găsit încă numele şi nu-l va găsi niciodată.

Lăsai ochii în jos şi o auzii pe mama plîngind în hohote.

Nu ştiu, zău, ce s-ar fi întîmplat cu mine dacă servitoarea bunicii nu m-ar fi scos din cameră.

Mă luă de mînă, mă duse la un negustor de jucării şi-mi spuse :

— Alege.

Alesei o arbaletă şi mă distram aruncînd cu năut în frunzele copacilor.

Uitasem de bunica.

Abia seara, cînd îl văzui pe tata, îmi reveniră gindurile de dimineaţă. Bietul meu tată era de nerecunoscut. Avea obrazul umflat, lucios, plin de pete roşii, ochii înecaţi în lacrimi, buzele convulsive.

N-auzea ce i se vorbea şi era cînd abătut, cind ne-**răbdător.** Lîngă el, mama scria adrese pe scrisori cu chenar negru! Nişte i'ude veniră s-o ajute. Mi s-a arătat cum să împăturesc scrisorile. Eram vreo zece inşi în jurul unei mese mari. Era cald. Făceam un lucru nou ; asta îmi dădea importanţă şi mă distra.

După moartea ei, bunica trăi pentru mine o a doua viaţă, mai de seamă decît prima. îmi aminteam, cu o incredibilă forţă, de tot ceea ce o văzusem făcînd sau o auzisem spunînd cîndva, iar tata povestea în fiecare zi despre ea lucruri care o înviau în faţa noastră, într-un asemenea mod, încît uneori, seara, după ce terminam masa, ni se părea că o văzusem mîncînd alături de noi. De ce nu i-am spus acestei umbre dragi ceea ce i-au spus Mîntuitorului pelerinii din Emmaus :

— Rămîi cu noi, căci s-a făcut tîrziu şi se lasă în-tunericul, «

Ah ! ce stafie drăguţă era, în boneta ei de dantelă cu panglici verzi ! Nu ne intra în cap că s-a obişnuit cu lumea cealaltă. Moartea i se potrivea mai puţin decît oricui. Unui călugăr, da, îi şade bine să moară, sau unei frumoase eroine. Dar aşa ceva nu se potriveşte deloc cu

o bătrînică zîmbitoare şi sprintenă, care se supăra atît de drăguţ ca bunica noastră Noziere !

Am să vă spun ce-am descoperit eu singur, pe vremea cînd mai trăia.

Bunica era frivolă ; bunica era cam uşuratică ; buni- că-mea nu era mai evlavioasă decît o păsărică. Trebuia s-o vezi făcîndu-ne cu ochiul cînd eu şi mama plecam duminica la biserică. Zîmbea de seriozitatea pe care o' punea mama în toate treburile ce priveau atît lumea asta cît şi cealaltă. îmi ierta uşor greşelile şi cred că era o femeie în stare să ierte greşeli mult mai grave decît ale mele. Avea obiceiul să spună despre mine :

— **Asta are să fie o poamă, nu ca tată-său !**

înţelegea prin aceasta că mă voi folosi de tinereţea mea ca să dansez şi că voi fi îndrăgostit de o sută de mii de fecioare. Mă flata. Singurul lucru pe care l-ar aproba la mine, dacă ar mai fi pe lumea asta (ar avea astăzi vîrsta de o sută zece ani), este marea mea uşurinţă de a trăi şi o îngăduinţă fericită, pe care nu le-am plătit prea scump atunci cînd le-am cumpărat cu preţul cîtorva credinţe morale şi politice. Calităţile acestea aveau în ochii bunicii atracţia graţiilor fireşti. Muri fără să ştie că le poseda. Inferioritatea mea stă în aceea că eu ştiu că sînt îngăduitor şi sociabil.

Ea exista din secolul al XVIII-lea, bunică-mea ! Ceea ce se vedea foarte bine la ea ! Regret că nu i s-au scris memoriile. Să le fi scris ea însăşi, nu s-ar fi priceput. Dar n-ar fi trebuit ca tata să le scrie el, în loc să măsoare craniile papuaşilor şi ale boşimanilor ? Caroline Noziere s-a născut la Versailles, în ziua de 16 aprilie 1772 ; era fiica medicului Dussuel, a cărui inteligenţă şi caracter au fost apreciate de Cabanis. Dussuel a fost acela care, în 178G, l-a îngrijit pe delfin, atins de o uşoară scarlatină. In fiecare zi, o trăsură a reginei pleca la Luciennes să-l ia din căsuţa lui, unde trăia într-o mare sărăcie, cu cărţile .şi ierbarul său, ca un discipol al lui Jean-Jacques. într-o zi; trăsura s-a întors goală la palat ; medicul refuzase să vină. La vizita următoare, regina, enervată, îi spuse :

— Va să zică ne-aţi uitat, domnule !

— Doamnă, răspunse Dussuel, reproşul dumneavoastră mă jigneşte ; dar onorează natura şi trebuie să-l iert

unei mame. Să nu vă îndoiţi, îl îngrijesc pe fiul dumneavoastră cu toată omenia.-Dar ieri am fost reţinut lingă o femeie de la ţară care năştea.

în 1789. Dussuel a publicat o broşură pe care n-o pot deschide decît cu respect şi n-o pot citi fără să zîmbesc. Are drept titlu : *Urările unui cetăţean* şi drept epigraf : *Miseris succurrere disco* '. Autorul începe prin a spune că formulează, sub acoperişul său de paie, urări pentru fericirea francezilor. Trasează apoi, cu candoare, regulile fericirii publice ; sînt reguli pentru o libertate înţeleaptă, garantată de Constituţie. Termină prin a recomanda oamenilor conştienţi recunoştinţă faţă de Ludovic al XVI-lea, regele unui popor liber, şi prevesteşte întoarcerea epocii de aur.

Trei ani mai tîrziu, i se ghilotinau bolnavii, care erau în acelaşi timp şi prietenii săi, iar el însuşi, suspect ele **o** atitudine politică moderată, in baza. ordinului comitetului din Sèvres, a fost închis la mănăstirea călugărilor franciscani reformaţi, care fusese transformată în închisoare. Ajunse acolo prăfuit din cap pînă-n picioare, semănînd mai curînd cu un calic bătrîn decît cu un medic filozof. Puse jos un săculeţ conţinînd operele lui Raynal şi Rousseau, se lăsă să cadă pe un scaun şi suspină :

— Asta-i recompensa pentru cincizeci de ani de virtute ?

0 tînără femeie de o frumuseţe răpitoare, pe care nu o văzuse la început, apropi-indu-se de el cu un lighenaş şi un burete, îi spuse :

— Cred că vom fi ghilotinaţi, domnule. Vreţi ca pînă atunci să-mi permiteţi să vă spăl faţa şi mîinile ? Arătaţi ca un sălbatic.

— Femeie simţitoare, exclamă bătrînul Dussuel, aici mi-a fost dat să vă-ntîlnesc, aici unde sălăşluiesc crimele ! Vîrsta dumneavoastră, obrazul dumneavoastră, manierele dumneavoastră, totul îmi spune că sînteţi nevinovata.

— Nu sînt vinovată decît că am plîns moartea celui mai bun dintre regi, răspunse frumoasa prizonieră,

— Ludovic al XVI-lea a avut virtuţile lui, spuse străbunul meu, dar cît de glorios ar fi fost dacă rămînea credincios sublimei noastre Constituţii pînă la capăt 1...

1 învăţ să vin în ajutorul nefericiţilor (lat.).

— Cum ! domnule, ţipă tînăra femeie, agitînd buretele din care picura apă, sînteţi iacobin şi din partidul hoţilor ? !

— Dar bine, doamnă, faceţi parte din facţiunea duşmanilor Franţei ? suspină Dussuel, spălat pe jumătate de obraz. Se poate găsi oare sensibilitate la o aristocrată ?

Ea se numea de Laville şi purtase doliu după rege. Timp de patru luni cit au stat închişi împreună, ea nu încetă să-l certe şi totodată să se străduiască a-i face unele servicii. Contrar aşteptării lor, nu li s-a tăiat capul ; fură eliberaţi în urma unui raport al deputatului Rattelier, şi doamna de Laville deveni mai tîrziu cea mai bună prietenă a bunicii mele, care avea pe atunci douăzeci şi unu de ani şi era căsătorită de trei ani cu cetăţeanul Danger, plutonier-major al unui batalion de voluntari din Rinul de Sus.

— E un bărbat foarte drăguţ, spunea bunica, dar nu sînt sigură că l-aş recunoaşte pe stradă.

Ne asigura că nu l-a văzut, în totul, mai mult de şase ore în cinci dăţi. Se măritase cu el dintr-o copilărie : ca să poarte o coafură *naţională.* în realitate, ea nu voia bărbat. Iar dînsul voia toate femeile. A plecat ; ea l-a lăsat să plece, fără să-i poarte nici urmă de pică.

în goana după glorie, Danger lăsa drept orice bunuri soţiei sale, în sertarul unui scrin, nişte chitanţe de la fratele său, Danger de Saint-Elme, ofiţer în armata lui Conde, şi un pachet de scrisori de la diferiţi emigranţi. Era de ajuns pentru a o ghilotina pe bunică-mea şi încă vreo cincizeci de persoane, pe deasupra.

Ei i se năzărise ceva şi, la fiecare percheziţie domiciliară care se făcea în cartier, îşi spunea : „Ar trebui totuşi să ard hîrtiile lăsate de ticălosul de bărbatu-meu". Dar în iureşul ideilor care-i treceau prin cap, uita. într-o dimineaţă luă totuşi o hotărîre.

Nici că se putea alege mai bine momentul !...

Stînd în faţa şemineului, tria hîrtiile din scrin, după ce le împrăştiase claie peste grămadă .pe canapea. Şi, liniştită, le aduna în două grămejoare, punînd într-una ce se putea păstra, şi în cealaltă ce trebuia distrus. Citea un rînd de-aici, un rînd de colo, o pagină sau alta, şi mintea ei, sărind din amintire în amintire, ciugulea în treacăt cîte o fărîmă a trecutului, cînd, deodată, auzi des- chizîndu-se uşa de la intrare.

Imediat, printr-o revelaţie subită a instinctului, ştiu că-i vorba de o percheziţie domiciliară.

Luă în braţe toate hîrtiile şi le aruncă sub canapea a cărei husă atîrna pînă la pămînt. Şi, deoarece cîteva se mai vedeau de sub husă, le împinse cu piciorul sub mobilă. Un colţ de scrisoare cît vîrful unei urechi de pisi- cuţă albă se mai strecura în afară, cînd un delegat din Comitetul de siguranţă generală intră în cameră însoţit de şase oameni ai secţiei, înarmaţi cu puşti, săbii şi suliţe. Doamna Danger stătea în picioare, în faţa canapelei. Se gîndea că nu-i definitiv pierdută, că-i mai rămînea o şansă de unu la mie, şi era grozav de curioasă să ştie ce o să se întîmple.

— Cetăţeană, îi spuse preşedintele secţiei, eşti denunţată că întreţii corespondenţă cu duşmanii Republicii. Am venit să-.ţi ridicăm toate hîrtiile.

Omul de la Comitetul de siguranţă generală se aşează pe canapea ca să scrie procesul-verbal de confiscare..

Şi începură a scotoci prin toate mobilele, deschiseră broaştele cu un şperaclu şi goliră sertarele. Negăsind nimic, desfundară dulapurile din perete, răsturnară scrinurile, întoarseră tablourile şi străpunseră cu vîrful baionetelor fotoliile şi somierele ; dar degeaba ! încercară pereţii lovindu-i cu patul puştii, explorară şemineurile şi smulseră cîteva scîndurele din parchet. Se trudiră în van. Apoi, după trei ore de căutări zadarnice, obosiţi, desperaţi, umiliţi, se retraseră, făgăduind că se vor mai întoarce. Nu-i venise nimănui în cap să se uite sub canapea.

După cîteva zile, pe cînd se înapoia de la teatru, bunica găsi la uşa casei sale un bărbat uscăţiv, numai piele şi os, palid, desfigurat de o barbă cenuşie şi murdară, care se aruncă la picioarele ei şi-i spuse :

— Cetăţeană Danger, sînt Alcide, salvaţi-mă !

Abia atunci îl recunoscu.

-— Dumnezeule, spuse ea, se poate să fiţi dumneavoastră Alcide, profesorul meu de dans ? în ce stare vă văd, domnule Alcide !

— Sînt proscris, cetăţeană ; salvaţi-mă !

— Nu pot decît să încerc. Eu însămi sînt suspectată, şi bucătăreasa mea e iacobină. Veniţi după mine. Dar fiţi atent să nu vă vadă portarul. E ofiţer municipal.

Urcară scara şi buna şi drăguţa doamnă Danger se închise în apartamentul ei împreună cu deplorabilul

Al- cide, care tremura din pricina frigurilor şi repeta mereu, clănţănind din dinţi :

■— Salvaţi-mă, salvaţi-mă !

Văzîndu-i mutra jalnică, bunicii îi veni să rîdă. Situaţia era totuşi critică.

— Unde să-l bag ? se întreba bunica, plimbîndu-şi privirea peste dulapuri şi scrinuri.

Neputîndu-i găsi vreun alt loc, avu ideea să-l vîre în patul ei.

Trase două saltele în afara celorlalte, făcînd astfel un spaţiu lingă perete şi îl strecură acolo pe Alcide. Patul avea astfel un aspect răvăşit. Se dezbrăcă şi se culcă în pat. Apoi, sunînd bucătăreasa, spuse :

— Zoe, sînt suferindă ; dă-mi puţină friptură de pui, salată şi un pahar cu vin de Bordeaux. Zoe, ce s-a mai întîmplat astăzi ?

— Golanii ăştia de aristocraţi au făcut un complot, voi' să fie ghilotinaţi pîn" la unu' ! Sanculoţii sînt cu ochii pe ei. *Are să meargă ! Are să meargă !* Portarul mi-a spus că un ticălos cu numele de Alcide e căutat peste tot în secţie şi că peste noapte vă puteţi aştepta la o percheziţie.

Alcide, între cele două saltele, asculta aceste vorbe dulci. Fu apucat, după plecarea bucătăresei, de un tremur nervos, care făcea să se scuture tot patul, şi respiraţia îi deveni atît de grea, încît umplu camera de un fluierat strident.

— Merge al dracului de bine, îşi spuse micuţa doamnă Danger.

După care mîncă aripa de pui, întinzîndu-i şi tristului Alcide vreo două degete din vinul de Bordeaux.

— Ah ! doamnă... ah ! Isus Cristoase ! exclamă Alcide.

Şi -începu să geamă cu mai mulţi forţă, întrecînd măsura.

[1] în original : *Ca ira, ca ira,* refren al cîntecului cu acelaşi titlu, din timpul Revoluţiei franceze (n.tr.).

— Minunat ! îşi spuse doamna Danger : municipalitatea n-are decît să vină...

Tocmai ajunsese aici cu gîndurile, cînd un zgomot de paturi de puşcă trîntite la pămînt cu toată greutatea zdruncină palierul. Zoe aduse în cameră patru ofiţeri municipali şi treizeci de soldaţi din garda naţională.

Alcide nu mai mişca şi nu se mai auzea nici cea mai slabă răsuflare.

— Sculaţi-vă, cetăţeană, spuse unul din gardă.

Un altul obiectă că cetă-ţeana nu se putea îmbrăca de faţă cu bărbaţi.

Un cetăţean, văzînd o sticlă de vin, o apucă, gustă din ea, şi băură şi toţi ceilalţi, turnînd vinul de-a dreptul pe gîtlej.

Un cumătru mai şugubăţ se aşează pe pat, şi luînd-o pe Doamna Danger de bărbie, îi spuse :

— Ce păcat că mutra asta drăguţă aparţine unei aristocrate şi va tvebui să i se taie gîtul ăsta fin !

— Ei bine, spuse doamna Danger, văd că sînteţi oameni amabili. Terminaţi repede, căutaţi ce-aveţi de căutat, că mor de somn.

Mai stătură în cameră două ore, ucigător de lungi ; trecură de douăzeci de ori, unul după altul, prin faţa patului şi se uitară dacă nu-i cineva dedesubt. Apoi, după ce mai spuseră mii de impertinenţe, plecară.

Abia întorsese spatele ultimul dintre* ei, că doamna Danger, aplecîndu-se peste spaţiul dintre pat şi perete; chemă :

— Domnule Alcide, domnule Alcide !

Un glas îi răspunse gemînd :

— Cerule ! ar putea să ne audă ! Isuse Cristoase ! Doamnă, fie-vă milă de mine !

— Domnule Alcide, urmă bunica, ce teamă mi-a fost din pricina dumitale ; nu te mai auzeam, credeam că ai murit şi, la ideea că aş sta culcată aproape de un mort, mi-a venit să leşin de o sută de ori. Domnule Alcide, nu le-ai purtat ca lumea. Cînd nu eşti mort, o spui, ce dracu ! N-am să-ţi iert niciodată teama pe care mi-ai provocat-o.

Nu s-a purtat excelent bunică-mea cu bietul ei Al- i-ide ? L-a ascuns a doua zi la Meudon şi i-a scăpat fru-muşel viaţa.

Fiica filozofului Dussuel nu putea fi bănuită că ar crede în miracole şi nici că s-a aventurat pînă la hotarele lumii supranaturale. Nu avea o fărîmă de credinţă religioasă şi bunul său simţ, care nu mergea prea departe, era jignit de orice mister. Totuşi, persoana aceasta, atît de raţională, povestea oricui voia s-o asculte o întîmplare miraculoasă la care a fost martoră.

Vizitîndu-l pe tatăl ei la închisoarea din mănăstirea călugărilor franciscani reformaţi din Versailles, o cunoscuse pe doamna de Laville, care era prizonieră acolo. După ce a fost eliberată, a locuit pe strada

Lancry, în aceeaşi casă cu bunică-mea. Cele două apartamente dădeau pe acelaşi palier.

Doamna de Laville stătea împreună cu tînăra ei soră, Amélie.

Amélie era înaltă şi frumoasă. Obrazul ei palid, înconjurat de podoaba părului negru, avea o expresie de o incomparabilă frumuseţe. Ochii, încărcaţi de langoare sau flăcări, căutau în jurul ei ceva necunoscut.

Era călugăriţă şi făcea parte din consiliul de canonici seculari din Argentière ; se spune că Amélie, în timp ce aştepta să-şi găsească un loc trainic în lumea noastră, încercase, ieşind din copilărie, suferinţele unei iubiri neîmpărtăşite şi pe care fusese silită s-o tăinuiască.

Părea copleşită de plictiseală. I se întîmpla să izbucnească în lacrimi fără vreun motiv aparent. Uneori stătea zile întregi într-o nemişcare stupidă, alteori devora cărţi evlavioase. Muşcată de propriile ei himere, se zvîr- colea în dureri de nedescris.

Arestarea surorii sale. supliciul multor prieteni deai săi. ghilotinaţi drept conspiratori, şi neîncetatele alarme sfîrşiră prin a-i ruina constituţia şubredă. Deveni de o slăbiciune. înspăimîntătoare. Tobele care chemau în fiecare zi secţiile la arme, bandele de cetăţeni cu bonete roşii si înarmate cu suliţe care defilau prin faţa ferestrelor cîntînd Ça *ira !* o băgau într-o spaimă ce era urmată, alternativ^, de lîncezeală şi de exaltare. Tulburările nervoase se manifestară cu o forţă teribilă şi produseră efecte stranii.

Amélie avea vise a căror luciditate îi uluia pe cei din
jur.

Rătăcind noaptea, trează sau adormită, auzea zgomote îndepărtate, vaietele victimelor, uneori, stînd ?n picioare, întindea braţul şi arătînd în umbră ceva invizibil, pronunţa numele lui Robespierre.

— Are presimţiri sigure şi prevesteşte toatè nenorocirile, spunea sora ei.

Or, în noaptea de 9 spre 10 thermidor, bunică-mea, precum şi tatăl ei stăteau în odaia celor două surori ; toţi patru erau foarte tulburaţi, rezumînd gravele evenimente ale zilei şi străduindu-se să ghicească sfîrşitul lor : tiranul fusese arestat, transportat la Luxembourg, portarul refuzase să-l primească, a fost dus apoi în birourile poliţiei, pe splaiul des Orfèvres,

şi puţin mai tîrziu eliberat de Comună şi condus la primărie...

Oare mai era acolo, şi ce atitudine luase, umilită sau ameninţătoare ? încercau toţi patru o mare nelinişte ; şi nu auzeau altceva decît — cînd şi cînd — galopul cailor, care purtau ştafetele lui Henriot, fugind de mîncau pămîntul. Erau în aşteptare şi schimbau în răstimpuri cîte o amintire, o îndoială, o dorinţă. Amélie rămăsese tăcută.

Deodată scoase un ţipăt asurzitor.

Era ora unu şi jumătate noaptea. Aplecată peste o oglindă, părea să contemple o scenă tragică.

Spunea :

— îl văd, îl văd ! Cît e de palid ! Sîngele îi curge şiroaie din gură, i s-au strivit dinţii şi maxilarele. Slavă ţie, Doamne ! Vampirul nu va mai bea decît propriul său sînge !...

Terminînd cuvintele acestea, pe care le pronunţa ca pe o stranie melopee, scoase un srigăt de groază şi căzu pe spate. îşi pierduse cunoştinţa.

Chiar în aceeaşi clipă, în sala de consiliu a primăriei, Robespierre fu lovit de un glonte de revolver, care-i zdrobi maxilarul şi puse capăt Terorii. .

Bunică-mea, care era atee, credea cu tărie în această viziune.

— Cum explicaţi asta ?

— O explic prin aceea că bunică-mea, ca spirit ateu ce era, credea îndeajuns în diavol şi în vîrcolaci. Cînd era tinără, toată vrăjitoria asta o amuza şi çra, cum se spune, o mare prezicătoare. Mai tirziu i se făcu frică de diavol, dar era prea tirziu : era în mîinile lui, nu mai putea să nu creadă în el.

După noaptea de 9 thermidor viaţa deveni suportabilă pentru mica societate din strada Lancry. Bunică-mea se bucură mult de această schimbare ; dar îi era imposibiL să poarte pică oamenilor Revoluţiei. Ea nu-i admira — n-a admirat pe nimeni altcineva decît pe mine — dar nu-i ura deloc şi nu-i trecuse niciodată prin cap să le ceară socoteală pentru frica pe care i-au provocat-o. Asta poate din pricină că nici nu i-au provocat frică. Dar mai ales pentru că bunică-mea era o albastră, albastră în inima ei. Şi, aşa cum se spune, albaştrii vor fi totdeauna albaştri.

In timpul acesta, Danger îşi urma pe toate cîmpurile de bătaie strălucita sa carieră. Fericit ca

întotdeauna, îmbrăcat în mare ţinută, era în fruntea brigăzii sale, cînd fu ucis de o ghiulea de tun, la 20 aprilie 1808, în frumoasa luptă de la Abensberg.

Bunica află din *Monitor* că era văduvă şi că Bravul general Danger *s-a acoperit ele glorie.*

Exclamă :

■— Ce nenorocire ! un bărbat atît de frumos !

Se căsători, în anul următor, cu domnul Hippolyte No- ziere, funcţionar principal la Ministerul de Justiţie, un om pur şi jovial, care cînta din flaut dimineaţa, de la ora şase la nouă, şi seara, de la cinci la opt. De astă dată a fost o căsătorie reuşită. Se iubeau şi, nemaifiind foarte tineri, ştiură să fie îngăduitori unul faţă de celălalt. Ca- roline îi iertă lui Hippolyte veşnicul său flaut. Şi Hippolyte îi iertă Carolinei toate păsărelele pe care le avea în cap. Au fost fericiţi.

Bunicul meu, Noziere, este autorul unei *Statistici a închisorilor,* Paris, Imprimeria naţională, 1817—1819, 2 voi. in —4° ; şi a *Fiicelor din Momus, cîntece noi,* Paris, la autor, 1821, in —18°

.Guta îi declară un război necruţător ; dar nu-i putu lua nimic din veselie, chiar atunci cînd îl împiedica să mai cînte din flaut ; în cele din urmă, îl învinse. Nu l-am cunoscut. Dar am aci portretul său : îl poţi vedea înt'r-o haină albastră, eîiiionţat ca un mit;! şi cu bărbia pierdută într-o cravată imensă.

— îl voi regreta pînă în ultima zi, spunea bunică-mea la optzeci de ani, văduvă de vreo cincisprezece ani.

— Aveţi dreptate, doamnă, i-a răspuns un vechi prieten. Noziere avea toate calităţile pentru a fi un soţ bun.

— Toate calităţile şi toate defectele, cu voia dumneavoastră, a continuat bunica.

■— Ca să fii un soţ desăvîrşit, trebuie să ai şi defecte ?

— Bineînţeles, a urmat bunica, înălţînd din umeri ; trebuie să n-ai nici un fel de viciu, şi ăsta e un mare defect !

A murit la 4 iulie 1853, în cel de-al opzeci şi unulea an al vieţii sale.

4

Dacă am pune tot atîta grijă ca să ne ascundem de lume cîtă avem de obicei ca să ne arătăm în lume, am scăpa de multe necazuri. Am făcut de timpuriu cea dinţii experienţă în această privinţă.

Era într-o zi ploioasă. Primisem în dar tot dichisul necesar unui poştaş : şapcă, bici, hăţuri, zurgălăi. Erau o mulţime de zurgălăi. înhămai ; adică mă înhămai pe mine de mine însumi, căci eram totodată poştaşul, caii şi carul. Traseul meu începea din bucătărie şi ducea pînă în sufragerie, de-a lungul unui culoar. Sufrageria ţinea loc — şi destul de bine — unei pieţe dintr-un sat, iar bufetul de mahon, unde făceam popas ca să schimb caii, devenise, fără vreo sforţare din parte-mi, hanul *La Calul bălan.* Culoarul era un drum larg, pe care dădeai mereu de alte privelişti şi întîlniri neprevăzute. închis într-un mic spaţiu întunecat, mă bucuram de un orizont întins şi treceam, în- 1 re pereţii prea bine cunoscuţi, prin acele surprize care dau farmec călătoriilor. Eram, pe atunci un mare magician. Evocam, pentru plăcerea mea, fiinţe dragi şi rinduiam natura după bunul meu plac. Am avut, mai tîrziu, neao- roeirca să pierd darul acesta preţios pe care l-am folosit cit am putut în ziua aceea ploioasă, cînd am fost poştaş.

Folosirea acestui dar ar fi fost de ajuns pentru a mă mulţumi ; dar poţi fi vreodată mulţumit ? îmi veni pofta să-i uimesc, să-i uluiesc, să-i înmărmuresc pe spectatori. Şapca mea de catifea şi zurgălăii nu făceau doi bani dacă nu le admira nimeni. Cînd i-am auzit pe tata şi pe mama în cameră vecină, am dat buzna acolo, făcînd o gălăgie teribilă. Tata mă măsură cîteva clipe cu privirea ; apoi înălţă din umeri şi spuse :

— Copilul ăsta nu mai ştie ce să facă. Ar trebui să-l dani la un pension.

— E prea mic încă, răspunse mama.

— Ei, şi ! spuse tata, are să stea între cei mici.

Am auzit prea bine cuvintele astea ; dar ce-au mai spus după aceea mi-a scăpat, în parte, şi dacă pot să le redau acum întocmai e fiindcă, după .aceea, le-am auzit repetindu-mi-se de mai multe ori.

Tata adăugă :

— Neavînd nici fraţi, nici surori şi stîncl singur, capătă poftă să viseze, şi mai tîrziu va avea de suferit. Singurătatea i-a aprins imaginaţia, şi-am observat că

are capul plin de himere. Fiind la şcoală, împreună cu alţi copii de vîrsta lui. va căpăta experienţa lumii. Va învăţa de la ei ce sînt oamenii ; asta nu poate învăţa de la dumneata şi nici de la mine, care sîntem îngerii lui păzitori. Colegii se vor purta cu el cum te porţi cu egalii, de care uneori trebuie să-ţi fie milă şi să-i aperi, iar alteori să-i convingi sau să le ţii piept. Cu ei împreună va face ucenicia vieţii sociale,

Dragul meu, îi spuse mama, nu ţi-e teamă că printre copii sînt şi unii răi

— ?Chiar şi cei răi, răspunse tata, îi vor fi de folos, dacă este inteligent, fiindcă are să înveţe cum să-i deosebească de cei buni şi ăsta e un lucru foarte necesar. De altfel, chiar dumneata ai să vizitezi şcolile din cartier şi ai să alegi una frecventată de copii a căror educaţie corespunde aceleia pe care i-ai dat-o lui Pierre. Firea oamenilor e pretutindeni aceeaşi; dar „hrana" lor, cum spuneau. strămoşii noştri. se deosebeşte mult dintr-un loc într-altui. O creştere bună, aplicată mai multor generaţii, dă naştere unei flori de o gingăşie deosebită, şi floarea aceasta pentru care s-au depus străduinţe timp ele un secol poate să se piardă în cîteva zile. Contactul cu copiii lipsiţi de educaţie ar putea duce, fără nici un folos pentru ei, la degenerarea educaţiei fiului nostru. Nobleţea gîndurilor vine de la Dumnezeu ; aceea a manierelor se dobîn- deşte prin exemplu şi se fixează prin ereditate. Ea întrece în irumuseţe nobleţea numelui. E firească şi se afirmă prin harul ei propriu, pe cînd cealaltă e dovedită ele nişte hîrţoage, printre care nu te mai descurci.

— Ai dreptate, dragul meu, răspunse mama. Chiar de mîine încep să caut un pension bun pentru copilul nostru. Şi am să aleg unul din cele mai înfloritoare, aşa cum m-ai povăţuit, fiindcă grija banilor tulbură gîndurile învăţătorului şi-l acreşte. Ce-'ai spune, dragul meu, de- un pension condus de o femeie ?

Tata nu răspunse.

— Ce-ai spune ? repetă mama.

•— E o chestiune la care ar trebui să mă mai gîndesc.

Stind în fotoliul său, în faţa biroului, tata examina de cîteva minute un fel de oscior ascuţit la un capăt şl foarte ros la celălalt. îl învîrtea între degete ; desigur i se învîrtea şi în cap, deoarece, cu toţi zurgălăii mei, încetasem să mai exist pentru el.

Mama, cu coatele pe speteaza fotoliului, îşi urma ideeaj pe care o exprimase puţin mai înainte.

Doctorul îi arătă osciorul acela scîrbos şi spuse :

— Uite aici dintele unui om care a trăit pe vremea mamutului, în timpul erei glaciare, într-o cavernă odinioară pustie şi mohorîtă, astăzi pe jumătate acoperită de viţă de vie sălbatică şi de micşunele, şi lîngă care s-a ridicat de cîţiva ani casa ceea albă şi frumoasă, unde am locuit vreo două luni în timpul verii, în anul cînd ne-am căsătorit. Au fost două luni fericite. Ai dat acolo peste un pian vechi, şi toată ziua cîntai din Mozart, scumpa mea. Mulţumită ţie, o muzică gingaşă şi fermecătoare îşi lua zborul prin fereastră şi însufleţea valea, de unde omul din caver nTnu auzea decît răgetul tigrilor.

Mama îşi rezemă capul de umărul tatii, care continuă ;

— Omul acesta nu cunoştea decît frica şi foamea. Semăna cu o fiară. Avea fruntea teşită. Muşchii de pe arcada sprîncenelor, cînd se contractau, făceau nişte riduri hidoase ; nişte fălci enorme te izbeau cînd te uitai la el ; dinţii îi ieşeau afară din gură. Uite-l pe ăsta cît e de lu.ng şi ascuţit.

Aşa au fost cei dintîi oameni. Dar, pe nesimţite, prin neîncetate şi măreţe eforturi, omenirea, devenind mai puţin nenorocită, deveni şi mai puţin sălbatică ; organele oamenilor se schimbară prin întrebuinţare. Obişnuinţa gîndirii dezvoltă creierul, şi fruntea se mări. Dinţii, care nu se mai străduiau să sfîşie carnea crudă, crescură mai puţin lungi pe nişte fălci nu tot atît de puternice. Obrazul omenesc căpătă o frumuseţe sublimă şi se născu surîsul pe buzele femeii.

Aici, tata sărută obrazul mamei care z.îmbea : apoi. ridicînd încetişor deasupra capului dintele omului din caverne, exclamă :

— Omule din vremuri străvechi, a cărui rămăşiţă grosolană şi înfiorătoare stă în faţa mea, amintirea ta mă răscoleşte **pînă** în adîncul fiinţei ; te respect şi te iubesc, o -! strămoş al meu ! Primeşte, în trecutul nepătruns în care sălăşluieşti, omagiul recunoştinţei mele, căci ştiu cît de mult îţi datorez. Ştiu de cîte "mizerii m-au ferit străduniile tale. Tu nu te-ai gîndit la \^.itor, e adevărat : o slabă licărire de inteligenţă tremura în creierul tău întunecat ; tu nu puteai gîndi decît **cum** să te hrăneşti şi unde să te ascunzi. Erai totuşi om. Un ideal 'jonfuz te trăgea spre ceea ce e

frumos şi bun pentru oameni. Ai dus o viaţă nenorocită, dar n-ai. trăit în zadar, şi viaţa atît •de înfiorătoare pe care ai moştenit-o ai transmis-o, ceva mai puţin rea, copiilor tăi. Ei s-au căznit, la rindul lor, s-o facă mai bună. Cu toţii s-au apucat de cîte un meşteşug : unul descoperi piatra ele moară, celălalt inventă ■roata. Toţi s-au străduit şi efortul continuu al atîtor minţi **tie-a** lungul vremurilor a produs minuni, care fac ca astăzi viaţa să fie frumoasă. Şi, ele cîte ori născoceau un **meşteşug** sau puneau bazele unei industrii, dădeau naştere, prin însuşi acest l'apt, la frumuseţi morale, şi creau virtuţi. Ei ■au dat femeilor văluri şi bărbaţii au cunoscut preţul frumuseţii.

Zicînd aceasta, tata puse dintele preistoric pe birou şi o îmbrăţişa pe mama.

Apoi a continuat, spunînd :

— De altfel, noi le datorăm strămoşilor absolut tot, chiar şi dragostea.

Am vrut să ating dintele acesta, care-i inspirase tatii atîtea cuvinte pe care nu le înţelegeam. M-am apropiat de birou şi am întins mîna. Dar, la clinchetul pe care-l stîrniră zurgălăii, tata întoarse capul spre mine, mă privi cu severitate şi spuse :

— Mai domol ! Misiunea nu s-a terminat ; am "fi mai puţin generoşi decît oamenii cavernelor dacă, la rîndul nostru, nu ne-am strădui să facem copiilor noştri viaţa mai sigură şi mai bună decît a noastră. Sînt două mijloace pentru asta : să iubim şi să învăţăm. Cu ştiinţa şi iubirea se clădeşte lumea.

— Fără îndoială, dragul meu, spuse mama ; dar cu cît mă gîndesc mai mult, cu atît sînt mai convinsă că unei femei ar trebui să-i fie încredinţat un băieţel de vîrsta lui Pierre al nostru. Am auzit vorbindu-se de o domnişoară Lefort. Mîine mă duc să vorbesc cu ea.

REVELAŢIA POEZIEI

Domnişoara Lefort, care ţinea în cartierul Saint-Germain un pension pentru copii mai mici, consimţi să mă primească între orele zece şi douăsprezece dimineaţa, iar după-amiaza între două şi patru. îmi făcusem dinainte o idee înfiorătoare despre pensionul acesta, şi cînd bona mă tîrî acolo pentru prima oară, mă socotii pierdut.

Astfel că am fost nemaipomenit de surprins cînd am intrat şi am văzut, într-o cameră mare, vreo cinci sau şase fetiţe şi vreo zece băieţi, care rîdeau, se strîmbau şi arătau în fel şi chip că nu le pasă de nimic în afară de zburdălniciile lor. Mă gîndeam că s-au obişnuit cu răul.

Pe de altă parte, văzui că domnişoara Lefort era profund întristată. Ochii ei albaştri erau înlăcrimaţi, iar buzele întredeschise.

Nişte bucle spălăcite îi atîrnau, după moda englezească, de-a lungul obrajilor, asemeni crengilor de salcie plîngă- toare. Privea fără să vadă şi părea pierdută în vis.

Blîndeţea acestei domnişoax'e îndurerate şi veselia copiilor îmi inspirară încredere ; la gîndul că-mi voi împărţi soarta cu mai multe fetiţe, toate temerile mele se risipiră, puţin cîte puţin.

Domnişoara Lefort, după ce îmi dădu o tăbliţă şi un creion, mă aşeză lingă un băieţel de vîrsta. mea, care avea o înfăţişare distinsă şi ochi pătrunzători.

— Mă cheamă Fontanet, îmi spuse el, dar pe tine ?

Apoi mă întrebă cu ce se ocupă tata. I-am spus că-i medic.

— Al meu e avocat, răspunse Fontanet, e mai bine.

— De ce ?

— Nu-ţi dai seama că-i mai frumos să fii avocat ?

— Nu.

— Atunci eşti un prost.

Fontanet avea imaginaţie bogată. Mă sfătui să cresc viermi de mătase şi-mi arătă o frumoasă tablă a lui Pi- tagora, făcută de el însuşi. îl admiram şi pe Pitagora şi pe Fontanet. Eu nu ştiam decît fabule.

La plecare, primii de la domnişoara Lefort o notă bună ; n-am reuşit să descopăr la ce foloseşte. Mama mă lămuri că asta este ceva propriu onorurilor : nu folosesc la nimic. Apoi mă întrebă ce-am făcut în prima zi. I-am spus că ro-am uitat la domnişoara Lefort,

începu să rîdă de mine ; dar eu spusesem adevărul. De cînd mă ştiu am fost înclinat să privesc viaţa ca pe un spectacol. N-am fost niciodată un adevărat observator, căci, pentru observaţie, trebuie un sistem după care să te conduci, iar eu n-am nici un sistem. Observatorul îşi îndreaptă ochii ba ici, ba colo ; spectatorul îşi lasă privirile furate. Sînt născut spectator şi cred că am să păstrez toată viaţa nevinovăţia asta a hoinarilor din marile oraşe, pe care orice îi amuză şi care păstrează, la vîrsta ambiţiilor,

curiozitatea dezinteresată a copiilor mici. Dintre toate spectacolele la care am luat parte, singurele care m-au plictisit au fost acelea de teatru, cînd mă uitam la scenă. Dimpotrivă, reprezentaţiile vieţii m-au distrat întotdeauna, începînd cu acelea pe care le-am văzut în pensionul domnişoarei Lefort.

Continuai deci să mă uit la profesoara mea şi, confirmîndu-mi-se părerea că era într-adevăr tristă, îl întrebai pe Fontanet de unde vine această tristeţe. Fără a se referi la ceva anume, Fontanet o atribuia remuşcărilor şi îşi amintea că odată a văzut sentimentul remuşcării oglindindu-se pe obrazul domnişoarei Lefort, într-o zi de demult, eînd ea îi confiscase, fără nici un drept, sfîrleaza de merişor şi comisese aproape îndată după asta şi un alt atentat : pentru a înăbuşi plînsetele celui spoliat, îi trăsese pe cap boneta cu urechi de măgar.

Fontanet înţelegea că un suflet mînjit de asemenea fapte trebuia să-şi fi pierdut pentru totdeauna voioşia şi liniştea ; dar motivele invocate de Fontanet nu mi se păreau îndestulătoare şi căutai altele.

Era greu, la drept vorbind, să cauţi ceva în clasa domnişoarei Lefort, din cauza gălăg'iei care domnea act fără întrerupere. Elevii se avîntau în nişte bătălii înverşunate, de faţă cu domnişoara Lefort, vizibilă, dar absentă.. Aruncau unii într-alţii cu atîtea cărţi de religie şi coji de piine, că se făcea întuneric şi o nesfîrşită înlănţuire de pocnete umplea clasa. Numai copiii mici, împreunându-şi mîinile şi picioarele şi scoţînd limba de un cot, se uitau în plafon, cu un zîmbet împăciuitor.

Uneori, domnişoara Lefort, întrînd pe neaşteptate îri învălmăşeală, cu un aer de somnambulă, pedepsea pe cita un nevinovat ; apoi revenea la tristeţea sa, în care se închidea ca într-un turn. Gîndiţi-vă bine, vă rog, la starea de spirit a unui băieţel de opt ani, care, în mijlocul acestei zarve de neînţeles, scrie de şase săptămîni pe tăbliţă :

Foamea îl băgă în mormhit pe *necunoscutul Malfilâtre,*

Asta era lecţia mea. Cîteodată îmi stringeam capul cu mîinile, cît puteam de tare, ca să nu-mi pierd ideile ; dar una singură era desluşită : ideea tristeţei domnişoarei Lefort. Eram preocupat mereu de amărîta mea profesoară Fontanet îmi stîrnise curiozitatea cu nişte poveşti stranii, îmi spusese că nu

se poate trece dimineaţa prin faţa camerei domnişoarei Leiort fără a auzi strigăte jalnice, amestecate cu zornăit de lanţuri.

— Îmi aduc aminte, adăugă el, că mai demult, să tot fie vreo lună de atunci, a citit la toată clasa, plîngind, o poveste, care părea a fi în versuri.

Povestirea lui Fontanet era străbătută de un fior de groază, care mă pătrunse şi pe mine. M-am convins chiar a doua zi că spusele lui nu erau imaginare, cel puţin în privinţa lecturii cu glas tare ; căci, în ce priveşte lanţurile care-l făceau pe Fontanet să pălească, n-am aflat niciodată nimic, şi astăzi îmi închipui că zornăitul acela de lanţuri trebuie să fi fost în realitate un hîrşîit de vătraie şi făraşe.

A doua zi, iată ce s-a întîmplat:

Domnişoara Lefort bătu în masă cu o riglă ca să se facă tăcere, tuşi şi rosti cu voce surdă :

— *Sărmana Jeanne !*

După o pauză, adăugă :

— *Dintre fecioarele cătunului, Jeanne era cea mai jrumoasă.*

Fontanet îmi dădu una cu cotul în coşul pieptului şi pufni în rîs. Domnişoara Lefort aruncă spre el o privire mînioasă ; apoi, cu glasul şi mai trist, parcă ar fi intonat un psalm de pocăinţă, continuă povestea sărmanei Jeanne, E posibil şi chiar sigur că povestea aceea era în versuri de la un capăt la altul ; dar sînt silit să v-o spun aşa cum mi-a rămas în minte. Se vor recunoaşte, sper, ici şi colo, în proza mea, mădularele risipite ale poetului.

Jeanne era logodită ; jurase credinţă unui tînăr şi viteaz muntean. Oswald era numele fericitului păstor. Totul era gata pregătit pentru nuntă, însoţitoarele Jeannei îi aduseră vălul şi cununa. Ce fericită era Jeanne ! Dar iată -că o cuprinse o moleşeală. Obrajii i se acoperiră de o paloare de moarte. Oswald coborî din munţi, Alergă la ea şi o întrebă : „Nu eşti soţia mea ?" Ea răspunse cu glasul stins : „Scumpe Oswald, adio ! Mor !" Sărmana Jeanne ! Mormîntul i-a fost patul nupţial, şi clopotele bisericii din cătun, care trebuiau să sune la cununie, sunară la îngropăciunea ei

.Era în povestirea aceasta un mare număr de cuvinte pe care le auzeam pentru întîia oară şi al căror înţeles nu-l ştiam ; dar, în ansamblu, povestirea mi se păru atît de tristă şi atît de frumoasă încît, ascultînd-o, mă trecu un fior neîncercat pînă atunci ; farmecul melancoliei mi se dezvălui prin vreo treizeci de versuri, al căror înţeles precis mi-ar fi fost cu neputinţă să-l redau. Fiindcă nu-i nevoie să înţelegi multe ca să simţi multe — afară, doar, cînd eşti bătrîn. Lucruri obscure pot fi lucruri impresionante şi e foarte adevărat că sufletelor tinere le place ceea ce este vag.

Lacrimile izbucniră din inima mea prea plină şi Fonta- net nu putu, nici prin strîmbăturile sale, nici bătîndu-şi joc de mine, să-mi oprească plînsul. Totuşi, atunci nu mă îndoiam de superioritatea lui Fontanet. A trebuit să ajungă subsecretar de stat ca să încep să mă îndoiesc de el.

Lacrimile mele îi plăcură domnişoarei Lefort ; mă chemă la dinsa şi-mi spuse :

— Pierre Noziere, ai plîns : poftim crucea de onoare. Află că eu am făcut poezia asta. Am un caiet gros, pe care l-am umplut cu versuri tot atît de frumoase ca şi astea ; dar n-am găsit încă un editor care să le publice. Nu-i îngrozitor, ba chiar de neconceput ?

— Ah ! domnişoară, i-am spus, sînt foarte mulţumit. Ştiu acum eare-i pricina tristeţii dumneavoastră. O iubiţi pe sărmana Jeanne care a murit în cătunul ei, şi vă gîndiţi mereu la ea, nu-i aşa ? De aceea sînteţi tristă şi niciodată nu vedeţi ce facem în clasă ?

Vorbele mele, din nefericire, nu-i plăcură, căci se uită mînioasă la mine şi-mi spuse :

— Jeanne e o ficţiune. Iar tu eşti un prost. Dă-mi înapoi crucea şi treci la loc.

M-am întors la locul meu plîngînd. De astă dată îmi plîngeam de milă şi mărturisesc că aceste lacrimi noi nu mai aveau duioşia lacrimilor pe care mi le storsese sărmana Jeanne. Un lucru îmi mări şi mai mult tulburarea : habar n-aveam ce este o ficţiune ; Fontanet nu ştia nici el mai mult.

Ajuns acasă, o întrebai pe mama.

— O ficţiune, îmi răspunse mama, este o născocire.

— Ah ! mamă, îi spusei, ce nenoricire că Jeanne e o simplă născocire !

— Care Jeanne ? mă întrebă mama.

— *Dintre fecioarele cătunului, Jeanne era cea mai frumoasă.*

Şi îi spusei povestea Jeannei aşa cum mi-o aduceam aminte.

Mama nu-mi răspunse ; dar o auzii şoptindu-i tatii la ureche :

•—■ Ce prostii îl învaţă pe copilul ăsta !

— Sint, într-adevăr, nişte prostii gogonate, spuse tata. Şi ele ce ai vrea, mă rog, ca o fată bătrînă să se priceapă la pedagogie ? Am un sistem de educaţie pe care ţi-l voi expune într-o zi. După acest sistem, trebuie sa depririzi un copil de vîrsta lui Pierre al nostru cu obiceiurile animalelor, cu care copiii se aseamănă atît prin instincte cît şi prin inteligenţă. Pierre este capabil să înţeleagă fidelitatea unui cîine, devotamentul unui elefant, răutăţile unei maimuţe : asemenea lucruri trebuie să-i povesteşti şi nu despre Jeanne, cătunul şi clopotele acelea, care n-au nici un Dumnezeu.

— Ai dreptate, răspunse mama ; copilul şi animalul se înţeleg foarte bine, amîndoi sînt foarte aproape de natură. Dar crede-mă, dragul meu, e un lucru pe care copiii 31 înţeleg mai bine decît vicleniile maimuţei : sînt faptele frumoase ale oamenilor mari. Eroismul, chiar pentru un băieţaş, este limpede ca lumina zilei ; povesteşte-i lui Pierre despre moartea cavalerului d'Assas, şi are să înţeleagă, cu ajutorul Celui-de-Sus, tot aşa de bine ca şi dumneata, ca şi mine.Vai ! suspină tata, dimpotrivă, eu cred că eroismul se înţelege în diferite chipuri, potrivit vremii, locului şi persoanelor. Dar ce importanţă are ? Ceea ce contează într-un sacrificiu este sacrificiul însuşi. Dacă obiectul devotamentului tău este o iluzie, devotamentul rămîne totuşi o realitate ; şi această realitate este cea mai minunată podoabă sub care omul îşi poate ascunde

sărăcia morală. Draga mea, generozitatea ta naturală te-a făcut să înţelegi aceste adevăruri mai bine decît le-am înţeles eu însumi cu ajutorul experienţei şi al reflecţiei. Le voi introduce ta sistemul meu.

Astfel discutau doctorul şi mama.

Opt zile după aceea, în mijlocul gălăgiei, scriam pentru ultima dată pe tăbliţa mea :

Foamea îl băgă în mormînt pe necunoscutul Malfilătre,,

Fontanet şi cu mine părăsirăm în acelaşi timp pensionul domnişoarei Lefort.

6
TEUTOBOCHUS

Cine a crescut, de mic copil, pe sptaiurile Parisului, în faţa muzeului Luvru şi a grădinilor Tuileries, aproape de palatul Mazarin, pe malul glorios al Senei, care curge între turnurile, foişoarele şi clopotniţele bătrînului Paris, greu îmi vine să-mi închipui că ar putea rămîne sărac cu duhuL Acolo, începînd din strada Guenegaud şi pînă în strada Bac, în prăvălioarele librarilor, anticarilor şi negustorilor de stampe, se găsesc cu nemiluita cele mai frumoase lucruri de artă şi cele mai ciudate mărturii ale trecutului. Graţia bizară şi vesela harababură a fiecărei vitrine ademenesc ochii şi mintea trecătorului. Cel care ştie să vadă nu pleacă mai departe fără să ia cu sine vreo idee, întocmai ca pasărea ce-şi ia zborul ducînd un pai pentru cuibul ei.

Deoarece se găsesc acolo arbori şi cărţi, şi trec mereu femei, e cel mai frumos loc din lume.

Pe vremea copilăriei mele, mai mult decît acum, piaţ* aceasta a curiozităţilor era înzestrată din belşug cu mobile şi stampe vechi, tablouri şi cărţi de demult, mes- cioare sculptate pentru vaze, vaze înflorate din porţelan de China, obiecte smălţuite, faianţe ornamentate, podoabe de aur pentru odăjdii, stofe cu fire de aur, tapiserii cu figuri, cărţi cu poze şi ediţii

princeps legate în marochin. Aceste lucruri plăcute erau oferite amatorilor rafinaţi şi pricepuţi, care nu veneau încă în concurenţă cu agenţii de schimb şi cu actriţele. Fontanet şi cu mine ne obişnuisem de multă vreme cu ele, încă de pe cînd purtam gulere mari, brodate, pantaloni scurţi şi pulpele goale.

Fontanet locuia în colţul străzii Bonaparte, unde tatăl lui avea cabinetul de avocat. Apartamentul părinţilor mei era lipit de una din aripile hotelului Chimay. Eu şi Fontanet eram şi vecini, şi prieteni. Ducîndu-ne împreună, în zilele de vacanţă, să ne jucăm în grădina Tuileries, treceam pe acest doct splai Voltaire, şi acolo, umblînd cu un cerc în mînă şi o minge în buzunar, ne uitam în dughenele acelea întocmai ca şi domnii bă- trîni şi ne făceam, în felul nostru, diferite păreri asupra tuturor acestor lucruri ciudate, care veneau din trecut, din misteriosul trecut.

Ei, da ! hoinăream, frunzăream cărţi vechi, ne uitam la poze.

Şi ne interesau foarte mult. Dar Fontanet. trebuie s-o spun, nu avea, ca mine, respect pentru toate vechiturile astea. El rîdea de anticele gulere de ofiţeri şi de sfinţii episcopi cu nasul julit. Fontanet era, încă de pe atunci, omul progresului pe care l-aţi auzit la tribuna Camerei. Lipsa lui de respect mă făcea să mă cutremur. Nu-mi plăcea deloc cînd îl auzeam spunind că străbunii din aceste portrete bizare sînt nişte mutre caraghioase. Eu eram conservator. Şi asta a lăsat urme în mine, şi în- treaga-mi filozofie m-a făcut să rămîn prietenul bătlinilor arbori şi al preoţilor de ţară

.Mă mai deosebeam de Fontanet prin aceea că eram .înclinat să admir ceea ce nu înţelegeam. Adoram cărţile de farmece ; şi totul, sau aproape totul, era pentru mine asemeni unei cărţi de farmece.

Fontanet, dimpotrivă, nu simţea plăcere să se uite la un lucru decît dacă ştia că foloseşte la ceva. Spunea : „Vezi, uite aici e o balama, uite cum se deschide. Aici e un şurub, ăsta se scoate". Fontanet judeca drept. Trebuie să adaug că era capabil să se entuziasmeze privind tablouri cu războaie. *Trecerea Berezinei* îi dădea emoţii. Dugheana armurierului ne interesa şi pe unul şi pe celălalt. Cînd îl vedeam, în mijlocul suliţelor, al scuturilor şi al platoşelor, pe domnul Petit-Pretre, îmbrăcat într-un şorţ de serj verde, cum se ducea, şchiopătînd ca Vulcan, pînă în iun- du! atelierului ea să ia o sabie străveche, pe care o punea apoi pe masa de lucru şi o strîngea într-o menghină de fier pentru a-i lustrui lama şi a-i repara minerul, aveam siguranţa că participam la un spectacol grandios ; domnul Petit-Prêtre mi se părea de o sută de coţi. Stăteam muţi, lipiţi de geam. Ochii negri ai lui Fontanet străluceau, iar obrazul lui brun şi fin se însufleţea.

Seara, amintirea aceasta ne aprindea imaginaţia şi mii de proiecte entuziaste încolţeau în capetele noastre.

Fontanet îmi spuse odată :

— Ce-ar fi dacă am lua nişte carton şi o bucată de staniol din cel cu care se înveleşte ciocolata şi ne-am făuri nişte arme ca acelea ale lui Petit-Prêtre !..,

Ideea era frumoasă. Dar n-am reuşit s-o realizăm cum trebuie. Am făcut o cască, pe care Fontanet a luat-o drept bonetă de magician.

Atunci i-am spus :

— Dacă am fonda un muzeu !...

Minunată idee ! Dar, pentru moment, nu aveam de pus în muzeul nostru decît vreo cincizeci de bile şi vreo duzină de sfîrleze.

Deodată, lui Fontanet îi trecu prin minte o nouă trăsnaie. Strigă :

— Hai să compunem o *Istorie a Franţei,* cu toate amănuntele, în cincizeci de volume.

Propunerea asta mă încîntă şi o primii bătînd din palme şi cu ţipete de bucurie. Căzurăm de acord s-o începem a doua zi dimineaţă, deşi aveam de învăţat o pagină din *De Viris.*

— Cu toate amănuntele ! repetă Fontanet. Trebuie să punem toate amănuntele !

Tocmai aşa înţelegeam şi eu. Cu toate amănuntele !

După ce am fost trimis la culcare, un sfert de oră şi mai bine n-am putut adormi, atît eram de frămîntat l'a gîndul sublim al unei *Istorii a Franţei* în cincizeci de volume, cu toate amănuntele.

Am şi început această istorie. Drept să vă spun, nu mai ştiu de ce am început-o cu regele Teutobochus. Dar aşa cerea planul nostru. Primul nostru capitol ne puse in prezenţa regelui Teutobochus, înalt de treizeci de pidoare, după cum s-a putut stabili în mod sigur prin măsurarea osemintelor sale găsite din întîmplare. De Ia cel dinţii pas, să te vezi faţă în faţă cu un asemenea gigant ! Întîlnirea a fost teribilă. Chiar şi Fontanet rămase uluit.

— Trebuie să sărim peste Teutobochus, îmi spuse el.

Dar eu n-am avut curajul.

Istoria Franţei în cincizeci de volume se opri la Teu- tobochus.

De eîte ori, vai ! n-am început din nou în viaţă această aventură a cărţii şi a gigantului ! De cîte ori, pe punctul de a întreprinde o operă grandioasă, sau de a conduce nu ştiu ce vastă lucrare, nu m-am oprit brusc din cauza unui Teutobochus, care se cheamă, în termeni vulgari, soartă, întîmplare, necesitate ! M-am hotărît să le mulţumesc şi să-i binecuvîntez pe toţi aceşti Teutobochus care. barîndu-mi drumurile prea îndrăzneţe spre glorie, m-au lăsat în grija celor două credincioase păzitoare ale mele, obscuritatea şi mediocritatea. Amîndouă sînt bune eu mine şi mă iubesc. Trebuie ca şi eu să mă port la fel cu ele !

Cit despre Fontanet, subtilul meu prieten Fontanet. avocat, consilier general, administrator al mai multor societăţi, deputat, e o minunăţie să-l vezi cum se joacă şi aleargă printre picioarele tuturor acestor Teutobochus ai vieţii publice ; în locul lui, mi-aş fi frînt gîtul de mii de ori.

1

AUTORITATEA DOMNULUI ABATE JUBAL

Mmdru, dar cu inima plină de teamă, am intrat în elasa a opta preparatorie. Profesorul din această clasă, dom nul . abate Jubal, nu avea, propriu-zis, o figură îngrozitoare prin ea însăşi ; n-avea aerul unui om crunt ; ba aducea mai mult a domnişoară. Dar stătea pe o catedră mare, înaltă şi neagră, şi asta îl făcea să pară înfricoşător. Avea glas şi priviri blînde, păr creţ, mîini albe, şi era plin de bunăvoinţă. Aducea cu o oaie, mai mult, poate, decît îi şade bine unui profesor.

Mama, văzîndu-l într-o zi la vorbitor, murmură : ,,E destul de tînăr !" Şi asta, spus pe un anumit ton.

Cind mă văzui silit să-l admir, începu să nu-mi mai fie teamă de el. Asta s-a întîmplat în timp ce-mi spuneam lecţia ; era vorba de nişte versuri ale ^abatelui Gauthier cu privire la cei dintîi regi ai Franţei.

Spuneam fiecare vers dintr-o răsuflare, ca şi cum ar fi fost un singur cuvînt :

Căci primul dintre regi a fost dar Faramon în
Galia de franci a fost pus domn pe tron
Clodion în Cambrate — apoi domni Meroveu...

Aici mă oprii brusc şi repetai *Meroveu, Meroveu, Meroveu.* Rima aceasta, amestecînd utilul cu plăcutul, îmi aduse aminte că atunci cînd domni *Meroveu...* Lutece... ferită-a fost *mereu.* Dar de ce anume ? Mi-era cu neputinţă s-o spun, fiindcă uitasem de-a binelea. Trebuie să mărturisesc că treaba aceasta nu m-a impresionat prea mult. Pe Lutece mi-o închipuiam ca pe o doamnă bătrînă. Eram destul de mulţumit că a fost ferită, dar prea puţin mă sinchiseam de ce anume. Din nefericire, domnul abate Jubal părea că ţine morţiş să-i spun de ce necazuri a fost ferită. Făceam : „Ăăă... Meroveu !... ăăă, ăăă, ăăă". Aş fi

lăsat-o baltă dacă aşa ar fi fost obiceiul în clasa a opta preparatorie. Vecinul meu, Fontanet, îşi bătea joc de mine, iar domnul Jubal îşi pilea unghiile. în sfîrşit :

— Încît Lutece de Atila ferită-a fost mereu,

îmi spuse el. Fiindcă ai uitat versul acesta, domnule Noziere, ar fi trebuit să-l refaci, în loc să rămîi cu gura căscată. Ai fi putut spune :

Năvala lui Atila-n Lutece se oprea mereu,

sau aşa :

Lnièce, *de sumbru-Atila, ferită e*

mereu, sau mai elegant :

Lutèce scăpă de-Aula. biciul lui Dumnezeu.

Se pot schimba cuvintele, numai metrul să-l respecţi.

Căpătai o notă proastă, dar domnul abate Jubal îşi cîştigă un mare prestigiu în ochii mei, datorită uşurinţei cu care versifica. Prestigiul acesta avea să crească- şi mai mult.

Domnul Jubal, pe care funcţiunile sale îl ţineau legat de gramatica lui Noël şi Chapsal şi de *Istoria Franţei* a abatelui Gauthier, nu neglija totuşi educaţia morală şi religioasă.

Intr-o zi, nu ştiu cu ce ocazie, luîndu-şi un aer grav, ne spuse :

— Copiii mei. dacă ar trebui să primiţi un ministru, v-aţi grăbi să-i faceţi onorurile casei ca unui reprezentant al suveranului. Ei bine ! ce onoruri ar trebui să daţi preoţilor, care reprezintă pe Dumnezeu pe a.cest pămînt ? Cu cît Dumnezeu este mai presus de regi, cu atit preoţii sînt mai presus de miniştri.

Nu primisem niciodată un ministru şi îmi spuneam că multă vreme nu voi primi. Aveam chiar siguranţa că dacă s-ar întîmpla să vină unul acasă la noi, mama m-ar trimite, în ziua aceea, să mănînc cu slugile, aşa cum. din nefericire, făcea la fiecare

masă de gală. Nu mi-ar fi trecut prin gînd că preoţii n-ar trebui respectaţi cît se poate de mult : şi, punînd în aplicare acest adevăr faţă de domnul abate Jubal, resimţeam o adîncă tulburare, îmi adusei aminte că, în prezenţa lui, i-am prins lui Fontanet, la spate, o paiaţă de hîrtie. Era asta o dovadă de respect ? I-aş fi legat lui Fontanet o paiaţă de hîrtie. la spate, în prezenţa unui ministru ? Desigur că nu. Şi totuşi, legasem paiaţa aceea, e adevărat fără ştirea domnului abate Jubal, dar în prezenţa lui, care este mai mare decît un ministru. Ba, paiaţa mai scotea şi
limba. Spiritul mi se luminase. Trăiam chinuit de remuş- cări. Mă hotărîsem să-l respect pe domnul abate Jubal, şi dacă de atunci mi s-a mai întîmplat să strecor, în timpul lecţiilor, cîteva pietricele în ceafa lui Fontanet, sau să desenez nişte omuleţi chiar pe catedra domnului abate .Jubal, o făceam cel puţin cu mulţumirea de a şti cît de mare este păcatul meu.

Mi-a fost dat, cîtva timp după aceea, să măsor măreţia spirituală a domnului abate Jubal.

Eram în capelă şi-mi aşteptam împreună cu doi sau trei camarazi rîndul la spovedanie. Se-ntuneca. Lumina candelei făcea să tremure stelele de aur ale bolţii întunecate. în fundul stranei. Fecioara pictată devenea din ce în ce mai ştearsă, ajungînd să semene cu o vedenie,. Altarul era încărcat cu vase aurite, pline cu flori ; un miros de tămîie plutea în aer ; se întrezăreau, ca prin ceaţă, mii de lucruri, şi plictisul, chiar plictisul, această molimă periculoasă a copiilor, căpăta o nuanţă de blîn- de le în atmosfera acestei capele care, aici, lingă altar, mi se părea că aduce a paradis.

Asfinţise. Deodată îl văzui pe abatele Jubal îndreptîn- du-se cu o lanternă spre strană. Făcu o plecăciune adîncă, apoi, deschizînd porţile grilajului, urcă treptele altarului. Mă uitam la el cum desfăcea un pachet, din care ieşeau ghirlande de flori artificiale, asemănătoare ciorchinilor de cireşe pe care femei bătrîne le vindeau pe străzi, în luna iulie. Şi mă minunam văzîndu-l pe profesorul meu cum **se**

apropie de Preacurata Fecioară. Şi v-aţi băgat în gură nişte ţinte, domnule abate, cît aţi putut apuca cu trei degete ; la început m-am înspăimîntat crezînd că vreţi să le înghiţiţi, dar dumneavoastră vi le-aţi pregătit numai ca să le aveţi la îndemînă. Căci v-aţi urcat apoi pe un ta- . buret şi aţi început să prindeţi în cuie ghirlande, în jurul firidei Sfintei Fecioare. Din cînd în cînd vă dădeaţi jos de pe taburet pentru a aprecia de la distanţă efectul străduniei dumneavoastră, şi eraţi mulţumit, aveaţi obrajii roşii, ochiul vă era limpede ; aţi fi surîs chiar, dacă nu v-ar fi împedicat ţintele dintre dinţi. Şi eu vă admiram din toată inima. Cu toate că lanterna, care era jos, vă lumina nările într-un fel caraghios, eu vă găseam foarte frumos. Am priceput atunci de ce sînteţi mai presus de miniştri, după cum ne-aţi dat a înţelege printr-un abil discurs. Mă gîndeam că a te urca, înzorzonat cu pene, pe un cal alb ca să cîştigi -o bătălie, nu era un lucru atît de frumos şi de dorit ca acela de a atîrna ghirlande pe zidurile unei capele. Atunci mi-am dat seama că vocaţia mea era să vă imit.

V-am imitat chiar în seara aceea, tăind cu foarfec« mai toată hîrtia pe care am putut pune mîna şi din care am făcut ghirlande. Pregătirea lecţiilor a cam avut de suferit. Mai ales exerciţiile de franceză au suferit considerabil.

Erau nişte exerciţii după manualul unui domn Coquempot, o carte cumplită. Nu mi-e necaz pe el, şi dacă autorul ar fi avut un nume mai greu de ţinut-minte, l-aş fi uitat de mult. Dar cum să uiţi un Coquempot ! N-aş vrea să întorc împotriva lui faptul acesta cu totul intîm- plător. Totuşi, fie-mi permis să mă mir că c.neva poate fi silit să facă nişte exerciţii atît de chinuitoare ca să înveţe o limbă aşa-zisă maternă şi pe care eu o învăţasem foarte uşor de la mama, numai auzind-o vorbind. Căci vorbea minunat mama mea !

Dar domnul abate Jubal era pătruns de utilitatea lui Coquempot, şi cum nu putea fi de aceeaşi părere cu mine, îmi trînti o notă

proastă. Anul şcolar se termină fără vreun incident demn de a fi luat în seamă. Fonta- net îşi făcu în pupitru o crescătorie de omizi. Atunci, din amor propriu, începui şi eu să cresc omizi, deşi mi-era groază de ele. Fontanet îl ura pe Coquempot şi ura asta ne-a apropiat şi mai mult. Numai ce auzeam de Coquempot că şi schimbam priviri complice pe deasupra băncilor, avînd nişte mutre foarte grăitoare. într-asta consta răzbunarea noastră ! Fontanet îmi mărturisi că dacă se mai învaţă după Coquempot şi într-a opta, se va angaja ca marinar pe o navă. Hotărîrea asta îmi plăcu şi-i făgăduii lui Fontanet că şi eu voi face la fel. Ne jurarăm unul altuia prietenie

.în ziua distribuirii premiilor, Fontanet şi cu mine eram de nerecunoscut. Şi asta, datorită faptului că eram pieptănaţi. Vestoanele noastre noi, pantalonii albi, cortul de pînză, afluenţa părinţilor, estrada împodobită cu drapele, toate îmi inspirau emoţie ca la marile spectacole. Cărţile şi cununile alcătuiau un morman plin de strălucire, în care căutam cu înfrigurare să ghicesc partea ce mi se cuvenea, tremurînd în banca mea. Dar Fontanet, mai înţelept, nut-şi cerceta soarta. Păstra un calm admirabil. Rotindu-şi privirile iscoditoare în toate părţile, Fontanet se uita la nasurile diforme ale taţilor şi la pălăriile caraghioase ale mamelor, cu o stăpînire de sine de care eu nu mă simţeam in stare.

Deodată, muzica sparse văzduhul. Directorul, purtînd peste sutană mica pelerină de ceremonie, apăru pe estradă în fruntea profesorilor, alături de un general în mare ţinută. îi recunoscui pe toţi. Luară loc, după rang, în spatele generalului : mai întîi subdirectorul, apoi profesorii de la clasele mari ; apoi domnul Schuwer, profe- soi'ul de muzică ; domnul

TrouiRon, profesorul de caligrafie, şi sergentul Morin, profesorul de gimnastică. Domnul abate Jubal apăru cel din urmă şi se aşeză în spate, de tot, pe un mic taburet care, din lipsă de loc, nu stătea decit cu trei picioare pe estradă, iar cu al patrulea străpungea pînza cortului. Domnul abate Jubal nu putu să păstreze mult timp nici măcar locul acesta modest. Noii sosiţi îl împinseră înapoi, într-un colţ, unde dispăru sub un drapel. Cînd se puse şi o masă în faţă, se termină de tot cu el. Fontanet se prăpădea de rîs. Cit despre mine, eram uluit că un astfel de om, pe care nu-l întrecea nimeni cînd era vo-rba de flori şi de poezie şi care, pe deasupra, mai era şi reprezentantul lui Dumnezeu pe pămînt, a putut fi uitat într-un colţ, ca un baston, sau o umbrelă.

8 _

ŞAPCA LUI FONTANET

în fiecare sîmbătă ne duceau la spovedanie. Dacă ar putea cineva să-mi spună de ce, mi-ar face plăcere. Obiceiul acesta îmi stîrnea mult respect şi multă plictiseală. Nu-mi închipui că preotul era foarte interesat să-mi asculte păcatele ; dar mie, de asta sînt sigur, mi-era foarte neplăcut să i le spun. Cea dintîi greutate era să le descopăr. Nu ştiu dacă mă credeţi sau nu, dar vă spun că 3a zece ani nu eram încă stăpîn pe resursele mele sufle-
Ieşti şi n-aveam o metodă de analiză care să-mi fi permis să-mi explorez în mod raţional profunzimile conştiinţei.

Totuşi, trebuia să am păcate ; căci, dacă nu-s păcate, nu-i nici spovedanie. Mi se dăduse, ce-i drept, o cărţulie care cuprindea toate păcatele din lume. Nu aveam decît să aleg. Dar şi alegerea era grea. Erau atît de multe şi atît de obscure cu privire la pungăşie, simonie, prevarica- liune, depravare şi concupiscenţă ! Găseam în această cărţulie : „Sînt vinovat că am pierdut speranţa. Sînt vinovat că am ascultat vorbe urîte." Dar şi astea mă puneau într-o încurcătură destul de mare.

De aceea, mai întotdeauna mă opream la capitolul distracţiilor. Distracţii la slujba religioasă, distracţii în timpul meselor, distracţii la „adunări" ; mărturiseam tot şi golul demn de plîns din conştiinţa mea îmi inspira o ruşine fără de margini.

Mă simţeam umilit că nu aveam păcate.

într-o zi, în sfîrşit, m-am gîndit la şapca lui Fontanet : pusesem mîna pe un păcat, eram salvat !

Începînd din ziua aceea, în fiecare sîmbătă, mulţumită şepcii lui Fontanet, mă descărcăm la picioarele preotului de povara unui păcat.

Datorită faptului că vătămam un bun al altuia, această şapcă îmi inspira, în fiecare sîmbătă, timp de cîteva minute, o adîncă nelinişte cu privire la salvarea sufletului meu. Umpleam şapca cu nisip ; o aruncam în copaci, de unde trebuia s-o dea jos zvîrlind cu pietre în ea ca într-un fruct necopt încă ; o transformam într-o cîrpă cu care ştergeam figurile făcute cu creta pe tabla neagră ; 0 aruncam, prin răsuflătoare, în pivniţe în care nu rse putea intra şi cînd, la ieşirea din clasă, dibaciul Fontanet reuşea totuşi s-o găsească, nu mai era decît o zdreanţă scîrboasă.

Dar o zînă veghea asupra destinului ei, căci, contrar aşteptărilor, a doua zi dimineaţa ea apărea pe capul lui Fontanet ca o şapcă curată, ca lumea, aproape elegantă. Şi asta în fiecare zi. Zîna aceasta era sora mai mare a lui Fontanet. Dacă n-ar fi făcut decît atît, şi tot putea fi socotită drept o bună gospodină.

Nu o dată, pe cînd îngenuncheam la picioarele sfîntu- lui tribunal, şapca lui Fontanet înota, din vina mea, în fundul bazinului din curtea de onoare. Situaţia mea era atunci destul de delicată.

Şi ce sentiment îmi stîrnise înverşunarea împotriva acestei şepci ? Răzbunarea.

Fontanet mă persecuta din cauza unui ghiozdan de un format vechi şi curios, pe care unchiul meu, strîngător de felul lui, mi-l dăduse, spre marea mea nenorocire. Ghiozdanul era prea mare pentru mine şi eu prea mic pentru el. Mai mult : nici nu semăna a

ghiozdan, pentru simplul motiv că nici nu era. Era o servietă veche, care se umfla ca un acordeon şi căreia cizmarul unchiului meu îi pusese o curea.

Servieta mi-era nesuferită, şi nu fără pricină. Dar astăzi, nu cred să fi fost atît de urîtă încît să fi meritat atîtea mizerii, cîte a avut de îndurat. Era din marochin roşu, cu o horbotă lată de aur şi avea, deasupra unei broaşte de aramă, o coroană şi nişte armuri rupte. O mătase decoloratã, care fusese pe vremuri albastră, ii servea de căptuşeală. Dacă ar mai exista şi acum, cu ce atenţie aş examina-o ! Căci, aducîndu-mi aminte de coroană, care trebuie să fi fost o coroană regală, şi de scutul pe care se puteau vedea încă (numai să nu fi visat) trei flori de crin rase cu un briceag, dar nu pe de-a-ntregul, bănuiesc astăzi că servieta aceasta trebuie să fi fost, la începuturile ei. servieta unui ministru al lui Ludovic al XVI-lca.

Dar Fontanet, care nu se gîndea şi la trecutul ei, nu putea s-o vadă pe spatele meu fără să arunce în ea cu bulgări de zăpadă sau cu castane sălbatice, după anotimp, sau cu mingea, în tot timpul anului.

De fapt, camarazii mei, şi chiar Fontanet, nu purtau pică servietei decît pentru un singur motiv : că era ciudată. Nu semăna cu celelalte : de aici toate necazurile pe care mi le-a pricinuit. Copiii au simţul brutal al uniformităţii. Ei nu suferă nimic aparte sau original. Tocmai la particularitatea asta nu s-a gîndit îndeajuns unchiul meu cînd mi-a făcut acest buclucaş dar. Ghiozdanul lui Fontanet era îngrozitor ; cei doi fraţi ai săi mai mari îl tîrîseră rînd pe rînd pe băncile liceului şi nici nu mai putea fi murdărit ; pielea era toată jupuită şi crăpată : cataramele căzute fuseseră înlocuite cu sfori ; şi, cum nu avea nimic deosebit, Fontanet nu avu de suferit vreo neplăcere. Iar eu cînd intram în curtea pensionului, cu ghiozdanul în spinare, eram îndată asurzit de huiduieli, înconjurat, îmbrîncit şi întins pe jos cît eram de lung. Fontanet zicea că ne jucăm de-a broasca ţestoasă şi se urca pe carapacea mea. Nu că ar fi fost prea greu, dar mă simţeam tare umilit. Cum mă sculam în picioare, săream glonţ la şapca lui.

Şapca lui era totdeauna nouă, iar ghiozdanul meu, din păcate, nu putea fi distrus. Şi furia mea şi a lui se înlănţuiau printr-o fatalitate neînduplecată, precum crimele din străvechea familie a Atrizilor.

9

ULTIMELE CUVINTE ALE LUI DECIUS MUS

Azi-climineaţă, hoinărind pe chei în căutare de cărţi vechi, am găsit în dugheana în care se vinde cu două parale bucata un volum desperecheat din Tit-Liviu. Răs- foindu-1, dădui din întîmplare peste această frază : „Rămăşiţele armatei romane ajunseră la Canusium mulţumită întunericului nopţii", şi cuvintele îmi redeşteptară în minte pe domnul Chotard. Or, cînd încep să mă gîndesc la domnul Chotard, nu-l las cu una, cu două. Mă mai gîndeam încă 1a. el pe cînd mă întorceam acasă, la ora dejunului. Şi, fiindcă îmi flutura un zîmbet pe buze, am fost rugat să spun pricina.

— Pricina, copiii mei, e domnul Chotard.

— Cine e Chotard ăsta, care te face să zimbeşti ?

— Vă spun. Iar dacă vă plictisesc, faceţi-vă că mă ascultaţi şi eu am să cred că încăpăţînatul povestitor, ce sînt, nu-şi vorbeşte numai sieşi.

Aveam paisprezece ani şi eram într-a treia. Profesorul meu, care se numea Chotard, avea pieliţa obrazului rumenă ca a unui călugăr bătrîn ; şi, de fapt, asta şi era.

Fratele Chotard, după ce fusese una din cele mai blinde oiţe din turma sfîntului Francisc, aruncase rasa călugărească, în 1830, şi îmbrăcase haina de mirean, pe care însă n-a reuşit s-o poarte niciodată ca lumea. Ce I-a împins pe fratele Chotard la lucrul ăsta ? Unii spun că pricina, ar fi fost dragostea ; alţii zic că a fost spaima, şi că, după cele *Irei zile glorioase,* poporul suveran arun- eînd cîţiva coceni de varză călugărilor caputini din ***, fratele Chotard sări zidurile mănăstirii, ca să-i ferească pe prigonitori de un păcat

atît de mare ca acela de a maltrata un călugăr capuţin.

Acest frate bun era un om învăţat. îşi luă toate gradele, dădu lecţii şi trăi atît de mult şi de bine, încît atunci cînd eu şi camarazii mei apărurăm în faţa catedrei sale avea părul cărunt, obrajii rumeni şi nasul roşu.

Ce profesor bătăios aveam într-a treia ! Trebuia să-l \7ezi, cînd, cu textul în mină, conducea la Philippi pe soldaţii lui Brutus. Ce curaj ! Ce măreţie sufletească ! Ce eroism ! Dar îşi alegea perioada în care să-şi manifeste eroismul şi care, în orice caz, nu era cea a timpurilor noastre. De felul lui, domnul Chotard era un om neliniştit şi fricos.. Uşor de speriat.

Se temea de hoţi, de cîini turbaţi, de tunet, de trăsuri şi de tot ce poate, de aproape sau de departe, să pricinuiască vreun neajuns unui om de treabă.

E adevărat, ce-i drept, că numai trupul îi era printre noi ; sufletul lui trăia în antichitate. Omul acesta minunat se afla Ia Termopile, împreună cu Leonida ; pe marea de lîngă Salamina, în corabia lui Temistocle ; pe cîmpiile de la Cannes, lîngă Paul-Emile ; cădea însîngerat în lacul Trasimene, unde, apoi, un pescar avea să găsească inelul său de cavaler roman. îl înfrunta la Pharsala pe Cezar şi chiar pe zei ; îşi învîrtea sabia ruptă deasupra cadavrului lui Varus, în pădurea Hercynia. Era într-adevăr un luptător nemaipomenit.

Hotărît să-şi vîndă scump pielea pe 'ţărmul fluviului Aegos-Potamos şi mîndru că bea pînă la fund din cupa de eliberator în asediata Numantie, domnul Chotard nu se dădea în lături să recurgă, împreună cu viclenii căpitani, la stratageme din cele mai perfide,

— Una dintre stratagemele care trebuie a fi recomandate, ne spuse într-o zi domnul Chotard, comentînd un text al lui Eiian, este de a atrage armata inamică într-un defileu şi de a o zdrobi sub ploaie de bolovani.

Nu ne spunea dacă armata inamică ar fi fost atit de îndatoritoare să accepte o asemenea manevră. Dar

mă grăbesc să evoc ceasul în care figura lui Chotard s-a întipărit pentru totdeauna în mintea elevilor săi.

Ne dădea ca subiecte de compunere, atît latine cît şi franceze, bătălii, asedii, ceremonii de ispăşire şi de împăcare cri Dumnezeu, şi citind temele corectate ale elevilor îşi desfăşura toată elocvenţa. Prin stilul şi cuvintele ambelor limbi răzbătea aceeaşi înfocare marţială. Uneori i se întîmpla să-şi întrerupă cursul ideilor pentru a ne împărţi pedepse meritate ; clar timbrul vocii sale rămînea eroic pînă şi în aceste întimplări neprevăzute ; astfel că, rostind rînd pe rînd, cu acelaşi ton, fie cuvintele unui consul care-şi încurajează trupele, fie ale unui profesor dintr-a treia, care distribuie pedepse scrise, el provoca în minţile elevilor o zăpăceală cu atu mai mare, cu cît nu se putea şti dacă vorbeşte consulul sau prbfeso- rul. I se întîmplă într-o zi să se întreacă pe sine însuşi printr-un discurs de pomină. Discursul acesta îl ştiam cu toţii pe de rost ; avui grijă să mi-l scriu în caiet, fără să scap nimic.

Iată-1, aşa cum l-am auzit, aşa cum îl mai aud încă, căci mi se pare că vocea gravă a domnului Chotard îmi răsună şi acum în urechi şi le umple cu solemnitatea ei.

ULTIMELE CUVINTE ALE LUI DECIUS MUS

Gata să se devoteze zeilor mani şi împingînd cu pintenii armăsarul său *impetuos, Dedus Mus se întoarse pentru ultima oară către camarazii săi de arme şi. le spuse :*

— Dacă nu faceţi mai multă linişte, vă pun pe toţi la popreală. Pentru patrie, devin nemuritor. Mormîntul mă aşteaptă. Voi muri pentru salvarea tuturor. Domnule Fonianet, ai să-mi copiezi zece pagini, de la început. Astfel a hotărît, în înţelepciunea sa, Jupiter Capitolinus, veşnicul păzitor al Cetăţii veşnice. Domnule Noziere, dacă ii mai dai şi acum lui Fontanet, după cum mi se pare, să-şi copieze lecţia, aşa cum îi stă în obicei, am să-i scriu tatii. Este drept

şi necesar ca un cetăţean să se. jertfească pentru binele comun. Invidiaţi-mă şi nu mă plîngeţi. E o neghiobie să rîzi fără motiv. Domnule Noziere, joi vei fi consemnat. Pilda mea va trăi veşnic printre voi. Domnilor, care vă hliziţi, sînteţi de o necuviinţă pe care n-o pot tolera. Am să-l informez pe director de conduita voastră. Şi voi vedea, din sinul Elizeului, care primeşte umbrele eroilor, fecioarele Republicii atîrnînd ghirlande de flori la picioarele statuilor mele.

Aveam, pe vremea aceea, o uriaşă poftă de rîs. Şi-am ris din toată inima cînd am auzit ultimele cuvinte ale lui Decius Mus şi cînd, după ce ne-a dat cel mai puternic motiv de rîs, domnul Chotard a adăugat că-i o neghiobie să rîzi fără motiv ; mi-am băgat capul într-un dicţionar şi am uitat unde mă mai aflu. Aceia care n-au fost scuturaţi la cincisprezece ani de un rîs nebun, sub o grindină de pedepse scrise, au cunoscut o voluptate mai puţin.

Dar nu trebuie să se creadă că nu făceam altceva în clasă decît să-mi pierd vremea cu fleacuri. Eram în felul meu un adevărat mic umanist. Eram atras cu o putere irezistibilă de tot ce era nobil şi vrednic de admirat in *beletristică,* cum i se spune atît de potrivit.

Aveam de pe atunci gustul latinei literare şi al francezei literare, pe care nu l-am pierdut nici pînă acum, cu toate sfaturile şi exemplele celor mai fericiţi dintre contemporanii mei. Mi s-a întîmplat în această privinţă ceea ce se întîmplă de obicei oamenilor care-şi văd dispreţuite convingerile. M-am mîndrit cu ceea ce nu era decît. ridicol. Am rămas cu încăpăţînare la literatura mea şi am rămas un clasicist. Aş putea fi tratat drept aristocrat şi mandarin ; dar cred că şase sau şapte ani de cultură literară dau minţii noastre, bine pregătită ca s-o primească, nobleţe, forţă elegantă, frumuseţe, care nu se pot obţine prin alte mijloace.

In ce mă priveşte, am gustat, cu delicii, pe Sofocle şi Vergiliu. Domnul Chotard, o mărturisesc, domnul Chotard, ajutat de Tit-Liviu, îmi inspira nişte

visuri sublime. Imaginaţia copiilor este miraculoasă. Şi ce splendide închipuiri trec prin capul acestor mici ştrengari ! Cînd domnul Chotard nu mă făcea să rîd nebuneşte, mă umplea de entuziasm.

De fiecare dală, de cile ori rostea rar, cu glasul său gros de bătrîn moralist plictieos, această frază : „Rămăşiţele armatei romane ajunseră la Canusium mulţumită întunericului nopţii", vedeam trecînd în linişte, la lumina lunii, pe cîmpiile pustii, pe un drum mărginit de morminte, soldaţi cu feţe livide, mînjite de sînge şi de praf, cu căştile deformate, cu platoşele pătate şi strîmbate, cu săbiile rupte. Şi viziunea aceasta, pe jumătate înceţoşată, care se ştergea pe îndelete, era atît de gravă, atît de mohorîtă şi atît de falnică, încît îmi tresărea inima în piept de suferinţă şi de admiraţie.

10

STUDIUL CLASICILOR

Şi acum vă voi spune ce-mi aduce aminte, în fiecare an, cerul tulbure al toamnei, primele mese luate seara, la lumina lămpii, şi foile îngălbenite de pe copacii fremă- tînd ; vă voi spune ce văd cînd trec prin grădina Luxemburgului în primele zile ale lui octombrie, prin grădina cuprinsă de o uşoară tristeţe şi mai frumoasă ca niciodată ; e doar timpul cînd frunzele încep să cadă una cîte una pe umerii albi ai statuilor. Văd atunci în această grădină un băieţaş, cu mîinile în buzunare şi cu ghiozdanul la spate, care se duce la liceu, ţopăind ca o vrabie. II văd numai în închipuire, căci nu-i decît o umbră ; sînt eu, cel de acum douăzeci şi cinci de ani. Şi, drept să spun, îmi place să-l privesc pe acest băieţaş ; cînd trăia aievea, nici nu-l luam în seamă, dar acum, cînd nu mai e, tare mi-e drag. La urma urmei, făcea mai mult decît cele-lalte eu-uri pe care le-am trăit după aceea. Era destul de aiurit ; dar nu era rău şi trebuie să recunosc, ce-i drept e drept, că nu mi-a lăsat nici o amintire proastă.

S-a pierdut un nevinovat : e firesc să-mi pară rău după el ; e firesc să-l revăd cu ochii minţii şi ca sufletului "meu să-i fie pe plac reînvierea amintirii lui.

Acum douăzeci şi cinci de ani, pe o vreme ca asta, traversa, înainte de ora opt, această frumoasă grădină, ducindu-se la şcoală. Avea inima strînsă : începea iar şcoala.

Totuşi, tropăia înainte, cu ghiozdanul in spate şi cu sfîrleaza în buzunar. Se bucura nespus la gîndul că are să-şi revadă colegii. Avea atîtea lucruri de spus şi de auzit ! Nu trebuia să ştie oare dacă Laboriette a vînat cu adevărat în pădurea Vulturului ? Nu trebuia să le spună că el a călărit prin munţii din Auvergne ? Cînd faci o astfel de ispravă, n-o faci ca apoi s-o tăinuieşti. Şi, pe urmă, e atît de bine să-ţi regăseşti colegii ! Cît de nerăbdător era să-l vadă iar pe Fontanet, prietenul lui, care-l lua atît de drăguţ peste picior, Fontanet care, nu mai mare decît un şoricel, dar mai iscusit decît Ulise, se înfigea peste tot în primul loc, cu o graţie atît de firească !

Parcă plutea la gîndul că are să-l revadă pe Fontanet. Astfel traversa Luxemburgul, în aerul proaspăt al dimineţii. Tot ce el vedea atunci, văd şi eu astăzi. E acelaşi cer şi acelaşi pămînt ; lucrurile şi-au păstrat sufletul lor de odinioară, sufletul lor care mă înveseleşte, mă întristează şi mă tulbură ; numai el nu mai este.

De aceea, pe măsură ce îmbătrînesc, mă interesez din ce în ce mai mult de fiecare început de an şcolar.

Dacă aş fi fost intern la vreun liceu, amintirea şcolii ar fi fost crudă pentru mine şi aş fi alungat-o. Dar părinţii nu m-au supus la o astfel de caznă. Eram extern la un liceu vechi, puţin monahal, şi cam dosnic ; vedeam în fiecare zi strada şi casa şi nu eram rupt, ca internii, de viaţa publică şi de viaţa de toate zilele. Aşa că n-am cunoscut sentimentele sclavului ; sentimentele mele s-au dezvoltat la lumina blîndeţii şi a forţei, pe care libertatea le dă oricui crede în ea. Nu ştiam ce este ura. Curiozitatea era un lucru bun : voiam să cunosc cît mai mult "şi să iubesc cît mai

mult. Tot ceea ce vedeam în drum, pe stradă, oamenii, animalele, lucrurile, mă ajuta, mai mult decît s-ar putea crede, să simt viaţa, în toată simplitatea şi forţa ei.

Nimic nu contribuie mai mult decît strada în a face pe un copil să înţeleagă mecanismul vieţii sociale. Trebuie să fi văzut dimineaţa lăptăresele, pe sacagii, pe cărbunari ; trebuie să fi intrat în dugheana băcanului, a cîrnăţarului şi a cîrciumarului ; trebuie să fi văzut trecînd soldaţii, cu muzica în frunte ; trebuie să fi tras în piept aerul străzii, ca să simţi că legea muncii este o lege divină şi că fiecare trebuie să-şi îndeplinească datoria pe lumea asta. De atunci, de pe cînd făceam acele drumuri dimineaţa şi seara, de acasă la liceu şi de la liceu acasă, am păstrat un interes plin de afecţiune pentru meserii şi meseriaşi.

Totuşi, trebuie să mărturisesc că n-am simţit pentru tot ce-am văzut aceeaşi atracţie. Librarii, care expun poze în vitrina prăvălioarei, au fost din primul moment preferaţii mei. De cîte ori, cu nasul lipit de geam, n-am citit de la un capăt la celălalt explicaţiile înşirate sub aceste mici drame înfăţişate în poze !

Am văzut o mulţime de poze într-un timp cît se poale de scurt ; erau unele fantastice, care-mi puneau la contribuţie imaginaţia şi dezvoltau în mine această însuşire fără de care nu poţi afla nimic, nici chiar în materie de experienţe şi în domeniul ştiinţelor exacte. Erau unele care, reprezentînd vieţile oamenilor într-o formă naivă şi surprinzătoare, mă făcură să văd pentru întîia oară lucrul cel mai îngrozitor, sau mai bine zis singurul lucru îngrozitor, destinul. într-un cuvînt, datorez foarte mult acelor poze.

Mai tîrziu, la paisprezece ani. la cincisprezece ani, nu mă mai opream niciodată în faţa băcăniilor, ale căror cutii de fructe zaharisite îmi păruseră totuşi, multă vreme, demne de admirat. îi dispreţuiam pe negustorii de mărunţişuri şi nu mă mai străduiam să ghicesc sensul enigmaticului Y, din aur strălucitor, de pe firma lor. Abia de mă opream să descifrez naivele rebusuri, care împodobeau gardurile vechilor cîrciumi

şi pe care se vedea cîte o gutuie sau cîte o cometă în fier forjat.

Spiritul meu, care se rafinase, nu mai dădea importanţă decît prăvălioarelor de stampe, vitrinelor de vechituri şi anticariatelor.

O, bătrîni evrei din strada Cherche-Midi, naivi anticari de pe cheiuri, cîtă recunoştinţă vă datorez, vouă. dascălii mei.! Ca şi profesorii universitari, ba într-o măsură mai mare decît ei, voi mi-aţi făcut educaţia intelectuală. O, voi, oameni de treabă, voi aţi dezvăluit în faţa ochilor mei fermecaţi misterioasele forme ale vieţii Ire- cute. feluritele monumente preţioase ale gîndirii umane. Cotrobăind prin prăvălioarele voastre, .contemplînd standurile voastre prăfuite, încărcate de biete relicve ale înaintaşilor noştri şi ale frumoaselor lor gînduri, mă lăsam pătruns, pe nesimţite, de cea mai sănătoasă filozofie.

Da, prieteni, umblînd cu cărţile vechi mîncate de molii, printre fiarele ruginite şi obiectele de lemn roase de cari pe care le vindeaţi ca să aveţi cu ce trăi, am căpătat de mic copil sentimentul adînc că totul trece şi că totul e supus pieirii. Am descoperit atunci că fiinţele nu erau decît chipurile schimbătoare ale iluziei universale şi, de atunci, am fost înclinat spre tristeţe, blîndeţe şi milă.

Şcoala în aer liber m-a iniţiat, după cum vedeţi, în ştiinţele înalte. Şcoala de acasă mi-a fost şi mai folositoare. Mesele în familie, atît de plăcute, cu cana cu apă limpede dinainte, cu faţa de masă albă, cu chipurile liniştite în jur, cina de fiecare zi, cu convorbirile sale intime, dau copilului gustul şi înţelegerea obiceiurilor casei, a obiceiurilor mărunte şi sfinte ale vieţii. Dacă un copil a avut fericirea să aibă, ca mine, asemenea părinţi inteligenţi şi buni, cuvintele pe care le aude la masă îi formează o judecată dreaptă şi o inimă drăgăstoasă. EI mănîncă în fiece zi din această pîine binecuvîntată. pe care părintele spiritual a rupt-o şi a împărţit-o pelerinilor din hanul de la Emmaus. Şi îşi spune, ca şi ei : ,,Arde inima în mine".

La mesele pe care le iau internii la refeetor nu te întîlneşti cu asemenea blîndeţe şi virtuţi. Ah ! ce şcoală bună e şcoala de acasă !

Totuşi, aş fi greşit înţeles dacă s-ar crede că dispreţuiesc studiile clasice. Socotesc că pentru formarea spiritului nimic nu-i mai valoros decît studiul celor două antichităţi, după metodele vechilor umanişti francezi. Cuvîntul *umanism*, care înseamnă armonie, se potriveşte bine culturii clasice.

Băieţaşul de care v-am vorbit adineauri cu atîta simpatie — care mi se va ierta, poate, la gîndul că nu-i o simpatie faţă de mine însumi, ci că se adresează unei umbre — băieţaşul care traversa Luxemburgul, ţopăind ca o vrabie, era, vă rog să mă credeţi, un destul, de bun umanist. In sufletul Iui de copil simţea admiraţie pentru măreţia romană şi grandioasele imagini ale poeziei antice. Tot ceea ce vedea şi simţea în plină libertate, ca extern care întîrzie prin faţa prăvălioarelor şi mănîncă la masă cu părinţii, nu-l făcea deloc nesimţitor la frumoasa limbă care se învaţă la liceu. Departe de asta : se arăta tot atît de antic şi tot atît de ciceronian, aproape, cît poţi fi în mijlocul unei cete de tocilari condusă de nişte preacinstiţi dascăli pedanţi.

Nu se da în vînt după glorie şi numele lui nu strălucea pe lista premianţilor ; dar muncea mult pentru că asta îl distra, după cum spunea La Fontaine. Traducerile sale erau bine aduse din condei, iar compoziţiile latine ar fi meritat chiar laudele domnului inspector, dacă n-ar fi fost cele cîteva greşeli de sintaxă, care le ştirbeau din frumuseţe. Nu v-am spus oare că la doisprezece ani povestirile lui Tit-Liviu îi storceau lacrimi generoase ?

Dar abia cînd ajunse la Grecia văzu frumuseţea în simplitatea ei magnifică. Ajunse tîrziu acolo. Mai întîi însă inima îi fu întristată de fabulele lui Esop. I le-a explicat un profesor cocoşat, cocoşat la trup şi la suflet, îl vedeţi oare pe Thersit conducînd pe tinerii galatiţi în tufişurile muzelor ? Băieţaşul nu putea să priceapă aşa ceva. S-ar putea crede că pedagogul

cocoşat, declicîndu-se în mod special explicaţiei fabulelor lui Esop, era potrivit pentru treaba asta ! Nu, nu ! nu era un cocoşat ca toţi cocoşaţii, ci un vlăjgan fără spirit şi fără suflet, dedat la rele şi nespus de nedrept cu oamenii. Nu era în starc- de nimic, nici măcar să-ţi spună ce gîndeşte un cocoşat. De altfel, aceste nesuferite fabule mici, atribuite lui Esop, ne-au parvenit stîleite de un călugăr bizantin care avea sub tonsură un creier strimt şi steip. Nu ştiam, cînd eram în clasa a cincea, care e originea lor, şi mă sinchiseam prea puţin să ştiu ; **dar** le judecam întocmai cum le judec şi astăzi.

După Esop, am trecut la Homer. Am văzut-o pe Thetis ridicîndu-se ca un nor gros, alb, deasupra mării, am văzut-o pe Nausicaa şi tovarăşele ei, şi palmierul' din Delos, şi cerul, şi pămîntul, şi marea, şi zîmbetul înlăcrimat al Andromaeăi... Am înţeles, am simţit. Mi-a fost imposibil, timp de şase luni, să părăsesc vreo clipă *Odiseea.* Din pricina asta am suferit numeroase pedepse. Dar ce-mi păsa mie de pedepsele scrise ? Pluteam împreună cu Ulise *pe marea violetă !* Apoi i-am descoperit pe tragici. N-am înţeles mare lucru din Eschil ; dar So- focle, Euripide mi-au deschis lumea încîntătoare a eroilor şi eroinelor şi m-au iniţiat în - poezia nefericirii. La fiecare tragedie pe care o citeam, încercam noi bucurii, noi lacrimi şi noi fiori.

Alcesta şi Antigona mi-au dat cele mai nobile visuri pe care le poate avea un copil. Cu capul vîrît în dicţionar, pe pupitrul meu mînjit cu cerneală, vedeam chipuri divine, braţe de ivoriu atîrnînd peste tunici albe, şi ascultam glasuri mai frumoase decît cea mai frumoasă muzică.

Şi asta îmi atrase noi pedepse. Date pe bună dreptate : mă ocupam numai de lucruri ce erau în afara programului. Vai ! am rămas cu obiceiul acesta. în orice clasă a vieţii aş fi pus pentru restul zilelor mele, tare mi-e frică, aricit de bătrîn aş fi, că mă va întîmpina aceeaşi do- jană pe care o primeam de la profesorul meu dintr-a doua : Domnule Pierre

Noziere, dumneata te ocupi de lucruri în afara programului".

Dar mai ales în serile de iarnă, la ieşirea din liceu, mă îmbătăm pe stradă de lumină şi de cintec. Citeam la lumina felinarelor şi în faţa vitrinelor luminate ale magazinelor versurile pe care mi le recitam apoi cu jumătate de glas, în timp ce mergeam. Atmosfera serilor de iarnă invadase străzile strimte ale cartierului, pe care umbra începea să le învăluie.

Mi se întîmpla să mă ciocnesc uneori de vreun băiat de ia o plăcintărie, care; cu coşul pe cap, se lăsa purtat de un vis, aşa cum mă lăsam dus şi eu de visul meu, sau se întîmpla să simt deodată în obraz răsuflarea caldă a unui biet cal, care-şi trăgea căruţa. Realitatea nu-mi tulbura visul, pentru că iubeam mult vechile străzi din cartierul meu, ale căror pietre m-au văzut crescînd. într-o seară, la lumina lămpii unui vînzător de castane, am citit nişte versuri din *Antigona* şi nu pot, după un sfert de veac, să-mi reamintesc aceste versuri :

O, mormînt! o, pat nupţial.'...

fără să-l văd înaintea ochilor pe vînzătorul din Auveigne. care sufla într-o pungă de hîrtie, şi fără să simt lingă mine căldura sobei în care se coceau castanele. Şi amintirea acestui om de treabă se amestecă armonios în memoria mea cu lamentările fecioarei din Teba.

Astfel am învăţat o mulţime de versuri. Astfel am căpătat cunoştinţe folositoare şi preţioase. Astfel i-am studiat eu pe clasici.

Metoda asta era bună pentru mine ; n-ar face doi bani pentru altul. Nu m-aş grăbi s-o recomand cuiva.

De altfel, trebuie să vă mărturisesc că, hrănit cu Homer şi Sofocle, cînd am început retorica, m-am dovedit lipsit de gust. Profesorul mi-a spus-o şi eu o cred. Gustul pe care îl ai sau pe care îl arăţi la şaptesprezece ani e foarte rar cel mai potrivit. Ca să mi-l rafinez, profesorul mi-a recomandat studiul atent al operelor complete ale lui Casimir Delavigne. N-am ascultat de sfaturile lui. Sofocle a dat spiritului meu o anumită turnură, de care nu m-am mai putut dezbăra.

Profesorul de retorică nu-mi părea şi nu-mi pare nici acum să fi fost un om priceput în ale literaturii ; dar, deşi o fire mohorîtă, avea un caracter drept şi o inimă nobilă. Dacă ne-a predat cîteva erori literare, cel puţin ne-a arătat, prin propriul lui exemplu, ce este un om cinstit.

Lucrul acesta are, desigur, valoarea lui. Domnul Charron era respectat de toţi elevii săi ; copiii cîntăresc cu mare precizie valoarea morală a învăţătorilor lor. Ceea ce gîndeam, acum douăzeci şi cinci de ani, despre cocoşatul acela nedrept şi despre cinstitul Charron, gîndesc şi. acum.

Dar iată că noaptea învăluie .platanii din Luxemburg şi mica fantomă pe care am evocat-o se pierde în umbră. Adio, micuţule eu, pe care te-am pierdut şi te-aş fi regretat întotdeauna dacă nu te-aş fi regăsit, mai frumos, în fiul meu !

11

PADUREA DE MIRT

Fusesem un copil foarte inteligent, dar la vreo şaptesprezece ani devenii caro năuc. Eram atît de timid, că nu puteam nici să salut, nici să mă aşez pe scaun, cînd mai era cineva de faţă, fără ca sudoarea să-mi inunde fruntea, in faţa femeilor mă apuca un fel de spaimă. Respectam literă cu literă preceptul din *Imitaţia lui Isus Cristos,* învăţat în nu ştiu ce clasă inferioară şi pe care l-am reţinut pentru că respectivele versuri, care erau ale lui Corneille, mi se păruseră ciudate :

Femeia ocoleşte-o, prielnică-n veci nu ţi-i,
Meteahna ta duşmanul afla-va prin femeie.
Pe cel Atotputernic să-l rogi doar pentra-aceea
Al cărei suflet poartă podoabele virtuţii.
Ia-ţi bun rămas degrabă, din drum de te-o abate,
Şi numai întru Domnul iubeşte-le pe toate !

Urmai sfatul bătrînului călugăr ; şi dacă-l urmai, o făcui fără voia mea. Aş fi vrut să văd multe femei şi să nu mă despart atît de repede de ele.

Printre prietenele mamei mele se afla una lîngă care ni-aş fi simţit deosebit de bine şi cu care aş fi dorit să vorbesc cît mai mult. Era văduva unui pianist care murise tînăr şi celebru, Adolphe Gance. Se numea Alice. Niciodată nu i-am văzut bine nici părul, nici ochii, nici dinţii. Cum să vezi bine ceea ce pluteşte, străluceşte, scînteiază, te ameţeşte ! Dar mi se părea mai frumoasă decît visul şi de un farmec supranatural. Mama avea obiceiul să spună că, dacă o analizai trăsătură cu trăsătură, nu găseai nimic extraordinar. De cîte ori mama îşi exprima această părere, tata dădea din cap a neîncredere. Fiindcă, fără îndoială, proceda ca şi mine minunatul meu tată : nu o cerceta pe doamna Gance trăsătură cu trăsătură. Şi, oricum ar fi fost fiecare trăsătură luată în parte, ansamblul era fermecător. Să n-o credeţi pe mama : vă asigur că doamna Gance era frumoasă. Doamna Gance mă atrăgea : frumuseţea e dulce : doamna Gance îmi inspira frică : frumuseţea e teribilă.

Intr-o seară, pe cînd tata primea musafiri, doamna Gance intră în salon cu un aer blajin, care-mi dădu puţin curaj. Cîteodată, cînd se afla între bărbaţi, aveai impresia că e o doamnă care se plimbă şi dă de mîncare păsărelelor Apoi, deodată, lua o înfăţişare mîndră ; obrazul îi devenea aspru şi mişca evantaiul cu o încetineală de om plictisit. Nu-mi puteam explica de ce. Astăzi îmi explic de minune : doamna Gance era cochetă, asta-i tot.

Deci vă spuneam că, intrînd într-o seară în salon, arunca fiecăruia şi chiar celui mai umil, care eram eu, cîte o frîntură de surîs. O urmăream cu privirea ; mi se păree că am surprins în ochii ei frumoşi o expresie de tristeţe ; mă tulbură. Eram, după cum vedeţi, o fire simţitoare. Cineva o rugă să cînte la pian. Cîntă o nocturnă de Chopin ; n-am auzit niciodată ceva mai frumos. Mi se părea că simt chiar degetele Alicei, degetele ei lungi şi albe, ele pe care îşi scosese adineauri inelele, cum îm:i ating urechile cu mîngîieri divine.

După ce termină, mă apropiai instinctiv şi, fără să-mi dau seama, o însoţii pînă la locul său şi mă aşezai lîngă ea. Simţind parfumul care se degaja din pieptul

ei. închisei ochii. Mă întrebă dacă-mi place muzica ; glasul ei îmi dădu fiori. Deschisei ochii şi văzui că mă privea : privirea asta mă făcu să mă pierd. Şi, tulburat cum eram, îi răspunsei :

— Da, domnule...

Dacă pămîntul nu s-a deschis în clipa aceea ca să mă înghită, e fiindcă natura este indiferentă la dorinţele cele mai arzătoare ale oamenilor.

Îmi petrecui toată noaptea în cameră, strigîndu-nri idiot şi brută şi dîndu-mi cu pumnii în cap. Nici dimineaţa, după ce reflectasem îndelung, n-am reuşit să mă împac cu mine însumi. îmi ziceam : ,,Să vrei să spui unei femei că-i frumoasă, că-i prea frumoasă, şi că ştie să scoată din pian suspine, hohote de plîns şi lacrimi adevărate şi să nu-i poţi spune decît aceste două cuvinte : «Da, domnule-*, înseamnă că eşti lipsit, mai mult decît e îngăduit, de darul de a-ţi exprima gîndul. Pierre Noziére, eşti un infirm, fugi de lume, ascunde-te undeva !"

Vai. nu puteam nici măcar să mă ascund cum trebuie. Eram nevoit să apar în clasă, la masă. la plimbare. îmi ascundeam braţele, picioarele, gîtul, ce puteam. Dar tot eram văzut şi mă simţeam foarte nenorocit. Cînd eram împreună cu colegii mei, aveam cel puţin posibilitatea să le dau cîte un piimn şi să mai primesc şi eu cîţiva în schimb , e şi ăsta un fel de a te puii a. Dar în faţa prietenelor mamei mele, eram vrednic de plîns. Simţeam cit e de adevărat preceptul din *Imitaţia :*

Femeia ocoleşte-o. prielnică-n veci nu ţi-i.

,,Ce sfat salvator ! îmi spuneam. Dacă aş fi fugit de doamna Gance în seara aceea nenorocită, în care a cîntat •o nocturnă cu atîta poezie şi a împrăştiat în jurul ei fiori de voluptate, dacă atunci aş fi fugit de ea, nu m-ar fi întrebat : -«îţi place muzica ?» şi nu i-aş fi răspuns : <-Da, domnule»."

Aceste două cuvinte : .,Da, domnule", îmi sunau neîncetat în urechi. Amintirea lor stăruia mereu sau mai bine zis, datorită unui îngrozitor fenomen de conştiinţă, mi se părea că, timpul oprindu-se în loc.

rămăsesem pentru totdeauna ţintuit de clipa în care articulasem aceste cuvinte ireparabile : „Da, domnule". Nu mă chinuia re- mu.şearea. Remuşcarea e o nimica toată pe lîngă ce simţeam eu. Rămăsei cu o neagră melancolie care ţinu timp de şase săptămîni : pînă şi părinţii îşi dădură seama cît eram de nătărău, .

Şi se mai adăuga ceva la neghiobia mea : pe cit eram de îndrăzneţ la minte, pe atît de timid eram în purtări. De obicei inteligenţa tinerilor e cam necioplită. A mea era neînduplecată. Credeam că sînt stăpîn pe adevăr. Eram violent şi revoluţionar, cînd eram singur.

Singur, ce zglobiu eram, ce om de petreceri ! M-am schimbat mult de atunci. Acum, nu mi-e prea frică de contemporanii mei. Mă aşez, pe cît e" posibil, între acei care au mai mult spirit decît mine şi cei care au mai puţin, şi mă bizui pe inteligenţa celor dintîi. Acum nu prea mă simt sigur cînd sînt cu mine însumi... Dar, să vă povestesc ce mi s-a întîmplat cînd aveam şaptesprezece ani. Vă daţi seama că amestecul acesta de timiditate şi îndrăzneală făcea din mine o fiinţă cu totul absurdă.

Şase luni după înfricoşătoarea aventură pe care v-am povestit-o şi după ce terminasem, cu oarecare succes, studiile de retorică, tata mă trimisese să-mi petrec vacanţa în aer liber. Mă recomandă unuia dintre cei mai sfioşi şi mai demni confraţi, unui bătrîn medic de ţară, care-şi făcea meseria la Saint-Patrice.

Acolo m-am dus. Saint-Patrice este un sătuleţ de pe coasta normandă, aşezat lîngă o pădure şi care coboară domol spre o plajă cu nisip, prinsă între două stînci abrupte. Plaja asta era pe-atunci- sălbatică şi pustie. Marea, pe care o vedeam pentru întîia oară, şi pădurea, a cărei linişte îmi părea atît de dulce, îmi pricinuiră la început un fel de încîntare. Zbuciumul apei şi al frunzişului era în armonie cu freamătul inimii mele. Alergam călare prin pădure ; mă zvîrcoleam, pe jumătate gol, pe prund, plin de dorinţa necunoscutului, pe care-l ghiceam pretutindeni şi nu-l găseam nicăieri.

Singur toată ziua, plîngeam fără pricină ; mi se în-timpla, uneori, să simt cum, deodată, îmi creşte inima,

încît credeam că mor. In sfîrşit, încercam o mare tulburare ; dar există pe lumea asta o asemenea linişte care să valoreze cît neliniştea pe care o simţeam ? Nu. Martoră mi-e pădurea ale cărei crengi îmi loveau obrazul ; faleza, unde mă duceam să văd cum coboară soarele în mare ; nimic nu-i mai de preţ decît răul care mă chinuia atunci, nimic nu-i mai preţios decît primele visuri ale oamenilor ! Dacă dorinţa înfrumuseţează toate lucrurile către care se îndreaptă, dorinţa necunoscutului înfrumuseţează întregul univers.

Am avut totdeauna, pe lîngă destul rafinament, ciudate naivităţi. N-aş fi cunoscut, poate mult timp încă, pricina tulburărilor şi a vagilor mele dorinţi. Dar mi-a deschis ochii un poet.

Căpătasem gust pentru poezie încă din liceu şi, din fericire, l-am păstrat. La şaptesprezece ani îl adoram pe Vergiliu şi—1 înţelegeam atît de bine, de parcă nu mi l-ar fi explicat profesorii mei. Totdeauna, în vacanţă, aveam cu mine un volum *Vergiliu* în buzunar. Era o cărticică prăpădită şi micuţă, editată de englezul Bliss ; o mai am şi acum. O păstrez cu toată grija cu care sînt în stare să păstrez ceva ; de fiecare dată cînd o deschid, pică din ea flori veştejite. Cele mai vechi sînt cele din pădurea de la Saint-Patrice, unde, la şaptesprezece ani, am fost atît de fericit şi de nefericit.

într-o zi, pe cînd mă plimbam singur la marginea pădurii, desfătîndu-mă cu mireasma finului cosit, iar vintul care sufla dinspre mare- îmi săra buzele, încercai
un sentiment puternic de oboseală ; mă aşezai jos şi privii mult timp la norii de pe cer.

Apoi, din obişnuinţă, deschisei pe Vergiliu şi cilii : *llic, quos durus amor...*

„Acolo, acei pe care o dragoste nemiloasă i-a făcut să piară de un dor nemîngîiat, trec sfioşi pe alei misterioase şi pădurea de mirt îşi întinde umbrele în jur..."

„Şi pădurea de mirt îşi întinde umbrele în jur..." Vai, cunoşteam această pădure de mirt. o simţeam întreagă in mine. Dar nu-i ştiam numele. Vergiliu

îmi lumină pricina răului. Mulţumită lui, aflai că iubesc.

Nu aflai încă pe cine iubesc. Dar în iarna următoare, cînd am văzut-o din nou pe doamna Gance, m-am lămurit pe deplin. Sînteţi, fără îndoială, mai isteţi decît am fost eu. Aţi ghicit mai demult că o iubesc pe Alice. Admiraţi această fatalitate ! Iubeam tocmai o femeie faţă de care mă făcusem caraghios şi care trebuia să gîndească despre mine tot ce se putea mai rău. Aveam de ce să fiu desperat. Dar pe-atunci desperarea nu-mi stătea în caracter ; părinţii noştri, folosindu-se prea mult de ea, o irosiseră. Nu am făcut nimic îngrozitor sau măreţ. Nu m-am dus să mă ascund sub bolţile în ruină ale unei vechi mănăstir i, nu mi-am plimbat melancolia pe şesuri pustii ; n-am chemat asupră-mi vînturile Nordului. Nu am fost decît foarte nenorocit şi... mi-am luat bacalaureatul.

Chiar fericirea mea era crudă : o vedeam şi o auzeam pe Alice şi gîndeam : „Ea e singura femeie din lume pe care o pot iubi ; sînt singurul om pe care ea nu-l poate suferi". Cînd descifra notele de pian, eu îi întorceam paginile şi mă uitam la părul ei mătăsos, răsfirat pe ceafa-i albă. Dar, ca să nu risc să-i mai spun încă o dală : „Da, domnule", mi-am jurat să nu-i mai spun nici un cuvînt. Curînd s-au petrecut unele schimbări în viaţa mea şi i-am pierdut urma, dar fără să-mi fi călcat ju- rămintul.

Am întîlnit-o în vara asta pe doamna Gance, la băi, în munţi. O jumătate de veac apasă astăzi asupra frumuseţii care mi-a stîrnit primele tulburări, şi cele mai delicioase. Dar această frumuseţe ruinată îşi mai păstrează şi acum farmecul. Mă dezlegai eu însumi, acum, cînd aveam părul albit, de jurămîntul adolescenţei :

— Bună ziua, doamnă, îi spusei doamnei Alice Gance.

Şi de astă dată, vai ! nici privirea, nici glasul nu mi-au mai fost tulburate de emoţia anilor mei tineri.

Ea mă recunoscu fără mare greutate. Amintirile noastre se împleteau şi stăteam de vorbă, ajutîndu-ne

unul pe altul să dăm oarecare farmec vieţii banale de hotel.

Curînd, alte legături se înnodară, de la sine, între noi, legături menite să fie foarte trainice ; aceeaşi oboseală şi aceleaşi necazuri le-au dat naştere. Şedeam de vorbă în fiecare dimineaţă, pe o bancă verde, la soare, despre reumatismele noastre, despre morţii noştri. Şi aveam destule de spus. Ca să ne mai înveselim, amestecam trecutul cu prezentul.

— Ce frumoasă aţi fost, doamnă ! îi spusei într-o zi, şi cit de admirată aţi fost.

— E adevărat, îmi răspunse ea zîmbind. Pot s-o spun, astăzi, cînd am ajuns o femeie bătrînă : plăceam. Amintirea asta mă consolează de bătrîneţe. Am fost obiectul unor omagii destul de măgulitoare. Dar are să vă surprindă, desigur, dacă am să vă spun care a fost, dintre toate omagiile, acela care m-a impresionat cel mai mult.

— Sînt curios s-o aflu.

— Ei bine, vă spun : într-o seară (e mult de atunci), un băieţel de şcoală fu atît de tulburat cînd se uită la mine. încît îmi răspunse la întrebarea pe care i-o pusesem : ..Da, domnule !" N-am cunoscut o altă dovadă de admiraţie care să mă fi măgulit atît, şi care să-mi fi dat o mai mare satisfacţie decît acest ,,Da, domnule !" şi aerul cu care a fost rostit.

12

■ UMBRA

Mi s-a întîmplat, la douăzeci de ani, o aventură extraordinară. Fiind trimis de tata în Maine-ul de Jos să rezolv o chestiune de familie, am plecat într-o după-amiază din frumosul orăşel Ernee, ca să mă duc, la vreo şapte leghe de-acolo, să vizitez în sărăcăcioasa parohie Saint- Jean casa, acum pustie, care a adăpostit mai bine de două sute de ani familia mea din partea tatii. Era în luna decembrie. Ningea de dimineaţă. Drumul, care şerpuia între două garduri vii, era desfundat în multe locuri, şi ne venea foarte greu, mie şi calului, să ocolim mocirlele.

Dar, la vreo cinci sau şase kilometri de Saint-Jean, drumul nu mi s-a mai părut atît de prost şi, cu toate că

se pornise un vînt turbat şi zăpada îmi şfichiuia obrajii, am luat-o la galop. Arborii care mărgineau drumul fugeau îndărăt, pe lîngă mine, în noapte, ca nişte umbre schiloade şi chinuite. Erau îngrozitori arborii aceia negri, cu vîrfu- rile retezate, acoperiţi de tumori şi răni, cu braţele răsucite. Li se spunea, în Maine-ul de Jos, cioturi. Mă cam înfricoşam, gîndindu-mă la cele ce-mi povestise în ajun un vicar din Saint-Marcel d'Ernee. Unul dintre aceşti arbori, îmi spusese vicarul, unul dintre aceşti bătrîni mutilaţi din Bocage, un castan decapitat de mai bine de două sute de ani şi găunos ca o clopotniţă, a fost despicat de sus pînă jos de un trăsnet, la 24 februarie 1849. Atunci, s-a putut zări, prin despicătură, un schelet de om, în picioare, avînd lingă el o puşcă şi nişte mătănii. Pe capacul unui ceas găsit la picioarele omului se putea citi numele lui : CI aude Noziere. Acest Claude, fratele bunicului tatălui meu, fusese toată viaţa contrabandist şi brigand. în 1794 a luat parte la revolta şuanilor, în banda lui Treton, poreclit Picior- de-argint. Grav rănit, urmărit, hărţuit de soldaţii republicani, s-a dus să se ascundă şi să moară în scorbura aceea. Nici prietenii, nici duşmanii n-au ştiut ce s-a în- tîmplat cu el ; şi, după o jumătate de veac, bătrinul şuan a fost dezgropat de lovitura unui trăsnet.

Mă gîndeam la el, în timp ce priveam cum fug cioturile de amîndouă părţile drumului şi îndemnam calul să grăbească pasul. Era noapte tîrzie cînd am .sosit Ia Saint-Jean

.Pătrunsei în hanul a cărui firmă bătută de vint îşi zornăia trist lanţurile în întuneric. Şi, după ce am dus eu însumi calul în grajd, intrai într-o sală joasă şi mă aruncai într-un fotoliu vechi, aşezat în colţul căminului. în timp ee mă încălzeam astfel, putui să văd, la lumina flăcărilor, obrazul hangiţei. Un obraz de bătrînă înfiorătoare. Pe faţa acoperită de pe acum de o pulbere pămîntie nu se vedea decît un nas mîncat şi nişte ochi morţi, cu pleoape insîn- gerate. Mă cercetă cu neîncredere, ca pe un străin. De aceea, ca s-o liniştesc, îi spusei numele de care cu siguranţă că

auzise. Răspunse, dînd din cap, că nu mai exista nici un Noziere prin partea locului. Totuşi, consimţi să-mi pregătească cina. Aruncă nişte vreascuri în vatră şi ieşi.

Eram trist şi obosit şi mă chinuia o neliniştе de nespus. întunecate şi crunte amintiri mă năpădiseră. Aţipii o clipă ; dar, pe jumătate adormit cum eram, continuai să ascult în colţul de lîngă sobă gemetele vîntului, ale cărui pale îmi suflau pe cizme cenuşa din vatră.

După cîteva clipe, cînd deschisei ochii, văzui ceea ca n-am să uit niciodată : văzui lămurit, în fundul odăii, pe peretele văruit, o umbră nemişcată : era umbra unei tinere fete. Profilul ei era atît de blînd, atît de pur şi de fermecător, că simţii, cînd îl văzui, cum toată oboseala şi Tristeţea se topesc într-un suav sentiment de admiraţie.

Am privit-o, îmi pare, vreo cîteva secunde ; se poate totuşi să mă fi lăsat vrăjit un timp mai mult sau mai puţin îndelungat, căci nu am nici un mijloc ca să apreciez durata reală. Intorsei apoi capul, ca să văd pe aceea care avea o umbră atît de frumoasă. Nu era nimeni în odaie... nimeni, în afară de bătrîna cîrciumăreasă care îşi vedea de treabă, întinzînd o faţă albă de masă.

Mă uitai din nou la perete : umbra nu mai era acolo.

Atunci îmi văzui inima încleştată de o dragoste chinuitoare şi avui simţămîntul unei pierderi care-mi lăsă o mîhnire fără de margini.

Mă străduii un timp să-mi adun minţile, şi întrebai :

— Mătuşă ! Spune-mi, mătuşă, cine a fost acolo, uite-acum ?

Hangiţa, surprinsă, spuse că n-a zărit pe nimeni.

Alergai la uşă. Zăpada, care cădea din belşug, acoperise tot pămîntul şi nu se vedea nici urmă de paşi pe ea.

— Mătuşă, eşti sigură că nu-i nici o femeie în casă ?

Îmi răspunse că nu era decît dînsa.

— Dar umbra aceea ? strigai.

Ea tăcu.

Atunci încercai să determin, după cele mai riguroase principii ale fizicii, locul corpului a cărui umbră o văzusem şi, arătînd cu degetul :

— Era acolo, acolo, îţi spun. ,

Bătrîna se apropie, cu un sfeşnic în mînă, şi, opi indu-şi asupra mea ochii ei îngrozitori, din care pierise orice căutătură omenească, îmi spuse :

• — Văd, în clipa asta, că nu mă înşelaţi şi că sînteţi un adevărat Nozière. Sînteţi oare fiul lui Jean, medicul din Paris ? L-am cunoscut pe unchiul său, pe flăcăul René. Şi el vedea o femeie pe care n-o mai vedea nimeni altul. S-ar putea ca Domnul să fi pedepsii întreaga familie pentru nelegiuirea lui Claude şuanul, care a păcătuit cu nevasta brutarului.

— Vorbeşti de Claude, o întrebai eu. al cărui schelet a fost găsit în scorbura unui arbore. împreună cu o puşcă şi mătănii ?

— Tinere dragă, mătăniile nu i-au mai folosit î a nimic, a fost osîndit la muncile iadului din pricina unei femei.

Bătrîna nu mi-a spus mai mult. Abia am putut să mă ating de pîinea, ouăle, slănina şi cidrul pe care mi le servise. Ochii mi se îndreptau necontenit spre peretele pe care văzusem umbra. Vai ! o văzusem într-adevăr ! Era delicată şi mai clară decît ar fi trebuit să fie o umbră pe care ar fi făcut-o, în mod firesc, lumina tremurîndă din vatră şi flacăra fumegîndă a unui sfeşnic.

A doua zi mă dusei să văd casa pustie unde au trăit, pe vremea lor, Claude şi René ; cutreierai satul, îl întrebai pe preot, dar nu aflai nimic despre tînăra fată a cărei umbră o văzusem.

Şi nici astăzi nu ştiu dacă trebuia s-o cred pe bătrîna cîrciumăreasă. Nu ştiu dacă nu cumva vreo fantomă vizita, în apriga singurătate din Bocage, pe ţăranii din mijlocul cărora am ieşit şi dacă Umbra ereditară, care hărţuia pe fioroşii şi fanaticii mei strămoşi, nu se arătase cu o nouă graţie visătorului lor nepot.

Am văzut oare în hanul din Saint-Jean demonul familiar al Nozière-ilor, sau mai degrabă mi-a fost vestii, în această noapte de iarnă, că voi avea partea cea mai bună din lumea asta şi că prea îngăduitoarea natură îmi acordase cel mai preţios dintre daruri, darul de a visa

?CARTKA SUZANNE!

Cititorului

Amintirile tui Pierre Noziere se *opresc la povestirea pe care tocmai aţi terminat-o. Am socotit că trebuie să-i mai adăugăm vreo cîteva pagini scrise de aceeaşi mină.* Cartea Suzannei *e extrasă toată din hîrtule rămase de la prietenul nostru,* S-o *luat, pentru a alcătui această carte, tot ceea ce în caietele lui Pierre Noziere era mai mult. sau mai puţin legat de anii. copilăriei fiicei sale. Astfel, s-a putut întocmi un nou capitol al acestei cronici de familie, pe care îşi propusese* s-o *ţină în mod regulat din care n-a lăxot dcclt fragmente.*

EDITORI -

***ı*SUZANNE**

COCOŞUL

Suzanne nu pornise încă pînă atunci în căutarea frumosului. A început să-l caute la trei luni şi douăzeci de zile, dar cu multă îndîrjire.

Şi asta s-a întîmplat în sufragerie. Odaia aceasta dă o falsă impresie de vechime din cauza farfuriilor de faianţă, a şipurilor de gresie, a ibricelor de cositor şi a

sticluţelor de Veneţia, care stau înşirate pe etajere. Toate astea fuseseră aranjate, aşa cum stăteau acolo, de mama Suzannei, care, ca orice pariziancă, avea patima bibelou- rilor. Suzanne, în rochiţa ei albă, brodată, părea şi mai fragedă între vechiturile acelea şi, văzînd-o acolo, îţi spuneai : „Ce făptură drăguţă şi primăvăratică e !"

Puţin îi pasă ei de vesela strămoşilor, de vechile portrete înnegrite şi de farfuriile mari de aramă, atîrnat'e pe pereţi. Sînt sigur că mai tîrziu toate aceste antichităţi îi vor da nişte idei fantastice şi vor face să încolţească în capul ei vise ciudate, absurde şi fermecătoare. Va avea şi ea viziuni. Va pune şi ea la încercare, dacă firea îi va permite, această suavă imaginaţie cu privire la detaliu şi la stil, care înfrumuseţează viaţa, îi voi spune nişte poveşti fantastice, care nu vor fi mai departe de adevăr rlecît altele, dar care vor fi mai frumoase şi îi vor plăcea la nebunie. Doresc tuturor celor pe care îi iubesc să aibă un grăunte de nebunie. Asta îţi înveseleşte inima. în aşteptare, Suzanne nici măcar nu zîmbeşte micului Bachus, aşezat pe butoi. La trei luni şi douăzeci de zile omu-i serios

.Dar veni o dimineaţă, o dimineaţă cu cerul de un cenuşiu delicat. Zorelele, amestecîndu-se prin viţa săi-batică, îşi arătau împrejurul ferestrei stelele lor de felurite nuanţe. Terminaserăm micul dejun, soţia şi cu mine, şi vorbeam ca oamenii care n-au ce să-şi spună. Era una din acele ore cînd ţi se pare că timpul curge ca un fluviu liniştit. Parcă l-ai vedea mînîndu-şi valurile şi fiecare cuvînt rostit e o pietricică aruncată

în apă. Sînt convins că vorbeam de culoarea ochilor Suzannei. E un subiect ce nu se mai sfîrşeşte.

— Au un albastru de ardezie.

— Au o nuanţă de aur vechi şi de supă de ceapă.

— Au reflexe verzi.

— Aşa este, sînt minunaţi.

în clipa aceea intră Suzanne ; de astă dată aveau culoarea timpului de afară, care era de un cenuşiu atît de străveziu. Intră, în braţele bonei. Eleganţa mondenă ar fi cerut să fi fost în braţele doicii. Dar Suzanne face ca mielul lui La Fontaine şi ca toţi mieii : ea suge la mamă-sa. Ştiu prea bine că într-un astfel de caz şi cînd e prea multă rusticitate în jurul tău, trebuie să salvezi cel puţin aparenţele şi să ai o doică fără lapte. O doică fără lapte are o bonetă cu nişte ace cu gămălie mari şi cu panglici ca şi oricare altă doică ; nu-i lipseşte decît laptele. Laptele, asta îl priveşte doar pe copil, pe cînd toată lumea vede panglicile şi acele cu gămălie. Cînd o mamă are slăbiciunea să-şi alăpteze copilul, îşi ia, de ochii lumii, o doică fără lapte.

Dar mama Suzannei umblă cu capu-n nori şi nici nu s-a gîndit la acest frumos.obicei.

Bona Suzannei e o ţărăncuţă, abia sosită din satul ei, ■— după ce-a crescut acasă vreo şapte sau opt fraţiori — şi care, de dimineaţă pînă seara, fredonează cîntece din Lorena. I s-a dat o zi liberă, să vadă Parisul ; s-a întors încîntată : văzuse nişte ridichi minunate. Restul nu i se părea urit, însă ridichiile o încîntau ; scrise şi la ţară despre ele. Simplitatea asta o face aidoma cu Suzanne, care, la rîndul ei, pare că nu observă în toată natura înconjurătoare decît lămpile şi carafele.

Cînd a apărut Suzanne, întreaga sufragerie s-a înveselit. Toată lumea i-a zîmbit Suzannei ; Suzanne ne-a surîs la toţi : există totdeauna un mijloc să te înţelegi cu cei pe care îi iubeşti. Mama întinse braţele sale mlădioase, şi mînecile capotului fluturau în voie, în dimineaţa aceea de vară. Atunci Suzanne întinse braţele ei mici de marionetă, cam ţepene în mînecuţele lor de pichet. Ea îşi răsfiră degetele şi se

văzură cinci raze trandafirii la capătul fiecărei mînecuţe. Mama ei, fascinată, o luă pe genunchi ; eram toţi trei foarte fericiţi; poate, fiindcă nu ne gîndeam la nimic. Dar asta nu putea dura mult, Suzanne, plecată peste masă, deschise ochii atît de mari, că se făcură rotunzi de tot, şi scutură braţele sale mici ca şi cum ar fi fost de lemn, aşa cum, de altfel, şi păreau. Era surpriză şi admiraţie în privirea ei. Şi pe micuţul obraz năuc — grav şi în acelaşi timp mişcător — se văzu alunecînd parcă o undă de spirit.

Scoase un ţipăt de pasăre rănită.

Poate că a înţepat-o vreun ac de siguranţă, gîndi mamă-sa, fără să se despartă, din fericire, de realităţile vieţii.

- Acele astea englezeşti se desprind fără să simţi măcar, şi Suzanne avea vreo opt !

Nu, nu un ac o înţepase. Ci dragostea de frumos.

— Dragoste de frumos la trei luni şi douăzeci de zile ?

— Dar mai bine uitaţi-vă la ea : scăpată pe jumătate din braţele mamei, îşi frămînta pumnii pe masă şi, aju- tîndu-se de umeri şi genunchi, suflînd, tuşind, salivînd din abundenţă, reuşi să cuprindă cu braţele o farfurie. Un bătrîn meseriaş de la ţară, de lîngă Strasbourg (trebuia să fi fost cam sărac cu duhul, Dumnezeu să-i odihnească oasele !) pictase pe farfuria asta un cocoş roşu.

Suzanne voia să ia cocoşul; nu ca să-l mănînce, ci fiindcă îl găsea frumos. Mama ei, căreia îi dădusem această explicaţie simplă, îmi răspunse :

— Tare eşti prost ! Dacă Suzanne ar fi putut pune mîna pe cocoş, l-ar fi dus îndată la gură, în loc să-l privească. într-adevăr, oamenii de spirit nu au deloc bun-simţ !

— Fără îndoială, aşa ar fi făcut, răspunsei eu ; dar ce dovedeşte asta, decît că facultăţile sale felurite şi de pe-acum atît de numeroase au ca principal organ gura ? Ea şi-a folosit gura înainte de a-şi folosi ochii şi a făcut bine.! Acum, gura ei are experienţă ; delicată şi sensibilă, ea constituie cel mai bun mijloc de cunoaştere pe cai e-l are pînă acum la dispoziţie. Pe

bună dreptate o foloseşte, îţi spun că fata dumitale este înţelepciunea însăşi. Da. ar fi dus cocoşul la gură ; dar l-ar fi dus cum duci un lucru frumos, şi nu un lucru hrănitor. Bagă de seamă că acest obicei, care există de fapt la copiii mici, rămîne, in mod figurat, şi în limbajul oamenilor mari. Nu spunem că savurăm un poem, un tablou, o operă ?

în timp ce exprimam acestei idei greu de susţinut, pe care lumea filozofică le-ar accepta totuşi, dacă ar fi emise într-un limbaj neinteligibil, Suzanne lovi farfuria cu pumnii, o zgîrie cu unghia, îi vorbi (şi ce drăguţ gîngurit misterios !), apoi o întoarse, cu mari smucituri.

Ea nu punea cine ştie ce îndemînare în tn aba asta : nu ! şi mişcările ei erau lipsite de precizie. Dar o mişcare, oricît de simplă ar părea, e foarte greu de făcut cînd nu eşti obişnuit. Şi ce obiceiuri vreţi să aibă cineva care n-are decît trei luni şi douăzeci de zile ? Gîndiţi-vă cit de stăpîn trebuie să fie cineva pe nervii, pe oasele şi muşchii săi ca să ridice numai degetul cel mic. Ca să stăpineşfi toate sforile marionetelor domnului Thomas Holden nu e, prin comparaţie, decît un fleac. Darwin, care era un observator pătrunzător, se minuna cum de copiii mici pot rîde şi plînge. Şi a scris un volum destul de gros ca să explice cum o fac. N-avem pic de milă „noi ăştia, savanţii", cum spune domnul Zola.

Dar nu sînt, din fericire, un savant atît de mart- ca domnul Zola. Sînt superficial. Nu fac experienţe asupra Suzannei, şi mă mulţumesc s-o observ, cînd pot s-o fac, fără s-o supăr.

Ea zgîria cocoşul şi era în mare încurcătură, neputînd pricepe cum un lucru care se vede nu poate fi apucai. Asta depăşea înţelegerea ei, pe care, de altfel, o depăşeşte orice. Tocmai lucrul acesta o face pe Suzanne adorabilă. Copiii mici trăiesc într-un veşnic miracol ; nu văd decît minuni în jur, iată de ce e atîta poezie în privirea lor. Deşi alături de noi, ei locuiesc în alte regiuni decît noi. Necunoscutul, divinul necunoscut, îi învăluie.

— Prostuţă mică ! îi spuse mama.

— Draga mea, fiica dumitaie este ignorantă, dar judecă. Cînd vezi un lucru frumos, vrei să fie al tău. E o înclinaţie firească, de care legile au ţinut seama. Ţiganii lui Béranger, care spune că a *vedea este a avea,* sînt nişte înţelepţi dintr-o speţă foarte rară. Dacă toţi oamenii ar gîndi ca ei, n-ar mai exista civilizaţie şi am trăi goi, fără nici un meşteşug, întocmai ca locuitorii din Ţara de Foc. Nici dumneata nu eşti de acord cu ei ; dumitaie îţi plac vechile tapiţerii pe care se văd berze sub arbori şi acoperi cu ele toţi pereţii casei. Nu te dojenesc, departe de asta. Dar înţelege-o şi pe Suzanne cu cocoşul ei.

— O înţeleg, ea e ca micuţul Pierre, care a cerut să i se dea luna dintr-o găleată de apă. Nu i s-a dat. Dar, dragul meu, să nu-mi spui că ea a luat un cocoş pictat drept un cocoş adevărat, fiindcă nu a văzut niciodată unul adevărat.

— Nu, dar ea ia o iluzie drept o realitate. Şi artiştii sînt oarecum răspunzători pentru greşeala ei. De multă vreme ei caută să imite, cu ajutorul liniilor şi al culorilor, formele lucrurilor. De cîte mii de ani a murit omul acela de treabă din caverne care a gravat după natură un mamut pe o bucată de fildeş ! Mare minune că după aţît de multe şi lungi eforturi în arta imitaţiei, au ajuns să seducă fiinţa asta mititică de trei luni şi douăzeci de zile ! Aparenţele ! Pe cine nu seduc ele ? Ştiinţa însăşi, cu care sîntem mereu pisaţi, trece oare mai departe de ceea ce i se pare ? Ce găseşte oare domnul profesor Robin în fundul microscopului său ? Aparenţe, şi nimic alta decît aparenţe. „Sîntem zadarnic tulburaţi de minciuni", a spus Euripide...

Aşa grăit-am atunci şi, pregătindu-mă să comentez versul lui Euripide, aş fi găsit, fără îndoială, semnificaţii profunde, la care fiul vînzătoarei de ierburi nu se gîndise niciodată. Dar ambianţa devenise cu totul nepotrivită pentru speculaţii filozofice, căci nereuşind să desprindă cocoşul din farfurie. Suzanne căzu pradă mîniei, se făcu roşie ca un bujor, nările i se lărgiră ca La cafri, umerii obrajilor se ridicară pînă la ochi iar sprîncenele îi

ajunseră în creştet. Fruntea. înroşită deodată, tulburată, accidentată de cocoaşe şi de gropiţe, de încreţituri, care se întretăiau, semăna cu un sol vulcanic. Gura i se lărgi pînă la urechi şi dintre gingii îi scăpară urlete sălbatice.

— Minunat ! strigai eu. Iată cum izbucneşte pasiunea ! Pasiunile nu- trebuie hulite ! Tot ce este mare pe lumea asta, lor li se datoreşte. Fiica mea, sînt mulţumit de tine. Să ai pasiuni puternice, să le laşi să crească şi să creşti împreună cu ele. Şi dacă, mai tîrziu, vei deveni stăpîna lor neînduplecată, forţa lor va fi forţa ta şi grandoarea lor frumuseţea ta. Pasiunea, asta-i toată bogăţia morală a omului.

— Ce tărăboi ! strigă mama Suzannei. Nu te mai poţi înţelege deloc aici, între un filozof care aiurează şi un copilaş care ia un cocoş pictat drept nu ştiu ce lucru adevărat. Sărmanele femei- au nevoie de mult bun-simţ ca să poată trăi laolaltă cu bărbatul şi copiii lor !

— Fiica dumitale, îi răspunsei eu, a căutat pentru în- tîia oară frumosul. Fascinaţia prăpastiei, ar spune un romantic ; este, aş spune eu, exerciţiul firesc al spiritelor nobile. Dar nu trebuie să porneşti în căutarea lui prea devreme şi cu mijloace prea neîndestulătoare. Draga mea, ai nişte farmece irezistibile ca să linişteşti durerile Suzannei. Adoarmeţi fetica !

2

SUFLETE NECUNOSCUTE

Întreaga fire, cît cuprinde,
Miracol, celor mici, le pare. Cum
nasc, în suflet le pătrunde A lumii
vrajă-ncîntătoare.

E îii privirea lor o rază Răsfrintă
ca un magic semn; Iluzia le dă

îndemn,. Şi slabele puteri
cutează.

Necunoscutul rost divin l-afund-i-
n ape-adinci, în spume.
In van îi chemi, rămîn străini,
Căci ei trăiesc în altă lume.

Puri, ochii lor deschişi rămîn.
Ce vise stranii în răsfrîngeri!
Si ce frumoşi, pierduţii îngeri
In universul prea bătrîn !

In timp ce noi luptăm cu gîndul,
Sprinţar visează mintea lor ;
Misterul vieţii, descifrîndu-l, Dintr-
un fior în alt fior.

3

STEAUA

Suzanne a împlinit astă-seară a douăsprezecea lună din viaţa ei şi, de un an, de cînd e pe acest bătrîn pămînt, a făcut numeroase experienţe. Un om capabil să descopere în doisprezece ani atît de multe lucruri şi atît de folositoare cîte a descoperit ea în douăsprezece luni ar fi un om-mi- nune. Copiii mici sînt nişte genii necunoscute ; ei iau în stăpînire lumea cu o energie supraomenească. Nimk nu-i mai de preţ ca acest prim imbold al vieţii, acest întîi elan al inimii.

Vă puteţi dumeri oare cum de aceste mici fiinţe văd, pipăie, vorbesc, observă, compară, au amintiri ? Vă puteţi dumeri cum de merg, cum de se duc şi vin ? Vă puteţi dumeri cum de se joacă ? Asta-i mai ales miaculos, că se joacă, căci jocul este principiul tuturor artelor. Cîteva păpuşi şi cîteva cîntece şi iată-l pe Shakespeare aproape în întregime.

Suzanne are un coş mare, plin cu jucării, din care numai unele sînt jucării prin natură şi destinaţie, după cum sînt animalele de lemn alb şi copilaşii de cauciuc. Celelalte n-au devenit jucării decît printr-o întorsătură

deosebită a sorţii lor : sînt portmonee vechi, cîrpe, funduri de cutii, un metru, un toc de foarfece, o buiotă, un mers al trenurilor şi o piatră. Şi unele şi altele arată ca vai de lume. în fiecare zi, Suzanne le scoate una cîte una ca să le dea mamei sale. Nu se opreşte la nici una în chip deosebit, şi, în general, nu face nici o deosebire între aceste mărunţişuri şi restul lucr urilor. Lumea este pentru ea o jucărie imensă, tăiată în bucăţi şi pictată.

Dacă am vrea să pătrundem această concepţie despre natură şi să raportăm la ea toate actele, toate gîndurile Suzannei, am putea admira logica acestui sufleţel ; dar o judecăm după ideile noastre, nu după ale ei. Şi, pentru că nu are felul *nostru* de a gîndi, se decide că ea nu gîndeşte. Ce nedreptate ! Eu, care am adoptat adevăratul punct de vedere, descopăr continuitate în gîndire, acolo unde altul nu vede decît treceri incoerente de la un gînd la altul.

Totuşi, nu mă las amăgit ; nu sînt un tată idolatru ; recunosc că fiica mea nu are pentru ce să fie idmirată mai mult decît un alt copil. Nu folosesc, cînd vorbesc despre ea, expresii exagerate. Spun doar mamei sale :

— Draga mea, avem o fetiţă foarte drăguţă.

Ea îmi răspunde în felul cum răspundea doamna Pri- merose cînd vecinii îi făceau un asemenea compliment :

— Dragul meu, Suzanne e aşa cum a făcut-o Dumnezeu : e destul de frumoasă dacă-i şi destul de bună.

Şi, spunînd acestea, o învăluie pe Suzanne într-o privire lungă, mîndră şi nevinovată, în care ghiceşti, sub pleoapele lăsate în jos, o strălucire de orgoliu şi dragoste.

Stărui, îi spun :

— Nu poţi zice că nu-i drăguţă.

Dar ea are mai multe motive ca să nu fie de acord cu mine, motive pe care le descopăr mult mai uşor decît ar putea s-o facă ea însăşi.

Ea vrea să audă spunîndu-i-se încă o dată şi încă o dată că are un copilaş drăguţ. Dacă ar spune-o ea, ar crede că-i lipsită de bună-cuviinţă şi că nu-i destul de

delicată. S-ar teme, mai ales, să nu jignească nu ştiu ce putere nevăzută, obscură, pe care n-o cunoaşte, dar pe care o simte acolo, în umbră, gata să pedepsească copilaşii ale căror mame se umflă în pene.

Şi ce om fericit nu s-ar teme de de acest spectru care cu siguranţă se ascunde între perdelele camerei ? Cine oare, seara, strîngîndu-şi în braţe femeia şi copilul, ar îndrăzni să întrebe în prezenţa monstrului nevăzut: «.Inimioarele mele, ne putem vedea de părticica de bucurie şi de frumuseţe ce ne-au fost hărăzite ?" De aceea îi spun soţiei mele :

— Ai dreptate, draga mea, ai totdeauna dreptate. Fericirea se adăposteşte aici, sub acest mic acoperiş. Sst ! Să nu facem zgomot : ar putea să-şi ia zborul. Mamele din Atena se temeau de Nemesis, această zeiţă mereu de faţă, dar niciodată vizibilă, despre care nu ştiau nimic altceva decît că întruchipa gelozia zeilor. Nemesis, vai ! a cărei mină se recunoştea pretutindeni, în orice clipă, în acel lucru banal şi misterios, accidentul. Mamele ateniene !... îmi place să-mi imaginez pe una din ele, adormindu-şi, la ţîrîitul greierului, sub un laur, lingă altarul casei, sugaciul ei gol ca un mic zeu.

îmi închipui că se numea Lysilla. că se temea de Nemesis, cum te temi şi dumneata, draga mea, şi că. întocmai ca dumneata, departe de a umili celelalte femei prin strălucirea ei de un fast oriental, nu se gîndea decît să i se ierte bucuria şi frumuseţea... Lysilla ! Lysilla ! ai trecut pe acest pămînt fără să laşi măcar o umbră a chipului tău, o adiere cît de slabă a sufletului tău încîn- tător ? E ca şi cum nici n-ai fi fost vreodată !

Mama Suzannei rupe firul capricios al acestor gînduri :

— Dragul meu, de ce vorbeşti aşa de femeia' aceea ? A avut şi ea timpul ei, după cum noi îl avem pe al nostru. Aşa-i viaţa.

— Crezi, prin urmare, dragostea mea, că ceea ce a fost ar putea să nu mai fie ?

— Da, desigur. Nu sînt ca dumneata, care te miri de orice, dragul meu.

Şi cuvintele astea le rosteşte pe un ton liniştit, în timp ee aşterne pătuţul .Suzannei. Dar Suzanne se împotriveşt e cu încăpăţînare să se culce.

împotrivirea aceasta ar trece în istoria romană drept **o** frumoasă trăsătură a vieţii unui Titus, Vespasian sau Alexandru Sever. împotrivirea asta duce însă la dojenirea Suzannei. Iată ce înseamnă justiţia umană ! La drept vorbind, dacă Suzanne vrea să rămînă în picioare, o face nu ca să vegheze la salvarea Imperiului, ci ca să cotrobă- iască în sertarul unei vechi şi pîntecoase comode olandeze, cu minere groase de aramă.

Se cufundă în el ; se ţine cu o mînă de mobilă şi cu alta trage nişte scufe, pieptare, rochii, pe care, eu o mare sforţare, le aruncă la picioare, scoţînd ţipete felurite, cînd abia auzite, cînd sălbatice. Spatele ei, acoperit de o broboadă cu franjuri, e de un ridicol înduioşător ; faţa ei mititică, pe care o întoarce din cînd în cînd spre mine, exprimă o mulţumire mai impresionantă încă.

Nu m-am putut stăpîni. Am uitat-o pe Nemesis şi-am strigat :

— Ia uite-o : e adorabilă cum stă cufundată în sertar !

Cu un gest îndărătnic şi sfiicios în acelaşi timp, mama
ei îmi pune un deget pe gură. Apoi se duce lîngă sertarul răvăşit. Eu însă îmi continui gîndurile :

— Draga mea, dacă Suzanne e de admirat pentru ce ştie, ea nu-i mai puţin de admirat pentru ce nu ştie. Mai ales ceea ce nu ştie îi dă atîta poezie.

La aceste cuvinte, mama Suzannei îşi întoarse privirile spre mine, zîmbindu-mi puţin strîmb, ceea ce e un semn de zeflemea, apoi exclamă :

— Poezia Suzannei ! fiica dumitale şi poezia ! Dar bine ! fiicei dumitale nu-i place decît la bucătărie ! Ce voioasă a mai fost acum cîteva zile, cînd s-a văzut în

mijlocul cojilor de legume ! Asta se numeşte la dumneata poezie ?

— Fără îndoială, draga mea, fără îndoială. întreaga natură se oglindeşte în ea cu o puritate atît de minunată, că nu există nimic murdar pentru ea, nici măcar coşul cu cojile de legume. De aceea ai găsit-o acum cîteva zile topită de încîntare în mijlocul foilor de varză, al cojilor de ceapă şi al cozilor de crevete. Era răpitoare, doamnă. îţi spun că ea transformă natura cu o putere îngerească şi că tot ce vede şi tot ce atinge se umple pentru ea de harul frumuseţii.

In timpul acestui discurs, Suzanne părăsi scrinul şi se apropie de fereastră. Mama ei o urmă şi o luă în braţe. Noaptea era liniştită şi caldă. O umbră transparentă învăluia pletele delicate ale salcîmului, ale cărui flori, căzute pe jos, le vedeam făcînd' poteci albe în curtea noastră. Cîinele dormea cu labele afară din cuşcă. Pămîntul era scăldat pînă departe într-un albastru ceresc. Tăceam toţi trei.

Atunci, în tăcerea aceea, în tăcerea augustă a nopţii, Suzanne ridică braţul cît de sus putu şi, cu vîrful degetului, pe care nici. nu-l putea întinde ca lumea, arătă o stea. Degetul acesta, de o micime miraculoasă, se îndoia din cînd în cînd, ca şi cum ar fi chemat.

Şi Suzanne vorbi către stea !

Glasul ei nu îngîna nici un cuvînt. Vorbirea ei, obscură şi fermecătoare, era ca un cîntec ciudat, un gîngurit dulce şi profund misterios, adică tocmai ceea ce trebuia, în sfârşit, pentru a exprima simţirea unui suflet de copilaş cînd se oglindeşte în el un astru.

— E nostimă mititica, spuse mama ei, sărutînd-o.

4

TEATRUL DE PĂPUŞI

Ieri am dus-o pe Suzanne la teatrul de păpuşi. Ne-a făcut mare plăcere la amîndoi ; e un teatru apropiat de înţelegerea noastră. Dacă aş fi autor dramatic, aş

scrie pentru marionete. Nu ştiu dacă aş avea destul talent ca să mă bucur de succes ; cel puţin, sarcina nu m-ar in- spăimînta prea mult. Nu m-aş încumeta niciodată să compun fraze pentru gura savantă a frumoaselor actriţe de la *Comedia Franceză.* Şi apoi teatrul, aşa cum îl înţeleg oamenii mari, e ceva mult prea complicat pentru mine. Nu înţeleg nimic din intrigile bine ţesute. Toată arta mea ar consta în a descrie pasiuni şi aş alege pe cele mai simple. Asta n-ar face doi bani pentru *Gymnase, Vaudeville* sau *Comedia Franceză,* dar ar fi excelent pentru teatrul de păpuşi.

Vai ! să vezi acolo ce simple şi puternice sînt pasiunile ! în mod obişnuit se foloseşte bastonul. E sigur că bastonul dispune de o mare forţă comică. Piesa capătă, datorită acţiunii lui, o admirabilă vigoare ; ea se precipită spre *marele deznodămînt fatal.* Astfel numesc lyonezii, care au creat tipul lui Guignol, învălmăşeala generală cu care se termină toate piesele din repertoriul său. E un lucru veşnic şi fatal acest *mare deznodămînt !* E 10 august, e 9 thermidor, e Waterloo !

Cum vă spuneam, ieri am dus-o pe Suzanne la teatrul de păpuşi. Piesa pe care am văzut-o păcătuieşte, fără îndoială, pe-alocuri ; mai ales că are şi unele neclarităţi ; dar nu poate să nu placă unui spirit meditativ, căci îi dă mult de gîndit. După cît am înţeles eu e o piesă filozofică ; caracterele sînt reale, iar acţiunea put«-mică. Am să v-o povestesc aşa cum am auzît-o,

Cînd s-a ridicat cortina, l-am văzut apărind pe Guignol. L-am recunoscut ; era chiar el. Obrazul său lat şi blajin mai păstra încă urmele vechilor lovituri de baston, care-i turtiseră nasul, fără să-i ştirbească cu nimic simpatica nevinovăţie din privire şi surîs.

Nu purta nici pelerina de serj, nici boneta de bumbac la care lyonezii nu se puteau uita în 1815, pe aleea Brot- teaux, fără să rîdă. Dar, dacă vreun supravieţuitor dintre băieţaşii de atunci care i-au văzut împreună pe Guignol şi pe Napoleon, pe ţărmul

Ronului, ar fi venit — înainte de a muri de bătrîneţe — să se aşeze alături de noi, la Champs-Elysées, ar fi recunoscut faimoasa *barba caprei* a scumpei sale marionete, codiţa care se mişcă atît de caraghios pe œafa lui Guignol. Restul costumului, haina verde şi bicornul negru erau croite după vechea tradiţie pariziană, care face din Guignol un fel de valet.

Guignol ne privi cu ochii săi mari şi am fost imediat cucerit de aerul său naiv şi obraznic şi de vădita sărăcie a duhului care dă totdeauna viciului o nevinovăţie de neclintit. Era. desigur, acolo, ca suflet şi expresie, adevăratul Guignol, pe care unchiaşul Mourguet din Lyon îl însufleţea cu atîta fantezie ! Parcă-l auzeam răspunzînd proprietarului său, domnul Canezou. care-l dojenea că „apune poveşti • de-ţi vine să dormi de-a-n-picioartlea" :

— Ai dreptate : să mergem Ia culcare.

Guignol al nostru nu spusese încă nimic ; coada i se bălăbănea pe ceafă, atît. Dar lumea şi începuse să rîdă.

Gringalet, fiul său, se apropie de el şi-i dădu una cu capul în burtă, cu o graţie firească. Publicul nu se supără : dimpotrivă, izbucni în rîs. Un astfel de început este culmea artei. Şi, dacă nu ştiţi de ce îndrăzneala asta a avut succes, am să vă spun : Guignol este valet şi poartă livrea. Gringalet, fiul său, poartă bluză ; el nu serveşte pe nimeni şi nu serveşte la nimic. Superioritatea asta îi permite să se poarte rău eu tată-său. fără să calce buna- cuviinţă.

Ceea ce domnişoara Suzanne înţelese la perfecţie, fără ca prietenia sa faţă de Gringalet să fie cu nimic ştirbită. Gringalet este, într-adevăr, un personaj simpatic. E pipernicit şi plăpînd ; dar isteţimea lui e nesecată. Cine îl burduşeşte pe jandarm, dacă nu el ? La şase ani, domnişoara Suzanne are o părere bine formată asupra reprezentanţilor autorităţii ; e împotriva lor şi rîde cînd se trage cu bastonul în jandarm. N-are dreptate, fără îndoială. Totuşi, nu mi-ar plăcea dacă n-ar comite această nedreptate. îmi place ca la orice vîrstă să fii puţin răzvrătit. Cel care

vă vorbeşte este un cetăţean liniştit, care respectă autorităţile şi e foarte supus legilor ; totuşi, dacă în faţa lui se joacă o festă unui jandarm, unui subprefect sau unui agent rural, el este cel dintîi care rîde. Dar rămăsesem la cearta dintre Guignol şi Gringalet.

Domnişoara Suzanne dă dreptate lui Gringalet, Eu îi dau dreptate lui Guignol. Ascultaţi-mă şi judecaţi şi dumneavoastră : Guignol şi Gringalet au umblat multă vreme ca să ajungă într-un sat misterios, p«f care l-au descoperit ei singuri şi unde ar da buzna mulţi oameni îndrăzneţi şi lacomi, dacă ar afla de el, Dar satul acesta este mai bine ascuns decît a fost, timp de o sută de ani. castelul *Frumoasei clin pădurea adormită.* E şi puţină magie la mijloc, căci în locurile acelea vieţuieşte un vrăjitor care păstrează o comoară pentru cel ce va ieşi victorios din mai multe încercări, la care numai gîndindu-te şi te cutremuri de spaimă. Cei doi călători intră în ţinutul fermecat, dar starea sufletească a unuia nu se potriveşte deloc« cu a celuilalt. Guignol e obosit ; se culcă. Fiul îl dojeneşte pentru această slăbiciune.

— Aşa o să punem noi mîna pe comorile după care am venit ? îl .întreabă.

Şi Guignol îi răspunde :

— Există oare pe lume o comoară mai scumpă decît somnul ?

îmi place răspunsul. Văd în Guignol un înţelept care ştie cît de zadarnice sînt toate lucrurile şi care năzuieşte la odihnă ca la singurul bun după strădaniile vinovate sau sterpe ale vieţii. Dar domnişoara Suzanne îl ia drept un burtă-verde care doarme cînd se nimereşte şi care va pierde din vina lui bogăţiile după care umblă, lucruri scumpe, de bună seamă : panglici, prăjituri sau flori. Ea îl laudă pe Gringalef pentru rîvna cu cai o vrea să cucerească aceste minunate comori.

încercările, am spus, sînt îngrozitoare. Trebuie să dai piept cu un crocodil şi să ucizi Diavolul. l-l arăt Suzannei :

— Dom'şoară Suzon, uite Diavolul !

Ea îmi răspunde :

— **Asta e un negru !**

Răspunsul acesta, impregnat de raţionalism, mă exasperează. Eu însă, care ştiu despre ce e vorba, iau parte cu interes la lupta dintre Diavol şi Gringalet. Luptă înfiorătoare, care se termină prin moartea Diavolului. Gringalet a ucis Diavolul

!Sincer vorbind, nu-i lucrul cel mai bun pe care î~a făcut şi înţeleg de ce pe spectatorii mai spiritualişti decît domnişoara Suzon îi lasă rece, ba chiar puţin înfricoşaţi. Odată ce Diavolul a murit, adio păcate ! Poate că frumuseţea, acest aliat al Diavolului, se va duce odată cu el ! Poate că nu vom mai vedea florile cu care ne îmbătăm şi ochii care ucid ! Şi atunci ce se va întîmpla cu noi pe lumea asta ? Vom rămîne,' cel puţin, cu posibilitatea de a fi virtuoşi ? Mă îndoiesc. Gringalet nu s-a gîndit îndeajuns că răul este necesar binelui, după cum umbra este necesară luminii ; că virtutea constă numai în efort şi că dacă nu au diavoli cu care să se lupte, sfinţii vor fi tot atît de inactivi ca şi păcătoşii. Va fi o plictiseală de moarte. Vă spun că, omorînd pe Diavol, Gringalet a făcut o faptă nechibzuită.

Polichinelle a venit să ne facă o plecăciune, cortina a căzut, băieţaşii şi fetiţele au plecat şi eu am rămas pe gînduri. Domnişoara Suzon, care mă vede cugetînd, îşi închipuie că sînt trist. Mai totdeauna e de părere că oamenii care gîndesc sînt nefericiţi. Mă ia de mînă cu milă şi gingăşie şi mă întreabă de ce sînt îndurerat.

îi mărturisesc că sînt supărat fiindcă Gringalet l-a ucis pe Diavol.

Atunci îmi trece braţele ei mititele în jurul gîtului şi, apropiindu-şi buzele de urechea mea :

— Vreau să-ţi spun ceva : Gringalet l-a ucis pe negru, dar nu l-a ucis de tot.

Cuvintele astea mă liniştesc ; mă conving că Diavolul n-a murit şi plecăm mulţumiţi

.PRIETENII SUZANNE!

1
ANDRÉ

L-aţi cunoscut pe doctorul Trévière. Vă aduceţi aminte de faţa lui lată, sinceră şi luminoasă, şi de frumoşii lui ochi albaştri. Avea o mină şi o inimă de mare chirurg. Era admirat pentru prezenţa de spirit în împrejurări din cele mai grele. într-o zi, pe cînd. făcea în amfiteatru o operaţie dificilă, pacientul, pe jumătate operat, căzu într-o stare de extremă slăbiciune. Îngheţase ; nu i se mai simţea pulsul ; omul se prăpădea. Atunci Trévière îl apucă cu amîndouă mîinile şi strîngîndu-l la piept, scutură, cu forţa unui luptător, corpul sîngerînd şi mutilat. Apoi prinse din nou scalpelul şi-l mînui cu acea îndrăzneală prudentă ce-l caracteriza. Circulaţia sîngelui se restabilise ; bolnavul era salvat.

După ce îşi scotea şorţul, Trévière devenea acelaşi om naiv şi blajin. Plăcea la toată lumea pentru rîsul lui zgomotos. Cîteva luni după operaţia de care tocmai am amintit, îşi făcu o zgîrietură, pe cînd îşi ştergea bisturiul, zgîrietură pe care n-o luă în seamă şi care-i inocula o infecţie purulentă ; muri după două zilë, la vîrsta de treizeci şi şase de ani. Lăsă în urma lui o soţie şi un copil, pe care-i adora

.în zilele însorite, sub brazii din Bois de Boulogne, se putea vedea o tînără femeie în doliu, care croşeta şi ridica ochii din cînd în cînd, iutîndu-se la un băieţel aşezat în patru labe între o sapă, o roabă şi nişte mici

grămăjoare de pămînt. Era doamna Trévière. Soarele dez- mierda paloarea fragedă a obrazului ei şi un surplus cle vitalitate pornea în efluvii din inima-i, adesea apăsată, şi din ochii-i căprui cu strălfulgerări de aur. îşi sorbea din priviri copilul, care, ca să-i arate *plăcinţelele* de pàmint făcute de el, ridica spre ea capul roşcovan şi ochii albaştri, capul şi ochii tatălui său. ,

Fusese rotofei şi trandafiriu. Dar pe măsură ce creştea, se făcea din ce în ce mai subţirel, iar obrajii, stropiţi de pistrui, deveniră palizi. Mama, lui era îngrijorată. De multe ori, pe cînd alerga vesel împreună cu micii săi tovarăşi de joacă prin pădure, şi trecea pe dinaintea scaunului ei, pe care stătea şi broda, îl apuca din zbor, îi ridica bărbia şi, fără să-i. spună nimic. încrunta din sprîncene văzîndu-i faţa gălbioară ; apoi dădea din cap, abia simţit, în timp ce el îşi continua joaca. Noaptea, Ia cel mai mic zgomot, se scula şi alerga la pătuţul lui, în picioarele goale, rămînînd mult timp aplecată deasupra pătucului. Cîţiva medici, foşti colegi ai bărbatului ei, o liniştiră. Copilul nu era decît firav. Trebuia să trăiască în aer liber, la ţară.

Doamna Trévière îşi făcu bagajele şi plecă la Brolies, unde părinţii soţului său erau agricultori. Se ştie că Trévière era fiu de ţăran şi că, pînă la doisprezece ani, gonea mierlele din cuiburi pe cînd se întorcea de la şcoală.

Avură loc îmbrăţişări sub şuncile atîrnate de grinzile din sala afumată. Bunica Trévière, stînd pe vine în faţa jeraticului din căminul cel mare, nemişcîndu-se de lingă foc, privea cu ochi neîncrezători la pariziancă şi Ia bona ei. Dar îl găsi pe băieţel „tare drăgălaş şi leit tată-său". Cit despre bunicul Trévière, uscat şi ţeapăn în vesta Iui de stofă groasă, era foarte mulţumit că-l vede pe nepotu- său, André.

Nici nu terminaseră bine cina că André se şi apucă să-i tragă nişte pupături zgomotoase bunicului, a cărui bărbie îl înţepa, ce-l mai înţepa ! Apoi, urcîndu-

se de-a dreptul pe genunchiul unchiaşului, îi băgă un pumn în obraz, întrebîndu-l de ce e scofîlcit.

— Fiindcă nu mai am dinţi.

- • De ce nu mai ai dinţi ?

■— Fiindcă se înnegriseră şi î-am semănat în pămînt să văd dacă nu cumva au să crească alţii albi.

Şi André rîdea din toată inima. Obrajii bunicului erau cu totul altfel decît obrajii mamei sale !

Se pregătise pariziencei şi micuţului odaia de onoare, unde se afla patul nupţial — în care aceşti oameni de treabă nu se culcaseră decît o singură dată — şi dulapul de stejar. îndesat cu rufe şi încuiat. Pătuţul, care folosise altădată copilului ce se născuse în casa aceea, fusese scos din pod pentru nepoţel. îl aşezară în colţul cel mai ferit, sub o policioară plină cu borcane de dulceaţă. Doamna Trévière. ca o bună gospodină ce era, şi ca să ştie ce lucruri sînt pe acolo, se învîrti de nu ştiu cîte zeci de ori încolo şi încoace, pe duşumeaua de brad ce trosnea întruna. Dar avu dezamăgirea să nu descopere nici măcar un cuier.

Grinzile plafonului şi pereţii erau văruiţi în alb. Doamna Trévière nu prea se uita la tablourile în culori, care mai înveseleau această cameră frumoasă ; totuşi zări, deasupra patului nupţial, o gravură reprezentind copii în veston negru şi pantaloni albi, cu brasardă la mînecă, şi cîte o luminare în mînă, defilînd într-o biserică gotică. Citi dedesubt această însemnare gravată — numai numele, data şi semnătura erau completate cu mîna — : *Subsemnatul certific că Pierre-Agénor Trévière a făcut prima sa împărtăşanie în biserica parohială din Brolles, la 15 mai 1849. Gontard, preot.*

Văduva citi şi scoase un suspin, unul din acele suspine ale femeilor tari şi cu judecata sănătoasă, care, împreună cu lacrimile de iubire sînt cele mai frumoase comori de pe pămînt. Cei pe care îi iubim n-ar trebui să moară.

După ce-l dezbrăcă pe André, îi spuse :

— Hai, fă-ţi rugăciunea.

El murmură :

— Mamă, te iubesc.

Şi, după ce-şi făcu astfel închinăciunea, capul îi căzu greu pe pernă şi, cu pumnii strînşi, adormi în pace.

Cînd se deşteptă, făcu o descoperire : curtea. Surprins, minunîndu-se, încîntat, se uita la găini, la vacă, la bă- trînul cal chior şi la porc. Mai ales porcul îl cuceri. Şi vraja dură zile şi zile. La ora prînzului, nu putea fi scos de acolo decît cu mari chinuri, plin de paie şi de bălegar, cu pînză de păianjen în păr şi cu zeamă de balegă în ghetuţe, cu mîinile negre, genunchii zdreliţi,- obrajii roşii, rîzînd, fericit.

— Nu te apropia de mine, monstru mic ce eşti ! îi striga mamă-sa.

Şi urmau îmbrăţişări, care nu se mai terminau.

Stînd la masă, pe marginea băncuţei şi muşcînd din- tr-o pulpă enormă de pasăre, avea aerul unui mic Hercule ce-şi devorajmăciuca.

Mînca fără să-şi dea seama ce face, uita să bea şi trăncănea întruna.

— Mamă, ce-i asta o pasăre verde ?

— Asta nu poate să fie decît un papagal, răspunse la repezeală parizianca.

Astfel fu învăţat André să dea numele de papagal răţoilor bunicului său, iar povestirile lui erau, din cauza asta, peste măsură de încîlcite.

Dar nu primea cu uşurinţă ceea ce i se spunea.

— Mamă, ştii ce mi-a spus bunicul ? Mi-a spus că ouăle le fac găinile. Dar eu sînt sigur că nu. Eu ştiu foarte bine că ouăle le face negustorul de fructe din bulevardul de Neuilly ; şi după aceea se duc ouăle la găini ca să le încălzească. Cu ce-ai vrea, mamă, să facă găinile ouă, cînd nu au mîini ?

Şi André continuă să cerceteze mai departe natura. Plimbîndu-se prin pădure cu mamă-sa, încerca toate emoţiile lui Robinson Crusoe. într-o zi, pe cînd doamna Tré- vière, stînd sub un stejar la marginea drumului, lucra la dantela sa, André găsi o cîrtiţă. O cîrtiţă e destul de mare. E adevărat că aceea era moartă. Avea şi sînge pe bot. Mamă-sa îi strigă :

— André, n-ai vrea să laşi odată scîrboşenia ceea ? Uite, priveşte repede aici, în copac.

Şi zări o veveriţă care sălta pe crengi. Mama avea dreptate : o veveriţă vie e mai drăguţă decît o cîrtiţă moartă.

Dar fugise prea repede şi André tocmai întreba dacă veveriţele au aripi, cînd, deodată, un trecător, cu o înfăţişare bărbătească şi deschisă, cu barbă neagră şi frumoasă, îşi scoase pălăria de pai şi se opri înaintea doamnei Trévière.

— Bună ziua. doamnă, ce mai faceţi? Ce mieă-i lumea ! Al dumneavoastră e piciul ? E foarte drăguţ. Mi s-a spus că locuiţi aici, la moş Trévière... Scuzaţi-mă. îl cunosc de-atîta timp !

— Am venit aici fiindcă băieţelul meu avea nevoie de aer. De dumneata, domnule, îmi aduc aminte că locuiai pe meleagurile astea, pe vremea cînd trăia încă soţul meu.

Glasul tinerei văduve se stinse şi trecătorul spuse pe un ton grav :

— Ştiu. doamnă.

Şi înclină capul, foarte firesc, ca şi cum ar fi salutat în trecere amintirea unui mare doliu.

Apoi, după o clipă de tăcere, urmă :

— Bune vremuri au fost ! Ce oameni de treabă erau pe atunci, şi s-au dus. Sărmanii mei peisagişti ! Sărmanul meu Millet ! Oricum însă, am rămas prietenul pictorilor, cum îmi spuneau toţi, acolo, la Barbizon, îi cunosc pe toţi. Sînt nişte oameni ele treabă.

— Şi fabrica dumitale ?

— Fabrica mea ? Merge şi fără mine.

André veni în goană şi se băgă între ei.

— Mamă. mamă ! Sînt nişte vaci ale Domnului sub o piatră mare. Sînt cel puţin un milion, zău !

— Taci din gură şi du-te la joacă, îi răspunse aspru mamă-sa.

Prietenul pictorilor continuă cu voce caldă :

— Ce plăcere să vă revăd ! Prietenii mă întreabă adesea ce mai face frumoasa doamna Trévière. Am să le spun că e mereu şi mai mult ca oricînd frumoasa doamnă Trévière. La revedere, doamnă !

— Bună ziua, domnule Lassalle 1

André apăru din nou.

— Mamă, nu toate animalele sînt ale Domnului ? Sînt şi animale ale Diavolului ? Mamă. nu-mi răspunzi... De ce ?

Şi o trase de rochie. Ea îl dojeni.

— André, cînd vorbesc cu cineva, să nu mă întrempi. Mă-nţelegi ?

— De ce ?

— Fiindcă nu-i politicos.

Au urmat cîteva lacrimi, care s-au terminat cu un suris printre sărutări. Şi a mai trecut una din zilele frumoase. Sînt asemenea zile, la şes, cînd cerul înnorat lasă să răzbată cîteva raze de soare, care te întristează şi te încîntă.

Cîtva timp după aceea, domnul Lassalle făcu o vizită tinerei văduve ; ploua tare şi el purta cizme.

— Bună ziua, doamnă. Ei, moş Trévière, mai zdravăn c-a niciodată ?

Şandramaua mai ţine, dar picioarele nu mat fac două parale.

— Şi dumneata, mătuşă, tot cu nasul in oală ? Guşti ciorba. Bună bucătăreasă mai eşti !

Tonul familiar o făcu pe bătrînă să surîdă ; şi luminile ochilor pierduţi între pometii zbîrciţi începură să licărească.

îl luă pe André pe genunchi şi-l ciupi de obraji. Dar copilul se desprinse brusc şi se duse să încalece pe picioarele bunicului său.

— Tu eşti calul. Eu sînt surugiul. Die ! Mai iute, mai iute !,..

Vizita trecu fără ca văduva şi vizitatorul să fi schimbat două cuvinte, dar privirile lor se încrucişară de mai multe ori, ca nişte fulgere care ţîşnesc între cer şi pămînt în nopţile calde de vară.

— Tată, îl cunoşti bine pe omul acesta ? întrebă tinăra femeie, prefăcîndu-se a fi nepăsătoare.

— îl cunosc de pe vremea cînd încă nu purta pantaloni. Şi cine din ţinuturile acestea nu-l cunoştea pe tată-său ? Oameni foarte de treabă, cît se poate de cinstiţi şi fără mofturi. Sînt şi oameni cu stare.

Domnul Philippe... (aşa-i zicem : domnul Philippe) n-are mai puţin de şaizeci de muncitori în uzina lui.

André crezu că e momentul să exprime ce simţea

— E un urîcios, domnul ăsta, spuse el.

Mamă-sa i-o tăie scurt, spunîndu-i că ar face mai bine să tacă, decît să îndruge prostii.

De atunci, întâmplarea a vrut ca doamna Trévière să-l întîlnească pe domnul Lassalle la orice colţ de drum..

Deveni neliniştită, distrată, visătoare. Uită de dantela începută şi luă obiceiul să stea cu bărbia sprijinită în căuşul mîinilor.

într-o seară de toamnă, pe cînd o straşnică furtună, care venea dinspre mare, trecu cu urlete prelungi peste casa lui moş Trévière şi peste tot ţinutul, tînăra femeie se grăbi sa-i dea drumul bonei, care tocmai făcea focul, şi să-l culce pe André. în timp ce-i scotea ciorapii de lînă şi-i pipăia cu mîinile picioruşele reci, ascultînd bubuiturile surde ale vîntului şi plesnetul ploii în geamuri, micuţul îşi înnodă braţele în jurul gîtului mamei sale, aplecată deasupra lui.

— Mamă, mi-e frică, spuse.

Iar ea, sărutîndu-l :

— Fii liniştit ; dormi, scumpul meu.

Apoi se duse de se aşeză lîngă foc, ca să citească o scrisoare.

Pe măsură ce citea, obrajii i se roşeau şi un val de căldură i se ridica din piept. Şi, după ce termină de citit, se întinse în fotoliu şi rămase cu mîinile nemişcate, pierdută în vis. Se gîndea :

„Mă iubeşte ; e atît de bun, de sincer, de cinstit ! Serile de iarnă sînt destul de triste cînd eşti singură. S-a purtat atît de delicat cu mine ! Cu siguranţă că-i un om foarte inimos. O dovedeşte, nu mai departe, felul în care m-a cerut."

Atunci, ochii săi întîlniră gravura primei împărtăşanii. *Subsemnatul certific că Pierre-Agénor Trévière...*

Lăsă ochii în jos. Şi gîndi din nou :

„O femeie singură nu ştie să crească bine un băiat... André va avea un tată."

— Mamă !

Chemarea asta, venită din pătuţ, o făcu să trşsară.

— Ce mai vrei de la mine, André ? Eşti foarte neastîmpărat astă-seară !

— Mamă, mă gîndeam la ceva.

— Mai bine ai dormi... La ce te gîndeai ?

—- Tăticu a murit, nu-i aşa ?

— Da, sărmanul meu copil.

— Atunci, n-are să se mai întoarcă ?

— Din păcate nu, scumpul meu.

— Ei, bine, mamă, e minunat totuşi ! Vezi, măîir«, te iubesc atît, încît te iubesc pentru amîndoi. Chiar dacă s-ar întoarce, nu l-aş mai putea iubi deloc.

Mama, tulburată, îşi privi cîtva timp copilul şi apoi căzu din nou în fotoliu, unde rămase nemişcată, cu capul în mîini.

Trecuseră mai bine de două ore de cînd André dormea, în huietul furtunii, cînd mama, apropiindu-se de el, suspină şi murmură încetişor :

— Dormi, n-are să se mai întoarcă.

Şi totuşi, după două luni, se întoarse. Se întoarse sub înfăţişarea domnului Lassalle, cu capul lui mare şi pîrlit de soare, ca noul stăpîn al casei. Şi micuţul André începu iar să pălească, să slăbească şi să lîncezească.

Acum s-a vindecat. O iubeşte pe bonă, cum o iubea înainte pe mamă-sa. Nu ştie că bona are un ibovnic.

2

PIERRE

— Ce vîrstă are băieţelul dumneavoastră, doamnă ?

La întrebarea asta, mama se uită la băieţaşul ei cum
te uiţi la un ceasornic să vezi cît e ora. Şi răspunse :

— Pierre ! Are douăzeci şi nouă de luni, doamnă.

Ar fi putut să spună tot atît de bine doi ani şi jumătate ; dar cum micuţul Pierre e plin de duh şi face mii

de lucruri neaşteptate pentru vîrsta lui, se teme că mamele celelalte ar fi mai puţin geloase dacă ar spune despre el că-i puţin mai mare decît este, şi, prin urmare, c-ar fi ceva mai puţin uluitor. Mai e încă un motiv pentru care nu vrea să-l îmbătrînească pe Pierre al ei, cu o singură zi măcar. Pentru că ar vrea să rămînă totdeauna micuţ de tot, un copilaş aşa cum e acum. Ştie prea bine că pe măsură ce se va face mai mare, va fi mai puţin copilul ei, simte că, încetul cu încetul, îi scapă. Vai ! nerecunoscătorii ăştia mici nici nu vor altceva decît să scape de noi ! Prima despărţire începe chiar la naştere. Şi cu toate că-i eşti mamă, n-ai decit sinul şi cele două braţe ca să-l ţii lingă tine.

Şi aşa se face că Pierre n-are decît douăzeci şi nouă de luni. E, de altfel, o vîrstă frumoasă şi care-mi inspiră, in ce mă priveşte, multă consideraţie ; am mai mulţi prieteni de vîrsta asta, a căror purtare faţă de mine e cit se poate de frumoasă. Dar nici unul dintre aceşti tineri prieteni nu are atîta imaginaţie ca Pierre. Pierre îşi adună gîndurile cu mare uşurinţă şi are oarecare fantezie.

îşi reaminteşte unele idei foarte vechi. Recunoaşte fetiţele pe care nu le-a văzut de mai mult de o lună. Descoperă, în pozele colorate ce i se dau, mii de lucruri deosebite, care îl farmecă şi-l tulbură. Cînd răsfoieşte cartea cu ilustraţii preferată, din care n-a rupt decît jumătate din foi, obrajii i se roşesc şi o lumină strălucitoare îi joacă în ochi.

Mamei îi e teamă cînd vede paloarea şi ochii lui ; e neliniştită că prea multă muncă va obosi un cap atît de micuţ şi moale ; se teme de friguri, se teme de multe. Se teme să nu-i poarte nenoroc copilului, de care e aşa de mîndră. Parcă şi-ar dori ca băieţelul, cu care se făleşte atît, să semene cu copilul brutarului pe care-l vede în fiecare zi pe pragul dughenei, cu un obraz enorm şi lat, cu nişte ochi albaştri, inexpresivi, cu o gură ce se pierde între fălci, cu înfăţişarea unui animal sănătos.

Ăsta, cel puţin, nu-ţi provoacă nici o nelinişte ! Pe cînd Pierre îşi schimbă culoarea în fiece clipă ; mînuţele lui frig, şi are un somn agitat în leagăn.

Nici medicului nu-i place de fel ca micuţul nostru prieten să se uite prea mult la poze. E de părere că nu trebuie să-şi tulbure mintea.

El spune :

— Să-l creşteţi ca pe un căţeluş. Nu-i chiar aşa de greu !

Dar se înşală : dimpotrivă, e foarte greu. Doctorul habar n-are de psihologia unui băieţel de douăzeci şi nouă de luni. Şi apoi. doctorul e sigur că un căţeluş se poate creşte în aşa fel încît să-şi păstreze calmul ? Am văzut odată un căţel, cam de vreo şase săptămîni, care visa toată noaptea şi trecea. în somn, de la veselie la lacrimi cu o iuţeală chinuitoare. Şi camera răsuna de ecourile celor mai gălăgioase sentimente. Calm e ăsta ?

Deloc ! Şi micuţul animal păţea şi el ca Pierre : slăbea. Şi totuşi trăi. Pierre poartă şi el într-însul germenii unei vieţi generoase. Nu suferă de vreo boală. Dar am vrea să-l vedem mai puţin slab şi mai puţin palid.

Parisul nu-i convine acestui micuţ parizian. Nu pentru că nu i-ar plăcea. Dimpotrivă, se amuză prea mult, e atras de prea multe forme, culori şi mişcări ; are prea multe de simţit şi de înţeles ; şi toate astea îl obosesc.

In luna iulie, mamă-sa l-a luat, foarte palid şi slăbuţ cum era, şi s-a dus cu el într-un colţişor al Elveţiei, unde nu se vedeau decît brazi pe coastele munţilor, iar în fundul văilor numai iarbă şi vaci.

Se odihni la pieptul acestei doici, mare şi blîndă, timp de trei luni, în care timp nu văzu decît imagini surî- zătoare în jur şi înfulecă cît putu de multă pîine neagră. Şi văzui întorcîndu-se, în primele zile ale lui octombrie, un alt Pierre, regenerat ; micuţul Pierre era bronzat, cu părul aurit, înzdrăvenit., aproape dolofan, cu mîinile înnegrite, cu vocea şi rîsul gros,

— Uitaţi-vă la Pierre al meu. e îngrozitor, spunea mama, bucuroasă ; are culorile u n u i copilaş de douăzeci şi nouă de parale !

Dar nu durară mult culorile acestea. Copilaşul păli, deveni iar nervos, mofturos ; avea o fire mai deosebită, prea delicată. Parisul îşi exercita din nou influenţa asupra lui. Vreau să spun Parisul spiritual, care nu-i nicăieri şi-i pretutindeni. Parisul care îţi formează gustul şi intelectul, care-ţi dă nelinişti şi te face să cauţi mereu ceva deosebit, chiar şi atunci cînd eşti încă micuţ de tot.

Şi iată-l din nou pe Pierre îngălbenind şi roşind, în timp ce se uita la poze. Spre sfîrşitul lui decembrie, l-am găsit nervos, cu ochii enormi şi cu mînuţele uscate. Dormea prost şi nu voia să mănînce.

Medicul spunea :

— N-are nimic : sil iţi-l să mănînce.

Dar cum ? Mamâ-sa, săraca, încercase de toate şl nimic nu-i reuşise. Plîngea din pricina asta, dar Pierre tot nu raînca.

Moş Crăciun îi aduse lui Pierre paiaţe, cai şi un număr mare de soldaţi. A doua zi dimineaţa, mama, în capotul de casă, stînd în faţa căminului, cu mîinile atîrnînd, privea cu neîncredere toate aceste jucării, cu figuri schimonosite.

„Au să-l enerveze şi mai mult ! îşi spunea ea. Sînt prea multe."

Şi, încetişor, de frică să nu-l trezească pe Pierre, luă în braţe paiaţa, care i se părea că are aerul răutăcios, soldaţii de care îi era teamă, crezîndu-i în stare să-i insufle fiului său gustul bătăliilor, în viitor, luă chiar şi blîndul cal roşu şi, călcînd în vîrful picioarelor, se duse să ascundă toate jucăriile în dulap.

Nelăsînd în cămin decît o cutie de lemn alb, un dar de om sărac, o stînă de vreo treizeci de parale, se apropie de pătuţ şi-şi privi fiul dormind. Era femeie, şi izul de înşelăciune pe care îl avea fapta ei bună o făcea să zîm- bească. Dar, văzînd pleoapele învineţite ale copilaşului, se gîndi din nou :

„E îngrozitor cum nu reuşesc să-l fac să mănînce pe copilaşul ăsta !"

Abia îmbrăcat, micuţul Pierre deschise cutia şi văzu oi, vaci, cai, copaci, nişte copaci ondulaţi. Era, ca să fim exacţi, mai degrabă o fermă decît o stînă. îi văzu pe fermier şi pe fermieră. Fermierul ducea o coasă şi fermiera o greblă. Se îndreptau spre fîneaţă să strîngă fînul ; dar nu se vedea că umblă. Fermiera avea pe cap o pălărie de pai şi purta o rochie roşie. Pierre îi dădu cîteva sărutări şi ea îi mînji obrazul. Observă o casă : era atît de mică şi atît de joasă, că fermiera n-ar fi putut să încapă în ea ; dar, după uşă, Pierre recunoscu că era într-adevăr o casă

.Cum se reflectau oare în ochii primitivi şi proaspeţi ai unui copilaş aceste figuri pictate ? Greu de spus, dar parcă era vrăjit. Le strîngea în pumnişori, care se năclă- iau : le aşeza pe măsuţa lui ; le striga pe nume, cu glas pătimaş : *dada ! tutu ! mumu !* Ridicînd unul din aceşti ciudaţi copaci verzi, cu trunchiul neted şi drept, şi cu frunzişul de surcele în formă de con, strigă : *Un brad !*

Pentru mamă-sa a fost o revelaţie. Ea n-ar fi ghicit niciodată. Şi totuşi, un copac verde, în formă de con, pe un trunchi drept, este desigur un brad. Dar a trebuit să i-o spună Pierre ca să-şi dea şi ea seama.

— îngeraşule !

Şi-l îmbrăţişă atît de tare, că stîna era cît pe-aci să se răstoarne.

In timpul acesta, Pierre descoperi o asemănare a copacilor din cutie cu copacii pe care-i văzuse acolo, în munţi, în aer liber.

Mai vedea şi altele, pe care mamă-sa nu le vedea. Toaţe aceste lucruşoare de lemn colorat îi evocau imagini impresionante. Şi-l făceau să se simtă iar în mijlocul naturii alpine ; era pentru a doua oară în

Elveţia, care-l hrănise cu atîta generozitate. Atunci, ideile legîndu-se una de alta, se gîndi la mîncare şi spuse :

— Aş vrea lapte cu pîine.

Bău şi mîncă. Pofta de mîncare se redeşteptă. Cină seara aşa cum dejunase dimineaţa. A doua zi, cînd revăzu stîna, i se făcu iar foame. Ce înseamnă să ai imaginaţie ! Cincisprezece zile mai tîrziu era un omuleţ grăsuţ. Mamă-sa era încîntată. Spunea :

— Uitaţi-vă la el : ce obrăjori ! Un adevărat copilaş de treisprezece parale ! Stîna sărmanului domn X... a făcut minunea asta.

3

JESSY

Trăia la Londra, sub domnia Elisabetel, un savant cu numele de Bog, foarte celebru sub numele de Bogus, din pricina tratatului său *Erori umane,* pe care nimeni nu-l citise.

Bogus, care lucra la tratat de douăzeci şi cinci de ani, nu-l dăduse încă publicităţii; dar manuscrisul, pus la punct şi aşezat pe pervazul unei ferestre, nu cuprindea mai puţin de zece volume in-folio. Primul trata despre eroarea de a se naşte, izvorul tuturor celorlalte. In volumele următoare se întîlneau erorile băieţilor şi ale fetiţelor, ale adolescenţilor, ale bărbaţilor maturi şi ale bătrînilor, precum şi cele ale persoanelor de diverse profesiuni, ca : oamenii de stat, negustorii, soldaţii, bucătarii, publiciştii ş.a. Ultimele volume, încă neterminate, cuprindeau erorile republicii, rezultat al tuturor erorilor individuale şi profesionale. Şi atît de strînsă era înlănţuirea de idei în această frumoasă lucrare, încît nu s-ar fi putut scoate o pagină, fără a distruge tot restul. Demonstraţiile reieşeau una după alta şi rezulta, în mod neîndoios, din ultima demonstraţie, că răul este esenţa vieţii şi că dacă viaţa s-ar putea cîntări, atunci s-ar putea afirma cu o precizie matematică cum că răul se află pe pămînt'într-o cantitate egală cu viaţa.

Bogus nu făcuse greşeala să se însoare. Trăia în căsuţa sa, singur, cu .o bătrînă guvernantă, Kat, adică Ecaterina, şi pe care o striga Clausentina, fiindcă era din South- ampton.

Sora filozofului, un spirit mai puţin transcendental decît fratele ei, trecînd din eroare în eroare, iubise un negustor de stofe din cartierul City, se căsătorise cu ei şi dăduse naştere unei fetiţe pe care o chema Jessy.

Ultima sa eroare fusese aceea de a muri după zece ani de căsnicie şi de a pricinui astfel moartea negustorului de stofe, care nu putu să-i supravieţuiască. Bogus a luat la el pe orfană, din milă, dar şi cu speranţa că-i va furniza un bun exemplu de erori infantile.

Fetiţa avea pe atunci şase ani. în primele opt zile după ce se mută la doctor, nu făcu altceva decît să plîngă şi să nu scoată un cuvînt. în dimineaţa celei de-a noua zi, îi spuse lui Bog :

— Am văzut-o pe mama ; era îmbrăcată din cap pînă în picioare în alb ; avea nişte flori în poala rochiei. Ie-a împrăştiat pe patul meu, dar dimineaţa nu le-am mai găsit. Dă-mi, te rog, florile mamei,

Bog notă această eroare, dar recunoscu în comentariul lui că era o eroare nevinovată şi, într-un fel, drăgălaşă.

La cîtva timp după aceea, Jessy ii spuse lui Bog :

— Unchiule Bog, tu eşti bătrîn şi urît ; dar te iubesc mult şi trebuie să mă iubeşti şi tu pe mine,

Bog luă pana ; dar, recunoscînd, după un oarecare efort mintal, că nu mai avea aerul foarte tînăr şi că n-a fost niciodată prea frumos, nu notă cuvintele copilului. O întrebă numai :

— De ce trebuie să fii iubită, Jessy ?

— Pentru că sînt mică.

„E adevărat, se întrebă Bog, e adevărat că trebuie să iubim pe cei mici ? S-ar putea ; căci, de fapt, simt o mare nevoie să fie iubiţi. Prin asta s-ar scuza eroarea comună a mamelor care dau copiilor mici lapte şi dragoste. E un capitol din tratatul meu, pe care va trebui să-l reiau."

In dimineaţa zilei sale onomastice, doctorul, intrind in sala în care îşi ţinea cărţile şi hîrtiile şi pe care o numea biblioteca sa, simţi un miros plăcut şi zări o vază cu garoafe pe marginea ferestrei.

Erau trei flori, dar trei flori de un roşu aprins, care se lăsau mîngîiate de o lumină veselă. Şi totul îţi suridea in această odaie a savantului : vechiul fotoliu tapisat, masa de nuc ; cotoarele străvechi ale cărţilor îţi zîmbeau parcă, în pielea lor de viţel roşcat, în pergamentul şi în pielea de purcea. Bogus, uscat ca şi pieile, începu şi el să zîmbească. îmbrăţişîndu-1, Jessy îi spuse :

— Vezi, unchiule Bog, vezi : aici e cerul (şi-i arăta, prin geamurile ferecate cu plumb, albastrul transparent; al văzduhului) ; aici, mai jos, e pămîntul, pămîntul înflorit (şi-i arăta vasul cu garoafe) ; aici, mai jos, unde-s cărţile mari şi negre, se află infernul.

Cărţile mari şi negre erau tocmai cele zece tomuri ale tratatului despre Erorile umane, înşiruite în fereastră, pe pervaz. Eroarea aceasta a lui Jessy îi reaminti doctorului opera, pe care o neglijase de cîtva timp ca să se plimbe pe străzi şi prin parcuri cu nepoată-sa. Copilul descoperea mii de lucruri demne de a Fi iubite şi-l făcea şi pe Bogus să le descopere în acelaşi timp, pe el, care in viaţa lui nu scosese nasul afară. Deschise din nou manuscrisele, dar nu-şi "mai recunoscu opera, în «are nu iniiJnea nici flori, nici pe Jessy.

Din fericire, îi veni in ajutor filozofia, sugerîndu-i ideea transcendentală că Jessy nu era bună de nimic. El îmbrăţişă cu atît mai vîrtos acest adevăr, cu cît era strict necesar structurii operei sale.

Intr-o zi, pe cînd medita asupra acestui subiect, o găsi pe Jessy în sala de studiu, înaintea ferestrei unde erau garoafele, băgînd o aţă în ac. O întrebă ce vrea să coasă.

Jessy îi răspunse :

— Cum ? tu nu ştii, unchiule Bog, că rîndunelele au plecat ?

Bogus nu ştia nimic, nefiind vorba de aşa ceva nici în Plinius, nici în Avicenna. Jessy continuă :

— Kat mi-a spus ieri.

— Kat ? strigă Bogus, copilul acesta vrea să vorbească de respectabila Clausentina !

— Kat mi-a spus ieri : „Rîndunelele au plecat anul acesta mai devreme ca de obicei ; asta prezice o iarnă timpurie şi grea". Aşa mi-a spus Kat. Apoi, am văzut-o pe mama în rochie albă, purtînd o lumină în păr ; numai că nu mai avea flori ca ultima dată. Mi-a spus : „Jessy, ar trebui scoasă din cufăr blana unchiului Bog şi reparată, dacă cumva e ruptă". M-am deşteptat şi, îndată ce m-am sculat, am scos blana din cufăr ; fiindcă s-a rupt în cîteva locuri, vreau s-o cos.

A venit iarna şi a fost aşa cum anunţaseră rîndunelele. Bogus, în blană, şi ţinînd picioarele la foc, căuta să dreagă cîteva capitole din tratatul său. Dar, de fiecare dată cînd reuşea să împace noile sale experienţe cu teoria răului universal, Jessy îi încurca ideile aducîndu-i o cană de bere blondă sau numai arătîndu-şi ochii şi zîmbetul.

Cînd se întoarse vara, unchiul şi nepoata se plimbau adesea pe cîmp ; Jessy se întorcea cu braţele pline de ierburi, el îi spunea cum se numeşte fiecare, ea le clasa seara, ţinînd seama- de calităţile lor. Fetiţa dovedi, în timpul acestor plimbări, un spirit judicios şi o inimă fermecătoare. Or, într-o seară, pe cînd întindea pe masă ierburile culese ziua, îi spuse lui Bogus

— :Acum, unchiule Bog, cunosc pe nume toate plantele pe care mi le-ai arătat. Uite, aici sînt cele care vindecă şi aici cele care alină. Vreau să le păstrez, să le pot recunoaşte întotdeauna şi să le pot arăta şi altora. Mi-ar trebui o carte mare, în care să le pun la uscat.

— Ia-o pe asta, spuse Bog.

Şi-i arătă primul tom din tratatul *Erorilor umane.*

După ce primul volum se îmbogăţi cu cîte o plantă pe fiecare filă, luă şi al doilea şi, în

decursul a trei veri, capodopera doctorului fu transformată toată într-un ierbar

.BIBLIOTECA SUZANNEI

i

DOAMNEI D***

Paris, 1Ş decembrie 188...

Iată că se apropie Anul Nou. Cum în această zi se împart daruri, şi se fac urări, mai mult decît toţi se bucură copiii. Şi e foarte firesc. Ei simt o mare nevoie să fie iubiţi. Şi apoi, gkidiţi-Vă că prichindeii ăştia încîntători nu au nimic al lor. Chiar şi cei care s-au născut într-o casă îmbelşugată nu au altceva decît ceea ce îi se dă. Şi, în sfîrşit, ei nu-ţi dau şi ţie daruri în schimb : aşa că e o mare plăcere să le dăruieşti oeva.

Nimic nu-i mai interesant decît să alegi jucării şi oărţi Care să le placă. Am să scriu într-o zi un eseu filozofie asupra jucăriilor. E un subiect care mă ispiteşte, dar ele care nu îndrăznesc să mă apropii, fără o îndelungată şi serioasă pregătire.

Astăzi, mă voi ocupa de cărţile destinate să recreeze pe copii şi, pentru că aţi binevoit să mă w vi te ţi la dumneavoastră, am să vă expun, doamnă, cîteva păreri de-ale mele cu privire Ia subiectul acesta. V

Mai întîi se pune întrebarea : Trebuie să dăm copiilor, de preferinţă, cărţi scrise special pentru ei ?

Pentru a răspunde la această întrebare ne ajunge experienţa. Se observă un lucru : de cele mai multe ori, copiii simt o mare aversiune faţă de cărţile confecţionate anume pentru ei. Aversiunea aceasta se explică foarte uşor. De la primele pagini, copiii simt că

autorul a făcut eforturi să intre în universul lor, în loc să-i aducă pe ei în sfera lui, aşa încît, urmîndu-1, ei nu vor găsi lucruri noi, necunoscute, de care sufletul omenesc, la orice vîrstă, e atît de setos. încă de pe-acum îi stăpîneşte curiozitatea care va face din ei oameni de ştiinţă şi poeţi. Vor să li se dezvăluie universul, misteriosul univers. Autorul care-i sileşte să-şi îndrepte atenţia spre propria lor fiinţă şi să-şi contemple propria lor copilărie îi plictiseşte groaznic.

Şi totuşi, din nefericire, cam asta ne străduim să facem cind .scriem, cum se spune, pentru cei de. vîrstă fragedă. Vrem să devenim aidoma celor mici. Devenim copii, dar ne lipseşte şi nevinovăţia, şi graţia lor. Îmi aduc aminte de *Un Ceu în flăcări,* care mi îs-a oferit cu cele mai bune intenţii din lume. N-aveam decît şapte ani şi mi-am dat seama că-i o curată neghiobie. O a doua carte ca *Un liceu în flăcări* m-ar fi dezgustat pentru totdeauna de citit, pe mine, care adoram cărţile.

O să-mi spuneţi că trebuie să ne apropiem totuşi de gîndirea minţilor fragede.

Fără îndoială că da, numai că, folosind mijloacele obişnuite, anume acelea de a afecta naivitatea, de a lua un ton fericit, de a spune, fără nici un farmec, lucruri care n-au nici o importanţă, în sfîrşit, de a înlătura tot ce seduce sau convinge inteligenţa adulţilor, înseamnă a da greş.

Nimeni nu se apropie mai mult de inteligenţa copiilor decît marile genii. Operele care plac cel mai mult băieţilor şi fetiţelor sînt tocmai generoasele lor opere, marile lor creaţiuni, în care armonioasa îmbinare a părţilor formează un tot luminos, opere scrise într-un stil viguros, încărcat de înţelesuri.

Am oferit de mai multe ori unor copii foarte mici nişte cînturi din *Odiseea,* într-o traducere frumoasă. Copiii erau încîntaţi. Don *Quijote,* cu cîteva tăieturi mai mari, poate constitui cea mai plăcută lectură, în care s-ar putea cufunda o minte de doisprezece ani. Cît despre mine, cum am început să citesc, am pus mîna pe generoasa carte a lui Cervantes, şi atît de mult am iubit-o şi atît de adînc am pătruns-o, încît aş

putea să spun că, în bună parte, veselia mea de astăzi o datorez acestei lecturi.

Chiar şi ***Robinson Crusoe,*** care a devenit de un veac încoace cartea clasică a copiilor, a fost scrisă, la timpul ei, pentru oameni gravi, pentru negustorii din cartierul City al Londrei, ca şi pentru marinarii majestăţii sale. Autorul îşi pune acolo întreaga artă, toată dreapta sa judecată, vasta ştiinţă, experienţa. Adică tocmai ceea ce stârneşte interesul şcolarilor.

Capodoperele pe care le-am citat aici conţin drame şi personaje. Cea mai frumoasă carte din lume nu are înţeles pentru un copil, dacă ideile sînt exprimate într-un mod abstract. Facultatea de a abstrage şi de a înţelege abstracţia se dezvoltă la oameni tîrziu şi foarte inegal. Profesorul meu din clasa a şasea, care, fără nici o imputare, nu era nici un Rollin şi nici un Lhomond, ne spunea să citim în vacanţă, pentru a ne destinde, *Petit Carême* de Massillon. Profesorul meu din "clasa a şasea voia să ne facă să credem că el însuşi se destindea cu această lectură şi, în felul acesta, să ne uimească. Un copil pe care l-ar interesa *Petit Carême* ar fi un monstru. Cred, de altfel, că nu există nici o vîrstă la care ar putea să placă asemenea lucrări.

Cînd scrieţi pentru copii, nu vă făuriţi o manieră specială. Gîndiţi foarte bine, scrieţi foarte bine. Totul să trăiască, totul să fie măreţ, generos, plin de vigoare, în povestirea voastră. în asta constă unicul secret, pentru a place cititorilor voştri.

Cu acestea v-aş fi spus totul, dacă de douăzeci de ani încoace n-ar exista în Franţa şi, sînt sigur, în lumea întreagă, ideea că nu trebuie să dăm copiilor decît cărţi de ştiinţă, ca nu cumva poezia să le sucească mintea.

Ideea este atît de adînc înrădăcinată în spiritul publicului de astăzi, -încît Perrault nu se mai retipăreşte decît pentru artişti şi bibliofili. De pildă, ediţiile scoase de Perrin şi Lomerre. Legate integral în marochin încrustat cu litere de aur, ele iau drumul bibliotecilor de amatori.

în schimb, cataloagele ilustrate ale cărţilor destinate copiilor ca daruri de Anul Nou, ca să-i încînte pe cititori, le înfăţişează nişte raci mari, păianjeni, cuiburi de omizi, aparate de gaz, E descurajant să fii copil. La fiecare sfîrşit de an, noi şi familiile noastre sîntem înecaţi de tratate vulgarizatoare ale ştiinţei, nenumărate ca valurile oceanului. Nu mai pricepem nimic, sîntem ca zăpăciţi. Nici stil frumos, nici gînduri nobile, nici artă, nici gust, nimic omenesc. Numai reacţii chimice şi stări fiziologice.

Mi s-a arătat ieri *Alfabetul minunilor industriei!*

Iri zece ani, vom fi cu toţii electricieni.

Domnul Louis Figuier, care de fapt este un om de treabă, işi uită firea sa blajină numai la gîndul că băieţii şi fetiţele din Franţa ar mai avea posibilitatea să cunoască basmul *Piele-ăe-măgar.* A compus o prefaţă numai -si numai ea să-i povăţuiască pe părinţi să smulgă din mîinile copiilor *Poveştile lui Perrault* şi să le ofere, în schimb, lucrările doctorului Ludovicus Ficus, prietenul său. ,,Ia închide, te rog, cartea asta. domnişoară Jeanne. şi dă ta o parte, te rog, *Pasărea măiastră* care-ţi place atît de mult şi care te face să plîngi. şi apucă-te repede să-mi studiezi- ceva despre eterizare. Frumos ţi-ar şedea ca la şapte ani să nu ai încă o părere bine formată asupra puterii anestezice a protodixului de azot !" Domnul Louis Figuier a descoperit că zînele sini nişte fiinţe imaginare. Din pricina asta nu poate suferi să li se vorbească copiilor despre ele. El le vorbeşte despre îngrăşămîntul din excremente, care n-are nimic imaginar. Ei bine. doctore, zînele există tocmai fiindcă sînt imaginare. Ele există în imaginaţiile naive şi fragede, receptive, în mod firesc, la poezia mereu tînără a tradiţiilor populare.

Cea mai măruntă cărţulie, care inspiră o idee poetică şi sugerează un sentiment frumos, care mişcă, în sfîrşit, inima, valorează infinit mai mult pentru copîî. şi „tineret decît toate hîrţoagele voastre îmbîcsite cu noţiuni de mecanică.

Poveşti pentru copii mici şi mari, poveşti frumoase în versuri sau în proză, scrieri care ne fac să rîdem sau să plîngem şi care îneîntâ sufletele noastre, sînt foarte necesare.

Chiar astăzi am primit cu multă bucurie o carte care se numeşte *Lumea fermecată* şi care conţine o duzină de poveşti cu zîne.

Amabilul şi învăţatul bărbat care le-a strîns, domnul de Lescure, arată, în prefaţa sa, cărei nevoi eterne a sufletului îi răspunde feeria.

„Nevoia — spuse el — de a uita lumea, realitatea, decepţiile, ocările, atît de dure pentru inimile mîndre, loviturile brutale, atît de dureroase pentru sensibilităţile delicate, e o nevoie universală. Visul, mai mult decît rîsul, e ceea ce deosebeşte pe om de animal şi-l ridică deasupra lui."

Ei bine, nevoia aceasta de a visa o încearcă şi copilul. El îşi simte imaginaţia în plină acţiune şi de aceea vrea poveşti.

Povestitorii refac lumea în felul lor şi dau celor slabi, celor simpli, celor mici, ocazia de a o reface în acelaşi mod. Rolul lor, aşadar, e foarte plăcut. îi ajută pe oameni să imagineze, să simtă, să iubească.

Să n-aveţi nici o teamă că i-ar înşela cumva pe copii, împuindu-le capul cu pitici şi cu zîne. Copilul ştie foarte bine că în natură nu se găsesc asemenea apariţii încîn- fcătoare. în schimb, ştiinţa voastră amuzantă îi înşală ; ea înrădăcinează erori greu de înlăturat. Băieţeii, care nu pun nimic la îndoială, avînd toată încrederea în domnul Jules Verne, îşi închipuie că poţi ajunge în lună călare pe un obuz şi că un organism se poate sustrage, fără nici u» pericol, legilor gravităţii.

Aceste caricaturi ale nobilei ştiinţe a spaţiilor cereşti, ale vechii şi venerabilei astronomii, sînt departe de a fi adevărate, după cum sînt şi departe de a fi frumoase.

Ce folos trag copiii dintr-o asemenea ştiinţă fără metodă, de la o literatură fals-practică, o literatură care nu vorbeşte nici inteligenţei, nici sentimentelor ?

Ar trebui să se revină la frumoasele legende, la poezia poeţilor şi a popoarelor, la tot ceea ce dă fiorul frumosului.

Vai ! societatea noastră e plină de farmacişti, cărora le e teamă de imaginaţie. $i nu au dreptate. Cu toate minciunile ei, imaginaţia sădeşte frumuseţea şi virtutea în lume. Numai imaginaţia te poate face măreţ. O, mame ! nu vă temeţi că are să vă strice copiii; dimpotrivă, îi va feri de greşeli vulgare şi de erori grosolane

.DIALOG DESPRE POVEŞTILE CU ZINE

Laure, Octave, Raymond

Laure

A pălit fîşia de purpură a apusului. Orizontul se acoperă de o lumină portocalie, iar deasupra noastră cerul e de un verde,deschis. Iată şi cea dinţii stea ; e albă de tot şi tremură... Dar mai descopăr una, şi încă una : în eurînd vor fi nenumărate. Arborii din parc sînt negri, şi par mai mari. Drumeagul, care coboară acolo, între garduri de spini — îi cunosc fiecare pietricică — îmi pare, la ora aceasta, nesfîrşit, aventuros şi misterios şi, fără să vreau, îl văd, în închipuirea mea, pornind spre ţinuturi aidoma celor din vis. Ce noapte frumoasă ! Şi ce plăcere să respiri ! Te ascult, dragă vere : vorbeşte-ne de poveştile cu zîne, căci ai doar atîtea lucruri ciudate să ne spui. Dar, te rog, să nu-mi ponegreşti zînele. Te previn că-mi plac nespus de mult. Atît de mult încît m-am supărat pe fetiţa mea, cînd m-a întrebat dacă zînele şi căpcăunii sînt „ceva adevărat".

Kayinond

E un copil al veacului. A cunoscut îndoiala înaintea măselei de minte. Nu fac parte din şcoala acestei filozoafe în fustă scurtă, eu cred în zîne. Zînele există, dragă veri- şoară, pentru că le-au imaginat oamenii Tot ce se imaginează devine real ; numai ce se imaginează este real. Dacă un bătrîn călugăr ar veni şi mi-ar spune : „L-am văzut pe diavol, are coadă şi coarne", i-aş răspunde bătrînului călugăr : „Părinte, chiar dacă, întîmplător, n-ar fi existat diavoli, dumneata i-ai creat ; acum, de bună seamă, există. Păzeşte-te de ei !" Dragă verişoară, să crezi în zîne, în căpcăuni şi în alte asemenea.

Laure

Să vorbim numai de zîne, să lăsăm celelalte. Mi-ăi spus nu demult că de poveştile noastre eu zîne albastre se ocupă oamenii de ştiinţă. Ţi-o repet, am o frică grozavă să nu ni le pocească. Să scoţi Scufiţa Roşie din *nursery* şi s-o duci la Academie ! Imaginează-ţi numai grozăvia asta !

Octave

ti credeam pe oamenii de ştiinţă de azi mai îngimfaţi ; dar văd că sînt buni la inimă şi nu dispreţuiesc nici chiar povestirile cît se poate de absurde şi nemaipomenit de copilăroase.

I-.aure

Poveştile cu zîne sînt şi absurde şi copilăroase, asta-i sigur. Dar mi-e greu să mă împac cu ideea : îmi sînt atît de dragi !

RaymondBa ai să te împaci, dragă verişoară, ai să te împaci cu ideea asta, n-ai nici o teamă. Şi *Iliada* e copilăroasă şi totuşi e cel mai frumos poem pe care-l poţi citi. Poezia cea mai pură e aceea a popoarelor tinere. Popoarele sînt ca privighetoarea din.cîntec : cîntă bine cît timp au inima veselă, fmbătrînind, devin grave, savante, îngrijorate de soarta lor. şi cei mai buni poeţi nu-s decît nişte străluciţi oratori emfatici. Desigur, povestea *Frumoasei din pădurea adormită* e ceva copilăros. Din care cauză seamănă cu un cînt din *Odiseea,* Această frumoasă simplitate, această divină ignoranţă din primii ani ai vieţii, pe care zadarnic le-ai căuta în operele literare ale clasicismului, le găseşti, în schimb, cu întreaga lor mireasmă a florilor involte, în poveştile şi cîntecele populare. Mă grăbesc să adaug, ca şi Octave, că aceste poveşti sînt absurde. Dacă n-ar fi absurde, n-ar fi încîntătoare. Bine ai spus că lucrurile absurde sînt singurele lucruri plăcute, singurele frumoase, singurele care dau farmec vieţii şi care ne împiedică să murim de plictiseală. Un poem, o statuie, un

tablou, care sînt raţionale, îi fac pc toţi oamenii să caşte, chiar şi pe cei raţionali, Uite, vezi, verişoară dragă, volanele rochiei dumitale, cutele ei, creţurile, fundele, tot acest joc ai stofei este absurd, dar delicios. Te felicit.

Laurc

Nu-mi vorbi de cîrpe ; nu te pricepi. Sînt de acord cu dumneata că nu trebuie să fim totdeauna raţionali în artă. Dar în viaţă...

Kaymond

In viaţă numai pasiunile sînt frumoase, şi pasiunile sînt absurde. Cea mai frumoasă şi cea mai puţin raţională dintre toate este dragostea. Există o pasiune mai puţin absurdă decît celelalte, avariţia ; de aceea este şi îngrozitor de urîtă. „Numai nebunii mă amuză", spunea Di- ckens. Vai de acei care nu seamănă uneori cu Don Quijote şi care nu iau niciodată morile de vînt drept nişte uriaşi " Acest mărinimos Don Quijote era propriul său vrăjitor. Ei ridica lumea pînă la generozitatea iliimii sale.

Asta nu înseamnă că trebuie să te laşi înşelat. Se înşală acei care nu văd înaintea lor nimic frumos şi nimic măreţ.

Octave

Mi se pare, Raymond, că această absurditate, pe care o admiri atît, îşi are izvorul în imaginaţie şi că ceea ce ai. spus acum într-o formă strălucită şi paradoxală s-ar putea traduce în mod foarte simplu astfel : imaginaţia face din- tr-un om emoţionat un artist şi dintr-un om curajos un erou.

Raymond

Ai exprimat foarte precis una din laturile gîndiru mele ; dar aş vrea să ştiu ce înţelegi prin cuvmtul imaginaţie şi dacă, în mintea dumitale, înseamnă facultatea cuiva de a-şi reprezenta lucruri care sînt sau care nu sînt.

Octave

Sînt un. om care nu ştie, detît să semene varză, şi vorbesc de imaginaţie ca un orb despre culori. Dar cred *că* nu e demnă de acest nume decît imaginaţia care dă naştere unor forme noi sau unor suflete noi, într-un cu- vînt, atunci cînd ea devine creatoare.

Raymond

Imaginaţia, aşa cum o defineşti, e departe de a fi o facultate umană. Omul este de-a dreptul incapabil să imagineze ceea ce n-a văzut, n-a auzit, n-a simţit, sau n-a gustat. Nu vreau să fiu la modă şi mă ţin de bătrînul meu Condillac. Toate ideile ne vin prin simţuri, şi imaginaţia constă nu în a crea, ci în a îmbina ideile.

Laure

Cum poţi să vorbeşti astfel ? Eu, cînd vreau, pot vedea şi îngeri,

RaymoDâ

Vezi nişte copii cu aripi de gîscă. Grecii vedeau centauri, sirene, monştri cu chip de femeie şi trup de pasăre răpitoare, fiindcă văzuseră înainte oameni, cai, femei, peşti şi păsări. Swedenborg, care e plin de imaginaţie, îi descrie pe locuitorii planetelor, pe cei de pe Marte, Venus, Saturn. Ei bine, el nu le atribuie pici o însuşire care nu s-ar găsi şi pe pămînt ; dar îmbină aceste calităţi în modul cel mai extravagant, şi e într-un permanent delir. Să vedem, în schimb, de ce e p stare o imaginaţie foarte naivă : Homer, sau, mai bine zis, necunoscutul rapsod, face să se ivească din marea albă o tînără femeie „ca un nor". Ea vorbeşte şi se plînge cu o cerească seninătate ! „Vai ! copile, spune ea, de ce te-am hrănit ?... Ţi-am dat naştere în casa mea, ţie, care eşti hărăzit- unei triste soarte. Dai- mă voi duce pe Olimpul înzăpezit.. Mă voi duce în casa de aramă a lui Zeus, îi voi îmbrăţişa genunchii, şi cred eă-l voi îndupleca." Cea care vorbeşte e Tetis : o zeiţă. Natura a dat femeia, marea, norul ; poetul le-a

îmbinat. Toată poezia, toată feeria e în aceste îmbinări fericite.

Iată cum prin rămurişul întunecat o rază de lună aluneca pe scoarţa argintată a mestecenilor. Raza tremură, nu-i o rază, e rochia albă a unei zîne. Copiii care o vor zări vor lua-o la fugă, cuprinşi de o spaimă fermecătoare.

Aşa s-au născut zînele şi zeii. Nu există, în lumea supranaturală, un atom care să nu fi existat mai întîi în lumea naturală.

Laure

Cum mai amesteci şi tu zeiţele lui Homer cu zînele lui Perrault !

Rayraond

Şi unele şi altele au aceeaşi origine şi sînt de aceeaşi natură. Regi, Feţi-Frumoşi, Ilene-Cosînzene, căpcăuni care amuză şi-if sperie pe cei mici au fost altădată zei şi zeiţe şi au umplut de groază sau de' bucurie copilăria omenirii. *Degeţel, Piele-de-mâgar* şi *Barbă-Albastră* sînt povestiri vechi şi venerabile ce vin de departe, de foarte departe.

Laure

De unde ? «

Raymoiîd

Ei ! Ştiu şi eu ? Unii au ţinut şi mai ţin încă să ne dovedească că ele sînt originare din Bactriana ; că ar fi fost imaginate sub terebinţii de pe aceste sălbatice meleaguri, de strămoşii nomazi ai elinilor, latinilor, celţilor şi germanilor. Teoria asta a fost adoptată şi susţinută de savanţi foarte serioşi care, atunci cînd se înşală, cel puţin n-o fac cu una cu două. E nevoie de un cap solid ca să poată elabora, în mod ştiinţific, asemenea năzbîtii. Un poliglot poate, el singur, să bată cîmpii în douăzeci de limbi. Savanţii de care vă vorbesc nu bat niciodată cîmpii. Dar anumite fapte — acelea referitoare la poveşti, fabule şi legende, pe

care le socotesc indo-europene — le pricinuiesc o încurcătură din care nu ştiu cum să iasă. După ce i-au trecut toate sudorile spre a dovedi că *Piele- de-măgar* vine din Bactriana şi că *Romanul Vulpii* este propriu seminţiei lui Jafet, unii călători găsesc *Romanul Vulpii* la zuluşi şi *Pin le - de - măgar* la papuaşi. Teoria lor suferă îngrozitor. Dar teoriile nu sînt create şi aduse pe lume decît ca să sufere din cauza faptelor care se bagă in ele, să li se dezarticuleze mădularele, unul cîte unul, să fie umflate şi apoi să crape ca baloanele. Totuşi, e foarte posibil ca poveştile cu zîne, şi mai ales acelea ale lui Perrault, să-şi aibă obîrşia în cele mai vechi tradiţii ale .omenirii. !

Octave

Te întrerup, Raymond. Deşi nu cunosc prea bine ştiinţa contemporană, fiindcă mă ocup cu agricultura şi mai puţin cu învăţătura, totuşi îţi spun că am citit o cărticică despre căpcăuni, foarte bine scrisă, în care se arată că ei nu sînt de fapt decît ungurii [I] care au răscolit Europa în evul mediu şi că legenda lui *Barbă-Albastră* a i'ost concepută pornind de la preaadevărata viaţă a monstruosului mareşal de Raiz, condamnat la spînzurătoare în timpul domniei lui Carol VTI.

%

Ka.vmoml

Dragul meu Octave, află că acum sînt alte păreri în privinţa asta, şi cărticica dumitale, opera baronului Wal- ckenaer, e bună de făcut cornete. E adevărat că ungurii s-au abătut asupra Europei pe la sfîrşitul veacului al Xl-lea. Erau barbari, dar forma numelui lor în limbile romanice contravine derivaţiei propuse de baronul Walckenaer. Diez dă -cuvîntului *ogre* (căpcăun) o origine mai veche : el arată că vine din latinescul *orcus* care, după Alfred Maury, este de

---

I **Legătura dintre căpcăuni şi unguri se datorează, desigur, unei similitudini fonetice în limba franceză, căpcăunii fiind oprcs,** *iar* **ungurii** *Hongrois* **(n. tr.).**

origine etruscă. *Orcus* este infernul, zeul nesăţios care se înfruptă din carne de om şi o preferă pe aceea a copiilor din leagăn. Cir priveşte pe Gilles de Raiz, el a fost într-adevăr spînzurat la Nantes, în anul 1446. Dar nu fiindcă a stiins de gît şapte femei ; preaadevărata lui istorie nu seamănă deloc cu povestea asta, şi ar fi să i se facă o nedreptate lui Barbă-Albastră, confundîndu-l cu ticălosul acela de mareşaL Barbă-Albastră nu-i chiar aşa de negru cum e zugrăvit,

I.aurc

Cum, nu-i aşa de negru ?

Rajinond

Ba nu-i negru deloc, pentru că... e soarele.

~ Laure

Soarele îşi ucide nevestele şi e ucis la rîndul său de un dragon şi un muşchetar ! E ridicol ! Nu cunosc nici pe Gilles de Raiz al dumitale, nici pe ungurii dumitale ; dar mi se pare mai raţional să crezi, ca şi bărbatul meu. că un fapt istoric...

Ita.vmond

Ei ! Verişoară dragă, ţi se pare raţional să te înşeli, întreaga omenire este ca dumneata. Dacă eroarea ar părea absurdă tuturor oamenilor, nimeni nu s-ar mai înşela Bunul simţ dă naştere tuturor judecăţilor false. Bunul simţ ne învaţă că pămîntul este nemişcat, că soarele se în- vîrteşte în jurul lui şi că oamenii care trăiesc la antipozi umblă cu capul în jos. Să nu te încrezi în bunul simţ. verişoară dragă. în numele lui s-au comis tot felul de prostii şi tot felul de crime. Să fugim de el, şi să ne întoarcem la Barbă-Albastră, care este soarele. Cele şapte femei pe care le ucide sint cele şapte aurore. într-adevăr, în fiecare zi a săptămînii soarele răsare şi astfel pune capăt unei aurori. Trebuie să-ţi mărturisesc că astrul

cîntat de imnurile vedice a luat în povestea galică înfăţişarea destul de fioroasă a unui mic tiran feudal; dar a păstrat un atribut care dovedeşte vechea sa origine şi care te ajută să recunoşti în acest răutăcios boiernaş un vechi zeu al soarelui. Barba căreia îi datorează numele, această barbă de culoare albastră, îl identifică cu Indra vedică, zeul firmamentului, un zeu radios, care aduce ploaie, tună şi fulgeră şi care are o barbă de azur.

Laure

Spune-mi, te rog, vere dragă, dacă cei doi cavaleri, din care unul era dragon şi celălalt muşchetar, sînt şi ei zei indieni.

Raymond

Ai auzit vorbindu-se de acwini şi de dioscuri ?

Laore

Niciodată,

Raymond

Acwinii îa hinduşi şi dioscurii la elini închipuiau cele două crepuscule. Astfel, în mitul grec, dioscurii Castor şi Pollux o eliberează pe Elena, lumina răsăritului, pe care Theseu, soarele, o ţine prizonieră. Dragonul şi muşchetarul din poveste nu fac nici ei altceva atunci cînd o eliberează pe doamna Barbă-Albastră, sora lor.

Octave

Nu pot nega că aceste interpretări sînt ingenioase ; dar cred eă~s lipsite de orice temei. înainte m-ai trimis la plimbare cu ungurii mei. La rîndul meu, am să-ţi spun că sistemul dumitale nu e nou şi că răposatul bunicul meu, cititor pasionat al lui Dupuis, Volney şi Dulaure, vedea, la originea tuturor cultelor, zodiacul. Acest om de treabă îmi spunea, spre marea

indignare a mamei mele, sărmana, că Isus Cristos era soarele, şi cei doisprezece apostoli erau cele douăsprezece luni ale anului. Dar ştii, domnule savant, cum i-a înfundat un om. de spirit pe Dupuis, Volney, Dulaure şi pe bunicul meu ? A aplicat teoria lor ia istoria lui Napoleon I şi a demonstrat, în felul acesta, că Napoleon n-a existat, *că* istoria sa a fost un mit, Eroul acesta, care s-a născut într-o insulă, luptă victorios- în ţinuturi orientale şi meridionale, îşi pierde puterea iarna In Nord şi dispare în Ocean, este, spunea autorul al cărui nume l-am uitat, în mod evident, soarele. Cei doisprezece mareşali ai săi sînt cele douăsprezece semne ale zodiacului, şi cei patru fraţi ai săi, cele patru anotimpuri. Mi-e teamă, Raymond, să nu procedezi şi tu faţă de Barbă-Albastră ca acel om de spirit faţă de Napoleon I,

Kaymond

Autorul despre care vorbeşti avea spirit, după cum spui, şi ştiinţă de carte ; se numea Jean-Baptiste Peres, A murit ca bibliotecar la Agen, în 1840. Ciudata lui cărticică *Cum şi în* ce *fel se arată că Napoleon n-a existat niciodată* a fost tipărită, dacă nu mă înşel, în 1817,

E, într-adevăr, 'o critică foarte ingenioasă a sistemului Iui Dupuis. «Dar teoria, a cărei aplicaţie izolată, deci neconvingătoare, am făcut-o, e bazată pe gramatica şi mitologia comparată. Fraţii Grimm, după cum ştiţi, au cules poveştile populare din Germania. Exemplul lor a fost urmat aproape în toate ţările şi avem astăzi culegeri de poveşti scandinave, daneze, flamande, ruse, engleze, italiene, zuluse etc. Citind aceste poveşti, din izvoare atît de diferite, se observă cu surprindere că toaie sau aproape toate au la bază un număr restrîns de tipuri Cutare poveste scandinavă pare copiată aidoma după cutare poveste franceză care, la rîndul ei, reproduce trăsăturile principate ale cutărei poveşti italiene. Or, nu-i de crezut că 'aceste asemănări ar fi efectul schimburilor succesive între diferitele popoare. S-a presupus deci, după cum v-

am spus mai adineauri, că ginţile omeneşti cunoşteau aceste povestiri înainte de a se fi despărţit şi că le-au ticluit în timpul odihnei, imemoriale din leagănul lor comun. Dar, cum nu s-a auzit de nici un ţinut şi nici o epocă în care zuluşii, papuaşii şi hinduşii ar fi păscut boii împreună, trebuie să ne gîndim că aceste zămisliri ale minţii omeneşti, din timpul copilăriei sale, sînt pretutindeni aceleaşi, că aceleaşi privelişti au lăsat aceleaşi urme în toate capetele primitive, şi că oamenii, supuşi deopotrivă foametei, dragostei şi fricii, avînd cerul deasupra capului şi pămintul sub picioare, au imaginat toţi aceleaşi mici drame, pentru a vedea mai bine lumea în care trăiesc şi soarta lor.

Nici poveştile îngmate de doică n-au fost la origine altceva decît o reprezentare a vieţii şi a lucrurilor, potrivite astfel încît să placă unor fiinţe naive. Această reprezentare a avut loc, probabil, într-un fel puţin deosebit, de la om la om, de la neam la neam.

Acestea fiind spuse, cred că ar fi mai înţelept să ne oprim la- tradiţia indo-europeană şL să ne întoarcem pînă la strămoşii noştri din Bactriana, fără să ne mai sinchisim de celelalte ginţi omeneşti.

Octave

Te-am ur mărit cu plăcere. Dar nu crezi că un subiect atît de încurcat nu poate fi lăsat, fără riscuri, la voia în- tîmplării, în timpul unei convorbiri oarecare ?

Raynioml

La drept vorbind, c»ed că meandrele unei convorbiri familiare sînt mai puţin periculoase pentru subiectul meu decît bogatele argumentări logice ale unui studiu scris. Să nu utilizezi contra mea această mărturisire, pe care o voi retrage, ţi-o spun dinainte, îndată ce voi vedea pe obrazul dumitale că te gîndeşti s-o foloseşti împotrivă-mi. De acum înainte nu voi proceda decît prin afirmaţii, îmi voi acorda plăcerea de a fi sigur de cele ce voi spune. Socoteşte-te prevenit. Adaug că dacă mă voi

contrazice, ceea ce probabil se vâ întîmpla, voi urmări cu aceeaşi dragoste cele două fire adverse ale gîndirii mele, ca să fiu sigur că nu voi fi nedrept cu acela dintre ele care e bun. în sfîrşit;, voi fi aspru, tăios şi, dacă se poate, fanatic.

i.;ui re

Vom vedea dacă atitudinea pe care vrei s-o adopţi ţi se va potrivi sau nu. Dar cine te sileşte s-o tei ?•

(ta.vmoml

Experienţa. Ea îmi arată că scepticismul, oricît de înrădăcinat ar fi, încetează acolo unde începe fie cuvîntul, fie fapta. îndată ce vorbeşti, afirmi. Şi trebuie să iei poziţie. Ma voi resemna în felul acesta. Vă voi scuti astfel de toţi „poate", „dacă îmi este îngăduit să spun", „într-o măsură oarecare" şi celelalte văluri ale limbajului, pe care numai un Renan le poate folosi cu graţie.

CM ave

Fii aspru, tăios. Dar pune, te rog, puţină ordine în expunere. Ca să aflăm şi noi care e teza clumitale, acum cînd ai una.

Haymond

Toţi acei care ştiu să-şi îndrepte mintea înspre cercetările de erudiţie generală au recunoscut. în poveştile cu zîne, mituri antice şi zicători antice. Max Muller a spus {cred că pot cita corect cuvintele sale) : „Poveştile cu zîne sînt. graiul modern al mitologiei, şi dacă trebuie să devină subiectul unui studiu ştiinţific, în primul rînd se cuvine a căuta originea fiecărui basm modern într-o legendă mai veche şi originea fiecărei legende într-un mit primitiv",

l.aure

Ei bine, asta-i treaba pe care ai făeut-o, vere ?

RayDiond

Dacă aş fi făcut treaba asta nemaipomenită, n-aş mai avea un fir de păr pe cap şi n-aş mai gusta plăcerea de a te vedea decît prin patru perechi de ochelari, sub reflexul protector al unei viziere verzi. Treaba asta n-a fost făcută ; dar s-au strîns destule materiale care permit învăţaţilor să se convingă cum că poveştile cu zîne nu sînt nişte închipuiri goale, din contra, „în cele mai multe cazuri, ele se ţin, cum spune Max Muller, cu toate rădăcinile lor, de obîrşia însăşi a vechii limbi şi a vechiului mod de gîndire". Zeii cei bătrîni, neputincioşi, căzuţi în mintea copiilor, şi de care oamenii nu se mai preocupă, sînt încă buni să amuze băieţaşii şi fetiţele. La asta folosesc bunicii. Mai există -oare ceva care să se potrivească mai bine cu bătrîneţea acestor foşti seniori ai pămintului şi ai cerului ? Poveştile cu zîne sînt nişte frumoase poeme religioase uitate de oameni şi de care îşi amintesc pioasele străbunice cu memoria bună. Poemele acestea par copilăroase acum, dar îşi au farmecul lor pe buzele fleşcăite ale bă- trînei torcătoare care le povesteşte nepoţilor aşezaţi pe vine în jurul ei, înaintea vetrei.

Triburile de oameni albi s-au despărţit ; unele şi-au găsit sălaş sub un cer străveziu,' de-a lungul albelor pro- montorii pe care le scaldă cîntînd marea albastră ; altele s-au afundat în acele melancolice ceţuri de pe ţărmurile mărilor de Nord, care amestecă cerul cu pămîntul şi nu te lasă să întrevezi decît chipuri confuze şi monstruoase. Altele s-au oprit în stepele monotone unde pasc caii lor slăbănogi ; altele s-au culcat pe zăpada îngheţată, avind deasupra capului un firmament de metal şi diamante. Şi-apoi altele au pornit să culeagă flori de aur pe un pămînt de granit. Şi fiii Indiei au băut din toate fluviile Europei. Dar pretutindeni, în colibă, sub cort, sau înaintea focului de ierburi de pe cîmp, copila de altădată, devenită bunică la rîndul ei, repetă celor mici poveştile auzite în copilărie. Erau aceleaşi personaje şi aceeaşi aventură ; numai că povestitoarea dădea naraţiunii sale, fără să ştie, culorile aerului pe care-l respirase atîta timp şi ale

pământului care o hrănise şi care în curîad avea s-o primească în sînul lui. Tribul îşi relua mersul, îndurînd oboseala, înfruntînd pericole, lăsînd în urma sa, în partea de răsărit, pe bunica culcată între morţi, tineri şi bătrîni. Dar poveştile uşor depănate de buzele ei, acum îngheţate, zburau ca fluturii lui Psyché, şi aceste plăpînde nemuritoare, aşezîndu-se iar pe gura bătrînelor ţesătoare, scînteiau în ochii larg deschişi ai noilor sugaci ai stră- vechei ginţi. Şi cine i-a învăţat basmul *Piele-de-măgar* pe băieţii şi fetiţele Franţei, dulcii Franţe cum spune cîntecul ? Mama-mea-gîsca, răspund învăţaţii satului, Mama-mea-gîsca,' aceea care torcea fără-ncetare şi fără-ncetare vorbea. Şi savanţii au început cercetările. Ei au recunoscut pe Mama-mea-gîsca în regina Pédauque pe care maeştrii iconari au zugrăvit-o pe faţada bisericii
Sainte-Marie de Nesles din eparhia de Troyes, pe faţada bisericii Sainte-Bénigne din Dijon, pe faţada bisericii Saint-Pourçain din Auvergne şi Saint-Pierre de Nevers. Au identificat-o cu regina Bertrade, soţia şi cumătră regelui Robert ; cu regina Berthe cea cu piciorul mare, mama lui Carol cel Mare ; cu regina din Saba, care, fiind idolatră, avea piciorul cu copita despicată ; cu Freya, cu picior de lebădă, cea mai frumoasă dintre zeiţele scandinave ; cu sfînta Lucia, al cărei corp, ca şi numele, era numai lumină. Dar asta înseamnă s-o iei de prea departe şi să găseşti plăcere în a te pierde. Cine este Mama-mea- gîsea dacă nu bunica noastră, a tuturor, şi bunicile străbunicilor noastre, femei «impie, cu braţele noduroase, care-şi făceau treburile lor de fiecare zi cu o smerită măreţie şi care, stafidite de ani, neavînd — ca greierii — «ici carne, nici sînge, stăteau la colţul vetrei, sub grinda afumată, şi înşirau broscoilor din casă vorbe fără de sfîrşit care îi făceau să vadă mii şi mii de lucruri ? Şi poezia rustică, poezia cîmpiilor, a pădurilor şi a fîntînilor ieşită din gura ■ ştirbă a bătrînei era plină de prospeţime.

...ca *apele acelea limpezi, frumoase,*
Curgînd ne-ncetaî din izvoare spumoase.

2

Pe canavaua strămoşilor, pe vechiul fond indian, Ma- ma-mea-gîsea broda chipuri familiare, castelul şi turnurile sale mari, coliba, cîmpul care ne hrăneşte, pădurea misterioasă şi frumoasele domniţe, zînele atît de cunoscute de ţărani şi pe care Jeanne d'Arc putea să le vadă, seara, sub castanul cel gros de lîngă fîntînă...

Ei bine, verişoară dragă, n-am vorbit destul de frumos de poveştile dumitale cu zîne ?

Laure

Vorbeşte, vorbeşte, te-ascult.

Raymond

Uite, eu, dacă ar trebui să ajeg,. aş da dm toată inima o bibliotecă întreagă de filozofie, numai să mi se lase *Piele-de-mâgar*. Nimeni, dintre toţi scriitorii noştri, în afară de La Fontaine, nu a simţit ca Mama-mea-gîsca poezia ţarinei, farmecul sănătos şi adine al lucrurilor domestice

Dar daţi-mi- voie să prind şi să adun laolaltă cîteva observaţii importante, pe care nu trebuie să le lăsăm să, se piardă în meandrele discuţiei. Primele limbi erau alcătuite numai din imagini şi însufleţeau tot. ce numeau. Ele înzestrau cu simţire omenească astrele, norii, *vacile cerului,* lumina, vînturile, aurora. Din cuvîntul figurat, viu, însufleţit, a ţîşnit mitul şi povestea s-a născut din mit, Povestea s-a transformat neîncetat, căci' schimbarea este prima condiţie a existenţei. Ea a fost preluată în înţelesul şi în litera ei, neîntîlnind, din fericire, oameni de spirit care s-o reducă la o alegorie şi s-o ucidă din prima lovitură. Oamenii de treabă vedeau în *Piele-de- măgar* pe Piele-de-măgar însuşi, nici mai mult nici mai puţin. Perrault n-a căutat nici el altceva, A venit ştiinţa, care a îmbrăţişat dintr-o privire calea lungă a mitului şi a basmului şi a spus : „Piele-de-măgar va fi aurora". Dar trebuia să adauge că, îndată ce-a fost imaginat Piele-de-măgar, ea a

luat o fizionomie particulară şi a trăit de sine stătător.

Lauie

Încep să văd limpede în cele ce spui. Dar, pentru că ai vorbit de Piele-de-măgar, am să-ţi mărturisesc că e ceva în povestea asta care mă uimeşte la culme. Oare e indian acela care i-a dat tatălui Pielii-de-măgar acea patimă odioasă pentru fiică-sa ?

itaymond

Să pătrundem sensul mitului şi incestul de care-ţi este greaţă va deveni de-a dreptul inoccnt. Piele-de-măgar este aurora ; este fiica soarelui, deoarece naşte din lumină. Cînd se spune că regele e îndrăgostit de fiică-sa» asta înseamnă că soarele, cînd răsare, aleargă după aurora, Tot astfel, în mitologia vedică, Prajâpati, regele creaţiei, proteguitorul oricărei fiinţe vii, identic cu soarele. o urmăreşte pe fiică-sa, Uşaa, aurora, care fuge de el.

r.aui*e

Oricît de soare ar fi, regele tău mă scandalizează şi nu pot să-i iert pe cei care l-au imaginat.

Haymond

Erau inocenţi şi, prin urmare, imorali... Nu te alarma, verişoară, corupţia e raţiunea de a ii a moralei, după cum violenţa face necesară legea. Sentimentul regelui pentru fiică-sa, respectat cu o naivitate religioasă de tradiţie şi de Perrault, atestă venerabila vechime a poveştii şi-i stabileşte obîrşia tocmai la triburile patriarhale ale Ariadnei. Incestul era privit fără scîrbă în acele familii nevinovate de păstori la care tatăl se numea *cel ce apără,* fratele cel *ce ajută,* sora *cea care consolează,* fiica cea *care mulge vacile,* soţul *cel tare* şi soţia *cea tare.* Aceşti boari din ţara soarelui nu inventaseră pudoarea. Femeia, la ei, fiind lipsită de mister, nu era

periculoasă. Voinţa patriarhului era singura lege care îngăduia sau nu bărbatului să ia cu sine soţia în carul tras de doi boi albi. Dacă, prin forţa lucrurilor, împreunarea tatălui şi a fiicei era rară, această împreunare nu era condamnată. Tatăl Pielii-de-măgar n-a stirnit scandal. Scandalul e caracteristic pentru societăţile civilizate, şi este chiar una dintre distracţiile lor cele mai plăcute.

Octave

Te las să vorbeşti. Dcjtr sînt foarte sigur că explicaţiile tale n-au nici o valoare. Morala este înnăscută în om.

Hii.vinoml

Morala este ştiinţa despre moravuri ; ea se schimbă o dată cu moravurile. Ea e diferită în fiecare ţară şi nicăieri nu rămîne aceeaşi nici zece ani.

Morala ta, Octave, nu este. morala tatălui tău. Cît despre ideile înnăscute, ele sînt o mare himeră.

Laure

Domnilor, să lăsăm, vă rog, morala şi ideile înnăscute, care sînt nişte lucruri foarte plicticoase, şi să ne întoarcem la tatăl Pielii-de-măgar, care este soarele.

Raymond

Vă amintiţi că soarele hrănea în grajdul său, printre cei mai nobili cai înzorzonaţi cu podoabe scumpe, „înotînd în aur şi broderii, un măgar pe care natura îl făcuse cu totul şi. cu totul deosebit de ceilalţi, aşa încît, spune povestea, pe aşternutul său de paie, în fiece dimineaţă, în locul murdăriilor, se găseau taleri care străluceau la soare şi ludovici de aur de tot felul".

Ei bine, acest măgar oriental, măgar sălbatic, catîr sau zebră, este armăsarul soarelui, şi ludovicii de aur care acoperă aşternutul de paie sînt discurile

luminoase pe care astrul le revarsă pe pămînt, cînd străbate prin frunzare. Pielea lui este ea tnsăşi un simbol distinct care reprezintă norii. Aurora se acoperă cu un văl de nori şi dispare. Vă amintiţi de scena aceea drăguţă cînd Piele-de- măgar este văzută, în rochia ei de culoarea cerului, de către frumosul prinţ care şi-a lipit ochiul de gaura cheii ? Prinţul acesta, fiul regelui, este o rază de soare...

Laure "

Care răzbate prin uşă, adică printre doi nori, nu-L aşa ?

Raymond

Nici nu s-ar putea spune mai frumos, verişoară dragă, şi văd că te pricepi admirabil la mitologia comparată. Să luăm povestea cea mai simplă dintre toate, istoria aceea a unei fete tinere care lasă să-i scape din gură doi trandafiri, două perle şi două diamante. Această fată tînără este aurora care face să se deschidă florile şi le scaldă î» roua şi lumină. Sora ei cea rea, care scuipă broaşte rîioase, este ceaţa. Cenuşăreasa, înnegrită de cenuşa din cămin, este aurora întunecată de nori. Tînărul prinţ, care o ia de soţie, e soarele.

Octave

Aşa că femeile lui Barbă-Albastră sînt aurorele, Piele- de-măgar este o auroră, tînăra fată care lasă să-i scape din gură trandafiri şi perle este o auroră, Cenuşăreasa este o auroră. Nu ne-ai arătat decît aurore.

Raymond

Pentru că aurora, măreaţa auroră a Indiei, este cel mai bogat izvor al mitologiei ariene. Ea e celebrată, sub denumiri şi forme multiple, în imnuri vedice. De cu noapte, e chemată, e aşteptată cu o speranţă în care se amestecă teama.

„Vechea noastră prietenă Aurora se va întoarce ? Puterile nopţii vor fi ele învinse de zeul luminii ?" Dar ea vine, luminoasa, tînără fată, „ea se apropie de fiecare casă", şi fiecare se bucură în inima lui. Ea este fiica lui Dyaus, divina păstoriţă, care mînă în fiece dimineaţă la păscut vacile cerului, ale căror ugere grele lasă să pice pe ţărina uscată roua proaspătă şi fecundă.

Aşa cum s-a cîntat sosirea ei, se va cînta şi fuga ei, şî imnul va celebra victoria soarelui :

„Iată încă o faptă energică şi bărbătească ce-ai făptuit, o, Indra ! Loveşti pe fiica lui Dyaus, o femeie greu de învins. Da, pe fiica lui Dyaus, glorioasa Aurora, tu, Indra, mare erou, ai rupt-o în bucăţi. • •

Aurora se aruncă jos din carul ei sfărîmat, temîndu-se ca Indra, taurul, să n-o lovească.

Carul ei zăcea acolo, sfărîmat în bucăţele ; iar ea, ea a fugit departe de tot."

Hindusul primitiv îşi făcea despre aurora o imagine schimbătoare, dar totdeauna vie, şi răsfrîngerile acestei imagini, palide şi schimonosite, sînt încă vizibile în poveştile despre care am vorbit acum, ca şi în *Scufiţa Roşie.* Culoarea bonetei pe care o poartă nepoata Mamei-mari este cel dintîi semn al originii sale cereşti. Misiunea ce i se dă de a duce o plăcintă şi o oală cu unt o apropie de aurora din Veda, care este o mesageră. Cit despre lupul care o mănincă...

Laure

E un nor.

RaymontJ

Nu, nu verişoară dragă, e

soarele. **. Laure**

Soarele, un lup ?

lîaymontt

Lupul nesăţios, cu părul strălucitor, Vrika, lupul vedic. Nu uita că doi zei solari, Apollo Lycian al grecilor şi Apollo Soranus al latinilor, au drept emblemă lupul.

Octave

Cura de s-a putut compara soarele cu un lup ?

Ra.ymond

Cînd soarele seacă bazinele de apă, puieşte păşunile şi usucă pielea de pe spinarea slăbită a boilor care abia îşi trag sufletul, şi umblă cu limba scoasă, nu-i un lup nesăţios ? Pielea lupului luceşte, luminile ochilor îi ard îşi arată dinţii albi, are fălci şi şale zdravene : el purcede de la soare prin strălucirea perilor şi a ochilor şi prin puterea distrugătoare a fălcilor sale. Nu prea ţi-e teamă de soare. Octave, în ţinutul acesta umed, unde înfloresc merii; dar mica Scufiţă-Roşie, care vine de departe, a străbătut ţinuturi călduroase.

l.aui'e

Aurora moare şi renaşte. Dar mica Scufiţa-Roşie moare şi nu se mai întoarce. N-a făcut bine cînd s-a apucat să culeagă alune, ascultîndu-l fie lup ; totuşi, ăsla-i un motiv ca să fie mmcată de lup fără nici o milă ? N-ar fi fost mai bine dacă ar fi ieşit din burta animalului, ca aurora din noapte ?

Kayinond

Mila ta, verişoară dragă, nu-i lipsită de înţelepciune. Moartea micii Scufiţe-Roşii nu poate rămîne definitivă, Mama-Gîscă nu reţinuse bine sfîrşitul poveştii.

Iм *vîrsta ei, uşor doar poţi uita.*

Dar bunicile din Germania şi Anglia ştiu bine că Scu- fiţa-Roşie moare şi renaşte ca aurora. Ele povestesc că un vînător a spintecat burta

sălbăticiunii şi a scos un copil trandafiriu, care a deschis ochii mari şi a spus :

„Vai ! ce "frică mi-a fost, era un întuneric înăuntru !"

Răsfoiam nu demult, în odaia fetei dumitale, un caiet din acelea cu "figuri colorate pe care englezul Walter Crane le zugrăveşte cu atîta fantezie şi umor. Acest gentleman are o imaginaţie pe cit de savantă, pe atît de familiară el are înţelegere pentru legende şi dragoste de viaţă ; el respectă trecutul şi-i place prezentul. Acesta-i spiritul englez. Caietul pe care-l răsfoiam conţine textul şi desenele pentru *Little Red Riding Hood (Mica Scufiţă-Roşie* engleză). Lupul o înghite, dar un fermier în haină verde, pantaloni galbeni şi cizme răsfrînte îl atinge pe lup cu un glonte'între ochii strălucitori, spintecă cu un cuţit de vînătoare burta sălbăticiunii şi iese un copil proaspăt ca un trandafir.

Somc sportsman (he certâinly was a dead sholf
Had aimed at the Wolf when she cried ; So Red
Riding Hood got safe home did she not f And lived
happily there Uit she died.[1]

Acesta-i adevărul, verişoară, şi dumneata l-ai ghicit» Cît despre *Frumoasa din pădurea adormită,* a cărei aventură este plină de o poezie naivă şi profundă...

Octave

Este aurora !

Raymond

Nu. *Frumoasa din pădurea adormită, Motonid încălţat* şi *Degeţel* ţin de o altă categorie de legende ariene, de acelea care simbolizează lupta între vară şi iarnă, reînnoirea naturii, eterna aventură a universalului Adonis, de acel trandafir al lumii care se vestejeşte şi reînfloreşte fără încetare. Frumoasa

[1] *Un vînător (ţintaş prea încercat) Ochind pe lup, l-a nimerit. Şi astfel Scufiţa-Roşie-a scăpat Şi fericită a trăit,* **(engi.)**

din pădurea adormită nu este alta decît Asteria — luminoasa soră a lui Laton — nu este alta decît Cora şi decît Proserpina. Imaginaţia poporului a fost bine inspirată cînd a dat luminii forma aceleia pe care lumina o mîngîia în chipul cel mai drăgăstos, forma unei frumoase fecioare. In ce mă priveşte, o iubesc pe prinţesa din Pădurea adormită la fel ca pe Euridiee a lui Vergiliu şi pe Brunhild din Edda care, una muşcată de un şarpe, cealaltă înţepată de un spin, sînt readuse din umbra eternă, grecoaica de către un poet, scandinava de către un războinic, amîndoi îndrăgostiţi. E soarta comună a tuturor eroilor luminoşi, să dispară la atingerea unui obiect ascuţit, spin, gheară sau fus. într-o legendă din Dekan, culeasă de miss Frere, o fetiţă e înţepată de o unghie pe care o *Rakchasa* [1] a lăsat-o înfiptă într-o uşă ; imediat -cade neînsufleţită. Trece un rege, o sărută şi fetiţa recapătă căldura vieţii. Caracteristic pentru aceste drame ale iernii şi ale verii, ale umbrei şi ale luminii, ale nopţii şi ale zilei este că ele reîncep fără încetare. Povestea spusă de Perrault, tocmai cînd o crezi terminată, o ia de la început. Frumoasa se mărită cu prinţul şi are din această căsătorie doi copii, micuţa Zi şi micuţa Aurora, Aithra şi Hemeros ai lui Hesoid sau, dacă vreţi, Phoebus şi Artemis. în lipsa prinţului, masa sa, Muma-pădurii, o *Rakchasa,* adică spaima nopţii, ameninţă să-i mănînce pe cei doi copii regali, cfele două tinere lumini, care scapă la întoarcerea regelui-soare... Frumoasa din pădurea adormită are, în partea de apus a Franţei, o soră rustică, a eărei pă-ţanie este povestită eu naivitate îatr-un titntec foarte vechi, pe care am să vi-l spun :

Cinâ eram la tata,
Zdrenţărici,
O fetiţă mică
Mă trimise în pădure,
Zdrenţărică !
Să culeg alune vrea,
a ! a ! a ! a ! a l a 1 a l

---

[1] **Demon indian (n. tr.).**

Zdrenţărioă,
Saltă zdrenţele pe ea l

Mă trimise Ui
pădure, Să culeg
alune vrea l Nalţi
erau copacii Dar
frumoasa mititică....

tfolţt erau copacii
Dar frumoasei
mititiei, în deget îi
intri - Un spin şi-o
înţepă.

în deget îi intri Un
spin şi-o înţepi, Şi-
atU de ta re-o necăji
Cu frumoasa
adormi.

ŞI-atît de tare-a necăji
Că frumeasa
adormi... Şi pe
drum, iată, veniră
Trei cavaleri chefliiZ

întîiul dintre ei
Zise : „Uite fata !"
Şi-al doilea din cei
trei Zise : „Doarme
fqta !"
Si-al doilea din cei itti,
Zdrenţărică, Zise :
„Doarme fata" iar
ultimul din ei.
Zdrenţărică, Zise : „Va
fi iubita mm !" a ! a ! a ! a
' a !
Zdrenţărică, Saltă,
zdrenţele pe ea !

Aici, legenda divină a căzut pe ultima treaptă a degradării şi, dacă ar lipsi legendele intermediare, ar fi cu neputinţă să se recunoască în această rustică Zdrenţărică lumina cerească care tînjeşte în timpul iernii şi se însufleţeşte primăvara. Epopeea Persiei, *Schahnameh*, ne face cunoştinţă cu un erou, a cărui soartă se aseamănă cu aceea a Frumoasei din pădurea adormită. Isfendiar, care nu poate fi rănit de nici o sabie, trebuie să moară din cauza unui spin, care-i va intra în ochi. Istoria lui Balder, din Edda scandinavă, are cu această Frumoasă din pădurea adormită analogii încă mai surprinzătoare.

întocmai ca zînele de lîngă leagănul fiicei regelui, toţi zeii .jură înaintea copilului divin Balder să facă nevătămător pentru el tot ce se află pe acest pămînt. Dar vîscul, care nu creşte pe ţărmă, a fost uitat de nemuritori, după cum a fost. uitată de rege şi de regină bătrîna care torcea în vîrful turnului. Un fus a înţepat-o pe frumoasă ; o ramură de vîsc l-a ucis pe Balder.

„Astfel, Balder, mort, zăcea întins la pămînt, iar î/i jurul lui zăceau maldăre de săbii, torţe, suliţe şi lăncii, cu care zeii, ca să se distreze, încercaseră zadarnic să-l atingă pe Balder ; nici o armă nu-l vătămase, numai ramura fatală de vîsc, pe care Lok, acuzatorul, o dăduse lui Hoder şi pe care Hoder i-o aruncase fără nici un gînd rău, stătea înfiptă în pieptul lui."

I.aure

Toate astea sînt foarte frumoase ; dar nu ai nimic de spus despre căţeluşa Puf care doarme în patul prinţesei ?

După mine., are o înfăţişare foarte fină, Puf a-fost crescută doar pe genunchii marchizelor, şi-mi închipui că doamna de Sevigne a mîngîiat-o cu mîinile ei, care au aşternut pe hîrtie atîtea scrisori frumoase,

Itaymoiicl

Ca să-ţi fiu pe plac, îi vom găsi căţeluşei Puf nişte strămoşi în ceruri ; vom face ca seminţia ei să fie cobori- toare din Saramă. căţeaua care umblă în căutarea aurorei, şi cîinele Seirios, paznicul stelelor. Asta, dacă nu mă înşel, constituie o înaltă nobleţe. Nu-i mai rămîne căţeluşei Puf decît să facă dovada strămoşilor săi pentru a fi admisă stareţă de călugăriţe la mănăstirea Remiremont- canină. Un d'Hozier, în patru labe, ar fi singurul autorizat să stabilească această filiaţiune. Mă voi mulţumi să indic una dintre ramurile acestui mare arbore genealogic. Ramură finlandeză a căţeluşului Fio, căruia stăpîna sa îi spune de cîte trei ori :

„Du-te, căţeluşul meu. Fio, şi' vezi dacă se face în curînd ziuă,"

A treia oară. apar zorile.

Octave

Te admir ce uşor găseşti un Ioc în cer pentru toate animalele şi toţi oamenii din poveşti. Romanii nu trimiteau cu mai multă uşurinţă pe împăraţii lor printre constelaţii. Cu voia dumitale, marchizul de Carabas ar trebui să fie socotit cel puţin soarele în persoană.

RaymonU

Nu te îndoi, Octave. Personajul acesta sărac, umil, care crede în bogăţie şi putere, este soarele care se ridică în ceaţă şi străluceşte în miezul limpede al zilei, Notează un amănunt : marchizul de Carabas iese din apă ca să se îmbrace în haine strălucitoare. Nu s-ar putea înfăţişa răsăritul soarelui printr-un simbol mai grăitor.

Laure

Dar în poveste, marchizul este un personaj care nu-i în stare să facă singur un pas, pe el trebuie să-l mîi de la spate ; cum motanul gîndeşte şi acţionează,

s-ar cuveni să fie şi el o fiinţă cerească, deopotrivă cu căţeluşa Puf.

Raymond

t

Chiar şi este, şi, asemenea stăpînului său,, reprezintă soarele.

Laure

îmi pare foarte bine. Dar are şi el actele în regulă ? Poate să-şi dovedească nobleţea ?

Raymond

Aşa cum spune Racine :

Nu totdeauna nunta de facle-i luminată.

S-ar putea ca *Motanul încălţat* să descindă din acei motani care au tras carul Freyei, Venus a scandinavilor. Dar motanii de pe jgheaburile streşinilor nu spun nimic despre asta. Se cunoaşte un foarte bătrîn motan solar, motanul egiptean, identic cu Râ, care vorbeşte într-un ritual funerar, tradus de domnul de Rouge, şi care spune : „Sînt marele motan care mă aflam pe aleea arborelui vieţii, în An, în noaptea marii bătălii". Dar motanul acesta este un Kouschit, un fiu al lui Cham. Motanul încălţat e din seminţia lui Jafet şi nu văd cum ar putea fi pus imul alăturea de celălalt,

Laure

Acest mare motan Kouschit, care vorbeşte atît de obscur în ritualul vostru funerar, avea desagă şi era încălţat ?

Raymend

Ritualul nu o spune. Cizmele motanului marchizului sînt la fel cu cizmele de şapte leghe pe care le încalţă Degeţel şi care simbolizează rapiditatea luminii. Degeţel a fost la început, după

savantul domn Gaston Paris, unul dintre acei zei arieni, păstori şi hoţi de boi cereşti, ca acel Hermes-copil, căruia pictorii de ulcioare îi dau un pantof drept leagăn. Imaginaţia populară l-a aşezat pe Degeţel pe cea mai mică stea din Ursa-Mare. Fiindcă veni vorba de cizme, vei ştiţi că Jacquemart, care făcea stampe atît de frumoase, a strîns o bogată colecţie de încălţări. Dacă cineva ar vrea să facă, după exemplul lui, un muzeu de încălţăminte mitologică, nu i-ar ajunge o singură vitrină. Pe lingă cizmele de şapte leghe, pantoful lui Hermes-copilul şi pe lîngă cizmele jupînului motan, ar mai trebui puse aripile de la călcîiele lui Hermes-t^nărul, sandalele lui Perseu, încălţămintea de aur a Atenei, pantofii de sticlă ai Cenuşăresei, pantofii cei strimţi ai Măriei, mica rusoaică. Toate aceste încălţări exprimă în felul lor viteza luminii şi mersul aştrilor.

Laure

Cred că din greşeală, nu-i aşa, s-a spus că pantofii Cenuşăresei erau din sticlă. E de neînchipuit nişte încălţări făcute din acelaşi material cu o carafă. încălţări din blană singipie, adică îacălţări căptuşite cu blană, poţi să-ţi închipui mai uşor, cu toate că e destul de proastă ideea să le dai unei fete, ca să se ducă cu ele la bal. Cenuşăreasa trebuie să aibă, în încălţările ei, picioarele ca nişte labe de gîscă. Trebuie să fi fost turbată după dans, dacă ţopăia în nişte încălţări atît de călduroase. Dar fetele tinere cam toate sînt aşa ; ar dansa şi cu pingele de plumb.

Raymond

Verişoară dragă, ţi-am atras doar atenţia să nu te în- crezi în bunul simţ. Cenuşăreasa nu avea pantofi de blană, ci de sticlă transparentă ca un geam de Saint-Go- bain, ca apa de izvor, ca un cristal. Pantofii aceştia erau fermecaţi : alît e de-ajuns ca să lămurească totul. O trăsură iese dintr-un dovleac. Dovleacul era fermecat. Or, e foarte firesc ca o trăsură fermecată să iasă dintr-un dovleac fermecat.

Dacă ar fi altminteri, ar trebui să fim surprinşi. Cenuşăreasa rusă are o soră care-şi taie degetul gros ca să poată încălţa pantoful; sîngele i-l mînjeşte şi prinţul descoperă astfel şiretlicul eroic al ambiţioasei.

J,a.tire

Perrault. se mulţumeşte să spună că cele două surori rele au făcut tot ce le-a fost posibil ca să le intre piciorul în pantof, dar n-au izbutit. îmi place msi mult aşa.

Kaymond

Cam tot aşa înţelegea şi Mama-mea-gîsca Dar, dacă ai fi slavă, ai fi şi puţin crudă, şi ţi-ar fi cu totul pe plac degetul tăiat.

Octave

Uite de cit timp ne vorbeşte Raymond despre poveşti cu zîne şi nu ne-a spus încă nici un cuvînt despre înseşi zînele !

l,aure

Asta-i adevărat. Dar e mai bine să lăsăm zînele să plutească în mister.

Raymond

Te temi, verişoară dragă, că aceste capricioase fiinţe, bune şi rele, tinere şi bătrîne, după cum vor să fie, stă- pîne peste fire, care par totdeauna gata să se topească în ea, nu se vor lăsa în prada curiozităţii noastre şi ne vor scăpa în clipa cînd vom crede că am pus mîna pe ele. Kle-s făcute dintr-o rază de lună. Numai foşnetul frunzelor trădează trecerea lor, şi glasul lor se amestecă cu murmurul fîntînilor. Dacă îndrăzneşti să apuci pulpana rochiei îor de aur, te trezeşti în mină cu un pumn de frunze uscate. N-

aş comite impietatea de ă le urmări ; numai numele lor ne va destăinui secretul firii lor.

Fee [1] î» limba franceză, *fata* în italiană, *tiaha* în spaniolă, *fada* şi *fade* în portugheză şi provensală, *fadetie* în dialectul din Berry, pe care l-a făcut celebru George Sand, provin din latinescul *fatum,* care înseamnă soartă. Zînele sînt rezultatul concepţiei celei mai trandafirii şi celei mai tragice, celei mai secrete şi celei mai universale despre viaţa omenească. Zînele sînt sorţile noastre. înfăţişarea de femeie se potriveşte sorţii, care e capricioasă, seducătoare, ademenitoare, plină de farmec, tulburătoare şi periculoasă. E prea adevărat că fiecare dintre noi are o zînă drept naşă care, cînd se apleacă peste leagănul nostru, ne face daruri minunate sau îngrozitoare, pe care apoi le păstrăm toată viaţa. Luaţi fiinţele, întrebaţi-vă cine sînt, cine le face şi ce fac ; veţi afla că raţiunea supremă a existenţei lor, fericite sau nefericite, este zîna. Claude place fiindcă ştie să cînte frumos ; cîntă frumos fiindcă coardele sale vocale sînt armonios construite, cine le-a aranjat astfel în gîtul lui Claude ? Zîna. De ce pe fiica regelui a înţepat-o fusul bătrînei ? Deoarece era prea vioaie şi puţin cam zăpăcită... pentru că aşa au hotărît zînele să fie.

E tocmai ceea ce ne spune povestea, şi înţelepciunea omenească nu trece dincolo de asta. De ce, verişoară dragă, eşti frumoasă, spirituală şi bună ? Fiindcă o zînă ţi-a dat bunătatea, alta spiritul, alta graţia. S-a întâmplat aşa cum au spus ele. O misterioasă naşă hotărăşte la naşterea noastră toate faptele, toate gîndurile vieţii noastre, şi noi vom fi fericiţi şi buni numai în măsura în care a vrut ea. Libertatea este o iluzie, iar zîna un adevăr. Dragii mei. virtutea este, ca şi viciul, o necesitate pe care n-o poţi înlătura..'. Ah ! nu protestaţi. Cu toate că-i involuntară, virtutea nu-i mai puţin frumoasă şi n-ar merita să fie mai puţin adorată.

Bunătatea cuiva iţi place nu pentru strădania care s-a depus pentru obţinerea ei, ci pentru binele pe carp-l face.

2

Gîndurile frumoase emană din suflete frumoase; ele răspîndesc propria lor substanţă, după cum parfumurile

[1] Zînă in. ti'.)

.sînt particulele florilor care se evaporă. Un suflet nobil te face să respiri numai noblețe, după cum un trandafir miroase numai a trandafir. Aşa au vrut zînele, Mulţumeş- te-le, verişoară dragă.

Laure

Nu te mai ascult înţelepciunea dumitale este îngrozitoare. Cunosc puterea zînelor ; cunosc capriciile lor ; nu m-au cruţat mai mult decît pe altele de beteşuguri ascunse, suferinţe şi oboseală. Dar ştiu că deasupra Lor, deasupra întîmplărilor vieţii, pluteşte cugetul etern care ne-a inspirat credinţa, speranţa şi mila. Noapte bună, vere dragă.PIERRE NOZIÈRE

Carte» íntil

CGPIIARI
ÄI

SFÎNTA SCRIPTURA ŞI GRADINA BOTANICĂ

Prima idee pe care mi-am format-o despre univers mi-a dat-o vechea mea Biblie cu poze. Se afla în ea un şir de stampe din secolul al XVII-lea, în care paradisul terestru avea prospeţimea şi bogăţia unui peisaj olandez. Puteai vedea acolo cai de Brabançon, iepuri, purceluşi, găini, oi cu coada stufoasă. Iar Eva îşi plimba printre dobitoacele de la facerea lumii frumuseţea-i flamandă. Cel mai mult îmi plăceau caii.

Pe a şaptea foaie (o mai văd şi acum) era reprezentată corabia lui Noe în clipa cînd se

îmbarcau animalele, perechi-perechi. Corabia lui Noe din Biblia mea era un fel de caravelă lungă, avînd deasupra un castel de lemn cu im acoperiş în două ape. Era aidoma cu arca lui Noe care mi.se dăruise de Anul nou şi care răspîndea o mireasmă plăcută de răşină. Şi asta .constituia pentru mine o temeinică dovadă a autenticităţii Scripturii.

Nu mă mai săturam nici de paradis, nici de potop. Simţeam de asemenea o mare bucurie privindu-l pe Sam- son cum smulge porţile Gâzei. Oraşul acesta Gaza, cu turnurile, clopotniţele şi rîul lui, cu pilcurile de păduri care~l înconjurau, era fermecător. Iar pe Samson îl vedeam pornind cu cîte o poartă sub fiecare braţ. Mă gîn- deam mult la el. Ï1 consideram prietenul meu. în privinţa asta, ca şi în multe altele, nu m-am schimbat. II mai iubesc şi acum. Era foarte puternic şi foarte modest. Nu avea urmă de răutate în el ; a fost primul romantic şi, desigur, nu cel mai puţin sincer.

Mărturisesc că nu mă lămuream destul de bine cum se înlănţuiau evenimentele din vechea mea Biblie şi că războaiele filistenilor şi ameleciţilor mă încurcau de multe ori. Ceea ce admiram mai mult la aceste popoare era aeoperămîntul pe care şi-l puneau pe cap, şi care era atît de felurit de la un om la altul, încît şi azi îmi mai stîrneşte mirarea. Puteai vedea coifuri, cununi, pălării, căciuli şi turbane minunate. N-am să uit în viaţa mea ce avea pe cap Iosif pe vremea cînd trăia în Egipt. Un turban, dacă vreţi, chiar un turban larg de tot, să zicem, dar avea pe deasupra o căciulă ţuguiată din care ieşea o egretă cu două pene de struţ — ceva măreţ !

Noul Testament din Biblia mea avea un farmec mai intim : mi-a rămas o amintire delicioasă despre grădina de zarzavat în care Isus îi apare Magdalenei. „Şi ea se gîndea, spune textul, că acela era stăpînul grădinii." în sfîrşit, la capitolul celor şapte fapte de milostenie, Isus Cristos — săracul, prizonierul şi pelerinul — vede venind spre el o doamnă împodobită, precum Ana de Austria, cu un guler mare de dantelă de Veneţia. Un cavaler, purtînd o

pălărie de fetru cu pene, cu mîna în şold, cu o capă pe umeri, **şi** elegant încălţat în cizme răsfrînte, stă pe peronul unui castel cu ziduri de cărămidă **şi** face semn unui micuţ paj, — în mîini cu un ulcior **şi** o cupă de argint — să-i toarne puţin vin sărmanului încununat de aureolă. Cit de atrăgătoare, de misterioase şi de familiare erau toate acestea'! Iar Isus Cristos, într-un chioşc de verdeaţă din faţa unui pavilion clădit pe vremea regelui Henric, sub ceruL nostru umed şi diafan, părea mult mai apropiat de oameni şi de lumea noastră !

În fiece seară răsfoiam vechea mea Biblie, la lumina lămpii, şi mă fura somnul, deliciosul somn al copilăriei, invincibil ca dorinţa, şi mă ducea, cu inima plină încă de sfintele imagini, în umbra sa călduţă. Iar patriarhii, apostolii, maicile, cu guleraşe de dantelă cu ochiuri largi, îşi prelungeau în visele mele viaţa lor supranaturală. Biblia îmi devenise realitatea cea mai sensibilă şi mă străduiam să-i adaptez cît mai bine, universul din jur.

Universul, după părerea mea, nu se întindea mult mai departe de cheiul Malaquais, acolo unde am început **să** respir pentru prima oară, aşa cum spune duioasa fecioara de Alba. Şi respiram cu desfătare aerul zilei, care scaldă această mîndră şi glorioasă regiune, unde se află : Tuileries, Luvrul şi palatul Mazarin. Împlinisem vîrsţa de cinci ani şi nu explorasem încă acele părţi ale universului situate dincolo de Luvru, pe malul drept al Senei. Malul cestălalt îmi era mult mai bine cunoscut, aici locuiam doar. Mergînd de-a lungul străzii Petits-Augustins şi ajungînd la capătul ei, mi-am zis : iată, aici se termină lumea.

Strada Petits-Augustins se numeşte astăzi strada Bo- naparte. Pe vremea cînd era la capătul lumii, am văzut că, in această parte marginea abisului era păzită ele un mistreţ monstruos şi de patru giganţi de piatră, în mantii lungi, care şedeau cu cîte o carte în mîini, pe marginea unui bazin plin' cu apă, într-un pavilion, în mijlocul unei cîmpii înconjurate de arbori, .iproape de o biserică imensă. Nu mă

înţelegeţi ? nu ştiţi ce vreau să spun ?... Vai ! bietul mistreţ al casei Bailli, după o viaţă în care n-a cunoscut decît dispreţ, s-a stins demult. Noile generaţii nu l-au mai văzut pe acest captiv.. îndurînd injuriile tuturor şcolarilor. Nu l-au văzut cum stătea culcat, cu ochii mijiţi, într-o dureroasă resemnare. La colţul străzii Bonaparte, în locul unde fusese remiza, vopsită în galben şi împodobită cu fresce, reprezentînd harabale trase de cai vînători rotaţi — şi în care era adăpostit — se ridică o casă cu cinci etaje. Cînd trec acum pe lîngă havuzul din piaţa Saint-Sulpice, cei patru giganţi de piatră nu-mi mai inspiră nici un fel de spaimă misterioasă. Acum cunosc — ca toată lumea — şi numele, şi geniul, şi istoria fiecăruia : îi cheamă Bossuet, Fenelon, Flechier şi Massillon.

De asemenea, şi în partea occidentală atinsesem limitele universului... înălţimile răvăşite din Chaillot, colina Trocadero, în stare de sălbăticie pe-atunci, acoperită de o puzderie de floricele albe şi aromitoare, de mentă, erau într-adevăr la marginea lumii, la buza abisului, unde puteai vedea : omul gol, cu un singur picior, care mergea, sărind, omul-peşte şi omul fără cap, avînd obrazul la piept. în preajmă podului, care în acea parte închidea universul, cheiurile erau mohorite, cenuşii, colbăite. Nu se vedea nici o trăsură, doar cîţiva plimbăreţi. Ici-colo, feriţi de parapet, nişte copii se jucau de-a soldaţii; în timp ce ascuţeau beţigaşe, priveau la apă cum curge. La picioarele cavalerului roman din colţul drept al Cîmpului lui Marte, o femeie bătrînă, stînd pe vine rezemată de parapet, vindea colţunaşi cu mere şi lapte de cocos. Laptele îl ţinea într-un şip, care, în loc de dop, purta o lămîie, parcă ar fi fost o pălăriuţă. Praful şi tăcerea se lăsau peste toate aceste lucruri. Acum podul lena leagă între ele' noile cartiere. El a pierdut aspectul mohorît şi dezolat pe care-l avea în copilăria mea. Praful, suflat de vînt pe şosea, nu mai este praful de altădată. Cavalerul roman vede chipuri noi şi moravuri noi. Dar nu se întristează : e de piatră.

Dar ceea ce îmi plăcea mai mult — şi cunoşteam şi mai bine — erau malurile rîpoase ale Senei ; bătrîna meu doică Nanette mă ducea în fiecare zi la plimbare pe acolo. Şi astfel revedeam corabia lui Noe din vechea mea Biblic cu stampe. In ruptul capului nu m-aş fi îndoit că n-ar fi nava Samariteanului, cu palmierul ei, de unde ieşea — mi racol ! — un fum subţire şi negru. Se înţelege de la sine : cum se terminase potopul, s-a făcut din corabie un stabiliment de băi.

în partea de răsărit, am vizitat Grădina Botanică şi-am urcat de-a lungul Senei pînă la podul Austerlitz. Acolo era ultimul hotar. Chiar şi cei mai îndrăzneţi exploratori ai na turii sfirşesc prin a da peste un punct dincolo de care nu mai pot înainta. Mi-era cu neputinţă să merg mai departe de podul Austerlitz. Aveam picioare micuţe, iar picioare!» doicii mele Nanette erau bătrîne ; cu toată curiozitatea mea şi a ei — căci amîndurora ne plăceau plimbările frumoase — ne aşezam pe o bancă, lîngă un copac, cu vederea spre pod, sub privirile unei vînzătoare ambulante de prăjituri din Nanterre. Nanette nu era mai înaltă decît mine. Era o sfîntă, purta o rochie din indian, imprimată cu ramuri şi flori, iar pe cap o bonetă cu ciucuri. Cred că imaginea pe care şi-o făcea despre lume era tot aşa de naivă ca a băieţelului de lîngă ea. Cînd vorbeam, ne înţelegeam de minune. E adevărat că ea nu mă asculta nici odată. Nici nu era necesar. Răspunsurile ei însă veneau totdeauna la ţanc. Ne iubeam cu multă duioşie.

în timp ce Nanette stătea pe bancă şi visa, zâmbind cu Mrndeţe unor lucruri obscure şi familiare, eu săpam cu hîrleţul la piciorul unul copac sau, mai curînd, mă uitam la podul care, după părerea mea, se afla la marginea lumii
cunoscute.

Dar ce se afla dincolo ? întocmai ca savanţii, eram silit să fac simple presupuneri. îmi veni, însă, în minte o ipoteză atît de rezonabilă încît o socoteam o certitudine : anume, că dincolo de podul Austerlitz

se întindeau miraculoasele ţinuturi din Biblie. Era pe malul drept o colină pe care o recunoşteam, căci o mai văzusem în stampele mele, dominînd băile din Betsabe.

Iar dincolo, aşezam Locurile Sfinte şi Marea Moartă ; şi mă gîndeam că, dacă aş fi putut merge mai departe, l-aş fi găsit şi pe Domnul Dumnezeul nostru, în mantie albastră, cu barba albă fluturînd în bătaia vîntului, şi pe Isus, mergînd pe ape, şi poate şi pe Iosif, preferatul inimii mele, care mai trăia, desigur, deorece era foarte tînăr cînd a fost vîndut de fraţii săi.

Ideile mele erau întărite de consideraţia că Grădina Botanică nu era altceva decît paradisul terestru — puţin cam învechit, dar în nici un caz schimbat prea mult. De asta mă îndoiam cel mai puţin : aveam doar dovezi. Văzusem paradisul terestru în Biblia mea şi mama îmi spusese : „Paradisul terestru e o grădină foarte plăcută, cu arbori frumoşi, în care trăiesc toate animalele de la facerea lumii". Or, Grădina Botanică era aidoma paradisului terestru clin Biblia mea, aşa cum mi-l descrisese şi mama, numai că, în urma progresului artelor şi din pricina pierderii nevinovăţiei dintîi, s-au pus nişte grilaje în jurul animalelor. Iar îngerul de la intrare, cu sabia lui scînteietoare In mînă, fusese înlocuit de un soldat în pantaloni roşii. . Mă felicitam că am făcut o descoperire atît de importantă. O ţineam secret. N-am încredinţat-o nici tatii, pe care-l întrebam, totuşi, în fiece minut, despre originea, cauzele şi scopul lucrurilor, atît cele vizibile cît şi cele invizibile. Dar în ceea ce priveşte identificarea paradisului terestra cu Grădina Botanică tăceam mîlc.

Tăcerea mea avea mai multe cauze. Mai întîi, cînd ai cinci ani, îţi vine foarte greu să explici unele lucruri, E vina persoanelor mari care nu pricep deloc ce vor să spună copiii mici. Apoi, simţeam o deosebită satisfacţie că eram singurul care cunoştea adevărul. O luasem înaintea întregii lumi. Mă mai păştea şi gîndul că, dacă am să divulg ceva," voi fi

luat în rîs, cei mari îşi vor bate joc de mine şi frumoasa mea idee va fi nimicită, ceea ce mi-ar fi provocat o mare supărare. Şi să vă spun drept, simţeam instinctiv că era cam şubredă. Deşi, poate, în adîncul inimii şi în tainiţa conştiinţei mele obscure, o socoteam îndrăzneaţă, temerară, amăgitoare şi reprobabilă» Ce mai încîlceală ! Dar nimeni nu şi-ar putea imagina toate complicaţiile din capul unui copil de cinci ani.

Plimbările noastre în Grădina Botanică constituie ultima amintire pe care am păstrat-o despre buna mea Nanette, care era atît de bătrînă, pe cînd eu eram atît de tînăr, şi atît de micuţă pe cînd eu eram tot atît de micuţ. Nu aveam încă şase ani împliniţi cînd ne-a părăsit cu părere de rău, regretată şi de părinţii mei şi de mine. Nu m-a părăsit pentru că a murit, ci pentsu nu mai ştiu ce, pentru a pleca nu ştiu unde. A dispărut astfel din viaţa mea, aşa cum se povesteşte că zînele, după ce se ascund sub chipul unei bătrîne cumsecade şi stat» de vorbă cu oamenii de la ţară, se topesc apoi în văzduh.

II

NEGUSTORUL DE OCHELARI

Pe vremea aceea, aerul zilei era dulce la respirat; orice adiere de vînt îţi dădea un fior delicios ; ciclul anotimpurilor, în succesiunea lor regulată, oferea mereu surprize îmbucurătoare, şi tot universul îţi surîdea în fermecătoarea Iui prospeţime. Şi aşa era fiindcă nu aveam de- cît şase ani. Dar începuse să-mi dea pinteni încă de pe atunci aeea mare curiozitate care urma să fie chinul şi bucuria vieţii mele şi care avea să mă consacre căutării a ceea ce nu se găseşte niciodată.

Cosmografia mea — căci aveam o cosmografie — era imensă. Consideram splaiul Malaquais, pe care se înălţa camera mea, drept centrul lumii. Camera verde, în care mama aşeza pătuţul meu alături de al ei, o priveam — ţi- nînd seama de blînda-i maiestate şi de sfinţenia ei familială — ca fiind locul asupra

căruia cerul îşi vărsa razele şi harul său — aşa cum se vede în icoane. Şi acei patru pereţi, pe care îi cunoşteam atît de bine, erau totuşi plini de mister.

Noaptea, din culcuşul meu, vedeam figuri ciudate : deodată, camera mea, atît de bine încuiată şi călduţă, în care se stingeau ultimele flăcări din cămin, se deschidea larg invaziei unei lumi supranaturale. Legiuni de. diavoli încornoraţi încingeau hore în jurul meu, apoi, încet-încet, o femeie de marmură neagră înainta tiptil, plîngînd ; abia mult mai tîrziu am aflat că drăcuşorii aceia jucau în capul meu şi că femeia lentă, tristă şi neagră era propria mea gîndire.

Potrivit sistemului mou. căruia trebuie să-i recunoaştem candoarea care face farmecul leogomiîor primitive, pă- mintul nu era decît aria largă din'jurul casei mele. In fiece zi, întilneam, in acel du-te-vino de pe stradă, oameni ocupaţi cu un joc foarte complicat şi foarte amuzant. : jocul vieţii. Mă gindeam : „Ce de-a oameni există ! Or fi' mai mulţi de-o sută'!"'

Deşi nu mă îndoiam cit uşi de puţin că munca, diforrhi- tăţile şi suferinţele lor ii amuzau într-un i'elr nu credem totuşi că trăiau într-o ambianţă absolut fericită, şi la adăpost de orice nelinişte — aşa cum trăiam eu. La drept vorbind, nu-i socoteam atît ..de .reali ca mine. nu eram foarte convins că aveam deva face cu nişte • veritabile fiinţe ; şi cînd ii vedeam de la fereastră, treeînd — mici de tot. — pe puntea Saints-Pères, îmi păreau mai curincl nişte jucării decît persoane, astfel că mă simţeam aproape tot, atît de fericit, privindu-i, ca -şi copilul gigant clin. poveste care, şezind pe un munte, se distrează cu brazii şi cabanele, cu vacile şi oile, cu păstorii şi păstoriţele.

In sfirşit. îmi închipuiam toată Creaţia ca un fel de cutie ma,re ele Nürnberg, al cărei capac se închidea în fiecare scară, după ce micuţii bărbaţi şi micuţele femei erau aşezate cu grijă înăuntru.

Pe vremea aceea, dimineţile erau blinde, plăcute şi limpezi ; frunzele verzi, neprihănite,- foşneau la

uşoara adiere a vîntului. Pe chei, pe frumosul meu chei Malaquais,
pe care doamna, Mathias — venită după plecarea Na- nettei — doamna Mathias, cu ochi de jar şi inima de ceară»., mă plimba în anii copilăriei mele, mă uitam în vitrinele prăvălioarelor şi vedeam cum sclipeau arme scumpe şi cum străluceau ca nişte flori porţelanuri fine de Saxa, Sena, care curgea în faţa mea, mă fermeca prin graţia naturală a apelor, principiul tuturor lucrurilor şi izvorul vieţii. Admiram, candid, îhcîntătorul miracol al fluviului, cărînd ziua vapoare şi reflectînd cerul, iar noaptea acoperindu-se de pietre scumpe şi flori de lumină. Voiam ca această apă frumoasă să fie totdeauna la fel, pentru că o iubeam. Mama îmi spunea că fluviile se îndreaptă spre Ocean şi că apele Senei curg fără încetare ; dar eu respingeam această idee ca fiind nemaipomenit de tristă. Dădeam dovadă poate că-mi lipseşte spiritul ştiinţific, dar îmbrăţişam o iluzie dragă mie ; căci, dintre toate relele acestei lumi, nimic nu-i mai dureros decît curgerea universală a lucrurilor.

Palatele Luvru şi Tuileries, ţâre se înălţau dinaintea ochilor mei cu înfăţişarea lor maiestuoasă, constituiau pentru mine obiectul unei mari îndoieli. Nu-mi puteam închipui că aceste monumente ar fi opera unor zidari obişnuiţi, şi totuşi filozofia mea despre natură nu-mi permitea să accept că ele s-au ridicat de la sine, ca prin farmec. După lungi meditaţii, am ajuns la convingerea că aceste palate au fost construite de nişte doamne frumoase şi. nişte mîndri cavaleri, îmbrăcaţi în catifea, satin, dantele, acoperiţi de bijuterii de aur, pietre preţioase, şi cu pene la pălărie.

Ar putea provoca surprindere faptul că la şase ani am putut avea o idee atît de puţin precisă despre lume. Dar trebuie să se ţină seama că aproape nu ieşisem din Paris, unde doctorul Noziere, tatăl meu, era reţinut tot anul.

Făcusem, e adevărat, vreo două sau trei scurte călătorii pe calea ferată, dar nu m-am ales cu nimic din punct de vedere geografic. Geografia era o ştiinţă foarte neglijată pe vremea ceea. Va stîrni de asemenea mirare şi faptul că aveam despre lumea morală o concepţie atît de puţin conformă cu realitatea lucrurilor.

Dar gîndiţi-vă că eram fericit şi că fiinţele fericite nu prea ştiu ce-i viaţa, Suferinţa este marea educatoare a
oamenilor. Graţie e.i, oamenii au învăţat artele, poezia şi morala ; suferinţa le-a inspirat eroismul şi mila ; ea a dat preţ vieţii, îngăduindu-le să şi-o sacrifice ; da, ea, această augustă şi înţelegătoare suferinţă, care i-a acordat iubirii un caracter infinit.

Aşteptînd aceste lecţii, am fost martorul unui eveniment îngrozitor care mi-a schimbat radical concepţia fizică şi morală despre univers.

Dar e absolut necesar ca mai întîi să vă povestesc despre un negustor de ochelari ; acesta îşi expunea cutiile pe cheiul Malaquais, de-a lungul zidului acelui frumos palat Chimay care deschide, cu o graţie atît de nobilă — spre curtea de onoare — cele două canaturi sculptate ale unei porţi cu fronton Ludovic al XlV-lea.

Eram foarte apropiaţi sufleteşte unul de altul. în fiecare zi, doamna Mathias, cînd mă ducea la plimbare, se oprea în faţa standului său. îl întreba cu bunăvoinţă în glas :

„Domnule Hamoche, cum vă mai merge ?" După care, stăteau puţin de vorbă.

Iar eu îi ascultam şi, în acelaşi timp, mă uitam irînd pe rînd la toate soiurile de ochelari, la ochelarii de soare, la pince-nez-uri, apoi la tăleraşul de lemn cu medalii şi eşantioane mineralogice, la toată această -avere a negustorului, care mi se părea a fi o mare comoară. Mă uimea mai ales numărul mare de lentile albastre expuse în micile vitrine ale domnului Hamoche şi, şi astăzi încă, mai cred că domnia-sa dădea o prea mare importanţă lentilelor albastre în optica uzuală.

Dealtfel, incolore sau albastre, sticlele de ochelari moţăiau liniştite în eutiile lor ; nimeni nu se uita la ele, după cum nu se uita nici la medalii şi nici la eşantioanele mineralogice, iar rugina devora ramele.

„Ei, vă merg mai bine afacerile, nu ?" întreba doamna Mathias.

Domnul Hamoche, încrucişîndu-şi braţele, mohorît, cu privirea pierdută, nu răspundea.

Era un omuleţ complet chel, cu capul mare, ochi întunecaţi, pătimaşi, palid la obraz şi cu o barbă lungă, neagră, de un negru-albăstrui.

Costumul — ca şi întreaga lui înfăţişare — părea ciudat. Purta o redingotă lungă din postav de un verde măsliniu, care se îngălbenise la umeri şi pe spate şi ale cărei pulpane îi ajungeau pînă la glezne. Şi avea pe cap un joben — cel mai înalt joben care s-a văzut vreodată —- spart într-o mulţime de locuri, şi foarte lucios, un fantastic monument al mizeriei şi al vanităţii. Nu, nu, afacerile nu mergeau deloc ! Domnul Hamoche nu prea semăna cu o persoană care vinde ochelari, şi ochelarii lui nu prea semănau cu ochelari care se cumpără.

Mai mult ca sigur că numai printr-o întorsătură nefericită a soartei devenise negustor de ochelari ; acolo, lîngă zidul palatului Chimay, îşi luase parcă atitudinea lui Napoleon la Sfînta-Elena. Era doar şi el un titan doborî t de trăsnet.

Judecind după puţinul care mi-a rămas în mint-e, convorbirile lui' cu bătrîna mea bonă se învîrteau în jurul unor stranii şi îndepărtate aventuri. Vorbea de o lungă călătorie pe Oceanul Pacific, de tabere sub cedrii roşi şi de chinezi, fumători de opium.

Mai istorisea cum a fost înjunghiat cu cuţitul de un spaniol, pe o străduţă din Sacramento, şi cum l-au jefuit de aur nişte malaezi. îi tremurau mîinile şi repeta neîncetat cuvîntul tragic : *Aur.*

Domnul Hamoche se dusese şi el, ca atîţia alţii, după aur în California. Visase la zăcăminte aurifere acoperite de o pojghiţă subţire de pămînt şi la prodigiosul sol pe care era destul să-l zgîrii puţin ca să dai de adevărate comori.

Vai ! s-a întors de la Sierra-Nevada numai cu friguri, sărăcie, ură şi dezgustul fără leac faţă de muncă şi mizerie.

Doamna Mathias îl asculta, cu mîinile împreunate pe şorţ, şi îi răspundea clătinînd din cap :

„Dumnezeu nu-i totdeauna drept"

.Şi plecam, ea şi cu mine, tulburaţi şi gînditori, spre Champs-Elysées. Oceanul Pacific, California, spaniolii, chinezii, malaezii, zăcămintele de aur, munţii de aur, rîurile de aur, toate astea, bineînţeles, nu încăpeau în lumea concepută de minte; or, din povestirile negustorului de ochelari, învăţasem că pămîntul nu se termină, cum ere-' deam eu, în piaţa Saint-Sulpice şi la podul pe lena.

Domnul Hamoche îmi deschisese mintea, şi nu mă puteam uita la obrazul lui, subţire, emfatic şi febril, iară să simt fiorul necunoscutului. Mă învăţase că pămîntul e mare, atît de mare că te poţi pierde, şi că e plin de lucruri vagi şi teribile. Lingă el simţeam că viaţa nu-i un joc şi că aduce suferinţe - reale. Asta, mai ales, mă uluia nespus de mult. în sfîrşit, vedeam bine cît de nefericit era domnul Hamoche.

,,E un nefericit. !"' spunea doamna Mathias. Iar mama spunea şi ea, -uneori : „Bietul om ! trăieşte în mizerie !!>

Aşa s-a făcut că mi-am pierdut încrederea iniţială în bunătatea naturii. Fără îndoială, nimeni nu va ii surprins cînd voi spune că nu am mai regăsit-o de atunci încoace.

Deşi mă neliniştea, domnul Hamoche mă interesa foarte mult. Se întâmpla să-l întâlnesc cîteodată seara, pe scară. Nu era ceva extraordinar', căci domnul Hamoche stătea în mansarda casei noastre. Cînd începea să se întunece, se i-âţăra treaptă cu treaptă, cu cîte o cutie lungă şi neagră sub fiecare braţ. în care se aflau desigur ochelarii şi mineralele. Cele două cutii păreau două mici sicrie ; mi-era teamă de el, de parcă nenorocitul ar fi fost un cioclu...

Oare nu el îmi furase încrederea si siguranţa ? Acum mă îndoiam de toute : deşi locuia sub "acelaşi

acoperiş cu noi, în binecuvîntatâ noastră casă, omul acela nu era totuşi fericit.

Mansarda avea vederea spre curte, şi bona îmi spusese că nu se putea sta în picioare in camera lui. decit dacă scoteai capul afară, prin ferestruică. Cum nu eram întotdeauna serios pe vremea ceea. rîdearn din toată inima la gîndul că domnul Hamoche, cu ţilindrul său pe cap — nu-l lepăda nici cînd se afla acasă — fantastic de înalt cum era, ajungea deasupra acoperişului, deasupra hornurilor şi că nu-i lipsea clecit o săgeată de /.inc care să se invîrteaseă de cîte ori băteb vintul.

La şase ani, mintea e foarte nestatornică. Nu mă mai gindisem de mult la negustorul de ochelari, la pălăria şi la cele două sicrie ale lui, cînd într-o zi — mi-amintesc că era o zi de primăvară — pe la orele şase şi jumătate, pe cînd stăteam la masă... Se lua cina devreme pe cheiul Malaquais, în vremea eeea..i într-o *zi.* cum spuneam, doamna Mathias, care se bucura de o mare consideraţie în casă, îl informă pe tata :

— Negustorul de ochelari e grav bolnav, e sus, în mansardă, are febră mare.

— Mă duc să-l văd, îi răspunse tata, sculîncîu-se.

După un sfert de oră se întoarse.

— Ce are ? întrebă mama.

— încă nu se poate spune nimic, răspunse tata, pu- nîndu-şi iar .şervetul de masă cu liniştea celui. obişnuit cu toate nenorocirile oamenilor-. Cred că are o febră cerebrală. O excitaţie nervoasă foarte intensă. Cum era de aşteptat, nici nu vrea să audă de spital. Totuşi va trebui internat ; numai 5a spital poate fi îngrijit,

întrebai :

— Are să mtiară ?

Tata, fără să-mi răspundă, înălţă uşor din umeri.

A doua zi. era o vreme însorită ; mă aflam singur în sufragerie. Prin fereastra care dădea spre curte, piuitul gălăgios al vrăbiilor intra odată cu valurile de lumină şi mireasma liliacului cultivat de portar, mare amator de grădinărit.

Aveam o corabie a lui Noe, foarte nouă, care năclăia degetele şi emana acel miros îmbietor de jucărie proaspătă. ce-mi plăcea atît de mult. Aranjam pe masă animalele perechi-perechi şi caii, urşii, elefanţii, corbii, oile şi vulpile începuseră să se îndrepte doi cîte doi spre corabia care avea să le salveze de potop.

Nici nu ne dăm seama cîte vise stîrnesc jucăriile. în fantezia copiilor. Defilarea aceasta liniştită, minusculă; a tuturor animalelor Creaţiei îmi inspira într-adevăr o idee mistică şi înduioşătoare despre natură. 'Eram copleşit de_ tandreţe şi de dragoste. Gustam o bucurie inexprimabilă că trăiesc.'

Deodată un zgomot surd pricinuit de căderea unui lucru răbufni în curte, un zgomot puternic şi greu parcă, încît îngheţai de spaimă.

De ce oare, şi în virtutea cărui instinct m-am înfiorat ? Nu auzisem niciodată un asemenea zgomot. Cum de-am simţit instantaneu toată grozăvia lui ? Mă reped la fereastră. Văd în mijlocul curţii ceva înspăimîntător. Un pachet inform, şi totuşi omenesc, o zdreanţă însîngerată. Toată casa se umplu de ţipete de femei şi de voci lugubre. Bătrîna mea bonă intră, palidă, în sufragerie :

— Dumnezeule ! negustorul de ochelari s-a aruncat pe fereastră, într-un acces de fierbinţeală !

Din ziua ceea, am încetat pentru totdeauna să mai cred că viaţa e un joc şi lumea o cutie de Nürnberg. Cosmogonia micuţului Pierre Noziere avea să ajungă, în abisul erorilor umane, alături de harta lumii cunoscută de strămoşii noştri şi de sistemul lui Ptolemeu,

III '

DOAMNA MATHIAS

Doamna Mathias era un fel de femeie la toate, bonă de copii pe deasupra, şi care, din pricina vîrstei înaintate şi a unui caracter nesuferit, îşi atrăsese multă consideraţie. Tata şi mama, care o ataşaseră

pe lîngă micuţa mea persoană, nu-i spuneau decît „doamna Mathias", şi mare mi-a fost surprinderea cînd am aflat într-o zi că avea şi un nume de botez, un nume de fată tînără, un nume mic şi că o chema Virginia. Asupra doamnei Mathias s-au abătut tot felul de nenorociri, după care a rămas cu mîndria de a le fi suportat. Această femeie cu obrajii scofîlciţi şi ochii de jar, cu şuviţele de păr cenuşiu care îi ieşeau, răsucindu-se, de sub bonetă, brună, uscăţwă, cu gura surpată, cu bărbia înaintînd ameninţător şi cu tăcerea ei mohorîtă îl scîrbea pe tata.

Mama, care avea pentru casă o grijă de matcă, mărturisea totuşi că nu îndrăznea să-i facă vreo observaţie acestei femei vîrstnice, care se uita la ea, mută şi cu o privire de lupoaică hăituită. Doamna Mathias era temută de toată lumea. Numai mie, singurul din casă, nu mi-era frică de ea. O cunoşteam, o ghiceam, o ştiam slabă.

. La opt ani, am înţeles mai bine un suflet de om decît tata la patruzeci, deşi tata era un spirit contemplativ, avea destul simţ de observaţie pentru un idealist, şi, pe deasupra, cîteva noţiuni de fizionomie, scoase din Lavater. Mi-aduc aminte că l-am auzit odată discutînd îndelung despre masca lui Napoleon, adusă de pe insula Sfînta- Elena de doctorul Antommarchi, a cărei copie din ipsos, spînzurată în cabinetul său, a constituit groaza copilăriei mele.

Dar trebuie să adaug că aveam asupra lui un mare avantaj : o iubeam pe doamna Mathias şi doamna Mathias mă iubea pe mine. Eu eram inspirat de simpatie, pe cînd el se conducea numai după ştiinţă. Şi nici nu-şi dădea prea mare silinţă să pătrundă firea doamnei Mathias. Ne- făcîndu-i nici o plăcere s-o vadă, nici nu se uita la ea, şi astfel nu a observat-o îndeajuns ca să remarce că, în mijlocul măştii sale austere cu care se prezenta în lume, avea plantat un nas mic şi catifelat, de o rotunjime inocentă.

Nasul, într-adevăr, nu se lăsa remarcat la prima vedere. Trecea aproape neobservat în mijlocul acelui

tablou de dezolare profundă care era obrazul doamnei Mathias. Şi totuşi era demn de interes. Aşa cum îl văd, în străfundul memoriei, mă emoţionează prin nu ştiu ce expresie de duioşie şi suferinţă, de umilinţă "şi durere. Am fost singurul om din toată lumea care a dat atenţie nasului ei ; abia începusem să-l percep cum trebuie[5] şi nu mai era decît o amintire îndepărtată, pe care eu singur o păstram. Mai ales acum mă gîndesc la el cu afecţiune. Vai ! doamnă Mathias, ce n-aş da să te văd din nou aşa cum erai în viaţa dumitale pămînteană, cînd tricotai ciorapi, cu o andrea după ureche, sub boneta cu ciucuri, şi cu ochelarii aceia enormi încălecaţi pe vîrful nasului — un nas prea slab ca să^i suporte. Ochelarii dumitale alunecau mereu, şi mereu îi săltai la loc, cu un gest nerăbdător, eăci niciodată n-ai ştiut să te supui, rîzînd, necesităţii, şi sufletul dumitale, trăind în mijlocul mizeriilor domestice, era mai totdeauna indignat

.Ah ! doamnă Mathias, doamnă Mathias, ***ce*** n-aş da şă **te** văd iar aşa cum ai fost, sau, cel puţin, să ştiu ce s-a mai întîmplat ou dumneata în cei treizeci de ani de cînd ai părăsit această lume — unde ai avut parte de prea puţine bucurii, unde ai ocupat un loc atît de neînsemnat —, pe care o iubeai atît de mult. Căci am simţit-o : dumitaie îţi plăcea viaţa şi te agăţai de cele păminteşti cu încăpăţînarea şi disperarea nefericiţilor. Dacă aş avea ştiri despre dumneata, doamnă Mathias, a? fi mulţumit şi împăcat în sicriul, rezervai celor săraci, în care ai dispărut înt.r-o frumoasă zi de. primăvară — după cît îmi amintesc —, într-una din acele zile frumoase pe care le gustai atît de mult, scumpă doamnă, ai luat cu dumneata mii de lucruri care-mi aparţineau mie tot atît cît îţi aparţineau şi dumitaie, mii de lucruri

emoţionante, o întreagă lume de ginduri, făurite în acea strînsă întovărăşire a bă- trîneţii dumitaie şi a copilăriei mele. Ce-ai făcut cu ele, doamnă Mathias ? Acolo unde eşti, îţi mai aduci aminte de lungile noa'stre plimbări ?

în fiece zi, după dejun, ieşeam împreună ; ajungeam pînă la bulevardele pustii, pînă la cheiurile triste, Javel şi Billy, pînă la mohorîta cîmpie Grenelle, in care vîntul sufla cu amărăciune praful de pe jos, îmi ţinea mînuţa strîns în mîna ei aspră, car'e-mi dădea siguranţă în timp ce-mi plimbam ochii pe imensitatea de temut a lucrurilor, între femeia bătrînă, băieţaşul visător şi melancolicele peisaje de periferie se înjghebaseră profunde armonii. Copaci colbăiţi, cîrciumi spoite în roşu, un invalid care trecea cu o cocardă la chipiu, o vînzătoare ambulantă de plăcintă cu mere, sprijinită de parapet, înconjurată de sticle cu lapte de cocos astupate cu lămîi, asta era lumea în care doamna Mathias se simţea la largul ei. Doamna Mathias era o femeie din popor.

Or, într**-o** zi de vară, pe cînd mergeam de-a lungul cheiului d'Orsay, **o** rugai să coborîm pe mal ca să vedem mai de-aproape macaralele care descărcau nisip — ceea ce ea consimţi imediat. îmi făcea totdeauna pe plac, orice aş fi vrut, pentru că mă iubea, şi sentimentul acesta îi lua orice posibilitate de împotrivire. La marginea apei, ţinîn-du-mă de fusta ei de indian înflorat, priveam cu multă curiozitate la maşina care, mişcîndu-se cu o răbdare de pescăruş, lua de pe vapor coşurile pline, anoi, plimbîndu-şi în semicerc lungul gît, le vărsa pe mal. Pe măsură ce nisipul se aduna, bărbaţi în pantaloni de pînză albastră, goi pînă la brîu, avînd pielea de culoarea cărămizilor, îl aruncau cu lopata într-un ciur.

Trăsei de fusta de indian :

— Doa'nă Mathias, de ce fac asta ? spune-mi, doa'nă Mathias !

Ea nu răspunse. Se aplecase ca să ridice ceva de .jos. Am crezut mai întîi că-i un ac. Găsea zilnic

cîte două, trei ace, pe care şi le înfigea la piept. Dar de astă dată nu era un ac. Era un briceag, pe a cărui teacă de aramă se vedea coloana Vendome.

— Arată-mi, arată-mi briceagul, doa'nă Mathias, dă- mi-l ! De ce nu mi-l dai ?

Nemişcată, mută, se uita cu încordare la briceag, avîncl o expresie cam rătăcită, care mă sperie.

— Doa'nă Mathias, ce ai ? spune-mi !

Ea murmură, cu o voce stinsă, pe care n-o mai auzisem :

— Avea şi el unul la fel.

•— Cine ? doa'nă Mathias, cine avea unul la fel ?

O trăsei iar de fustă, iar ea mă privi cu ochi stinşi, în care nu se vedea decît roşu şi negru, foarte surprinsă, de parcă n-ar fi ştiut că mă aflam şi eu acolo, şi-mi răspunse :

— El, Mathias, cine altul ? Mathias !

— Care Mathias ?

îşi petrecu mîna peste pleoape, care rămaseră boţite şi supte, băgă cu grijă briceagul în poşetă, sub o batistă, şi îmi răspunse :

— Mathias, bărbatul meu.

— Cum, eşti măritată cu el ?

— Da, din nefericire, m-am căsătorit cu el. Eram bogată atunci, aveam o moară la Aunot. lingă Churtres. Mi-a mîncat şi făina, şi măgarul, şi moara, tot ! M-a adu» la sapă de lemn, şi cînd a văzut că nu mai am nimic,, m-a părăsit. A fost militar, grenadir al împăratului, şi s-a ales cu o rană la Waterloo. Armata l-a stricat !

Am rămas uluit ; am reflectat o clipă şi am întrebat-o :

— Bărbatul, tău nu-i un soţ cum e tăt.icu, nu, doa'nă Mathias ?

Doamna Mathias nu mai plîngea ; îmi răspunse cu un fel de mindrie :

• •— Doi bărbaţi ca Mathias nu există, avea tot ce vrei, omul ăsta ! Era înalt, voinic, frumos, isteţ şi vesel ! Şi totdeauna bine îmbrăcat, totdeauna cu un

trandafir la butonieră. Era un bărbat foarte atrăgător !

IV
SCRIITORUL PUBLIC

In casa noastră modestă pe care mama o gospodărea cu atîta înţelepciune, doamna Mathias nu era propriu-zis nici femeie la toate, nici bonă la copil, deşi se ocupa de menaj şi mă ducea la plimbare în fiecare zi Vîrsta ei înaintată, expresia mîndră a feţei, firea ei neîncrezătoare şi violentă îi dădeau în timpul serviciilor pe care le făcea Un aer de totală independenţă ; în treburile cele mai fa- rtiiliare din casă, doamna Mathias îşi păstra figura tragică a persoanelor care au trecut prin mari nenorociri : amintirea lor îi era dragă şi o păstra cu grijă în adîncul sufletului. Cu buzele strînse din obişnuinţa de a tăcea, nu povestea niciodată întîmplările din viaţa ei — pentru că nu-i plăcea.

- în mintea mea de copil o vedeam ca o casă mistuită de foc într-un trecut îndepărtat. Ştiam numai că s-a născut — ea îmi spusese — în anul în care a murit regele, că era fiica unor fermieri bogaţi din Beauce, că a rămas orfană de mic copil şi că s-a măritat în 1815, la douăzeci şi doi de ani, cu căpitanul Mathias, un bărbat frumos, care, pe jumătate în solda bourbonilor, le vorbea pe şleau cavalerilor de Lys, numindu-i în mod politicos tovarăşii lui Ulise. Părinţii mei erau puţin mai informaţi. Ei nu ig- morau faptul că Mathias, căpitanul, mîncase bănuţii fermierei la Rocher de Cancale şi că, după ce-şi adusese nevasta la sapă de lemn, a început să umble după alte femei. In primii ani ai monarhiei din iulie, doamna Mathias îl întîlnise odată, cu totul întîmplător, ieşind din- tr-o circiumă de pe strada Rambuteau ; era proaspăt bărbierit, avea obrazul rumen şi părul alb, şi purta un trandafir la butonieră ; dădea consultaţii negustorilor urmăriţi de portărei.

Redacta acte, cu sticla de vin alb pe masă, amintin- du-şi de prima sa ocupaţie, eînd fusese practicant la un birou de notariat, înainte de a se angaja în armată. Doamna Mathias pusese din nou mîna pe el ; îl dusese acasă la ea cu o bucurie triumfală. Dar n-a rămas multă vreme ; într-o zi dispăru, luînd cu el, după cum s-a zvonit, o duzină de scuzi, ascunşi de doamna Mathias sub saltea. De atunci nu mai avusese nici o ştire despre el. Se spunea că s-o fi stins în vreun pat de spital, lucru cu care unii erau de acord.

— E o salvare pentru dumneata, o consola tata pe doamna Mathias.

Lacrimi fierbinţi, de pasiune parcă, se iveau în ochii doamnei Mathias ; îi tremurau buzele şi nu răspundea nimic.

Or, într-o zi de primăvară, doamna Mathias, după ce-şi aruncă pe umeri teribilul ei şal negru, mă pofti la plimbare la ora obişnuită. Dar în ziua aceea nu mă duse la Tuileries, regala şi familiara noastră grădină, unde, de atîtea ori, lăsînd la o parte mingea şi bilele, îmi lipeam urechea de piedestalul statuii Tibrului ca să ascult glasurile misterioase. Nu mă luă pe bulevardele acelea, calme şi triste, de unde se vedea, peste crestele prăfuite ale copacilor, domul aurit, sub care se odihneşte Napoleon în cavoul său roşu, nu mă luă nici pe şoselele monotone, unde-i plăcea să stea pe o bancă de vorbă cu vreun invalid, pe cînd eu mă jucam de-a grădinăritul pe pămîntul reavăn.

In ziua ceea de primăvară o porni pe un drum neobişnuit, străbătu nişte străzi aglomerate de trecători şi trăsuri, mărginite de două şiruri de dughene, în care erau expuse nenumărate şi felurite obiecte, pe care le admiram pentru forma lor, înainte de a-mi da seama la ce servesc. Farmaciile, mai ales, mă impresionau prin mărimea şi strălucirea borcanelor. în unele prăvălioare se vedeau o mulţime de statuete, unele zugrăvite, altele aurite. întrebai :

— Ce-s astea, doa'nă Mathias ?

Şi doamna Mathias îmi răspunse cu siguranţa unei cetăţene născute şi crescute în mahalalele Parisului ;

~ Nimic, nişte zei buni

Astfel, în frageda mea copilărie, pe cînd mama mă îndrepta uşurei spre cultul icoanelor, doamna Mathias mă învăţa să dispreţuiesc superstiţiile. De pe drumeagul îngust, pe care ne aflăm, zării deodată o piaţă mare plantată cu mulţi arbori mici. O recunoscui îndată şi, văzînd ciudatul pavilion în care preoţi de piatră şedeau cu picioarele în bazinul unei fintîni, îmi amintii de buna mea Nanette. împreună cu Nanette — mi-a mai rămas o vagă şi nesigură amintire — mai vizitasem locurile acestea. Revăzîndu-le acum, m-a apucat dorul de Nanette, care se prăpădise între timp. îmi venea să alerg, să plîng, şi să strig : „Nanette I" Dar fie că nu aveam curaj, fie dintr-o obscură delicateţe, fie din prostie, nu i-am spus nimic doamnei Mathias de Nanette.

Trecurăm prin piaţă şi merserăm pe nişt«- uliţe pavate cu bolovani colţuroşi, pe care o biserică înaltă îşi arunca umbra răcoroasă. Pe portalele împodobite cu piramide şi sfere acoperite de muşchi, ici-colo o statuie făcea un gest larg in aer şi perechi de porumbei îşi luau zborul, vă- zîndu-ne.

După ce-am ocolit biserica cea înaltă, am luat-o pe o stradă mărginită de pridvoare sculptate şi ziduri bătrîne, deasupra cărora salcîmii îşi aplecau crengile înflorite. La stînga, în colţ, se afla o magherniţă cu geamuri mici. care avea şi o firmă : *Scriitor public.* La toate ochiurile se vedeau lipite de geam scrisori şi plicuri. Din acoperişul de zinc ţîşnea un horn, cu o pălărie mare în vîrf. Doamna Mathias deschise uşa, apăsînd pe clanţă, şi mă împinse înainte. Un bătrîn, încovoiat peste o masă, riclică ochii la intrarea noastră. Nişte favoriţi în formă de potcoavă îi înconjurau obrajii trandafirii. Părul alb se ridica, de-asupra frunţii, de parcă-l bătea vîntul. Redingota sa neagră era pe-alocuri decolorată şi lucioasă. La butonieră purta un buchet de violete,

—■ Uite bătrînica ! exclamă el fără să se scoale de pe scaun.

Apoi, aruneîndu-şi ochii spre mine, fără nici o simpatie, o întrebă :

E burghezul tău mititel, nu-i aşa ?

— A ¡ răspunse doamna Mathias, e un copil drăguţ, deşi mă necăjeşte uneori.

— Hm ! făcu scriitorul public, e cam slăbănog şi gălbejit, nu-i bun de ostaş.

Doamna Mathias îl contempla pe bătrînul scriitor public cu nişte ochi pătimaşi, plini de tandreţe ; apoi îl întrebă cu un glas docil, pe care nu i-l auzisem încă :

— Şi cum îţi merge, Hippolyte ?

— A ! răspunse el, cu sănătatea n-o duc prost. Cheresteaua e destul de bună. Dar afacerile nu prea merg. Trei sau patru scrisori a cinci gologani bucata toată dimineaţa, fă socoteala. Nimic mai mult...

Apoi dădu din umeri, ca şi cum s-ar fi scuturat de griji şi, scoţînd de sub masă o sticlă şi pahare, ne turnă la fiecare vin alb,

— tn sănătatea ta, bătrînico !

— In sănătatea ta, Hippolyte !

Vinul era pişcător. Muindu-mî buzele, făcui o strxm- bătură.

,

— Ia uite la domnişorica asta, spuse bătrînul. La vîrsta lui mă pricepeam şi la băutură, şi la femei. Dar nu se mai fac oameni ca mine. S-a stricat tiparul.

Şi, punîndu-mi o mînă grea pe umăr, îmi spuse :

— Tu nu ştii, prietene, că eu am fost în serviciul micului caporal şi că am făcut toată campania din Franţa. Am luptat la Craonne şl la Fere-Champenoise. Cînd ne-am trezit dimineaţă la Athis, Napoleon mi-a cerut o priză de tabac.

Parcă-I am şi-acum în faţa ochilor pe împărat. Era mic de statură, îndesat, cu obrazul palid, cu ochii plini de steluţe şi o aparenţă liniştită. Ah ! dacă n-ar fi fost trădat !... Dar toţi albii ăştia sînt nişte pungaşi.

îşi turnă de băut. Doamna Mathias ieşi din contemplarea ei miită şi, ridicîndu-se, declară :

— Trebuie să plec, din pricina băieţelului.

Apoi, scoţînd din buzunar două piese a cîte un franc, le strecură în mîna scriitorului public, care le primi cu un aer de sublimă indiferenţă,

Cînd ieşirăm afară, o întrebai cine era domnul acela Doamna Mathias îmi răspunse cu un tremur de mîndria şi dragoste în glas :

— E Mathias, drăguţule, Mathias !

— Dar tata şi mama spun că-i

mort Ea dădu vesel din cap :

— Aşi ! Are să mă îngroape el pe mine şi are să îngroape pe mulţi alţii după mine, şi tineri şi bătrîni.

Apoi, deveni îngrijorată :

— Pierre, să nu te apuci să spui că l-ai văzut pe Mathias.

V

POVESTIRILE MAMEI

N-am imaginaţie, spunea mama.

Spunea că n-are, pentru că îşi închipuia că nu există altă imaginaţie decît aceea care te face să scrii romane ; ea nu ştia că are un soi de imaginaţie rară şi fermecătoare care nu se exprima prin fraze. Mama mea era o gospodină tot timpul ocupată de treburile casnice. Imaginaţia ei însufleţea şi colora umila-i activitate. Avea darul de a face să trăiască şi să vorbească soba şi cratiţa, cuţitul şi furculiţa, cîrpa de şters şi fierul de călcat ; era, de fapt, un fabulist ingenios. Îmi ticluia nişte povestiri ca să mă amuze, şi, pentru că se simţea incapabilă să imagineze ceva, se folosea de imaginile pe care le aveam eu.

Iată cîteva din povestirile mamei. Am păstrat, pe cît mi-a stat în putinţă, maniera-i proprie, care era excelentă,,

Şcoala

Proclam şcoala domnişoarei Genseigne cea mai bună şcoală de fete din cîte există pe lumea asta. Ii declar pe toţi cei care vor crede sau vor spune contrariul nişte neîncrezători şi nişte bîrfitori. Toate elevele domnişoarei Genseigne sînt cuminţi şi silitoare şi nimic nu-ţi face mai multă pîăoftre decît să te uiţi la micuţele astea cum stau nemişcate în bănci. S-ar zise că sînt tot atîtea butelii în care domnişoara Genseigne toarsă ştiinţă

.Domnişoara Genseigne stă ţeapănă la catedra ei înaltă, E atît de gravă şi atît de blîndă ; părul ei lins, cu cărare la mijloc, şi pelerina ei neagră îţi inspiră respect şi simpatie.

Domnişoara Genseigne, care-i foarte învăţată, predă micilor sale eleve aritmetica. Ea o întreabă pe Rose Benoist :

— Rose Benoist, dacă din doisprezece scad patru, cît rămîne ?

— Patru ! răspunde Rose Benoist.

Domnişoara Genseigne nu-i mulţumită de răspuns.

— Şi dumneata, Emmeline Capei, ce spui ? dacă din doisprezece scad patru, cît rămîne ?

— Opt ! răspunde Emmeline Capei.

Şi Rose Benoist cade pe gînduri. A înţeles că-i rămîn opt domnişoarei Genseigne, dar nu ştie ce-i rămîne : opt pălării sau opt batiste ? sau poate opt mere, sau opt pene ? De multă vreme o frămîntă asemenea îndoieli. Cînd i se spune că de şase ©ri şase fac treizeci şi şase, ea nu se dumireşte dacă. sînt treizeci şi şase de scaune, sau treizeci şi şase de nuci, şi nu mai înţelege nimic din toată aritmetica asta.

La religie însă, dimpotrivă, e foarte pricepută. Domnişoara Genseigne nu are elevă mai pricepută să descrie paradisul terestru şi corabia lui Noe ca Rose Benoist. Rose Benoist cunoaşte toate florile paradisului şi toate animalele din corabie. Ştie tot atîtea fabule cît domnişoara Genseigne însăşi. Ştie pe de rost toate discursurile corbului şi ale vulpii, ale măgarului şi ale căţeluşului, ale cocoşului şi ale găinii, nu se arată deloc surprinsă cînd îi spui că pe vremuri animalele vorbeau. Ar fi mai curînd surprinsă dacă i-ai spune că nu vorbeau. E foarte sigură că pricepe tot ce-i spune cîinele ei cel mare, Tom, şi micuţul ei canar Cuip. Are dreptate : animalele au vorbit întotdeauna şi vorbesc şi acum, dar nu vorbesc decît cu prietenii lor. Rose Benoist le iubeşte şi ele o iubesc pe ea. De aceea le înţelege. Ca să te înţelegi cu cineva, cel mai buh mijloc e să-l iubeşti.

Astăzi, Rose Benoist şi-a spus lecţia fără nici o greşeală. Emmeline Capei a luat şi ea o notă bună pentru că a răspuns bine la aritmetică.

Venind de la şcoală, i-a spus mamei ei că a căpătat o notă bună. Şi apoi. a întrebat-o .:

— La ce foloseşte, mamă, o notă bună ?

— O notă bună nu foloseşte la nimic, i-a răspuns mama Emmelinei. Tocmai de aceea trebuie să fii mîndră că ţi-a dat-o. într-o bună zi, copila mea. vei înţelege că cele mai preţioase recompense sînt acelea care- îţi aduc onoare, fără nici un profit.

Mărie

Fetiţele au o pornire firească să culeagă flori şi stele. Dar stelele nu se lasă culese : astfel că fetiţele se aleg cu învăţătura că există şi dorinţe care niciodată nu vor fi satisfăcute. Mărie s-a dus în parc cu doica ei ; în drum a văzut un rond de hortensii ; şi a descoperit că hortensiile sînt frumoase : iată de ce a cules una. Nu i-a fost deloc uşor. A tras spre ea floarea cu amîndouă mumie şi era cît pe-aci să cada pe spate cînd tulpina s-a rupt. **Aşa** încît e foarte. mîndră de ceea ce-a făcut. E şi foarte mulţumită pentru că floarea te încîntă cînd te uiţi la ea : e un bulgăre de un trandafiriu plăcut muiat în albastru, şi apoi e compusă dintr-o mulţime de alte floricele. Dar a zărit-o doica ; şi se repede la ea. O apucă pe domnişoara Mărie de braţ, o ceartă, ţipă, e îngrozitoare. Domnişoara Mărie se uită, mirată, eu privirea ei şovăielnică, şi meditează în sufleţelul ei tulburat. Nu vă puteţi închipui cît e de greu, la şapte ani, să pui întrebări conştiinţei. Fetiţa a rămas candidă între fapta ce-a comis-o şi "sancţiunea care i se pregăteşte. Doica o pedepseşte, nu să stea în odăiţa întunecoasă, ci sub un castan înalt, la umbţa unei mari umbrele chinezeşti. Acolo, domnişoara Mărie, gînditoare, surprinsă, uimită, şade şi reflectează. Cu floarea în mină. sub umbrela bătută de soare de jur împrejur, pare un mic idol ciudat.

Doica îi spune : ,,Acum, domnişoară, să-mi dai floarea". Dar domnişoara a strîns tare în **mînuţă** tija florii, obrajii i s-au. roşit şi fruntea i s-a umflat ; parcă ar fi gata să plîngă. Doica nu vrea să-i **stîrnească** lacrimile.ti spune : „Nu-ţî dau voie să duci floarea la gură. Dacă nu mă asculţi, căţeluşul Toto are să-ţi mănînce urechile"

După ce îi aruncă aceste cuvinte, se îndepărtează. Micuţa, pocăită, nemişcată sub baldachinul ei strălucitor, priveşte în jur, şi vede cerul şi pămîntul. E mare şi cerul, şi pămîntul, şi pot constitui cîtva timp o bună distracţie pentru o fetiţă. Dar o preocupă, mai mult decît orice, floarea ei, hortensia. E o floare frumoasă şi o floare interzisă. Iată două pricini pentru care îi place. Domnişoara Mărie se gîndeşte : „O floare trebuie să miroase frumos !" îşi apropie de nas bulgărele înflorit. încearcă s-o miroase, dar nu simte nimic. Nu-i destul de destoinică, nu poate respira încă parfumuri : nu-i mult de cînd sufla asupra trandafirilor în loc să inspire. N-ar trebui să ne batem joc de ea : nu se pot învăţa toateNieodată. Mai întîi înveţi să bei lapte. Mult mai tîrziu înveţi să miroşi florile : e mai puţin folositor. Dealtfel, chiar dacă ar avea simţul mirosului tot atît de subtil ca al mamei, tot n-ar simţi nimic. Floarea de hortensie nu are nici un miros. De aceea, cu toate că-i frumoasă, te saturi repede de ea. Dar domnişoara Mărie e ingenioasă. Ce-i dă în gînd ? „Poate că floarea asta e de zahăr." Cască gura mare şi vrea să-şi apropie floarea de buze... Aude răsunînd un strigăt : „Hau !"

E Toto. Sărind peste un strat de muşcate, se opreşte drept în faţa domnişoarei Mărie ; îşi ciuleşte urechile şi o săgetează cu privirea ochilor săi neastâmpăraţi şi rotunzi, L-a trimis doica ei, care stă de veghe, ascunsă după copaci. Şi domnişoara Mărie rămîne încremenită.

Peste cîmpîi

După dejun, Catherine s-a dus împreună cu Jean, fratele ei, pe pajişte. Cînd au plecat, ziua era tînără şi proaspătă ca ei. Cerul nu era chiar albastru ; era mai curînd cenuşiu, dar de un cenuşiu mai dulce decît orice albastru din lume. Ochii Calherinei au tocmai culoare cenuşie, par făcuţi dintr-un pic de cer matinal.

Catherine şi Jean au plecat singuri să se plimbe pe pajişte. Mama lor e fermiera şi munceşte la fermă. Ei i-au servitoare care să-i însoţească, şi nici nu au nevoie. Cunosc drumul ; cunosc pădurile, cîmpiile, colinele. Datherine ştie ce oră e, uitîndu-se la soare. Catherine ghiceşte feluritele şi frumoasele secrete ale naturii, pe care copiii de la oraş nici nu le banuie. Chiar şi micuţul Jean înţelege multe lucruri de-ale pădurilor, de-ale iazurilor şi de-ale munţilor, căci micuţa lui minte e o minte rustică.

Catherine şi Jean umblă pe pajiştea înflorită. Catherine adună, din .mers, un buchet. Iubeşte florile. Le iubeşte pentru că mit frumoase, ceea ce-i un motiv destul de serios. Lucrurile frumoase sînt demne de iubit : împodobesc viaţa. Un lucru frumos face cît un lucru •bun şi e o faptă bună să faci un buchet frumos.

Catherine culege ba o albăstrea, ba un m..c roşu, ba o ciuboţică a cucului, ba o floare broştească. Mai culege flori violete şi drăgălaşe, din acelea care cresc pe marginea lanurilor de grîu şi cărora li se spune „oglinzile lui Venus". Şi mai culege întunecatele spice de iarbă cu lapte şi floricele de creasta-cocoşului — care sînt creste galbene —■ şi muşcate, şi lăcrămioare, ale căror clopoţei albi se agită la cea mai mică boare şi răspîndesc o mireasmă delicioasă. Catherine iubeşte florile pentru că florile sînt frumoase ; şi îi mai plac pentru că sînt şi podoabe. E o fetiţă foarte simplă, al cărei păr frumos se ascunde sub o scufiţă neagră ; şorţuleţul ei de bumbac îi acoperă rochia de o singură culoare ; poartă saboţi în picioare. Numai la Fecioara Maria şi la Sfînta Ecaterina din biserica parohiei a văzut veşminte bogate. Dar sînt unele lucruri pe care fetiţele le ştiu

chiar de la naştere. Catherine ştie că florile sînt nişte podoabe cuviincioase şi că frumoasele doamne care-şi pun buchete de flori la piept par şi mai încîntătoare. Aşa încît se gîndeşte că-i foarte elegantă în clipa de faţă, pentru că poartă un buchet mai mare decît capul ei. E foarte mulţumită şi de eleganţa ei şi de faptul că are nişte idei tot atît de strălucitoare şi parfumate ca florile. Sînt idei care nu se pot exprima prin cuvinte ; cuvintele nu aii nimic din acea drăgălăşenie capabilă să exprime ideile despre fericire ale unei fetiţe. Ar trebui nişte arii de cîntece, arii din cele mai săltăreţe şi mai dulci, cîntece dintre cele mai drăguţe, aşa cum sînt cele din *Girofle-Giroflo* sau *Les compagnons de la Marjolaine.* Şi aşa se face că fetiţa cîntă în timp ce-şi adună buchetul : „Mă voi duce în pădure, singură-singurică", ba mai cîntă : „Şi inima îi voi da, şi inima îi voi da".

Micuţul Jean are o fire cu totul deosebită. Nutreşte cu totul alte gînduri. E un adevărat om de viaţă ; încă nu poartă pantaloni, dar judecind după purtări, şi-a întrecut cu mult vîrsta ; nu există o fire mai veselă decît a lui. Pe cînd se ţine cu o mînă de şorţul surorii sale, de teamă să nu cadă, cu cealaltă dă din bici, cu toată puterea, ca un băiat robust ce este. Nici primul rîndaş al tatii nu plesneşte mai dihai din bici atunci cînd se întoarce cu caii de la adăpat şi îşi întîlneşte logodnica. Micuţul Jean nu se lasă pradă unor visări molatice. Nu se sinchiseşte de florile de cîmp. Se gîndeşte, pentru joaca lui, la nişte munci aspre. Visează la căruţe împotmolite şi la cai care trag de gitarul hamului, cînd îi aud glasul şi simt loviturile de bici date de el. E plin de forţă şi de mîndrie. Aşa se plimbă el pe pajişte : deşi face paşi mărunţi, se poticneşte de orice pietricică şi se ţine strîns de şorţul surorii sale mai mari

Catherine şi Jean păşesc pe pajiştea ce urcă de-a lungul colinei, pînă înţr-un loc mai înalt de unde descoperă toate fumurile din sat, întrezărite prin frunzişuri, iar la orizont zăresc clopotniţele celor şase parohii. De aici se vede cît de întins e pămîntul. Aici Catherine înţelege mai bine poveştile cu porumbelul

din corabia lui Noe, cu izraeliţii din Ţara Făgăduinţei şi cu Isus, peregrinînd din oraş în oraş.

— Să stăm jos, spune ea.Se aşază. Deschizînd mîinile, i se împrăştie pe rochie florile culese. Florile au parfumat-o din cap pînă în picioare, şi fluturii au şi început să zboare în jurul ei. Alege florile, le asortează ; îmbină nuanţele pentru a face plăcere ochilor. Cu cît culorile sînt mai vii, cu atît le găseşte mai atrăgătoare. Are schii foarte proaspeţi, roşul cît de aprins nu-i răneşte. Pictorii din oraş atenuează cu multă prudenţă tonurile, pentru a nu supăra privirile uzate ale citadinilor. Ochii Catherinei sînt ochişori buni, cărora le pku; macii roşii. Macii roşii sini, florile preferate ale Cathe- rinei. Dar fragila purpură s-a şi veştejit şi uşoara adiere a vîntului îi împrăştie în palme cîteva petale din strălucitoarea corolă. Priveşte cu uimire la toate tijele înflorite şi vede tot felul de insecte alergînd pe frunze şi pe flori. Plantele culese ,de ea serveau de adăpost musculiţelor şi scarabeilor care. văzîndu-şi locuinţele în primejdie, se neliniştesc şi se agită. Catherinei nu-i pasă ele insecte. Găseşte că sint nişte vietăţi prea mici şi nu-i e milă de ele. Totuşi, s-ar putea să fii în acelaşi timp foarte mic şi foarte nefericit. Dar asta e o idee filozofică şi, spre nenorocul scarabeilor, filozofia • nu intră câtuşi de puţin în capul Catherinei.

îşi face ghirlande şi coroniţe, şi îşi atîrnă nişte clopoţei de urechi ; împodobită cum e, arată întocmai ca o icoană rustică a unei Fecioare venerate de păstori. Frăţiorul Jean, preocupat pînă acum sâ-şi conducă imaginarii lui cai, o zăreşte deodată cu toate podoabele de pe ea. E cuprins numaidecît de admiraţie. Un sentiment religios îi pătrunde în tot sufletul, cit e ei de mic.. Se opreşte in loc, biciul îi cade din mînă. A înţeles că-i frumoasă. Ar vrea şi el să fie frumos şi încărcat de flori. Zadarnic încearcă' să-şi exprime dorinţa în limbajul lui obscur şi dulce. Dar ea l-a ghicit. Micuţa Catherine e o soră mare ; o soră mitre c o mamă mică, o ia înainte, ghiceşte.

-— Da, scumpule, exclamă Catherine, am să-ţi fac şi ţie o coroană frumoasă şi ai să semeni cu un rege mic.

Şi iat-o împletind flori albastre, flori galbene şi flori roşii ca să-i. facă o pălărie. îi pune micuţului Jean pălăria de flori pe cap : copilul se îmbujorează de plăcere, îl sărută. îl ridică în sus, şi. cu flori, cu tot, -ii urcă şi-l aşază pe o piatră mare. Apoi îl admiră pentru că-i frumos şi-l iubeşte pentru că ea l-a făcut frumos.

Iar micuţul Jean, în picioare pe soclul lui agrest. înţelege şi- el că-i frumos. Ideea asta îl umple de un respect profund faţă de el însuşi, înţelege că-i sacru. Drept, nemişcat, cu ochii măriţi, cu buzele strînse, cu braţele atîr- nînde, cu miinile răşchirate şi degetele ca spiţele unei ■roţi, încearcă o bucurie ^pioasă, simţind că devine idol.

Cerul e deasupra capului, pădurile şi cîmpiile la picioare, E în centrul lumii. Numai el e mare, numai el e frumos.

Dar deodată Catherine izbucneşte în rîs. Exclamă :

— Vai ! ce caraghios eşti, micuţul meu Jean ! ce caraghios eşti !

Se repede la el, îl sărută, îl scutură ; greaua lui coroană îi alunecă pe nas. Şi ea repetă ;

— Vai ! ce caraghios e, ce caraghios !

Şi rîde din ce în ce mai tare.

Dar micuţul Jean nu rîde. E trist şi surprins că totul s-a terminat, că nu mai e frumos. îi vine greu să se întoarcă la felul lui obişnuit de-a fi.

Coroana destrămată s-a împrăştiat pe jos şi micuţul Jean e iarăşi asemenea oricărui dintre noi. Nu mai e frumos. Dar e încă un băietan zdravăn. *Apucă din nou biciul şi iată-l scoţînd din şanţ cei şase cai din vis. Copiii mici îşi închipuie cu multă uşurinţă că au lucrurile pe care le doresc. Cînd păstrează şi la maturitate această miraculoasă facultate, se spune că sînt poeţi sau nebuni. Micuţul Jean strigă, loveşte şi pînă la urmă se descurcă.

Catherine se mai joacă cu florile. Dar unele au murit. Altele dormitează." Căci florile cunosc şi ele

somnul, ca şi animalele, şi iată campanulele culese cîteva ore mai înainte cum îşi închid clopoţelele violete şi adorm în mînuţele care le-au despărţit de viaţă. Catherine ar fi înduioşată, dacă ar şti. Dar Catherine nu ştie nici că plantele dorm, nici că trăiesc. Ea nu ştie nimic. Nici noi nu ştim nimic şi, dacă am învăţat că. plantele trăiesc, nu sîntem deloc mai breji decît Catherine, pentru că nu ştim ce înseamnă a trăi. Poate că nu ar trebui să ne plîngem prea mult de ignoranţă. Dacă am şti tot, n-am mai îndrăzni să facem nimic şi lumea s-ar sfîrşi.

Suflă o boare uşoară prin aer şi pe Catherine o trece un fior. Se apropie seara.

— Mi-e foame, spune micuţul Jean.

E drept ca unul care mînă caii să mănînce cînd îi e foame. Dar Catherine.nu are nici o bucăţică de pîine să-i dea frăţiorului. Aşa că îi spune :

— Să ne întoarcem acasă, frăţioare.

Şi amîndoi visează la ciorba de varză care abureşte din ceaunul spînzurat de cîrlige în mijlocul vetrei mari. Ca- therine îşi adună florile pe un braţ şi, luîndu-şi de mînă frăţiorul, porneşte spre casă.

Soarele cobora încet la orizontul înroşit. Rîndunelele, în toiul zborului, îi atingeau uşor pe copii cu aripile lor întinse. Inserase. Catherine. şi Jean se înghesuiau unul într-altul.

Florile Catherinei căzură, una cîte una, pe drum. Ascultau amîndoi, în mijlocul marii tăceri, hîrîitoarea neobosită a greierului. Le era frică şi erau amîndoi trişti, pentru că tristeţea serii pătrundea în inimioarele lor. Totul din jur le era familiar, dar nu mai recunoşteau lucrurile cele mai bine cunoscute.

Deodată li se păru că pămîntul e prea mare şi prea bătrîn pentru ei. Erau obosiţi şi se temeau că n-au să mai ajungă niciodată acasă, unde mama lor pregătea ciorba pentru toată lumea. Micuţul Jean nu-şi mai pocnea din bici. Catherine lăsă să-i cadă din mîna obosită ultima floare. îşi trăgea de braţ frăţiorul," şi nici unul nu scotea o vorbă.

în sfîrşit, văzură acoperişul casei lor care fumega sub cerul întunecat. Atunci se opriră amîndoi şi,

bătînd din palme, scoaseră strigăte de bucurie. Catherine îşi sărută frăţiorul, apoi începură amîndoi să alerge cît îi ţineau picioarele lor obosite. Cînd intrară în sat, femeile care se întorceau de la munca cîmpului le urară seara bună. Respirau uşuraţi. Mama stătea în prag, cu boneta albă pe cap şi cu lingura de spumă în mînă.

— Hai, copilaşilor, haideţi odată ! strigă ea.

Copiii se aruncară în braţele ei. Intrînd în încăperea în care ciorba de varză scotea aburi, pe Catherine o trecu din nou un fior. Văzuse cum coboară noaptea pe pămint. Jean, stînd pe scăunelul lui, cu bărbia la înălţimea mesei, începuse să mănînce.

Greşelile celor mari

Drumurile se aseamănă cu rîurile. Şi asta din pricină că rîurile sînt drumuri ; sînt drumuri naturale pe Taro se călătoreşte cu ciubote de şapte leghe • ce altă denumir

ear ii mai potrivită cu o barcă ? Şl drumurile sînt ca nişte rluri pe care omul le-a făcut pentru om.

Drumurile, frumoasele drumuri atît de netede, parcă ar fi suprafaţa unui fluviu, şi pe care roata trăsurii şi pingeaua pantofului găsesc un sprijin solid şi moale în acelaşi timp, sînt capodoperele străbunilor noştri, morţi, fără a lăsa vreun nume în urmă şi pe care nu-i cunoaştem decît prin binefacerile lor. Binecuvintate fie aceste drumuri pe care ne vin din belşug roadele pămîntului, şi care îi apropie pe prieteni.

Pentru a-şi vedea un prieten — şi anume prietenul Jean — Roger, Marcel, Bernard, Jacques şi Etienne au pornit pe drumul naţional care îşi desfăşoară în plin soare, de-a lungul pajiştilor şi cîmpiilor, frumoasa panglică galbenă, străbătînd tîrguri şi cătune şi ducînd, zi- ce-se, pînă la mare, acolo unde se găsesc vapoare.

Cei cinci tovarăşi nu merg atît de departe. Dar trebuie să străbată totuşi un kilometru ca să ajungă pînă la casa prietenului lor Jean.

Iată-i plecaţi. Au fost lăsaţi să meargă singuri, pe temeiul promisiunilor lor ; şi-au dat cuvîntul că vot fi cuminţi, că nu se vor abate de la drumul drept, că se vor feri de cai şi trăsuri şi că nu-l vor părăsi pe Etienne^ cel mai mic din bandă.

Iată-i plecaţi. înaintează în ordine pe o singură linie. Nici că se poate o pornire mai bună. Totuşi, există şi un neajuns în această frumoasă organizare. Etienne e prea mic.

Un mare curaj dă năvală în sufletul lui. Se sforţează, grăbeşte pasul. întinde cît poate picioarele lui scurte. Şi. pe deasupra, îşi mai agită şi braţele. Dar e prea mic, nu se poate ţine de prietenii lui. Rămîne în urmă. E. fatal ; filozofii ştiu că aceleaşi cauze produc totdeauna aceleaşi efecte. Dar nici Jacques, nici Bernard, nici Mar-" cel, nici chiar Roger nu-i filozof. Ei umblă cît îi ţin picioarele, bietul Etienne cît îl ţin picioarele lui: nu-i posibilă nici o armonie. Etienne aleargă, gîfîie, strigă, dar rămîne în urmă.

Cei mari, mai vîrstnici, ar trebui să-l aştepte, aţi spune dumneavoastră, şi să-şi potrivească paşii după ai
iui. O ! ar fi să dea dovadă de o prea mare virtute. Dar ei sînt în pr ivinţa asta ea şi oamenii mari. înainte ! spun cei puternici, şi-i lasă pe cei slabi în urmă. Să aşteptăm, însă, sfîrşitul acestei aventuri.

Deodată, ai noştri, cei puternici, voinicii noştri, se opresc. Au văzut jos o vietate care sare. Vietatea sare pentru că e broască, şi pentru că vrea să ajungă la pajiştea de pe marginea drumului. Pajiştea asta e patria ei : îi e scumpă, acolo îşi are conacul, lîngă un pîrîu.' Şi sare mereu.

E o mare ciudăţenie a naturii o broască.

Mai întîi e verde ; pare o frunză vie şi aparenţa asta îi dă ceva miraculos. Bernard, Roger, Jacques şi Marcel se aruncă pe urmele ei. Adio, Etienne, şi frumoasa şosea ca o panglică galbenă ; adio, toate promisiunile, lată-i pe pajişte, şi deodată simt picioarele împotmolindu-se în pămîntul gras care hrăneşte iarba deasă. Mai fac vreo cîţiva paşi şi se afundă pînă la genunchi. Iarba ascundea o mlaştină.

' Ies cu mare greutate din mocirlă. Pantofii, ciorapii, pulpele le sînt negre. Nimfa pajiştii verzi i-a încălţat cu jambiere de noroi pe cei patru copii neascultători.

Etienne îi ajunge din urmă gîfîind din greu. Nu ştie. văzîndu-i încălţaţi cum sînt, dacă trebuie să se bucure sau să se întristeze. Meditează, în inocenţa lui, asupra catastrofelor care-i lovesc pe cei mari şi tari. Iar cei patru, în noile lor jambiere, — ţi se face milă să te uiţi la ei —-, au făcut cale întoarsă : cum s-ar putea duce, mă rog. în halul în care se află, la prietenul lor Jean ? Cînd se vor înapoia acasă, mamele vor vedea îndată, după picioarele lor, ce greşeală au făcut, în timp ce candoarea micuţului Etienne va străluci pe pulpele lui trandafirii.

Jaequcline şi Miraut

Jacqueline şi Miraut sînt prieteni vechi. Jacqueline e o fetiţă mică şi Miraut un cîine mare.

Au trăit pe aceleaşi meleaguri, amîndoi sînt rustici : de aici profunda lor intimitate. De cînd se cunosc oare ? nici
nu mai ştiu ; asta depăşeşte memoria unui cîine, şi chiar a unei fetiţe. Dealtfel, nici nu simt nevoie s-o ştie, n-au poftă ; nici nu simt nevoia să ştie ceva. Au numai impresia că se cunosc de foarte multă vreme, de la începutul tuturor lucrurilor, căci nu-şi închipuie nici unul, nici altul că universul a existat înaintea lor. Lumea, aşa cum o concep ei, e tînără, simplă şi naivă ca dînşii. Jacqueline îl vede pe Miraut şi 'Miraut o vede pe Jacqueline exact în centrul lumii. Jacqueline şi-a făcut despre Miraut o părere foarte frumoasă, numa' că e inexprimabilă. Cuvintele nu pot reda gîndurile Jacquelinei, sînt prea mari pentru treaba asta. Cît despre ceea ce gîndeşte Miraut, fără nici o îndoială că gîndeşte bine şi-judicios, dar, din nefericire, nu prea se ştie ce. Miraut nu vorbeşte, nu spune ce gînduri îi trec prin cap şi nici el însuşi nu ştie.

E absolut sigur că e înzestrat cu inteligenţă, dar, pentru tot felul de motive, inteligenţa lui e obscură. Miraut visează în fiece noapte : vede în timp ce doarme nişte cîini ca el, nişte fetiţe ca Jacqueline, cerşetori. Vede lucruri vesele şi lucruri triste.

De aceea latră sau mîrîie în somn. Nu sînt decît vise şi iluzii, dar Miraut nu le deosebeşte de realitate. El încurcă în creierul lui ceea ce vede în vis cu ceea ce vede treaz, şi confuzia asta îl împiedică să înţeleagă o mulţime de lucruri pe care oamenii le înţeleg. Şi apoi, cum e cîine, are idei de cîine. De ce-aţi vrea să înţelegem noi ideile cîinilor mai bine decît înţeleg cîinii ideile oamenilor ? Totuşi omul şi cîinele se mai pot înţelege deoarece cîinii au eîteva idei umane, iar oamenii cîteva idei cîineşti. De-ajuns ca să lege prietenie. Astfel că Jacqueline şi Miraut sînt foarte buni prieteni.

Miraut este mult mai mare şi mai puternic decît Jacqueline. Cînd îşi pune labele dinainte pe umerii fetiţei, o întrece cu pieptul şi cu capul. Ar putea s-o înfulece în trei înghiţituri; dar el ştie, simte că

există o forţă în' sinea fetiţei şi că, oricît de mică e, este foarte preţioasă. O admiră în felul lui. O găseşte frumuşică. O admiră cum ştie să se joace şi să vorbească. O iubeşte şi, din simpatie, o linge.

Jacqueline, de partea ei, îl găseşte pe Miraut admirabil, Vede ce puternic este şi-i admiră forţa. Dacă n-at face.aşa, n-ar mai fi fetiţă. Vede că-i bun şi îi place bunătatea. Deoarece bunătatea, atunci cînd o întîlneşti, e ceva cit se poate de plăcut.

Are un sentiment de respect pentru el. A observat că ştie o mulţime de secrete, pe care ea nu le cunoaşte, şi că în fiinţa lui se ascunde duhul obscur al pămîntului. Ea îl vede enorm, grav şi blînd. Are pentru el aceeaşi veneraţie pe care o aveau, în vremurile străvechi şi sub un alt cer, oamenii care îi venerau pe zeii rustici acoperiţi de păr.

Dar iată că deodată o surprinde ceva, se tulbură, se miră. L-a văzut pe bătrînul ei duh al pămîntului, pè zeul ei păros, Miraut, legat cu un lanţ lung de un copac, lingă marginea fîntînii. II priveşte, ezită. Miraut se uită la ea cu ochii săi frumoşi, cinstiţi, răbdători. Nu e nici surprins, nici supărat că-i legat cu un. lanţ ; îşi iubeşte stăpînii, şi, neştiind că-i un duh al pămîntului şi un zeu acoperit de păr, îşi poartă fără mînie lanţul şi zgarda. Totuşi, Jacqueline nu îndrăzneşte să facă un pas înainte. Nu poate concepe ca divinul şi misteriosul ei prieten să fie prizonier, şi o vagă tristeţe îi cuprinde inimioara.

VI

CEI DOI CROITORI

Tunica nu le prea convenea liceenilor, pentru că nu era o haină civilă, şi obligîndu-i s-o poarte, se atingea, fără nici un motiv, independenţa lor. Am purtat şi eu tunică şi mi-a lăsat o amintire foarte proastă.

Trebuie să vă spun că, pe vremea mea, la colegiu — acolo unde n-am învăţat prea mare lucru — era un croitor priceput, pe nume Grégoire. Pe domnul

Grégoire nu-l întrecea nimeni cînd era vorba să-i dea unei tunici ceea ce avea nevoie ca să fie tunică : umeri, piept,, şolduri.

Domnul Grégoire îţi potrivea poalele hainei cu o deosebită graţie. Croia pantaloni la comandă, bufanţi de ia şold în jos şi acoperind, puţin botinele, ca nişte ghetre.

Cind îţi îmbràcai uniforma cusută la domnui Grégoire şi, dacă mai ştiai, cît de cit, cum să porţi chipiul, ridicînd puţin cozorocul, după moda de atunci, aveai **o** înfăţişare cum nu se poate mai drăguţă.

Domnul Grégoire era un artist. Cînd apărea, **în** timpul recreaţiei de la prînz, în curtea şcolii, cu pînza lui verde pe braţ, înfăşurînd vreo două-trei capodopere de tunici, elevii cărora le erau destinate aceste frumoase realizări părăseau barele de gimnastică sau jocul de-a capra şi se duceau cu domnul Grégoire într-una din sălile de la parter, ca să probeze uniforma cea nouă. Domnul Grégoire, foarte atent şi gînditor, făcea cu creta tot felul de mici semne pe postav. Opt zile după aceea aducea, în aceeaşi pînză verde, costume ireproşabile.

Din nefericire, domnul Grégoire cerea preţuri foarte mari pentru tunicile lui. Avea şi dreptul : n-avea rival. Luxul e totdeauna scump : domnul Grégoire era un croitor de lux. Il văd şi acum, palid, melancolic, cu frumosul său păr alb şi ochii albaştri, atît de obosiţi sub ochelarii cu rame de aur : era de o distincţie perfectă şi, dacă nu i-ai fi văzut pînza verde pe braţ, puteai să-l iei drept magistrat. Domnul Grégoire era Dusautoy al liceenilor. Trebuia să dea pe credit şi pe termen lung, deoarece clientela lui era formată din oameni bogaţi, care nu mai terminau cu achitarea notelor. Numai oamenii săraci plătesc bani peşin. Nu că ar fi o virtute a lor, dar nu li se dă pe credit. Domnul Grégoire ştia că nimeni nu se aştepta de la el la ceva prost sau mediocru : se simţea dator, faţă de clienţii săi şi faţă de el însuşi, să întocmească — deşi cu scadenţă îndepărtată — note de plată cît se poate de mari.

Domnul Grégoire avea două tarife, după calitatea furniturilor. De pildă, el făcea distincţie, în facturile lui, între ceaprazurile din fir de aur, fire brodate chiar pe gulere, şi ceaprazurile brodate, cu mai puţină fineţe, pe o bucăţică de postav oval, care se lipea apoi pe guler. Exista, prin urmare, un tarif mare şi un tarii redus. Dar chiar şi tariful redus era ruinător. Elevii pentru care cosea domnul Grégoire constituiau o aristocraţie, un fel de *high-life,* de două categorii, ce se distingeau una de alta după felul gulerelor pe care le purtau : gulere brodate sau gulere cu aplicaţii.- Situaţia materială a părinţilor mei nu-mi îngăduia speranţa că ma voi număra vreodată printre clienţii domnului Grégoire.

Mama mea era foarte -econoamă ; dar era- şi o femeie foarte miloasă. Mila o făcea să se comporte într-un mod care dovedea inima ei bună — nicicînd n-a existat o inimă mai bună ca a ei ■— dar care mie mi-a pricinuit multe şi grave neplăceri. Aflînd, nu ştiu cum, de un croi- tor-portar de pe strada Canettes, pe nume Rabiou (era un omuleţ roşu, cu picioarele în formă de X, care purta un cap de apostol pe un trup de stîrpitură), un nenorocit ce lîncezea în mizerie dar merita o soartă mai bună, ea se gîndi îndată să-i sară în ajutor. îi făcu mai întîi cîteva daruri. Rabiou, însă, era împovărat de o familie grea — plin de mîndrie, dealtfel — iar mama. după cum v-am spus, nu era bogată. Puţinul pe care putea să i-l dea era o nimica toată pe lîngă nevoile lui. Mama se strădui să-i găsească de lucru, şi începu să-i comande pentru tata atîtea perechi dè pantaloni, de sacouri, de redingote şi de pardesie cîte credea ea că-i rezonabil să-i comande.

Tatăl meu, în ce-l privea, nu avea nimic de cîştigat de pe urma acestor măsuri. Hainele făcute de croitorul-portar îi şedeau prost. Dar cum el era de o admirabilă simplitate. nici nu-şi dădu seama.

Mama, însă, şi-a dat seama ; dar, pe bună dreptate, îşi spunea că tata, fiind un bărbat foarte frumos, înfrumuseţa hainele atunci cînd hainele nu-l

înfrumuseţau pe el şi că atunci cînd porţi o îmbrăcăminte destul de călduroasă, cusută cu aţă trainică, de un om cu frica lui Dumnezeu şi părinte a doisprezece copii, nu eşti prea rău îmbrăcat.

Nenorocirea a fost că, după ce i-a furnizat tatii mai multe haine decît avea nevoie, Rabiou se afla într-o stare tot atît de jalnică. Nevasta lui era ofticoasă şi toţi cei doisprezece copii anemici. O cameră de portar de pe strada Canettes nu-i tocmai ce le trebuie unor copii pentru a ajunge la fel de frumoşi ca tinerii englezi antrenaţi la canotaj şi la toate celelalte sporturi. Deoarece croito- raşul-portar avea nevoie de bani ca să cumpere medicamente. mama s-a gîndit să-i comande o tunică pentru mine. I-ar fi comandat chiar şi o rochie pentru ea.

Cînd auzi de tunică, Rabiou ezită. O sudoare de spaimă îi îmbrobonă fruntea de apostol. Dar era curajos şi spera în ajutorul Domnului. Se apucă de treabă. Nu mai înceta cu rugăciunile, îşi dădea o osteneală nemaipomenită, nu dormea. Era emoţionat, grav, recules. Gîriditi-vă şi dumneavoastră, o tunică, o haină de precizie ! Mai adăugaţi la aceasta că eram deşirat, uscăţiv, fără pic de carne pe oase, şi era greu să mi se potrivească o haină. In sfîrşit, bietul om reuşi să-mi confecţioneze, o tunică, dar ce tunică ! Fără umeri, cu pieptul scobit, aceasta se lărgea întruna în partea de jos, terminîndu-se cu o burtă enormă. Hai să zicem, ca formă, treacă-jneargă ! Dar să-i fi văzut culoarea ; era de un albastru-deschis, crud, un chin pentru ochi, iar pe guler avea aplicaţii, nu ramuri de palmier, ci lire. Auzi, lire ! Rabiou nu prevăzuse că voi deveni un poet foarte distins. Nu ştia că ascundeam în fundul pupitrului un caiet de versuri intitulat : *Florile dinţii.* Găsisem eu însumi titlul acesta şi eram încîntat. Croitorul-portar nu ştia nimic din toate acestea, ci numai din pură inspiraţie îmi cususe două lire pe gulerul tunicii. Culme a mizeriei : gulerul, departe de a mi se lipi de gît, ţinea să se depărteze cît putea mai mult — se căsca urît de tot.

Aveam, ca barza, un gît lung, care ieşind din gulerul foarte larg, căpăta o înfăţişare de-ţi venea să~i

pungi de milă. Avusesem eu nişte bănuieli încă de la primele probe, şi-l făcui atent şi pe croitor. Dar omul acesta minunat care, prin efortul nevinovatelor sale mîini şi cu ajutorul Celui-de-Sus făcuse o tunică, fără să-şi închipuie că va reuşi nici atît cît a făcut, nu voi să se atingă de guler de teamă să nu iasă şi mai rău.

Şi, la urma urmei, avea dreptate. O întrebai, neliniştit, pe mama cum mă găsea. (Credeţi-mă că era o sfîntă.) Mi-a răspuns ca doamna Primerose :

— Un copil e destul de frumos dacă-i destul de bun.

Ea mă sfătui să fiu modest şi să-mi port tunica.

O îmbrăcai pentru prima dată într-o duminică, aşa cum se cădea, fiind doar o haină nouă. Vai ! cînd am apărut, în ziua aceea, în curtea colegiului, în timpul recreaţiei, ce primire mi s-a făcut !

— Căpăţînă de zahăr ! Căpăţînă de zahăr ! strigară în acelaşi timp toţi camarazii mei.

Am trecut prin clipe grele. Ei văzuseră dintr-o ochire conturul dizgraţios, albastrul prea deschis, lirele,'gulerul căscat la ceafă. începură toţi să-mi bage pietricele în spate, prin fatala răscroitură a gulerului tunicii. Turnau pumn după pumn de pietricele, fără să poată umple abisul.

Nu, desigur că micul croitor-portar de pe strada Ca- nettes nici nu s-a gîndit ce de-a pietricele puteau intra în buzunarul dorsal pe care mi-l croise. Considerînd că am fost căptuşit cu destule pietricele, începui să împart la pumni în dreapta şi în stînga : mi se dădură înapoi, dar nici eu nu-i păstram. După care am fost lăsat în pace. Dar duminica următoare, bătălia începu din nou. Cîtă vreme am purtat această* blestemată tunică, am fost jignit în fel şi chip şi am trăit în permanenţă cu nisip în gît.

Era groaznic. Şi, colac peste pupăză, pedagogul nostru, tînărul abate Simler, nu numai că nu mă susţinu în această calamitate, dar mă lăsă, fără milă, în voia sorţii. Pînă atunci — observîndu-mi blîndeţea caracterului şi seriozitatea precoce a minţii — mă poftea, împreună cu alţi cîţiva buni elevi, să particip la convorbirile sale, al căror farmec îl gustam dindu-mi în acelaşi timp seama cit de preţioase sînt. Eram

printre puţinii în faţa cărora abatele. Simler, profitînd de recreaţiile mai lungi de duminică, ridica în slavă măreţiile sacerdoţiului ; uneori expunea chiar şi cazurile dificile peste care poate să dea oficiantul cînd face slujba liturghiei.

Abatele Simler trata aceste subiecte cu o gravitate cave mă umplea de bucurie. într-o duminică, tot plimbîndu-se cu paşii lui mărunţi prin curte, începu să ne povestească despre un preot care găsise un păianjen în potir,' după tîrnosire.

— Mare i-a fost tulburarea, şi durerea ! exclamă abatele Simler ; dar a ştiut să fie la înălţimea unei împrejurări atît de groaznice. A luat uşurel, cu două deşte gîngania, şi...

La ultimul cuvînt sună de vecernie. Şi abatele Simler. care nu se abătea cu o iotă de la rînduiala pe care era însărcinat s-o aplice, se întrerupse brusc şi ne puse pe două ¡'înduri. Eram foarte curios să ştiu ce-a făcut preotul cu păianjenul profanator. Dar, din pricina tunicii, n-aveam s-o aflu niciodată.

[v] Duminica următoare, văzîndu-mă împopoţonat cu o haină atît de caraghioasă, abatele Simler zîmbi discret şi mă ţinu la distanţă. Era un om minunat, dar nu era decît un om ; nu-i ardea să se facă părtaş la ridicolul sub care apăream şi să-şi compromită sutana cu tunica mea. Nu i se părea decent să fiu'în tovărăşia lui, atunci cînd mi se băgau pietricele pe după gît, ceea ce constituia, după cum am mai spus-o, permanenta grijă a colegilor mei. Avea, într-un fel, dreptate. Şi apoi se temea de vecinătatea mea din pricina proiectilelor care mi se aruncau din toate părţile. Teama era destul de rezonabilă. în sfîrşit. poate că tunica mea îi jignea sentimentul estetic dezvoltat de ceremoniile cultului şi de fastul bisericesc. Ceea ce este sigur însă e că n-am mai luat parte la convorbirile duminicale, care-mi erau aşa de dragi.

Se descotorosea de mine cu abilitate şi tertipuri bine ticluite, fără a-mi spune un singur cuvînt răuvoitor, era doar o persoană politicoasă domnia-sa.

Avea grijă, atunci cînd mă .apropiam, să se ducă în partea opusă, şi- să vorbească în şoaptă, astfel că nu puteam auzi nimic. Cînd îi ceream, cu timiditate, unele lămuriri, se făcea că nu aude şi poate că într-adevăr nu mă auzea. Nu mi-a trebuit multă vreme să-mi dau seama că sînt de prisos în preajma lui şi că nu trebuie să mă mai amestec printre favoriţii săi.

Această dizgraţie mă necăji. Glumele colegilor, în cele din urmă, mă plictisiră. Eram îndîrjit şi restituiam cu dobîndă loviturile primite. E o artă utilă. Mărturisesc cu ruşine că nu am exercitat-o deloc în anii următori. Cei cîţiva colegi, pe care i-ara stîlcit în bătaie, mi-au arătat o vie simpatie.

Astfel, din vina unui croitor nepriceput, nu voi afla niciodată cum s-a terminat povestirea cu preotul ¡jcela care a găsit un păianjen în potir. în perioada aceea, eram victima unor neîncetate ofense, dar mi-am făcut şi prieteni, spre a nu dezminţi adevărul că întotdeauna răul e amestecat cu binele. în cazul de fată, însă răul întrecea cu mult binele. Şi tunica mea se dovedi a fi nemuritoare. Zadarnic încercasem s-o scot din uz. Da, mama avea dreptate : Rabiou era un om cinstit, cu frica lui Dumnezeu, şi dădea clienţilor săi numai postav din cel mai trainic.

VII

DOMNUL DEBAS I

Era necesar, poate, pentru progresul vieţii moderne, să se ridice o gară pe ruinele regretatei Curţi de Conturi, să se smulgă toţi copacii de pe cheiuri, să se construiască un drum de fier subteran şi un tramvai cu aburi să circule pe malul cestălalt, unde domnise pînă atunci atîta linişte.

Mă aştept să răsară în clirînd, pe malul gloriosului fluviu, de-a lungul vechilor şi augustelor cheiuri, nişte hoteluri edificate şi decorate în groaznicul stil american, adoptat acum de francezi, după -ce au desfăşurat, timp de secole, toate resursele de graţie şi raţiune în arta arhitecturala. Mi s-au dat asigurări că

totul e în interesul oraşului şi că a venit vremea ca, în loc de librării şi expoziţii ale buchiniştilor, să avem baruri şi cafenele.

Nu crîcnesc, ştiind că schimbarea este condiţia esenţială a vieţii şi că oraşele, ca şi oamenii, nu durează decît dacă se transformă fără încetare. Să nu ne plîngem în faţa necesităţii. Dar să spunem, cel puţin, cît de atrăgător era peisajul acela' lapidar, ale cărui vechi linii nu le vom mai vedea.

Dacă am gustat vreodată desfătarea şi gloria de a mă fi născut în oraşul gîndurilor generoase, aici le-am gustat, plimbîndu-mă pe aceste cheiuri, unde, de la palatul Bourbon pînă la Notre-Dame, se aud pietrele povestind una dintre cele mai frumoase aventuri omeneşti, istoria Franţei vechi şi a Franţei moderne. Aici-se vede Luvrul, cizelat ca o bijuterie, Pont-Neuf, care a dus în spatele său robust — altădată îngrozitor de ghebos — timp de trei secole şi ceva pe parizienii căscînd gura la măscăricii care se întorceau de la circ, sau strigînd : „Trăiască regele !" la trecerea rădvanelor aurite, sau împingînd tunuri şi ovaţionînd libertatea în zilele revoluţiei, sau angajîndu-se ca voluntari şi pornind desculţi sub drapelul tricolor să apere patria în pericol. întreaga suflare a Franţei a trecut pe sub aceste venerabile arcuri de triumf, pe care, masearoanele, unele zîmbitoare, altele făcînd grimase, par să exprime mizeria şi gloria, teroarea şi speranţa, ura şi dragostea ale căror martori au fost de-a lungul veacurilor. Se vede piaţa Dauphi'ne cu casele sale de cărămizi, aşa cum au fost pe cînd Manon Philipon îşi avea acolo odaia ei de fetiţă. Se mai vede bătrînul Palat de Justiţie, Sainte-Chapelle cu fleşa sa restaurată. Primăria şi turnurile de la Notre-Dame. Aici poţi aprecia mai bine ca oriunde munca generaţiilor, progresul anilor, continuitatea unui popor, sfinţenia străduniilor depuse de strămoşii noştri, cărora le datorăm libertatea şi răgazul de a studia. Aici simt pentru ţara mea cea . mai tandră şi mai ingenioasă dragoste. Aici îmi apare limpede că misiunea Parisului este să-i. arate lumii drumul pe care să meargă. Din aceste pavele ale Parisului, care

au fost ridicate de atîtea ori pentru a obţine dreptatea, libertatea, au ţîşnit adevăruri consolatoare şi eliberatoare. Aici, printre aceste pietre grăitoare, mi se întăreşte convingerea că Parisul nu va renunţa niciodată la vocaţia sa.

Sena, fiind fără îndoială adevăratul fluviu al gloriei, trebuie să fim de acord că lădiţele cu cărţi etalate pe cheiuri constituiau o coroană demnă de ea.

Am recitit de curînd excelenta lucrare pe care domirjl Octave Uzanne a consacrat-o cărţilor vechi şi ilustraţiilor cu buchinişti. Reiese că obiceiul de a face expoziţii dt cărţi în faţa parapetelor datează cel puţin din secolul al XVII-lea şi că în perioada Frondei, Pont-Neuf avea bordurile decorate cu romane. Domnii librari-juraţi. avînd prăvălie şi firmă pictată, nu au putut suporta pe aceşti umili concurenţi, şi i-au alungat printr-un edict. în acelaşi timp cu Mazarin, ceea ce demonstrează că cei mici au şi ei .necazurile lor, ca şi cei mari.

Pe buchinişti i-au regretat cel puţin oamenii de carte ; se mai păstrează şi azi memoriul, redactat în favoarea lor de un bibliofil, în anul 1697, adică după mai mult de patruzeci de ani de la evacuarea lor.

„Odinioară, spune savantul acesta, bună parte din prăvăliile de pe Pont-Neuf erau ocupate de librari, care aduceau cărţi foarte bune şi le vindeau cu preţuri mici. Erau de un mare ajutor oamenilor de litere, care de obicei au foarte puţini bani.

Printre cărţile expuse se aflau mici tratate curioase ele care adesea nici nu s-a auzit, şi altele care se cunosc bine, dar pe care nimeni nu s-ar gîndi să le caute în librării, şi care se cumpără numai pentru că sînt ieftine ; şi apoi mai erau şi ediţii vechi ale unor autori antici, care se puteau lua la preţuri mici şi pe care le achiziţionau cei săraci, lipsiţi de mijloace să-şi procure altele noi."

* Jalba asta a fost întocmită de Etienne Baluze, un om blînd şi paşnic, care şi-a trăit viaţa în mijlocul cărţilor, ■fără a găsi acea demnă împăcare căutată de el. Iată cum încheie :

„Se pare, prin urmare, că ar trebui tolerate, aşa cum s-a făcut şi pînă acum, stelajele atît de folositoare unor bieţi oameni în mare mizerie, din consideraţie pentru oamenii de litere, faţă de care a existat totdeauna un mare respect în Franţa şi care, din pricina opreliştilor de acum, nu mai au ocazia de a găsi cărţi bune la preţuri ieftine."

Buchiniştii din secolul al XVIII-lea au recucerit parapetele, spre bucuria curioşilor. Domnul Uzanne ne informează că ei au mai fost hărţuiţi din nou în 1721. La acea dată o ordonanţă a regelui interzicea instalarea steiajelor de cărţi, sub pedeapsa confiscării lor, a unor amenzi şi a închisorii. S-au înjghebat atunci multe jalbe rimate în favoarea nefericiţilor buchinişti. Unul dintre apărătorii lor e presupus a fi rostit următoarele versuri pe muntele Parnas, după cum zice Nicolas :

In fiece dimineaţă, vreun sărman,
Sperînd să mai cîştige cuc-un ban,
Venea cu familia pe-năelete ;
Nevastă, (şi-ucenic), băieţi şi fete,
Cărînd în braţe maldăre de cărţi l)e
ştiinţă şi de artă — ba şi hărţi, Şi le-
aşezau frumos -pe un atelaj.
Făehid mai atractiv acel pasaj, Spre
fericirea vreunui trecător. Precum şi-
al expozantului onor, Ce oferea mai
toată ziulica, — Exceptînd sărbători şi
duminica Atunci cînd se oprea orice
trafic — Binevoitor, marelui public,
Marfă care produce doctrină în fina
substanţă cerebrină.

Fără îndoială că nu-i o elegie plîngăcioasă, în haine lungi de doliu, şi nici nu spun că jelania asta stîngace ar fi foarte grăitoare. Dar sînt nişte versuri rezonabile. Şi care au fost auzite. Buchiniştii n-au întîrziat să reintre în posesia cheiurilor.

Fiind crescut pe splaiul Voltaire, i-am cunoscut în copilăria mea ; erau fericiţi şi trăiau în tihnă. Domnul de Fontaine de Resbecque i-a celebrat atunci într-o cărticică, al cărei titlu l-am uitat — e un lucru foarte ruşinos. Baronul Haussmann, care iubea la nebunie

liniile regulate, se gîndi să-i alunge pentru ca pavajul cheiului să fie mai neted. Dar fu adus la realitate. Mărunţii vînzători în aer liber nu mai avură alt vrăjmaş decît pe „cîinele de comisar" care venea deseori, pe neaşteptate, să măsoare lungimea stelajelor, ca să se convingă că nu întreceau suprafaţa terenului concesionat. Cu siguranţă că buchiniştii erau înclinaţi spre uzurpare. I-ara considerat totuşi nişte oameni de mare omenie. Mi-a fost dat să cunosc — şi într-un mod destul de apropiat — pe unul dintre ei, pe domnul Debas, care nu a fost cel mai prosper, şi de care nu-mi pot aminti fără înduioşare.

JI

Timp de mai bine de jumătate de veac, venea cu lăditele lui cu cărţi la parapetul de pe cheiul Malaquais, peste drum de hotelul Chimay, Bătut de vînt, de ploaie şi de soare, semăna, spre sfîrşitul vieţii sale umile, cu una din acele statui cie piatră, roase de vreme, de sub pridvoarele bisericilor. Se mai ţinea pe picioare, dar se făcea din zi în zi mai mic şi mai aproape de acea pulbere în care se prefac toate formele terestre. Supravieţuise tuturor celor cunoscuţi. Stelajul său, ca o livadă pustie, revenea la natură. Frunzele- copacilor-se amestecau cu foile de hîrtie, şi păsările cerului lăsau să cadă pe ele ceea ce l-a'făcut pe bătrinul Tobias să-şi piardă vederea, pe cînd dormea în grădină.

Exista teama ca nu cumva vîntul toamnei — care îrrvîrtejea pe chei seminţe de platani împreună cu grăunţe de ovăz scăpate din boturile cailor — să nu-i mături într-o bună zi în Sena pe anticari cu terfeloagele lor cu tot. Totuşi, nu a murit în aerul tăios şi şăgalnic de pe cheiul unde îşi trăise viaţa. A fost găsit mort într-o dimineaţă în chiţimia unde se ducea să se culce în fiece noapte.

L-am cunoscut în copilăria mea şi pot să vă asigur că negoţul era cea mai măruntă grijă a lui. Nimeni nu trebuie să-şi închipuie că dymnul Debas era pe atunci apatic şi mohorît, cum a devenit mai tîrziu. cind timpul

L-a metamorfozat într-un buchinist de piatră. Dimpotrivă, la vîrsta lui matură era de o miraculoasă agerime la minte şi la corp, şi lucra de zor.

Se căsătorise cu o femeie atît de blîndă şi atît de săracă cu duhul încît copiii de pe stradă se luau după ea, aruncîndu-i cuvinte de batjocură, fără a reuşi însă a tulbura sufletul acesta nevinovat. Lăsindu-şi femeia sa cumsecade să stea de pază lîngă cărţi, cu aerul şi atenţia încordată a fetei de la ţară care paşte gîştele, domnul Debas făcea o mulţime de treburi, pe care de obicei nu le fac bărbaţii. Orice făcea era inspirat din dragostea faţă de semenii săi. Această milostenie dădea unitate vieţii sale împrăştiate. Avînd o frumoasă voce de tenor, cînta duminica vecernia la capela săracilor Petites Soeurs ; scrib şi caligraf, ticluia scrisori pentru servitoare şi făcea tăbliţa pentru negustorii ambulanţi. Pricepîndu-se să umble cu ferăstrăul şi rindeaua, înjgheba o vitrină pentru negustoreasa de mărunţişuri, doamna Petit, pe care o părăsise bărbatul, lăsînd-o cu patru copii pe cap. Cu hîrtie, sfoară şi cîteva nuiele de răchită făcea pentru băieţei zmeie, cărora le dădea el însuşi drumul în bătaia vîntului de septembrie.

In fiecare an, cum venea iarna, începea să monteze sobele din mansarde, şi cu atîta îndemînare de parcă ar Ei fost cel mai bun meseriaş sobar. Avea suficiente cunoştinţe de medicină ca să dea primele ajutoare răniţilor, epilepticilor şi celor înecaţi. Dacă vedea vreun beţiv, clătinîndu-se şi căzînd, îl ridica şi-l dojenea. Se arunca în faţa cailor înfuriaţi şi o lua la fugă după cîinii turbaţi. Acorda sprijin pînă şi bogătaşilor, celor fericiţi. Le punea vinul în sticle, de plidă, fără nici o recompensă. Şi dacă o doamnă dé pe cheiul Malaquais se necăjea că i-a zburat papagalul sau canarul din colivie, alerga pe acoperişuri, se căţăra pe hornuri şi prindea pasărea sub privirile mulţimii, care-i urmărea acrobaţiile. înşiruirea diferitelor sale acţiuni ar putea constitui un poem asemănător cu poemele gnomice ale lui Hesiod. Domnul Debas practica toate meşteşugurile din dragoste pentru oameni.

Ocupaţia lui, însă, cea mai importantă era aceea de a veghea asupra bunului public. In această privinţă trăia ca un bărbat descris de Plutarh. Suflet generos, petrecîn- du-şi zilele în aer liber, prînzind şi cinînd pe o bancă, a căpătat moravuri demne de un atenian. Măreţia şi fericirea patriei sale constituiau grija lui de fiece clipă. în cei douăzeci de ani cît a stăpînit împăratul, Debas n-a fost mulţumit de el, măcar o singură dată. Vorbea cu înverşunare împotriva tiranului ; avea o elocinţă naturală, pe care o înfrumuseţa cu.rămăşiţe de retorică, deoarece cu-noştea bine literatura, citind adesea el însuşi cărţile pe care nu reuşea să le vîndă. Cu toate că avea un gust rafinat, dădea uneori indignărilor sale o turnură familiară, Nefiind despărţit decît prin fluviu de palatul pe care flutura drapelul tricolor, anunţînd prezenţa suveranului, se considera, datorită vecinităţii, la mare intimitate cu acela căruia îi zicea chiriaşul de la Tuileries.

Badinguet umblînd pe jos, trecea cîteodată prin faţa stelajului domnului Debas. Domnul Octave Uzanne ne-a păstrat amintirea-unei plimbări pe care Napoleon al III-lea a făcut-o la începutul magistraturii sale, însoţit de un aghiotant, pe cheiul Voltaire. Era o zi cenuşie şi friguroasă de iarnă. Buchinistul ale cărui stelaje se întindeau între una din statuile cheiului Saints-Pères şi lădiţele domnului Debas era pe atunci un bătrîn filozof care semăna destul

[1] Poreclă-a lui Napoleon al lîl-lea.de bine la caracter cu cinicii din perioada Greciei în declin. Avea, ca şi vecinul său, dispreţ faţă de bani si o înţelepciune superioară. Dar înţelepciunea lui era inertă şi taciturnă. Tocmai cînd împăratul trecea prin dreptul lui, el aprindea un volum într-o cratiţă ca să-şi încălzească mîiniie bătrîne. Era aidoma cu acea statuie de marmură care se vede sub un castan, lîngă Tuileries : un bătrîn încălzindu-şi o mînă pe care o ţine deasupra unui vas cu jeratic, în timp ce cu cealaltă strînge vasul la piept. Curios să afle la ce cărţi se încălzea librarul, Napoleon îi ordonă aghiotantului să-l întrebe.

Acesta se execută şi-i aduse îndată Cezarului răspunsul dorit :

„Victorii şi cuceriri".

în ziua aceea Napolean şi Debas fuseseră aproape unul de altul, dar nu-şi vorbiră. Dacă nu aş iubi "adevărul cu o dragoste filială şi candidă, aş imagina o aventură trăită de Napoleon, împreună cu aghiotantul său şi cei doi buchinişti, care să fie, negreşit, demnă a fi comparată cu minunatele aventuri ale califului Harun-al-Raşid şi ale marelui său vizir Giafar, pe cînd hoinăreau noaptea pe străzile Bagdadului. Nu mă voi abate de la precizia datorată însemnărilor fidele, şi voi adăuga că unor persoane neoficiale, dar cu merite recunoscute, le plăcea să stea de vorbă cu domnul Debas. Voi evoca pe Amedée Hennequin, Louis de Ronchaud, Edouard Fournier, Xavier Marmier, dar s-au petrecut cu toţii de pe lumea asta. Cei mai apropiaţi de domnul Debas erau doi preoţi, care excelau amîndoi în cunoaşterea doctrinei şi a moravurilor, dar erau foarte deosebiţi unul de altul ca fire şi caracter. Primul, domnul Trévoux, canonic la Notre-Dame, mic şi gras, purta pe obraji acel cinabru plămădit pentru ca- nonicirtîe spiriduşii pe care i-a văzut într-un vis poetic Nicolas Despréaux. Toată străduania şi preocupările sale tindeau să descopere nişte sfinţişori bretoni, şi inima lui era plină de o veselie mieroasă.

Celălalt, domnul abate Le Blastier, preotul unei mănăstiri de femei, era înalt ■ de statură şi chipeş la înfăţişare. Auster, grav, elocvent. îşi îndulcea prin plimbări solitare galicanismul lui mohorît.
Nici unul dintre ei, cînd trecea pe chei, cu buzunarele sutanei îndesate de cărţi, nu se dădea în lături să schimbe cîteva cuvinte cu domnul Debas.

Domnul Le Blastier a consacrat în cîteva cuvinte nobleţea morală a buchinistului :

— Domnule, nu aveţi nimic de *jos* decît numele

Cînd domnul Le Blastier sau domnul Trévoux îl întrebau cum merg afacerile, domnul Debas răspundea :

— Merg binişor. Dar nu am siguranţa zilei de mîine. Şi asta datorită regimului.

Şi arăta, cu braţul său, întins într-un gest larg, spre palatul Tuileries.

Iată că s-au şi scurs zece ani de cînd domnul Debas a plecat dintre noi, într-o zi de iarnă, pe dricul săracilor, in tăcere. Au mai rămas poate vreo doi sau trei care păstrează amintirea acestui omuleţ în halatul său lung, de un albastru şters, care ne vindea opere de-ale clasicilor greci sau latini şi ne spunea, oftînd : „Nu mai există bărbaţi de stat ; asta-i nenorocirea Franţei".

Poate că, după ce au fost alungaţi de pe cheiuri, buchiniştii nu se vor mai întoarce niciodată, stelajele lor constituind preţul de răscumpărare a progresului. Ca pe vremea lui Etienne Baluze, vor fi regretaţi de umilii trecători curioşi şi de savanţii candizi. în ce mă priveşte, îmi voi aduce aminte cu mare plăcere de multele ore pe care le-am petrecut în faţa stelajelor, sub cerul diafan, surizînd în mii de nuanţe fugitive, într-o abundenţă de purpură şi aur, sau uneori cenuşiu, pur şi simplu, dar de un cenuşiu atît de tandru, încît te emoţiona pînă în adîn- cul sufletului.

III

La urma urmei, nu cunosc o ocupaţie mai tihnită şi care să-ţi facă atîta plăcere ca răsfoirea cărţilor vechi de pe cheiuri. Odată cu praful de pe volumele vîndute

cu doi gologani bucata, se răscolesc mii de fantasme groaznice sau fermecătoare, Lîngă aceste modeste stela je

[1] Joc de cuvinte : numele Debas al personajului» dacâ ar fi tradus, ar suna ; *De jon*.

se fac evocări magice. Se vorbeşte cu morţii, pe care-) «tîlneşti acolo cu duiumul. Cîmpiile Elizee, atît de lăudate de strămoşi, nu ofereau înţelepţilor, după moartea lor, nimic pe care parizianul să nu-l găsească, în viaţa fiind, pe cheiurile dintre Port-Royal şi Pont Notre-Dame. După gustul meu, mirţii lui Virgil nu sînt mai atrăgători decît micii platani care umbresc trăsurile ce stau în- aşteptare de-a lungul bulevardului de la Monnaie — şi care sînt destinaţi să fie smulşi.

Sînt mici şi subţiri. Dar au graţie. Fără ei, frumosul palat la Monnaie, în stilul lui Ludovic al XVI-lea, atît de înţelept, atît de rezonabil, atît de judicios, ar plăcea mai puţin. Piatra cea mai artistic sculptată pare dură cînd nici un frunziş nu freamătă în apropierea ei. Apoi pentru a-l rechema pe om în natură, trebuiesc arbori în faţa palatelor.

Cîţiva anticari îmbătrîniţi şi amărîţi, pe care-i întîlneam în timpul plimbărilor mele, cu paşi mărunţi, îmi mărturiseau decepţia lor : „Nu se mai găseşte nimic în stelajele de cărţi cu doi gologani bucata". Şi se pierdeau în laude pentru timpul trecut, cînd domnul de la Roche- bilière descoperea în fiece dimineaţă, între Pont-Neuf.^şi Pont-Rovaî, ediţia princeps a cite unei opere clasice. în ce mă priveşte, nu am găsit niciodată pe cheiuri vreo ediţie originală Molière sau Racine, dar ceva care valorează mai mult decît *Tartuffe* — înaintea volumelor cartonate — sau *Athalie* în — 4°, am găsit aici lecţii de înţelepciune. Toată această hîrtie mîzgălită mi-a arătat ce înseamnă vanitatea succesului trecător şi a celebrităţilor efemere. Nu pot răscoli cărţile acestea de doi gologani fără să mă simt îndată năpădit de o. tristeţe calmă şi blîndă, şi fără a-mi spune : La ce să mai adaug şi eu la maldărul de hîrtie înnegrită încă vreo cîteva pagini ? N-ar fi mai bine să nu mai scriu o iotă ? !

VIII

SCUTIERUL REGELUI

Crescut pe cheiul Voltaire, in praful cărţilor şi al bibelourilor, în mijlocul buchiniştilor şi al cotrobăitorilor de tot -oiul, am cunoscut de mie copii pe amatorii de faianţe, de arme, de stampe, de medalii. Am cunoscut pe unii care nu căutau decît lucrări în fier şi alţii care nu căutau decît lucrări în lemn ; am cunoscut bibliofili şi bibliomani, şi nu m-am putut dumiri de ce ar merita batjocura vulgului. Pot să vă asigur că oamenii aceştia ciudaţi au gustul delicat, spiritul îmbogăţit de lecturi, moravuri blînde ; prietenia mea pentru asemenea inşi de treabă care adună tot felul de lucruri în dulapuri datează încă din primele zile ale vieţii mele.

Pe vremea cînd eram cel mai slab, cel mai timid, cel mai stîngaci şi cel mai visător dintre elevii clasei a VH-a de liceu, îmi petreceam, cu mare desfătare, zilele de vacanţă la Leciere-junior, eare vindea pe atunci arme vechi într-o dugheană mică şi joasă de pe cheiul Voltair.e. Leclerc-j unior era bătrîn. Era un omuleţ zbîrlit, şchiop ca Vulcan, care, încins cu un şorţ de serj, şlefuia de dimineaţă pînă seară săbii prinse într-o menghină, fixată pe marginea bancului său de lucru.

Dădea luciu, neobosit, unor spade străvechi, de aici înainte inofensive, care, la ieşirea din mîinile lui urmau să-şi termine, liniştite, destinul în vreo panoplie de castel. Dugheana lui era plină de halebarde, coifuri, chivăre, grumăjere, platoşe-şi pinteni, şi-mi aduc aminte de un scut mic din veacul al XV-lea, pictat tot cu devize galante : cei care nu l-au văzut au pierdut ocazia de a mirosi o minunată floare a cavalerismului. Mai erau acolo spade de Toledo şi armuri sarazine de o nespusă graţie ; căştile ovale de care atîrnau reţele împletite din fire de oţel, fine ca muselina, pavezele incrustate cu aur mi-au dat, încă din fragedă vîrstă, o vie admiraţie pentru emirii distinşi şi fioroşi care luptau împotriva baronilor creştini la Ascalon şi la Gaza ; şi, dacă acum mai gust atîta plăcere citind

tragedia *Zaire,* o datorez, fără îndoială, imaginaţiei mele, căreia îi place să împodobească pe amabilul şi nefericitul Orosman cu asemenea arme frumoase. La drept vorbind, căştile şi scuturile lui Leclerc-j unior nu datau de pe vremea cruciadelor ; dar eram înclinat să văd în dugheana bătrînului meu prieten zalele lui Villehardouin şi iataganul lui Saladin.

Era efectul entuziasmului meu visător, şi trebuie să declar că armurierul nu m-a ajutat cu nimic. Lustruia fără încetare şi nu scotea un cuvînt. Niciodată nu l-am auzit lăudîndu-şi armele, în afară de două-trei săbii de călău, pe care le socotea piese reuşite. Leclerc-junior era un om cinstit, fost scutier regal, şi foarte apreciat de clienţii săi.

Dar nici unul nu era mai intim şi mai asiduu decît domnul de Gerboise, vechi regalist, care îi amintea că luase parte la revolta şuanilor în 1832, împreună cu doamna ducesă de Berri, şi care îşi răzgîia bătrîneţile împodobind cu săbii istorice sala sa de arme din castelul Mauffenges, din Rosiers. Moşneagul acesta înalt, care fusese scutierul lui Carol al X-lea, nu mai contenea să tot povestească întîmplări de la curte şi să depene la genealogii, cu vocea lui tunătoare, într-un limbaj care mi se părea vechi, dar care nu era decît provincial. Domnul de Gerboise cu figura lui de ţăran şi vorba rustica era un nobil cumsecade. Cu faţa roşie sub coama albă şi deasă, înalt, gras, mîndru şi acuma de pulpele picioarelor sale, care pe »la 1827 erau cele mai frumoase din regat, înjurînd de dumnezei şi de toţi sfinţii din Anjou, violent şi rafinat, pios, duelgiu şi desfrînat, mă amuza nespus de mult cînd îi auzeam vorba cam deşănţată şi-i ascultam nenumăratele anecdote.

ll trata cu oarecare consideraţie pe Leclerc-junior, care fusese şi el scutier regal şi care, în simplitatea şi hărnicia lui, părea mai curînd a fi meşteşugar decît negustor de lucruri de ocazie. Şi, ajungînd la vîrsta la care ţi-ai pierdut toţi prietenii din anii tinereţii, bătpnul şuan din 1832 se complăcea să reîmprospăteze, împreună cu fostul soldat al restauraţiei, amintirile comune din tinereţea lor.

în timp ce vorbea, eu mă piteam într-un colţ ca să nu mă vadă nimeni, şi ascultam.

De cîte ori l-am auzit povestind amintiri din timpul revoluţiei de la 1830 şi din călătoria regală de la Cher- bourg ! Povestirile astea le termina totdeauna exclamînd :

— Mareşalul Maison, ce ticălos !

Leclerc se grăbea să adauge :

— Timp de trei zile n-am avut ce mînca, domnule marchiz, ne hrăneam cu cartofii pe care-i şterpeleam de pe cîmp. Cîncl m-a prins odată un ţăran, mi-a dat una cu furca de-am rămas beteag de-un picior.

Asta-i tot folosul ce l-a avut de-a fi fost în slujba regelui, şi totuşi a rămas regalist, şi păstra în sertarul scrinului, ca pe un lucru sfînt, o fîşie din drapelul alb, pe care regimentul şi l-a împărţit în curtea castelului Ram- bouillet.

Mi-amintesc că. într-o zi, domnul de Gerboise a întrebat cu vocea lui groasă şi caldă :

— Leclerc, unde ai fost cu garnizoana în vara lui **1828 ?**

Armurierul, ridicînd capul de pe bancul său, răspunse :

— La Courbevoie, domnule marchiz.

— Straşnic ! L-am cunoscut pe colonelul dumitale, mititelul ăla de la Morse, ai cărui fii deţin astăzi funcţii la curtea lui Badinguet.

Şi, cu un gest dispreţuitor, îi arată, prin geamuri, castelul din care se vedea vag aripa cu frontoane lungi, dominînd celălalt mal al fluviului.

— Dragul meu Leclerc, adăugă el, în iulie 1828 eram în slujba regelui, ca scutier, la castelul din Saint-Cloud. în compania a doua, cu bandulieră verde... Ei, drace ! nu eram împopoţonaţi ca de carnaval, ca gărzile lui Bona- parte. E o idee de parvenit să îmbraci soldaţii din paza tronului de parcă ar fi nişte păsări ale paradisului. Pe cînd noi, dragul meu Leclerc, purtam o cască de argint cu şenilă neagră şi penet alb, sacou albastru regal cu guler roşu-aprins, epoleţi, eghileţi şi brandenburguri de argint, pantaloni de caşmir alb.

Apoi, lovindu-se zgomotos peste pulpă, adăugă :

— Şi cizme de călărie... La douăzeci de ani scutier-locotenent de rangul II, un *rendez-vous* în' fiece seară şi un duel în fiece săptămînă... N-aveam de ce ne plînge... Ah ! Leclerc, ce vremuri !

— Da, domnule marchiz, răspunse cu blîndeţe armurierul, continuînd să frece lama unei săbii, erau vremuri bune într-un fel, dar eu eram totuşi nefericit din pricina camarazilor de cameră, care găsiseră o gramatică în echipamentul meu. Trebuie să vă spun că voiam să învăţ franceza la regiment, şi că am cumpărat o gramatică din solda mea. Dar ceilalţi îşi băteau joc de mine, mă băgau într-un cearşaf şi mă săltau pînă-n tavan. Timp de şase luni s-a cîntat în cvartirul meu :

Aţi văzut o gramatică, Aţi văziit o gramatică La Leclerc ? [1]

— Nu s-ar putea spune că n-au avut şi ei puţină dreptate. Dumneata, prietene, n-aveai nevoie să înveţi gramatica. Ca şi cum eu m-aş apuca acum să învăţ ebraica, Comandantul meu, contele d'Andive, şi-ar fi bătut joc de mine şi ar fi fost al naibii de îndreptăţit. Şi cum îţi spuneam, Leclerc, făceam de serviciu la Saint-Cloud. purtam un sacou albastru şi pantaloni albi. pentru că era vara. In ţinuta de iarnă, pantalonii erau albastiu regal, ca şi sacoul.

— întocmai, ca la noi, spuse armurierul. Vara purtam pantaloni de doc.

— Da, spuse marchizul, şi nu era lucrul cu care vă puteaţi făli cel mai mult. Dar eraţi totuşi oameni plini de curaj. Şi ceea ce îţi voi spune acum n-aş vrea să te întristeze. în timp ce te hîţînau în cearşaful dumitale, la cvartirul din Courbevoie, eu luam în primire serviciul de la Saint-Cloud. într-o noapte am stat de

[1] Joc de cuvinte în original : *As-tu vu la grand'mere As-tu vu la grand'mere Chez Leclerc ?* ~ *Crand' mere* (bunică) are aproape aceeaşi sonoritate ca *grammuire* (gramatică).

gardă chiar sub ferestrele regelui, şi ce-am văzut în noaptea ceea n-am să uit niciodată.

Totul era în ordine ; drapelul flutura deasupra castelului. Comandantul companiei, care avea gradul de lo- cotenent-general, dormea în pat, cu cheile sub sulul de la căpătîi. Ţîrîitul greierului destrăma liniştea profundă a nopţii, şi luna, răsărind pe deasupra arborilor, arunca o pulbere de argint peste aleile parcului pustiu. Cu muscheta pe braţ, visam, în faţa peronului, la diferite treburi şi plăceri. Deodată văzui deschizîndu-se fereastra camerei în care dormea regele ; Carol al X-lea apăru în balcon, cu scufia de noapte plină de panglici, şi în halatul de casă. La lumina albă a nopţii cu lună i se vedeau limpede trăsă- turile plăcute şi nobile ale obrazului. Ţinea, după obi- ceiul său, buzele întredeschise, şi avea o expresie tristă, pe care nu i-o cunoşteam. Se uita, rînd pe rînd, şi îndelung, cînd la luna din. înaltul cerului, cînd la un lucru mărunt ce-l ţinea în căuşul palmei stîngi şi care părea a fi un medalion. Apoi începu să sărute cu tandreţe medalionul, cu braţul drept întins spre astrul nopţii — de parcă l-ar fi luat ca martor. Îi curgeau lacrimi pe obraz. Eram atît de tulburat de ceea ce vedeam încît ţeava muschetei începu să se izbească violent de bandulieră. Privirile spre lună şi sărutările se prelungiră timp de cîteva minute. Apoi regele se întoarse în cameră şi-l auzii închizînd fereastra:

Leclerc. dacă ai fi fost în locul meu, nu te-ar fi impresionat bătrînul rege; cu scufia de noapte pe cap, săru- tînd un portret şi probabil nişte fire de păr, o amintire rămasă de la o femeie (n-am putut distinge ce se afla în medalion), cu lacrimi în ochi, luînd luna drept martor aî dorurilor şi suferinţelor sale ? Sărmanul rege ! numai luna ştia de dragostea tinereţii sale !

Eu cred, Leclerc, că în noaptea ceea Carol aî X-lea se gîndeâ la doamna de Polastron, care l-a iubit pe vremea cînd era strălucitul conte d'Artpis, cu care s-a întîlnit pe cînd el făcea parte din armata lui Conde şi îndura mizeriile exilului ; ea i-a adus în cortul lui, în mijlocul soldaţilor, diamante, bijuterii şi aur, tot ce-a

putut strînge în grabă, sacrificîndu-şi astfel averea şi onoarea. Ce părere ai, Leclerc ?

Armurierul clătină din cap ; se vedea că nu avea nici e părere.

Domnul de Gerboise continuă cu vioiciune :

— îmi place să cred, Leclerc, că în noaptea ceea, la Saint-Cloud, treizeci şi cinci de ani după moartea doamnei de Polastron, Carol al X-lea îşi plîngea cea mai sinceră prietenă. Şi pe bună dreptate.

Ştii, Leclerc, nici unul din noi n-avem nici o justificare, cînd ne încăpăţînăm să trăim.

— De ce, domnule marchiz ? întrebă armurierul.

— Dragul meu, cînd nu mai faci dragoste, degeaba faci umbră pămmtului. Şi apoi, n-o să-i mai vedem niciodată pe regii noştri.

Aveam pînă atunci motive'să cred că regele Carol al X-lea era un mare uşuratic şi că avea mintea cea mai şubredă din lume. Am citit apoi istoria lui, şi nu am descoperit nimic care să-i facă cinste. Reţin această anecdotă despre bătrînul rege, în scufie de noapte, vorbind la lună, ca relevînd cea mai simpatică trăsătură a vieţii sale.

IX

DOAMNA PLANCHONNET

Eram fericit că în primăvară aveam să împlinesc şaisprezece ani. Tata mă trimisese la Corbeil, să-mi petrec vacanţa de paşti la mătuşă-mea Félicie, care avea o căsuţă pe malul Senei, unde îşi ducea viaţa cu evlavie şi medicamente. Mătuşa mă îmbrăţişă cu o convingere temeinică despre îndatoririle sale faţă de familie, mă felicită că mi-am luat bacalaureatul, îmi spuse că sînt leit tata, mă sfătui să nu fumez în pat, şi mă lăsă liber pînă la cină.

Intrai în odaia dereticată anume pentru mine de bătrîna servitoare Euphémie, deschisei valiza şi scosei manuscrisul celei dintîi opere ale mele — aşezat cu multă grijă între două rînduri de cămăşi. Era o nuvelă istorică, *Clémence Isaure,* în care îndesasem tot ceea

ce concepeam eu atunci despre dragoste şi artă. Eram destul de mulţumit de isprava mea. După ce mă dichisii puţin, mă dusei să mă plimb, să hoinăresc prin oraş. Umblînd pe un bulevard mărginit de ulmi — liniştea lui puţin tristă mă fermeca — văzui pe uşa unei căsuţe joase, acoperită cu glicină, o firmuliţă albă, pe care scria cu litere negre *l'Indépendant, gazetă zilnică, politică, comercială, agricolă* şi *literară.* Inscripţia asta îmi redeşteptă năzuinţele spre glorie. Eram chinuit de cîteva luni de dorinţa de a mi se tipări nuvela *Clémence Isaure.* Ambiţios, dar şi modest, mi se părea că această căsuţă tihnită, ascunsă în frunziş, ar oferi un azil convenabil pentru prima mea lucrare literară, şi atunci îmi încolţi în minte gîndul să-mi duc manuscrisul la *l'Indépendant.*

Viaţa pe care o duceam la Corbeil se scurgea lin şi monoton. Mătuşa îmi povestea la cină despre cearta ei cu doctorul Germon, care avusese loc cu zece ani in urmă, dar care nu-i ieşea din cap ; îşi rezerva, pentru cafea, istorioarele despre abatele Laclanche, un om minunat, dar ostenit din pricina vîrstei şi a proporţiilor pe care le luase : în timp ce mătuşa îşi înşira păcatele la confesional, el dormea. După toate astea, admirabila femeie mă trimitea la culcare, sfătuindu-mă din nou să nu fumez în pat.

într-o bună zi, fiind singur în salon, răsfoiam, din plictiseală, ziarele ce se găseau pe un gheridon de mahon. Erau mai. multe numere din *l'Indépendant,* la care mătu- şă-mea era abonată. De format mic, tipărit cu caractere uzate pe o hîrtie prea subţire, *l'Indépendant* părea o publicaţie modestă, care-mi dădea curaj. .

Parcursei vreo două-trei numere ; singura bucată literală pe care am găsit-o avea drept titlu : O *surioară a Fabiolei.* Semnată cu un nume de femeie. îmi făcu plăcere să constat că era în acelaşi gen cu nuvela mea, dar mai slabă. Şi această consideraţie mă determină să-mi duc manuscrisul la redactorul-şef al gazetei. Numele sîiu figura pe ziar : *Planchonnet.*

Făcui un sul din *Clémence Isaure* şi, fără să-i mărturisesc mătuşii demersul ee-aveam să-l încerc,

mă dusei, cu oarecare înfrigurare, la casa cu glicină. Domnul Planchonnet mă primi imediat în biroul său. Fără sacou şi fără vestă pe el, omul scria. Era un colos, şi cel mai păros ins pe care l-am întîlnit vreodată. Era negru din cap pînă în picioare, la fiece mişcare se auzea un fîşîit puternic, de parcă un cal şi-ar fi scuturat coama. Făcea impresia unui sălbatic. Nu se opri din scris cînd intrai eu : ci, asudînd, gîfîind, cu pieptul dezgolit, îşi termină articolul ; apoi, lăsă tocul din mînă şi-mi făcu semn să vorbesc.

Bolborosii numele meu, numele măt-uşii, scopul vizitei, şi-i întinsei, tremurînd, şianuscrisul.

— Am să-l citesc, îmi spuse. Vino sîmbătă.,;

Am ieşit, îngrozitor -de tulburat, dorind ca pînâ sîmbătă să vină o catastrofă universală, sfîrşitul lumii, atît de mult mă temeam de o nouă întîlnire cu redactorul-şef. Dar sfîrşitul lumii n-a venit, în schimb a sosit sîmbăta şi l-am văzut din nou pe domnul Planchonnet.

— Ştii, îmi zise el, ţi-am citit chestia aia ; e foarte drăguţă. Ţi-o bag în gazetă. Ce faci mîine seară ? Vino să iei masa la mine acasă. Stau în piaţa Saint-Guenault, peste drum de turnul pătrat. Vom fi în familie. Şi, te rog, fără marafeturi.

Acceptai cu multă recunoştinţă.

A doua zi, la ora şase, îl găsii pe domnul Planchonnet în salon, cu vreo doi sau trei copii pe genunchi şi alţi cîţiva pe umeri. Mişunau la copii de s-ar fi zis că are şi in buzunare. Se auzeau strigăte : tată. tată, şi toţi îl trăgeau de barbă. Purta o redingotă nouă, o cămaşă albă, şi răspîndea un miros de lavandă.

Intră o femeie blondă şi subţire, puţin ofilită, dar atrăgătoare, cu părul de culoarea aurului pal şi ochi de culoarea florilor de saschiu, graţioasă, deşi avea şoldurile cam prea late. ,

— Doamna Planchonnet, anunţă el.

Copiii (mă încredinţai că nu-s decît şase) erau graşi şi cam grosolani, aveau culori aprinse în obraji, frumoşi într-un anumit fel. Picioarele şi braţele lor goale formau în jurul enormului lor părinte o

încîlceală de cărnuri fragede, şi toţi pironiseră nişte ochi sperioşi asupra mea.

D&amna Planchonnet se scuză de lipsa lor de politeţe.

— Nu prea stăm noi multă vreme în acelaşi loc ; n-au timp să lege cunoştinţă cu nimeni ; sînt nişte mici sălbatici ; nu ştiu absolut nimic. Şi cum vreţi să înveţe ceva dacă îşi schimbă căminul la fiecare şase luni ? Henri, cel mai mare, are unsprezece ani. Nu ştie încă un cuvînt din catehism. Nici nu ştiu, zău, cum o să-şi facă prima comuniune... Braţul dumitale, domnule.

A fost o cină îmbelşugată. O ţărăncuţă, supravegheată atent de doamna Planchonnet, aducea mereu tot alte feluri : plăcinte, fripturi la cuptor, pateuri, tocană, apoi nişte păsări enorme, pe care gazda, prinzîndu-şi şervetul sub bărbie şi ţinînd într-o mină o furculiţă cu trei dinţi şi în alta un cuţit cu mîner în formă de pickm de căprioară, şi le aşeza la îndemînă, arătîndu-şi toţi dinţii şi învîrtin- du-şi ochii holbaţi în mijlocul părului ce-i acoperea faţa. Cu coatele îndoite, decupa uşor cărnurile albe sau cele de vînat, îi servea el. însuşi pe copii cu mare largheţe, ca şi pe nevastă-sa şi pe oaspete, şi spunea, rîzînd fioros, nişte lucruri foarte nevinovate.

Dar mai ales atunci cînd da de băut, îşi arăta toată mărinimia lui de căpcăun cumsecade. Cu mîinile-i lungi, apuca din mulţimea de sticle adunate la picioarele sale cîte una, fără să se aplece, şi-i turna nevestei sale care refuza, dar degeaba, copiilor care adormiseră între timp, cu o falcă în farfurie, şi mie, nefericitul, care hlăpăiam, fără să gust, şi vin roşu, şi alb, şi rosé, şi ambrat sau auriu, a căror vîrstă şi origine le proclama cu mare veselie, bazîndu-se pe mărturia băcanului care i le vînduse. Am golit astfel nu mai ştiu cîte sticle felurit etichetate. După care i-am declarat stăpînei câsei nobilele şi tandrele mele sentimente. Toate pornirile eroice şi amoroase din suflet "mi se îmbulzeau pe buze. înălţai convorbirea noastră pînă la culmile sublimului. încercam insa o reală dificultate să mă menţin la aceste culmi, deoarece domnul Planchonnet, deşi aproba din cap

speculaţiile mele cele mai transcendentale, nu se lăsa antrenat de ele, şi-mi vorbea fără oprire de tot felul de subiecte culinare, printre altele, de pildă, cum se aleg şi se prepară. ciupercile comestibile. Se simţea în el bucătarul desăvîrşit, care era stăpîn pe cunoştinţele sale de geografie gastronomică a Franţei. Uneori mai relata şi cîte un cuvînt mai deştept al unuia din copiii săi.

Mă înţelegeam mai bine cu doamna Planchonnet, care-mi spuse de cîteva ori că are înclinaţii spre idealism, îmi mărturisi că a citit cîndva o poezie care a emoţionat-o mult, de al cărei autor nu-şi mai amintea, pentru că se afla într-o earfe care conţinea bucăţi din diferiţi poeţi.

I-am recitat toate elegiile pe care le ştiam. Dar cea mai mare parte din versuri se pierdeau din pricina ţipetelor îngrozitoare pe care le scoteau copiii, bătîndu-se pe sub masă şi încercînd să-şi zgîrie ochii cu ghearele.

La desert, îmi dădui seama că o iubeam pe doamna Planchonnet. Şi dragostea mea era atît de generoasă încît, departe de a o putea înăbuşi în inimă, o revărsam în priviri prelungi şi cuvinte fără şir. Spuneam tot ce ştiam despre viaţă şi moarte şi-mi deschisei sufletul cu toată sinceritatea doamnei Planchonnet care, lăsînd să-i cadă pleoapele pe frumoşii săi ochi albaştri, şi aplecînd obrazul slăbit şi brăzdat de oboseală, îmi răspundea mai mult în şoaptă : „Nu-i aşa, domnule ?" şi încerca să zîmbească.

Mai aveam să-i spun încă multe, cînd deodată ne părăsi, ducîndu-se să culce copiii care, cu picioarele atîrnate în aer, dormeau profund pe scaunele lor. După plecarea ei rămăsei gînditor în faţa lui Planchonnet, care se ocupa cu turnarea lichiorurilor. Găseam că are o înfăţişare de brută. Calmul lui greoi mă irita. Dar eram inspirat de cele mai nobile sentimente. Doream în sinea mea să aibă un suflet frumos, iar eu un suflet încă şi mai frumos pentru ca doamna Planchonnet să fie iubită di- doi bărbaţi demni de ea.

De aceea mă hotărîi să sondez sufletul lui Planchonnet.

— Domnule, îi spusei, aveţi o profesie foarte frumoasă.

— A ! îmi răspunse el, aprinzîndu-şi pipa, găseşti că-i frumos să redactezi o gazetă de provincie ? Şi încă o gazetă clericală. Lucrez pentru popime. Dar nu poţi sâ-ţi alegi ce vrei tu, nu-i aşa ?t

Şi începu să tragă liniştit din pipa de spumă de mare. pe care era sculptată o femeie goală într-o poziţie volup- tuoasă.

îl întrebai :

— Domnule Planchonnet, o cunoaşteţi pe mătuşa mea ?

îmi răspunse :

— Nu cunosc pe nimeni la Corbeil. Acum şase luni eram la Gap... un pic de lichior de anason ?

O nevoie neslăpînită de tandreţe creştea din ce în ce mai mult în mine. Mi se năştea un sentiment de prietenie pentru Planchonnet. Mă purtam familiar cu el, îi arătam interes şi mai ales încredere. îi povestii viaţa mea ; ît făcui părtaşul speranţelor şi viselor mele.

Se opri din fumat. Eu îi mai vorbeam. în sfirşit, dindu-mi seama că picotea, mă ridicai, îi spusei bună-seara, şi-i exprimai dorinţa de a-mi prezenta omagiile doamneiPlanchonnet. Mă făcu să înţeleg că era imposibil pentru că doamna se culcase. Regretam mult, şi-mi căuţai pălăria pe care o găsii foarte greu. Planchonnet, cu o lampă în mînă, mă conduse pînă la palier şi-mi dădu nişte sfaturi cum să mă ţin de balustradă şi cum să cobor treptele, sfaturi care de obicei nu se dau. Dar scara era. după cum văzui, o scară destul de dificilă, căci mă împiedicai de cum o atinsei cu piciorul. în timp ce coboram, Planchonnet, aplecîndu-se peste balustradă, mă întrebă dacă am să nimeresc casa mătuşii mele. întrebarea mă ofensă. îi promisei că am s-o găsesc fără nici o greutate ; dar am promis mult prea mult, deoarece o bună parte din noapte mi-am petrecut-o căutînd. în timpul investigaţiilor mele, văzînd cu cîtă stîngăcie îmi mişcăm picioarele pe străzi, îmi pierdui răbdarea. în acelaşi timp îmi frămîntam mintea să găsesc o faptă eroică prin care să pot stîrni admiraţia doamnei Planchonnet. Mă gîndeam la frumoşii ei ochi albaştri, şi eram tare mîhnit că talia ei nu era tot atît de încîntătoare ca şi ochii.

A doua zi, cînd mă trezii, soarele lumina puternic ; aveam limba uscată şi ardea pielea pe mine. Durerea cea mare era că nu-mi puteam aminti ce-i spusesem seara din ajun doamnei Planchonnet şi mă temeam, pe buna dreptate, să nu-i fi spus decît prostii.

Mătuşa nu se codi să-mi facă mărturisirea că socotea întîrzierea mea ca o lipsă de respect faţă de casa ei. Cînd îi mărturisii, plin de mîndrie, că mi s-a primit spre publicare nuvela *Clémence Jsaute* la *l'Indépendant,* se făcu roşie ca focul, şi-mi porunci să retrag imediat manuscrisul, ca să preîntîmpin nenorocirea de a fi inserat în gazetă : ideea o înspăimînta. Mă dusei, aşadar, cu capul plecat, să cer înapoi opera mea de la Planchonnet, care mi-o restitui cu indiferenţă, aşa cum o primise.

— Ce faci astă-seară ? mă întrebă el. Vino la noi la cină. Mîncăm ce-a rămas de la masa de ieri.

— Am refuzat, gîndindu-mă la mătuşa-mea. După rit era zile făcui o vizită doamnei Planchonnet, pe care o găsii cu un buchet de flori de cîmp în faţă, şi cosind un petec la fundul pantalonilor băiatului cel mare. Am fost extrem de rezervaţi şi unul, şi celălalt. Ploua. Şi am vorbit de ploaie.E trist,' e foarte trist, spusei eu.

— Nu-i aşa ? răspunse ea.

— Vă plac florile, doamnă ?

— Le ador.

Şi întoarse spre mine frumoşii ei ochi, strălucind în mijlocul unui obraz veştejit.

In săptămîna următoare, am plecat din Corbeil. N-am mai văzut-o niciodată pe doamna Planchonnet.

x ■

CEI DOI **TOVARĂŞI**

Era în ultimii ani ai celui de-al doilea imperiu. Jean Meusnier şi Jacques Dubroquet ocupau cîte o jumătate dintr-un atelier aflat în fundul unei curţi, aproape de cimitirul Montparnasse. Tot parterul casei aparţinea unor lucrători în marmură, care umpleau curtea cu pietre albe de mormînt, cruci şi urne funerare.

O pulbere ele marmură şi ipsos îşi întindea linţoliul alb pe jos. Atelierul era ca o cuşcă mare, cu geamuri, deasupra magazinelor cioplitorilor de pietre funerare ; înăuntru se afla o sobă de fontă, două şevalete şi cîteva scaune de paie desfundate. Praful de marmură, care pătrundea prin crăpăturile uşii şi ale cercevelelor, acoperea goliciunea lividă a pereţilor şi a pardoselii.

Jacques Dubroquet era pictor de scene istorice, iar Jean Meusnier peisajist. Peisajistul acesta semăna leit cu un copac ; avea, ca şi arborele, coaja aspră, o sevă puternică, era paşnic şi liniştit. Părul său des se ridica pe fruntea-i zgrunţuroasă ca lăstarele unei sălcii cu vîr- f urile retezate.

Neştiind decît cîteva cuvinte, vorbea puţin. Dar picta mult. Se scula dis-de-dimineaţă, şi după ce se

încălzea cu un pahar de vin alb, hoinărea pe la periferia oraşului să facă studii, după care, animat de un suflu brutal şi lucrînd cu încăpăţînare, executa cîteva tablouii în atelier.

Ţăran de origine., prudent, neîncrezător, viclean, cu obrazul la fel de mut ca limba, sinchisindu-se prea puţin de tovarăşul lui, nu avea, în toată lumea asta, decît pe
Euphemie, care ţinea o iâptârie pe bulevardul Montparnasse, o femeie grasă şi blajină de vreo cincizeci de ani, la care lua regulat masa, şi pe care o iubea cu o dragoste măsurată şi şireată.

Jacques Dubroquet, pictor de scene istorice, cu cîţ'tva ani mai în vîrstă, avea o fire cu totul deosebită.

Era un om de gîndire. Voia să semene cu Rubens şi, în acest scop, purta părul lung, un barbişon ascuţit, o pălărie de fetru cu boruri largi, o vestă scurtă cu mîneci din catifea şi o pelerină largă. Inevitabila pulbere de la pietrele cioplite îi ştirbea din măreţie. Şi Jean Meusnier era plin de praf ; dar el părea, în felul acesta, mai îm- blînzit şi parcă mai frumos. Dimpotrivă, pentru frumuseţea pictorului de scene istorice praful constituia o ocară ; îsi peria necontenit catifeaua, fără nici un efect, şi suferea din pricina asta.

Fire iubitoare, veselă şi fastuoasă, era un suflet generos şi, temîndu-se că după numele de Jacques Dubroquet Lumea nu-şi putea face o idee suficientă despre el, şi-l schimbă în acela de Jacobus Dubroquens, care-i exprima mai bine geniul.

Dubroquens făcea parte, prin vîrstă, dintre ultimii romantici şi cei cu idei republicane. îşi făcuse studiile de pictură în atelierul lui Riesmer, pe la sfîrşitul domniei lui Ludovic Filip.

Cititor pasionat, frecventa asiduu sala de lectură a bunei doamne Cardinal, unde studenţii în medicină învăţau la anatomie, cu o mînă sau un picior de cadavru alături de ei, pe masa pe care mîncau o bucată de pîine, drept prînz. Devora toate cărţile, apoi se ducea să discute cu camarazii lui, în pepiniera grădinii Luxemburg, în faţa statuii Velleda.

Şi ce elocvent era ! Cînd izbucni revoluţia de la 1848, îşi întrerupse studiile de pictură. Îşi simţi entuziasmul umanitarist crescînd în mijlocul cluburilor, deveni conştient de misiunea sa şi concepu arta nouă.

De atunci încoace, Jacobus Dubroquens începu să aibă din ce în ce mai multe idei ; dar îi trebuia, pentru a le exprima pe-toate, o pînză de şaizeci de picioare pătrate. Şaizeci de picioare pătrate sau nimic, asta era alternativa lui. Aşa încît nu va constitui pentru nimeni o surpriză eă Jaeobus Du'oroquens, la vîrsta la care l-am cunoscut, adică atunci cînd începuse să-i albească părul, nu făcuse încă nici un singur tablou.

Era copleşit de prea multe idei. Şi apoi îl stingherea imperiul. Aştepta căderea lui. Devenise celebru în lăp- lăria din Montparnasse prin copia uneia din sirenele lui Rubens, făcută la Luvru, în 1827, şi în care erau unele părţi care puteau fi bune, dar culoarea era prea rece şi cenuşie, astfel încît copia nu semăna deloc cu originalul. Cînd i se făcea observaţia asta. Jaeobus Dubroquens răspundea surîzînd :

— Dumnezeule ! e cît se poate de simplu 1 Rubens se înalţă pînă aici (şi îşi ducea mina la nivelul genunchiului), şi eu- mă înalţ pînă aici (şi îşi ridica braţul deasupra, capului).

În afară de Sirena, nu era autorul nici unui alt tablou. Particularitatea asta, destul de remarcabilă în viaţa unui pictor, nu-l tulbura defel.

— Tablourile mele, spunea el, lovindu-se peste frunte, sînl aici !

Avea într-adevăr, sub pălăria lui de fetru ă la Rubens, două sau trei proiecte, puţin obişnuite, de apoteoze, in care erau amestecaţi de-a valma Anaxagor, Buddha, Ze- roastru, Isus Cristos, Giordano Bruno şi Barbes.

De cîte ori, pe vremea cînd eram încă foarte tînăr — e atîf de mult de atunci -— am preferat Şcolii de drept şi cursurilor domnului Demangent atelierul prăfuit al celor doi amici şi teoriile estetice ale lui Jaeobus Dubroquens !

Vocea lui, frumoasă şi caldă, de orator de club, domina scîrţîitul ferăstraielor mîntuite de marmorieri, piuitul vrăbiilor şi ţipetele copiilor care se băteau în curte. Cu ce elocvenţă îşi descria viitoarele tablouri, în care avea să prezinte Marşul Umanităţii, Geniul religiilor, sau Progresul democraţiei şi al Păcii universale ! Cu ce convingere arăta că opera sa urma să facă sinteza filozofiei prin pictură !

în timpul acesta Jean Meusnier, la şevaletul său, in faţa unei pînze mărunte, robotea cu incăpăţînarea răbdătoare a ţăranului la desenarea unui copac sălbatic, şi păstra o linişte de vegetală.

Apoi, ridicînd brusc ochii spre geamul prin care cădea o lumină crudă, bombănea :

— Blestematul ăsta de burduf... care mă stinghereşte... cum naiba îi spune ?

încercam să răspundem, dar nu reuşeam, în cele din urmă, Jean Meusnier, făcînd un mare efort de memorie, strigă :

— Am »găsit ! soarele, ce mai ! înţelegi, bate prea tare acum.

Cîteodată, luam toţi cina la lăptărie, în odaia mică împodobită cu un tablou mare al lui Jean Meusnier. Era o compoziţie îngrozitoare — o pictase rîzînd în sinea lui. înfăţişa nişte copaci odioşi şi ridicoli. Acest viguros peisaj ist nu simţea frumuseţea şi urîţenia decît în lumea vegetală. Şi sălbaticul s-a distrat făcînd caricaturi de stejari şi ulmi.

în ce priveşte regnul uman, n~o cunoştea decît pe Euphemie care, hotărît lucru, îi părea o persoană foarte agreabilă. înainte de a servi cina, se tot învîrtea în jurul ei, în bucătărie, la lumina maşinilor de gătit, în timp ce Jacobus Dubroquens îmi explica, -în faţa solniţei şi a borcanului cu muştar de pe măsuţă, triada galică.

Şi cum ar mai fi exprimat el triada în pictură ! Nu-i Upsea decît o pînză de douăzeci de metri pătraţi, şi Republica.

în aşteptare, compunea modele de îmbrăcăminte pentru păpuşi, desena cele trei faze ale extracţiei

bătăturilor după metoda lui Eduard şi picta trandafiri de-ai Măriei pe măduvă de soc.

Era un bărbat foarte discret. Nu lăsa să i se ghicească nimic din misterul dureros al vieţii sale şi, de cîte ori ne mtîlneam, dizerta despre artă şi filozofie, in toată tihna şi cu mulţumire de sine.

Dar noi o pornim încotro ne mînă destinul, şi cei mai fideli dintre noi părăsim unul după altul pe vechii noştri tovarăşi, lăsîndu-i în drum — drumul greu al vieţii. De-a iungul ultimului meu an de drept, i-am pierdut din ochi pe cei doi prieteni. Mai târziu, numele lui Jean Meusnier, devenit celebru, mi-l aminteau zilnic gazetele care-l citau, :iducîndu-i elogii. Tablourile maestrului le vedeam 'la Salon, la Mirliton, la Volney, la Georges Petit, la amatorii de pictură şi la cucoanele ce se ţineau în pas cu moda. Vitrinele papetăriilor îi arătau pe întrecute cunoscutul său obraz de bătrîn zeu rustic.

Dar de bietul Jacobus Dubroquens n-am mai aflat nimic ! îmi închipuiam că nu mai era printre cei vii şi că o moarte îndurătoare l-a luat uşurel de pe lumea asta. pe care nu a văzut-o niciodată decît în vis şi printre nori.

Dar, într-o bună zi din toamna lui 1896, pe'cînd luam la staţia Tuileries vaporaşul care coboară pe rîu, am observat pe pod un bătrîn înfăşurat într-o veche mantie peticită, pe cap cu o pălărie de fetru trasă pe-o ureche, în chip romantic, cu un surîs amabil ţinîndu-şi o mînă — frumoasă încă — pe un carton de desen, într-o atitudine de geniu meditativ.

Recunoscui, sub cei şaptezeci de ani ai lui. pe bunul Jacobus Dubroquens. Cînd îi vedeai ridurile de pe obraz, îi dădeai mai mult, dar ochii săi albaştri mai păstrau invincibila sa tinereţe. ■ îmi răspunse la salut fără-să ştie cine sînt şi fără să se sinchisească măcar s-o afle ; căpătase obişnuinţa — în lăptăriile pe care le frecventa — unui soi de fraternitate anonimă care-i cuprindea pe toţi interlocutorii săi.

• — Ştiţi, tabloul meu, marele meu tablou, mi se adresă el, ăştia vor să-l execut în proporţii reduse şi cu unele schimbări...

—- Cine sînt ăştia care vor, maestre Jacobus ? ! — Ăştia... de la şandramaua... guvernul, miniştrii', consiliul municipal, ce mai ! Parcă eu ii ştiu ? îi cunosc eu pe toţi băcanii ăştia ? Nu mă uit eu în gura acestor fiinţe îndoielnice şi dispreţuiesc tot ce nu-i realizat în absolut. Da, ăştia vor să denatureze marea mea idee. Dar fiţi pe pace, nu fac eu asemenea tranzacţii.

Aşadar, imperiul căzuse. De douăzeci şi cinci de ani se instaurase republica, şi Jacobus Dubroquens nu-şi putuse face încă marele său tablou.

Dealtfel, era pe deplin mulţumit. Ca să aibă din ce trăi, desena modele de pipe, comandate de un concurent al lui Gambier, şi viniete menite să orneze cutii de sardele. Văzîndu-l cum zîmbea, te întrebai dacă aveai de-a face cu un bătrîn nebun sau cu un înţelept ; eu însumi n-aş îndrăzni să mă hotărăsc.

Despărţindu-ne, îmi arătă cu un gest larg cerul trandafiriu, rîul argintat şi malurile acoperite de o pulbere de lumină aurie.

— Ei, ce spui ? e un fundal frumos pentru apoteoza femeii libere, la care mă gîndesc... care ar scoate cu precizie mai bine în valoare tonurile. De astă dată va fi ceva în maniera lui Veronese, dar mai tare... Yeronese saltă pînă la înălţimea asta, pe cînd eu...

Şi-l văzui făcînd acelaşi gest de-odinioară.

De pe pasarela debarcaderului, îmi strigă :

— Veniţi să mă vedeţi în atelierul meu, la Point-du-Jour. Pe strada care o ia la dreapta, la numărul 6. Sunaţi tare.

M-am dus abia peste două luni. **In** faţa casei indicate de Jacobus, l-am întîlnit pe Jean Meusnier — robust şi noduros ca un stejar, cu o rozetă de comandor pe redingota lui decentă. S-ar fi zis că-i un satir antic, devenit un asiduu om de lume. Mi-a strîns mîna.

— Dumneata ! Ehei, e mult de-atunci... Bietul Dubro- quet, ce spui ? o congestie pulmonară... e distrus !

O apucă înaintea mea pe o îngustă scară de lemn care tremura sub greutatea lui.

Urcînd, gîfîia şi tot mormăia :

— Ce mai scîrţîie drăcia asta !

Cînd am ajuns pe palierul de sus, o femeie în cămaşă de noapte, portăreasa, desigur, dădu trist din cap şi ne şopti :

— Nu mai rezistă pînă seara. Intraţi, domnii mei.

în chiţimia lui, pe un mizer pat de campanie, în faţa *Sirenei* din 1847, Jacobus horcăia.

Ne făcu semn să ne apropiem şi, cu glasul şuierător, foarte scăzut, dar distinct încă, ne spuse :

— S-a sfîrşit ! Iau cu mine pictura filozofică... Sînt toate aici, în capul meu, toate tablourile... La urma urmei, poate că-i mai bine că n-au fost văzute... Ar fi fost prea mare necazul confraţilor mei.

Agonia, destul de blinda, dură vreo cinei ore şi se termină spre miezul nopţii.

Jean Meusnier închise ochii vechiului său tovarăş şi, gînditor, revăzîndu-i întreaga viaţă, reflectînd la misterul lucrurilor, ca şi cum ar fi fost atins ele o aripă invizibilă, duse mîna la fruntea răposatului şi, cuprins de o dureroasă tulburare, murmură :

— Sacru sipet !

XI .

ONESIME DU PONT

L-am cunoscut pe Onesime Dupont după oe îmbătrî- nise. Prin el, m-am apropiat de generaţia 'ui Armând Carrel şi a redactorilor de la *Le Globe,* a cărui doctrină şi ale cărei moravuri le păzea. Numele lui, altădată faimos, e acum uitat. Făcea parte din mişcarea de la 48, era un roşu. îi plăceau muzica şi florile. îl vedeam cîteodată la tatăl meu. îmbrăcat de sus pînă jos în negru, era don extremă eleganţă. Modul lui de comportare trăda un perpetuu şi minuţios respect de sine. La optzeci de ani îşi mai păstra ţinuta militărească. Singura teamă pe care a cunos- cut-o vreodată era aceea de a nu se murdări,

şi atît de puternică era, încît nu-şi părăsea niciodată mănuşile albe şi nu dădea mîna decît cu anumite persoane. Avea incredibile scrupule de conştiinţă şi de igienă, o nevoie constantă de puritate morală şi fizică. N-am cunoscut niciodată un om atît de politicos şi nici o politeţe atît de glacială. Lumina ochilor strălucind pe obrazul lui prelung şi palid, precum şi buzele subţiri şi răsfrînte nu ar fi plăcut deloc dacă nu ar fi avut acel aer de generozitate, de eroism, de extravaganţă pe care-l exprima întreaga lui figură demodată. Onesime Dupont nu era sărac. Trecea, chiar, drept bogat, pentru că în anumite ocazii uita de severa cumpătare cu care îşi administra bunurile şi făcea cîte un act de dărnicie, cu totul neobişnuit şi bizar.

Conspirator în timpul monarhiei din iulie, reprezentant al poporului în 1848, proscris în 1852, deputat în 1871, era republican şi ajuta la instaurarea libertăţii pe pămînt

a fraternităţii universale. Doctrina pe care o profesa era aceea a republicanilor de vîrsta lui : dar originalitatea lui consta în faptul că era prietenul cel mai generos al genului uman şi totodată cel mai sumbru dintre mizantropi. Oamenii, pe care-i îndrăgea în masă pînă la sacrificarea bunurilor, a libertăţii şi a vieţii sale în schimbul fericirii lor, în particular. îi dispreţuia şi se ferea de ei ca de o scîrnă. Nu era singura sa contradicţie : el, care proclama tot timpul independenţa de cuget şi condamna folosirea paloşului, îşi susţinea ideile cu sabia în mînă, bătîndu-se pentru chestiuni de principiu. A fost. pînă la adînci bătrîneţe, cel mai semeţ duelgiu din partidul său.

Trufia, impasibilitatea şi părerea inflexibilă pe care o avea despre onoare făceau din el un fel de gentilom roşu. Era fiul unui comercinat de porţelanuri din suburbia Poissonnière, el însuşi fiind menit să continue negoţul tatălui său. Debutul lui în afaceri a fost marcat de un incident destul de ciudat. Am să vi-l povestesc aşa cum l-am auzit şi eu din gura unor bătrîni, morţi de multă vreme.

Părintele său, Dupont, om cinstit şi destoinic, simţind prin 1835 că începe să îmbătrînească, şi dobîndind din negustoria sa o avere destul de frumuşică, s-a hotărît să se retragă la ţară împreună cu nevastă-sa Heloise, născută Riboul, care primise, în sfîrşit, moştenirea de la tatăl ei, zidar pe vremuri, şi apoi achizitor de bunuri naţionale. Aşadar, într-o bună zi a anului 1835, omul nostru îl chemă pe fiul său Onésime după gratiile cuştii care de treizeci de ani îi servea de birou şi de unde îşi putea supraveghea vînzătorii din magazin, văzîndu-şi în acelaşi timp de scripte. Şi acolo, îi glăsui astfel :

— Tinereţea mea s-a dus şi aş vrea acum, la sfîrşitul vieţii, să mă ocup puţin de grădinărit. Dintotdeauna mi-am dorit să altoiesc peri. Viaţa e scurtă, dar o trăieşti mai departe prin copiii tăi. Cel care a creat natura ne-a acordat această nemurire pe pămînt. Tu ai douăzeci de ani. fa vîrsta ta, eu vindeam veselă pe la bîlciuri. Mă plimbam *VU* căruţa prin toate departamentele republicii şi mi se întîmpla nu o dată să dorm noaptea sub coviltir, la o margine de drum, în ploaie sau ninsoare. Am dus-o greu, dar pentru tine viaţă va fi uşoară. Mă bucur, căci viaţa ta o continuă pe a mea. Pe soră-ta am măritat-o bine, cu un avocat. E timpul ca vrednica ta mamă şi cu mine să ne putem odihni, o meritäm şi unul şi celălalt. Am ajuns unde am ajuns prin munca mea ; m-am cultivat citind almanahuri şi broşuri, acelea care circulau prin toată Franţa în perioada cînd se puneau bazele constituţiei, în mijlocul unor necontenite tulburări. Tu, în schimb, ai învăţat la liceu. Ştii latina, cunoşti dreptul. Astea-s podoabe ale minţii. Dar esenţial e să fii om cinstit şi să cîştigi bani. Am fondat o casă de comerţ bună. Tu trebuie s-o menţii şi s-o măreşti. Porţelanul este o marfă excelentă, care răspunde la toate nevoile oamenilor. Ia-mi locul, Onesime. Încă nu eşti în stare s-o duci singur. Am să te ajut la început. Clienţii trebuie să se obişnuiască cu obrazul tău. Începînd chiar de azi ai să iei în primire comenzile care vin. Carnetul de tarife, care se află în ste- lajul

ăsta, îţi va fi de mare ajutor. Sfaturile mele şi timpul vor face restul. Nu eşti nici prost, nici rău. Nu-ţi fac nici o vină din faptul că porţi jiletcă â la Marat şi că faci pe tînărul romantic. E o suceală a vîrstei. Şi eu am fost odată tînăr. Aşază-te aici, băiete, la masa asta.

Şi moş Dupont îi arătă băiatului un birou vechi, demodat. pe care îl mai păstra, din economie, nefiind omul căruia să-i placă luxul. Era un birou de marchetărie, garnisit cu aramă, pe care-l cumpărase la o licitaţie, cu vreo treizeci de ani în urmă şi care-i servise lui Choiseul, pe vremea cînd a fost ministru.

Onesime Dupont ascultă în tăcere şi luă locul ce-i fusese indicat. Tatăl se duse la plimbare, încrezător în fiul lui, socotind că sîngele familiei nu se va dezminţi, şi mulţumit că ă schimbat un tînăr romantic într-un comerciant de porţelanuri. Onesime, rămas sigur, începu să studieze tarifele. Era hotărît să-şi facă datoria şi să dea atenţia cuvenită tuturor afacerilor de care avea să se ocupe. Studia de vreo jumătate de oră, cînd sosi domnul Joseph Peignot, comerciant de porţelanuri la Dijon Era un om jovial şi cel mai bun client al firmei Dupont.

— Dumneavoastră aici, domnule Onésime ? Cum ? nu sînteţi pe bulevard să faceţi pe filfizonul în costumul vostru albastru cu butoni de aur ? Drăguţele fete de la baia chinezească trebuie să fie foarte triste că nu vă văd. Da ! aveţi dreptate, e timp pentru plăceri şi timp pentru afaceri serioase... Am venit să vorbesc cu tata.

— Ii ţin eu locul.

— Mă bucur foarte mult. E un bun prieten de-al meu. Sînt zece ani de cînd facem afaceri împreună. Şi sper să lucrez şi cu dumneavoastră zece ani şi chiar mai mult. Semănaţi bine cu el. Dar parcă aduceţi mai mult cu mama. Nu v-am făcut un compliment de lepădat. Doamna Dupont e o persoană foarte bine. Ce mai- face tata ? Am de gînd să-l poftesc în săptămîna asta la Rocher de Can- cale, să luăm cina împreună,

aşa cum ne-am obişnuit de vreo zece ani încoace. Te rog să mă asiguri că nu-i bolnav.

— E bine sănătos. Vă mulţumesc, domnule. Ce doriţi dumneavoastră ?

— Păi, acum e perioada reaproVizionărilor. Am venit să fac comanda anuală. Am sosit azi-dimineaţă cu dili- genţa şi stau, ca de obicei, la hotelul Victoria din strada Coq-Héron.

Şi domnul Joseph Peignot, scoţînd o hîrtie din buzunar, înşiră obiectele de care avea nevoie : servicii de masă cu duzina, farfurii cu sutele, chiuvete, vase. O comandă grozavă.

— Am să mă străduiesc să vă satisfac, domnule^ îi declară Onésime.

Cu ochii pe tarif, indica minuţios preţul articolelor solicitate de negustor... Douăzeci şi patru de servicii à la Charte, albe cu dungi aurii... douăsprezece servicii'Lamartine, şaizeci garnituri de toaletă...

— Vedeţi, spuse domnul Joseph Peignot, nu mi-e teamă că mă încarc cu prea multă marfă. Dacă vrei să vinzi mult, trebuie să cumperi mult. Sînt curajos, după cum vedeţi, şi nu mi-e frică de riscurile comerţului... Alt client mai bun decît mine nu aveţi ! adăugă el, rîzînd eu toată gura.

Deodată, luînd lin aer trist, scoase cîteva suspine şi, pe un ton plîngăreţ, îi spuse :—• O să-mi faceţi, desigur, o mică reducere. Preţurile dumneavoastră sînt cam mari. Trecem printr-o perioadă grea. Sînt destui bani în Franţa, dar lumea îi ţine ascunşi. Oamenii n-au siguranţa zilei de mîine. Faceţi-mi o mică reducere.

— Regret că nu vă pot acorda ceea ce îmi cereţi, domnule, răspunse Onesime cu o politeţe glacială.

— Nu puteţi să-mi mai scădeţi cinci la sută, în afară de rabatul obişnuit ? Glumiţi !

—- Nu, domnule, nu glumesc.

— Tatăl dumneavoastră mi-ar fi făcut imediat această mică reducere. El îmi acordă toate rabaturile pe care i le cer. Nu refuză nimic vechiului său prieten Peignot. Ce om cumsecade moş Dupont !

— Să terminăm odată, domnule, spuse Onesime, ridi- cîndu-se. După cele ce mi-aţi spus, nu mai putem comunica între noi decît prin intermediul a doi amici ai mei.

— Cum ? Ce spuneţi ? întrebă negustorul din Dijon cu nevinovăţie şi copleşit de uimire,

— Spun, domnule, că voi avea onoarea să vă trimit martorii mei, care îşi vor face datoria de a lua legătura cu martorii dumneavoastră.

— Nu vă înţeleg.

— Poate că nu am fost destul de clar, domnule. Scu- zaţi-mă. Vă trimit martorii pentru că l-aţi insultat pe părintele meu.

— Eu să-l insult pe părintele dumneavoastră, cu care sînt prieten de zece ani, un confrate pe care-l stimez, pe care-l onorez ! Nu-ţi dai seama ce spui, tinere !

— L-aţi insultat, domnule, declarînd că vă poate face rabat la tariful mărfurilor ; aţi insinuat, prin urmare, că beneficiile sale sînt excesive şi, în consecinţă, arbitrare, deoarece, după părerea dumneavoastră, le poate reduce cînd i-o cereţi. Mai înseamnă că vă înşeală luîndu-vă mai mult atunci cînd nu-i cereţi rabat, acuzîndu-l astfel de o comportare

nedelicată faţă de dumneavoastră. Prin urmare, l-aţi insultat. Cred că de astă dată am fost destul de explicit.

Auzindu-l cum vorbeşte, negustorul din Dijon căscă gura şi holbă ochii. Imposibilitatea de a înţelege ceva din toate aceste argumente îl năucise, dar ceea ce îl înfricoşa cel mai mult era liniştea, blîndeţea cu care le înşira. Onésime Dupont vorbea într-adevăr cu acel glas lent şi melodios cu care avea să susţină mai tîrziu la club şi în Adunarea Naţională moţiunile cele mai îngrozitoare.

— Tinere, spuse pălind negustorul din Dijon, un lucru e sigur : unul din noi doi e nebun. Dar sînt încredinţat — şi aş putea jura la nevoie — că cel nebun eşti.dumneata. Nu plec din Paris pînă nu-l văd pe tatăl dumitale, să mă lămuresc cu el. Ceea ce mi s-a întîmplat acum e atît de straniu încît nu mi-am închipuit că mi s-ar putea întîmpla aşa ceva nici mie, şi dealtminteri nici altcuiva.

Ieşi atît de uluit, încît simţea că se îmbolnăveşte. Şi, într-adevăr, se băgă în pat, la hotelul Victoria, din strada Coq-Héron,

In timpul acesta, Onésime Dupont anunţă prin cîte o scrisoare pe doi subofiţeri de la cazarma din Château d'Eau că avea să le ceară un serviciu. Erau doi tineri sergenţi romantici, care foloseau în mod obişnuit ca martori redactorilor de la *National* şi membrilor clubului *Espérance.*

Dar începînd chiar de-a doua zi, bătrînul Dupont îşi reluă locul la biroul său. Continuă să îmbătrînească în dosul grilajului, renunţă la grădinărit — şi numai el ştie cît de mult îşi dorise ocupaţia asta — şi nu mai altoi nici un păr.

Onésime, eliberat din funcţiile sale comerciale, se dedică numai intereselor publice şi fondă societatea secretă *Truelle et Niveau* [1], care nelinişti guvernul din iulie prin neîncetatele sale atacuri, punîndu-l de trei oii în pericol.Cartea a dona

[1] **Mistria şi nivelă (franc).**

NOTE SCRISE DE PIERRE NOZlfiRE pe marginea volumului său, în format mare :

PLUTAR

HRăsfoiam deunăzi *Meritul Femeilor,* într-un frumos exemplar legat în marochin de culoarea cireşei şi aurit pe margini, pe care l-am găsit, după moartea bunicii mele, in scrinul acestei minunate femei, unde îşi păstra cele mai scumpe amintiri.

Cotorul este uzat în foarte multe locuri, şi se găsesc flori uscate între foile cărţii. E cert că bunică-mea, pe vremea cînd era tînără, citea poemul acesta cu emoţie. Găsea în poem ceea ce eu nu reuşesc să găsesc. Era pentru dînsa un izvor viu şi o sursă de miresme. Ar fi absurd să nu-i dăm dreptate. Graţioasa făptură ştia ce citeşte. Era tînără, şi cartea nouă.

Deşi a scris, cu ochii îndreptaţi spre posteritate (a spus-o el însuşi şi e poziţia pe care o ia în portretul său), Gabriel Legouve, cînd a compus poemul, în 1801, a fă- cut-o, desigur, pentru bunică-mea, pe atunci o frumoasă copilă, în rochia ei de muselină albă ; în orice caz, mai curînd decît pentru dumneata sau pentru mine, care nu ne născuserăm încă. Iată de ce sînt înclinat să cred că *Meritul Femeilor a* fost un excelent poem, care s~a alterat ulterior. Altfel, nu mi-aş putea explica de ce bunică-mea a vîrît între foi flori uscate.

E adevărat că nu prea ştiu Ia ce s-o fi gîndit ea cînd citea *Meritul Femeilor*. Probabil că nu se gîndea la ceea ce citea. Avea poate mai multe de spus cărţii decît cartea avea să-i spună ei. Dar poeţii sînt obişnuiţi cu asemenea confidenţe ; nu i-am iubi atîta dacă nu ar fi destinaţi mai mult să ne asculte decît sâ ne vorbească. Ei sint confidenţii noştri atunci cînd nu sînt mijlocitorii noştri.

Cu-adevărat drăguţ în *Meritul Femeilor* sînt florile pe
care le-a pus în carte bunică-mea.

***

Raţiunea, superba raţiune este crudă şi capricioasă. Sf'inta nevinovăţie a instinctului nu înşală niciodată. In instinct se află singurul adevăr, acea certitudine fără seamăn, pe care umanitatea "o poate găsi în viaţa noastră iluzorie, în care trei sferturi din suferinţe le datorăm gîndirii noastre.

Bătrînul meu prieten Condillac spune că făpturile cele
mai inteligente sînt şi cele mai susceptibile de a se înşela.

***

Morala şi ştiinţa nu sint necesarmente legate între ele. Acei care cred că-i pot face pe oameni mai buni, instru- indu-i, nu sînt foarte buni observatori ai naturii. Ei nu vâd'că din pricina cunoştinţelor, sînt distruse prejudecăţile, fundamentul moravurilor. E foarte hazardată încercarea de a demonstra în mod ştiinţific adevărul moral cel mai universal recunoscut.

***

Au fost pedanţi ridicoli care au pretins că pot stabili reguli pentru cei ce vor să scrie, ca şi cum ar exista alte reguli decît datina, gustul şi pasiunile, virtuţile şi viciile noastre, toate slăbiciunile şi toate forţele noastre.

Socotesc o calamitate pyblică existenţa gramaticilor franceze. A-i pune pe şcolari să înveţe din cărţi limba lor maternă — cînd te gîndeşti bine — e un lucru monstruos. Să studiezi ea o limbă moartă o limbă vie, ce absurditate. Limba noastră este mama şi doica noastră : ea ne alăptează. Gramaticile sînt nişte biberoane. Şi Virgil a spus că acei copii care sînt hrăniţi cu biberonul nu.sînt demni nici de masa zeilor, nici de patul zeiţelor

.***

Tocmai am aflat de moartea vechiului meu camarad Champdevaux. A fost un omuleţ gras şi rotofei care-şi plimba prin lume imperturbabila mulţumire. Pe obrazul său lat, trăsăturile păreau aşa de mărunte încît abia le distingeai şi nu-i vedeai de fapt pe faţă decît un zîmbet larg, cârd o acoperea pe de-a-ntregul. Obrazul lui semăna cu un fruct*copt. Fericit din naştere, viaţa nu prea i-a contrazis înclinaţia naturală spre fericire. Era de acord cu universul şi admira lumea, din care se considera o parte însemnată. Nu că n-ar fi avut şi el neplăcerile lui — oricum, era şi el om, şi un om cumsecade. Dar la dînsul suferinţa venea ca o surpriză : surprizele sînt trecătoare. La acest om simplu, mîhnirea nu ţinea decît atît cît să-şi frece cu pumnii ochişorii holbaţi. Se căsătorise cu o persoană tînără, bine crescută, chiar mai mică decît el. numai fălci, şi care semăna cu dînsul, parcă i-ar fi fost soră. O iubea. A murit. Champdevaux s-a mirat. De astă dată mirarea a durat. Plîngea ca un copil : îţi făcea rău să vezi lacrimi pe figura lui fericită. Un preot de treabă, prieten al familiei, a încercat să-l consoleze.

— Dumnezeu a dat, Dumnezeu a luat, i-a spus el.

— Nu mi-aş fi închipuit niciodată că are să-mi facă aşa ceva, mie, îi răspunse Champdevaux.

După vreo trei luni, avînd drum prin Tours, unde locuia, m-am dus să-l văd. Era primăvară. L-ara găsit cu o pălărie mare de pai pe cap, stropind straturile din grădină ; părea că a crescut şi el din pămînt. A pus stropitoarea deoparte, mi-a întins mîna ; fără un cuvînt, şi-a îndreptat spre mine obrazul lui de om bun şi placid, rugind u-mă, din priviri, să alung orice gînd trist.

Apoi, ridicîndu-şi spre cer cele două braţe scurte, mi-a spus :

— Vezi, dragul meu, asta-i firea mea. înverzesc mereu !

Vă spun sincer : Champdevaux era, in simplitatea sa.
mai aproape de natură decît orgolioşii care o jignesc prin interminabile amintiri şi sublime revolte.

Omul acesta fericit a găsit în anul următor, aproape fără să iasă din grădina lui de zarzavaturi, o femeie care semăna într-un chip' miraculos cu aceea pe care o pierduse, numai că era" şi mai mică, şi mai fălcoasă. A luat-o de nevastă şi a fost deplin fericit pînă la moarte, care a survenit după patru ani de la căsătorie. In timp ce-şi tundea copacii, l-a lovit apoplexia. A fost ultima lui surpriză.

Dacă am privi, aşa cum privim figurile geometrice, şi figurile spirituale, nu am simţi mai multă ostilitate faţă de o minte prea strimtă decît un matematician faţă de un unghi care, în lipsa a cinci sau şase grade, nu are proprietăţile unghiului drept.

* * *

Nu cred că mai există ceva pe lumea asta comparabil cu iuţeala cu care femeile uită ceea ce a fost totul pentru ele. Prin această înfricoşătoare putere de a uita, ca şi prin
facultatea de a iubi, ele sînt adevărate forţe ale naturii.

* * *

Am luat astăzi prînzul la N***, fost ministru al Instrucţiunii publice şi al Artelor, a cărui casă e frecventată de o mulţime strălucită de pictori, sculptori, literaţi, savanţi, oameni politici şi oameni mondeni. M-am întîlnit cu pictorul Jarras, cu sculptorul Lataille, cu N***, marele actor, cu deputatul B*** şi doi sau trei academicieni, persoane foarte diferite ca intelect şi moravuri, dar semănînd toţi între ei prin acea înfăţişare potolită pe care ţi-o dă obişnuinţa celebrităţii. Cei mai mulţi dintre ei ţineau regim, astfel că masa era plină de sticle cu apă minerală. Fiecare îşi mărturisi meteahna lui : o boală de stomac, de ficat sau de rinichi. Toţi se interesau de starea sănătăţii fiecăruia dintre ei, şi o

comparau cu a lor.. S-au atacat toate subiectele : teatru, literatură, politică, artă, afaceri, scandaluri, noutăţile zilei, dar în treacăt şi cam superficial. Bărbaţii aceştia, odată cu vîrsta, au căpătat maniere foarte blînde. Timpul i-a şlefuit la suprafaţă. Practicarea savantă a ideilor şi indiferenţa pe care i-o inspira fiecăruia orice gînd care nu era al său le dădea aparenţa binevoitoare a toleranţei. Dar îţi dădeai repede seama că, în fond, părerile lor erau împărţite cu privire la toate problemele importante ca : religia, statul, societatea, arta, astfel că nu subzistau între ei alte legături morale decît prudenţa şi nepăsarea şi că, dacă din întîmplare cădeau vreodată de acord, era vorba de vreun loc comun pe care, din lipsă de atenţie, de înţelegere sau de curaj, nu-l examinaseră niciodată. Mai observai încă ceva : dacă descopereau la unul din .opozanţi — fie în cea mai abstractă teorie, fie într-o utopie din-cele mai puţin realizabile — vreo ameninţare la liniştea sau la interesele lor, aruncau cit colo obişnuita lor bunăvoinţă, şi deveneau feroci. Astfel, Jarras, care avea o clientelă aristocratică, pălea de oroare şi se roşea de mînie numai la auzul cuvintelor : socialism şi colectivism. în afară de asta, era cel mai amabil om din lume.

Aveam ca vecin de masă pe decanul prinsului, un bătrîn faimos prin ştiinţa şi prin curtoazia sa, orientalistul Antonin Furnes, membru al Academiei de Inscripţii. După ce m-a fixat un timp cu o gravitate maliţioasă, mi-a .şoptit la ureche :

— Faceţi ca mine : urmaţi-mi exemplul i Şi veţi vedea că sînt foarte atent să sparg oul numai la capătul lui mai lat.

— De ce ?

— Pentru a fi un om corect. Am călătorit mult în viaţa mea. Am trăit printre tot felul de oameni. Am remarcat un lucru : corectitudinea înseamnă a te conforma uzanţelor. Am ajuns la concluzia că dacă te conformezi lor — chiar celor mai mărunte — eşti un om perfect cinstit. De aceea, vă sfătuiesc, domnule Noziere, să spar- geţi oul la capătul lat.

— Vă sînt recunoscător pentru sfatul acesta atît de preţios, răspunsei eu. Sînt gata să-l urmez. într-adevăr, sînt încredinţat, ca şi dumneavoastră, că dacă eşti politicos şi respecţi regulile, o scoţi la capăt şi pe lumea asta, şi pe cealaltă, dacă mai există vreuna. Dar scuzaţi-mă, sînt un om distrat.

— în cazul acesta, îmi spuse bătrînul orientalist, nu-i frecventaţi pe puternicii zilei şi căzniţi-vă să nu aveţi nevoie de nimeni.

Pe măsură ce masa continua, conversaţia devenea tot mai gălăgioasă şi mai nedesluşită, astfel că n-am mai cules nimic remarcabil. Dar, după dejun, pe cînd îşi sorbea cafeaua, domnul Antonin Furnes mi-a depănat o povestire interesantă, pe care o redau aproape în termenii folosiţi de el :

— Acum vreo treizeci de ani, fiind la Paris, am primit vizita unui arab, pe care-l cunoscusem eu un an înainte, la Mascote, unde fusesem trimis într-o misiune de guvernul nostru. Era un bărbat frumos şi uri literat. Avea o inteligenţă destul de vie, dar ermetic închisă la tot ce nu făcea parte din geniul rasei sale. Din întregul Orient, numai armenii sînt apţi să înţeleagă ideile europene. Turcii nu .sînt. capabili de aşa ceva, iar arabii şi mai puţin. Arabul acela, care îmi făcuse o admirabilă primire în casa lui din Mascote, era cel mai politicos, mai discret şi mai ceremonios bărbat pe care l-am întîlnit în viaţa mea. V-am spus că era literat. Se ocupa, mai ales. de istorie. Cred că era şi cea mai cultă persoană clin Mascote, aproape tot atît de filozof ca Froissart al nostru. îl compar bucuros cu Froissart pentru că arabul acesta semăna destul de bine prin puerilitatea cavalerească cu seniorii noştri din secolul al XlV-lea. Se numea Djeber-ben-IIamsa. Cu o perfectă politeţe, mă lămuri ce aştepta de la mine. Venise în Europa să studieze moravurile occidentalilor, şi începea cu Franţa, care-l interesa mai mult decît orice altă ţară, întrucît ea îşi manifestase, cu o incomparabilă strălucim, puterea şi justiţia în Orient. Se gîndea să viziteze apoi Anglia şi Germania. Voia să vadă societatea cea mai bună. Şi venise să mă roage să-i fac favoarea de a-l intro-

duce in saloanele ultraselecte din Paris. Ceea ce i-am făgăduit cu multă plăcere. Era pe atunci la Paris o societate ineîntătoare. Şi acum, cînd îmi amintesc că am trăit, şi eu în mijlocul ei, viaţa mi se pare dulce. Nici nu vă puteţi închipui ce a însemnat arta conversaţiei în acea epocă îndepărtată. E adevărat că Djeber-ben-Hamsa nu putea gusta deloc plăcerea de a-i asculta po domnul Guizot sau pe domnul de Remusat. pe doamna *** şi pe doamna***. Engleza o înţelegea bine. E o limbă destul de familiară arabilor din Oman, de eînd englezii s-au stabilit la Aden. Dar nu ştia nici zece cuvinte franţuzeşti. Aşa încît avui grijă să-l duc de preferinţă la baluri şi concerte. 3e dansa mult pe atunci şi se puteau vedea nenumărate femei frumoase, într-adevăr demne de admirat. îl duceam la cele mai strălucite baluri ale sezonului, la doamna .X..., la doamna Y..., la doamna Z... Frumuseţea trăsăturilor, gravitatea ţinutei, gestul graţios cu care-şi ducea mina la frunte şi la buze în semn de devotament, limbajul metaforic prin care exprima, în limba lui. profunda sa gratitudine, şi pe care-l traduceam cît mă pricepeam mai bine stăpînei casei. în fine, toate manierele sale, ciudate şi frumoase, inspirau curiozitate, interes, un anume respect şi simpatie, i-am înlesnit să fie invitat şi la un bal la Tuileries. A fost prezentat împăratului şi împărătesei. Nimic nu-l mira. Niciodată nu mărturisea vreo surpriză. După şase săptămîni de petreceri, ne-a părăsit pentru a cutreiera restul Europei.

îmi ieşise complet din minte, cînd, după vreo cinci sau şase ani, am primit o descriere a călătoriei sale, pe care îmi făcuse onoarea să mi-o trimită din Mascote. Cartea, imprimată în caractere arabe, ieşea de sub tiparul firmei *Wilson and Son,* editori la Aden. O răsfoii, cu destulă indiferenţă, gîndindu-mă că nu voi găsi nimic deosebit. Totuşi, un capitol îmi atrase atenţia. Avea drept titlu ..Baluri şi dansuri". îl citii şi descoperii un pasaj destul de ciudat, al cărui sens mă voi strădui să vi-l redau întocmai. Djeber-ben-Hamsa spunea acolo :

„Există un obicei la occidentali, şi în special la francezi de a organiza ceea ce ei numesc *baluri*, Iată in ce constă obiceiul. După ce îşi determină femeile şi fiicele să se prezinte cît mai aţîţătoare. punîndu-le să-şi descopere braţele şi umerii, să-şi parfumeze părul şi veşmintele, să-şi acopere pielea cu o pudră fină. le încarcă cu flori şi bijuterii şi le instruiesc să surîdă chiar atunci cînd n-au poftă, se duc cu ele în nişte săli spaţioase şi încălzite, luminate de luminări cît stelele pe cer, prevăzute cu covoare groase, fotolii adinei şi pernuţe moi. Acolo, beau lichioruri fermentate, schimbă cuvinte amabile şi se dedau cu aceste femei la nişte dansuri rapide, la care am asistat şi eu de cîteva ori. Apoi, la un moment dat îşi satisfac eu mare furie poftele lor carnale, fie după ce au stins luminile, fie după ce-au aranjat tapiseriile într-un anumit fel. ea să-şi poată realiza scopurile. Şi în felul acesta fiecare posedă femeia pe care o preferă sau care-i este atribuită. Garantez că aşa se întîmplă. Nu.că aş fi văzut cu ochii mei, ghidul scoţîndu-mă de fiecare dată din salon înainte de începerea orgiei, dar ar fi absurd şi absolut imposibil ea lucrurile pregătite după cum am arătat să aibă altă urmare".

Această reflecţie a lui Djeber-ben-Hamsa mi s-a părut destul de interesantă. I-am comunicat-o şi soţiei unuia din confraţii de la Academie, frumoasa doamnă ***. Cum ea nu părea să se fi emoţionat prea mult, am stăruit să-mi răspundă, crezînd că o pun în încurcătură, spunîndu-i : „în fine, doamnă, de ce, după cum remarcă arabul meu, vă parfumaţi umerii goi, de ce vă încărcaţi cu bijuterii de aur şi pietre scumpe şi de ce dansaţi ?" Ea mă privi eu compătimire : „De ce ? Pentru că am două fiice de măritat".

* * *

Dacă omul depinde de natură, apoi şi natura depinde de el. Ea l-a făcut ; el o reface. El

plămădeşte din nou — fără încetare — creatoarea lui antică şi-i dă o înfăţişare
pe care n-a avut-o înaintea lui.

* * *

Ariste, Polyphile şi Dryas

POLYPHILE

Cum poţi afirma, Ariste, că inteligenţa este o caracteristică esenţială a omului ? Nu-i deloc aşa ! Inteligenţa, la gradul superior al dezvoltării sale actuale, adică facultatea de a concepe cîteva * raporturi fixe în diversitatea fenomenelor, este rară şi precară la animalele din speţa noastră. Nu prin ea subzistă omul. Ea nu reglează funcţiile vieţii organice ; nu satisface nici foamea, nici nevoia de dragoste ; nu intervine în circulaţia sîngelui. Străină naturii, este indiferentă faţă de morală, atunci cînd nu-i ostilă. Nu a determinat instinctele profunde ale fiinţelor, sentimentele unanime ale popoarelor, moravurile, uzanţele. N-a instituit sfînta religie, nici legile auguste care s-au format, într-o fază solemnă a antichităţii, în urma exercitării în comun a funcţiilor vieţii elementare. Ceea ce spun n-are drept scop să micşoreze măreţia instituţiilor divine şi umane, te rog să mă înţelegi. Emoţionanta splendoare a cultelor e alcătuită din rămăşiţele informe ale farmaciilor primitive : teologiile au ca origine venerabila neinteligenţă şi spaima sacră a strămoşilor noştri sălbatici în faţa spectacolului universului. Legile nu sînt altceva decît o administrare a instinctelor. Ele sînt supuse obiceiurilor pe care pretind să le supună ; asta le dă puterea de a fi suportate de comunitate. Odinioară li se spunea cutume. Fundamentul lor e foarte străvechi. Inteligenţa a început să mijească în minţi după ce omul îşi făurise deja credinţa, moravurile, iubirile şi urile, imperioasa sa idee despre bine şi rău. Ea există de ieri, de alaltăieri. Datează abia de la greci, de la egipteni, sau, dacă vreţi, de la

arcadieni sau chiar de la atlanţi. S-a născut în urma moralei, dar ce spun ? s-a născut după născocirea flautului şi a esenţei de trandafiri. Ea apare la acest bătrîn animal ca o noutate încîntătoare şi totodată demnă de dispreţuit. A aruncat ici-colo destul de frumoase lumini, nu zic nu. Străluceşte în mod agreabil la un Empodocle şi la un Galileu, care ar fi trăit mai fericiţi dacă ar fi avut mai puţine aptitudini să sesizeze raporturi fixe în infinita diversitate a fenomenelor. Inteligenţa are oarecare graţie, un farmec al ei, sînt de acord. îţi place la unele persoane. Rară cum este astăzi, şi izolată la un mic număr de oameni dispreţuiţi, rămîne inocentă. Dar nu trebuie să ne înşelăm : este contrari? geniului speţei. Dacă, printr-o nenorocire care nu-i de temut, ar pătrunde deodată în masa umană, ar avea acelaşi efect ca o soluţie de amoniac asupra unui furnicar. Viaţa s-ar opri brusc. Oamenii nu supravieţuiesc decît cu o condiţie : să înţeleagă prost puţinul pe care-l înţeleg. Ignoranţa **şi** eroarea sînt necesare vieţii ca pîinea şi apa. Inteligenţa trebuie să fie, în societate, excesiv de rară şi de slabă pentru a rămîne inofensivă.

Ceea ce, realmente, se întîmplă, Nu că totul ar fi organizat pe lumea asta în vederea conservării fiinţelor; ci pentru că fiinţele nu se conservă decît în condiţiuni favorabile. Trebuie să recunoaştem că umanitatea, în ansamblul ei, urăşte din instinct inteligenţa. O împinge la aceasta sentimentul obscur şi profund al interesului său.

AR ISTE

Inteligenţa, aşa cum ai definit-o, este evident inteligenţă speculativă, aptitudinea pentru filozofia ştiinţelor. Mie mi se pare că această facultate nu-i atît de nouă, după cum spui, ci dimpotrivă, e tot atît de veche cît omenirea. Omul care a fript pentru întîia oară o ciozvîrtă de urs pe piatra din vatră nu a fost numai un bucătar ; a fost şi chimist, şi nu era cu totul străin de filozofia ştiinţelor. Adevărul este că oamenii trag din principiile cele mai juste consecinţele cele mai false. Nu inteligenţa este ne-

fastă pentru omenire, ci erorile inteligenţei. Facultatea de a înţelege universul într-un anumit fel depinde de organele înseşi ale animalului ce sîntem, iar omul s-a născut savant. Mă felicit că am rămas în sinul bunei naturi, ocu- pîndu-mă de lucrările mele de chimie agricolă şi de arheologie. Şi acum, după cele zise, voi fi de acord cu dumneata, Polyphile, că aptitudinea semenilor noştri pentru divagaţii este mare şi că facultatea de a greşi e aceea pe care omul o exercită cu cea mai mare vigoare.

DRYAS

Şi asta pentru că abia intrăm în perioada poziiivă. **POLYPHILE**Cel puţin, vei recunoaşte, odată cu mine, că atît credinţele cît şi morala şi legile nu derivă dintr-o interpretar e raţională a fenomenelor naturii,-că o înţelegere liberă a acestor fenomene slăbeşte prejudecăţile necesare şi că facultatea de a cunoaşte multe este o monstruozitate funestă.

DRYAS

Asta nu-i deloc adevărat.

POLYPHILE

E atît de adevărat încît teologii, care-l concep pe Dumnezeu ca o fiinţă de o inteligenţă suverană, nu pot admite că-i şi o fiinţă morală. Astfel încît ideea unui Dumnezeu moral este de-a dreptul ridicolă.

DRYAS

Morala s-a bazat pînă acum pe ideile teologice. Am cunoscut o morală fetişistă, o morală politeistă şi o morală monoteistă. Aceasta din urmă a fost aspră. A venit timpul să instituim o morală pe baze ştiinţifice.

POLYPHILE

N-ara să-ţi reproşez opoziţia dintre ştiinţe şi religii, Dar, dacă ar fi să le privim mai de-aproape, Dryas, ce sînt religiile, te rog, ce sînt ele dacă nu nişte ştiinţe vechi : astrologie, aritmetică,

meteorologie,' cunoştinţe medicale învechite, deformate, confuze, străvechi ordonanţe poliţieneşti, reţete de bucătărie amestecate cu reguli de igienă, precepte de agricultură primitivă şi civilitate_ sălbatică. Noţiunile pozitive şi practicile raţionale_ care cu vremea devin stranii şi misterioase, se transformă în dogme ale credinţei şi în ceremonii ale cultului.

Ştiinţa noastră va produce şi ea superstiţii. Din asta nu se poate ieşi. Natura umană arc oroare de inteligenţă. Nasc religii sub ochii noştri. Spiritismul îşi elaborează in momentul acesta dogmele şi morala. Are practicile saie, ronciliile sale, preoţii săi şi milioane de aderenţi. Or, spi- ritiştii îşi bizuie credinţa lor pe chimie, aşa cum a creat-o Lavoisier ; ei se laudă că posedă cele mai noi teorii cu pri- /

vire la constituţia materiei. Pretind că au la îndemlnă o bună, o excelentă fizică. „Noi sîntem savanţii î" ţipă ei. Aşa cum spune Ariste : „Se trag consecinţele cele mai false din principiile cele mai adevărate". ARISTE.

Observ, Polyphile, că cerţi inteligenţa ca un îndrăgostit. O copleşeşti de reproşuri pentru că nu-i regina lumii.. Imperiul ei nu-i deloc absolut. Dar e o doamnă de caritate care se bucură de consideraţie în multe case oneste şi a cărei blîndă putere acţionează chiar şi în acest oraş al nostru, situat pe marginea unui fluviu larg, într**-o** vale roditoare

.Cartea a treia

PLIMBĂRILE LUI PIERRE NOZIËRE ÎN FRANŢ AI

PIERREFONDS

E un ţinut care-ţi dă o mare desfătare acest Valois pe care-l străbat acum ; şi ce bucuros i-aş săruta

ţărîna. Valois e doar prin excelenţă ogorul hrănitor al poporului nostru.

Toate generaţiile şi-au lăsat aici amprentele şi ţinutul a devenit cutia cu moaşte a patriei noastre, dar într-un cadru tînăr şi fermecător. Simt că-i al meu pămîntul acesta pe care l-au semănat moşii şi strămoşii mei. Orice provincie a Franţei este, desigur, la fel de franceză : s-à stabilit o uniune indisolubilă între acelea care au făcut parte cîndva din domeniul primilor regi monahi ai dinastiei a treia şi acelea care au intrat ultimele în această sacră reuniune. Dar, fie-i îngăduit unui vechi arheolog parizian să iubească cu o dragoste deosebită Ile-de-France şi regiunile învecinate, acest centru venerabil al Franţei noastre, a tuturor. Aici s-a format încîntătorul dialect — dialectul *d'oïl* — limba lui Amyot şi a lui La Fontaine, limba franceză. In puţine cuvinte, aici e patria mea în marea patrie.

Sînt la Pierrefonds, într-o odaie închiriată la ţărani ; în odaia mobilată se află un dulap de nuc şi un pat ascuns sub perdele de stambă albă, cu zurgălăi. Pe policioara îngustă a căminului e o cunună de mireasă sub un glob. Pe pereţii daţi cu var sînt atîrnate poze colorate — în rame mici, negre — care datează de pe vremea regimului din iulie : *Clemenţa lui Napoleon faţă de Saint-Simon,* cu această legendă : „Ducele de Saint-Simon, emigrant francez, prins cu arma in mină şi condamnat la moarte, urma să-şi primească pedeapsa ; cînd fiicâsa îl rugă pe Napoleon să-l graţieze, acesta i-a zis : «îi acord viaţa părintelui dumitale şi nu-i dau altă sancţiune decît remuş- carea de a fi purtat armele împotriva patriei sale»" ; *Mirele şi Mireasa,* aşezate simetric de o parte şi alta a oglinzii ; *Păstoriţa Estelle,* cu o panglicuţă roză prinsă pe bîta ei ciobănească, *Josephine,* avînd pe frunte o diademă cu piatră preţioasă. Un distih destăinuie secretul Josepfiinei :

Plăcerea ce te-aşteaptă îţi bate-n piept curată .
Şi-n bal iţi pui nădejdea şi fericirea toată

Toată această imagistică a murit. A ucis-o fotografia. Aici, în jurul meu sînt vreo~ douăzeci de portrete — format cărţi poştale, încadrate în rame

înguste ; oameni cu părul lins şi cu ochii ieşiţi din cap, veri şi verişoare (se observă numaidecît) ; copiii — cei mai mici ţipă cît îi ţine gura — toţi cu ochii aproape închişi, se strîmbă. Ţăranii nu mai cumpără *Estele,* se trag în poză. Singurele rame noi atîrnate pe pereţii camerei, cuprind atestatele de primă comuniune, semnate de preot ; se înşiruie rinduri de băieţi mici şi de fetiţe, îngenunchind în faţa altarului, în timp ce Părintele Etern îi binecuvîntează din înaltul cerului întredeschis.

De la fereastra mea văd lacul, pădurea şi castelul. La vreo sută de paşi de mine e un pilc frumos de fagi care freamătă la cea mai uşoară bătaie a vuitului. Soarele, care-i scaldă, împrăştie pe cărare pete de lumină. Se găseşte şi zmeură în pădurile astea, dar trebuie să ştii unde s-o cauţi ; tufele de zmeură sălbatică, cu frunze verzi pe o parte şi albe pe cealaltă, se ascund la marginea poienilor calde.

Există în aceste păduri flori sălbatice pe care le prefer celor cultivate, formele lor sînt mai delicate şi mireasma lor mai dulce ; şi au şi denumiri foarte drăguţe. Ele nu poartă, ca trandafirii grădinarilor noştri, nume de generali. Ci se numesc : floare-broştească, coronişte, dumbeţ, zambile, oglinda Venerei, chica-voinicului, ceapa ciorii, coada-cocoşului, pieptenele-Venerei, urechea-ursului, nemţişor- de-cîmp.

La stînga mea se înalţă măreţul chip de piatră al castelului Pierrefonds. La drept vorbind, castelul Pierrefonds nu mai este astăzi decît o imensă jucărie. Cînd a fost nou „mult prea uşoară îi era apărarea, fiind bine înzestrat şi înţesat cu tot felul de lucruri ce-s de trebuinţă în rezbel". Din nefericire, odiosul praf de puşcă a fost inventat înainte de a se fi terminat castelul în întregimea lui. El a îndurat, dispreţuitor, aversa primelor ghiulele de fier şi de piatră ; dar, la începutul secolului al XVII-lea, focul a treizeci de tunuri a spart repede zidurile ; şi turnurile au fost dărîmate. Pentru noi, pe care progresul civilizaţiei ne-a familiarizat cu tunurile Krupp, turnurile castelului au un aer naiv.

Fiecare turn poartă pe o latură a sa chipul unui viteaz. Sînt opt la număr şi opt viteji : Carol cel Mare, Cezar, Artur, Alexandru, Godefroy de Bouillon, Iosua, Hector şi Iuda Macabeul. Aceşti opt viţeji, din epoci şi ţări diferite, dar din familii de seamă şi buni cavaleri, poartă toţi acelaşi costum, care este costumul războinicilor de la începutul secolului al XV-lea.

Ei seamănă — în chenarul lor de foi de ilex — cu figurile unui vechi joc de cărţi. Meşterul sculptor care i-a cioplit nu avea nici cea mai mică idee despre culoarea locală. Nu i-a fost deloc greu să-l îmbrace pe Hector din Troia ca pe Godefroy de Bouillon, şi pe Godefroy de Bouillon ca pe ducele Louis d'Orléans. Pe vremea aceea, domnul doctor Schliemann nu căuta încă pe cîmpia unde a fost Troia armele celor cincizeci de fii ai lui Priam. Nu existau arheologi şi nimeni nu-şi bătea capul să descopere cum trăiau oamenii de altădată. Aceasta e o preocupare a secolului nostru. Noi voim să-l arătăm pe Hector în jambiere de metal şi să dăm tuturor personajelor din legende şi istorie adevăratele lor caractere.

Ambiţia, fără îndoială, e mare şi generoasă. Am resimţit-o şi eu, în urma maeştrilor. Şi astăzi încă am o admiraţie nemărginită pentru talentele viguroase care se străduiesc să reînvie trecutul în poezie şi în artă. Ne-am putea întreba, totuşi, dacă există vreo posibilitate de reuşită completă într-o astfel de tentativă şi dacă cunoştinţele noastre privitoare la trecut sînt suficiente pentru a-l face să renască în forma, culoarea şi viaţa sa proprie. Mă îndoiesc. Se spune că noi, cei din secolul al XlX-lea, avem un simţ istoric foarte dezvoltat. Aş vrea să fie aşa. Dar. în fine, acesta-i simţul pe care-l avem. Cei care vor veni după noi nu vor avea simţul nostru, vor avea unul mai bun sau mai rău, nu ştiu — şi nu asta-i problema. Un lucru e sigur, că vor avea un simţ al lor. Ei vor vedea altfel trecutul, şi vor crede, fără pic de îndoială, că ei văd mai bine decît noi. Aşa încît reconsiderările noastre în domeniul poeziei şi al picturii le vor provoca probabil mai multă surpriză decît admiraţie. Gustul se învecheşte repede.

Intr-o zi, un mare filolog, trecînd împreună cu mine prin faţa bisericii Notre-Dame de Paris, îmi arătă figurile regilor care ornează faţada principală, şi-mi spuse :

— Vechii sculptori au vrut să-i facă pe regii Iudeii, şi au făcut nişte regi din secolul al XIII-lea, şi ei prin asta mi-au stîrnit interesul. Căci nu zugrăveşti bine decît pe tine şi pe ai tăi.

Tot astfel au procedat şi sculptorii cetăţii. Artur, care se vede aici, fusese un brav cavaler. Simţindu-şi moartea apropiată, n-a vrut ca invincibila lui sabie să încapă pe mîini nedemne de a o purta. îi porunci scutierului său s-o arunce în mare. Or, scutierul său era un mişel : vă- zînd că-i o sabie foarte preţioasă, o ascunse în firida unei stînci, se întoarse şi-l încredinţa pe viteazul Artur că sabia zace în fundul mării. Dar Artur, zîmhind dispreţuitor, îi arătă cu degetul fidela lui sabie care se înapoiase la dînsul pentru a nu fi complicele unui trădător.

Turnul patronat de acest viteaz, a cărui sabie a fost atît de loială, este un turn dezonorant şi mişel. El ascunde, jos, nişte temniţe. Viollet-le-Duc le descrie în următorii termeni : „Dedesubtul parterului este o încăpere boltită în arcuri-ogive şi, dedesubtul acesteia, o pivniţă cu o adîn- cime de şapte metri, avînd o boltă eliptică.

Nu se poate coborî în pivniţă decît printr-o lucarnă perforată în partea superioară a bolţii, adică ajutîndu-te fie de o scară, fie de o frînghie cu noduri : în mijlocul pardoselii acestei pivniţe circulare, e săpat un puţ adînc de paisprezece metri, puţ a cărui gură de lăţimea unui metru şi jumătate corespunde lucarnei practicată în bolta eliptică a pivniţei. Pivniţa, care nu primeşte lumina şi aerul de afară decît printr-o ferestruică îngustă, are şi un scaun latrină practicat în grosimea zidului. Era deci destinată unei fiinţe omeneşti, iar puţul din mijlocul ei era probabil un mormînt mereu deschis..."

Cei opt viteji sînt aşezaţi fiecare în cîte o nişă încadrată de frunziş, aflate toate sub metereze. Frunzişul este o minunăţie a arhitecturii gotice din perioada secolelor XII- XV. Sculptorul din acele

vremuri nu cunoştea decît flora pădurilor şi a cîmpiilor sale : nu ştia de talpa-ursului, binecunoscută la greci, şi nici de nobila eleganţă a volutelor corintiene. Dar ştia să atîrne cu graţie ghirlande de ilex, de iederă, de urzici, de scaieţi de capitelul colonadelor ; se pricepea să pună tufe înflorite de fragi şi să suspende ghirlande din frunze de stejar pe ziduri.

Nişele vitejilor, deşi plasate puţin cam sus, ne apar în modul acesta înflorate. E destul să le priveşti cu un mic binoclu ca să vezi că fiecare are altfel de frunziş.

în epoca' aşa-zis gotică, domnea — cu o suveranitate fermecătoare — o mare varietate în sculptura decorativă. Astfel că Viollet-le-Duc, care avea să reconstituie toate motivele ornamentale ale castelului Pierrefonds, s-a străduit să le diversifice la infinit. Nu există două frize, două rozase la fel. Această diversitate dă un farmec cu totul deosebit construcţiilor anterioare renaşterii ; şi renaşterea, în perioada sa de înflorire, n-a rupt cu acest plăcut obicei de a varia motivele.

într-adevăr, există mult prea multe sculpturi noi la Pierrefonds. Sînt' convins că restaurarea întreprinsă de Viollet-le-Duc, în 1858, şi terminată pe baza proiectelor sale, a fost precedată de studii serioase. Sînt încredinţat că donjonul, castelul şi toate fortificaţiile exterioare şi-au reluat aspectul lor primitiv. Dar, în fond, pietrele vechi, martorii vechi nu se mai află acolo, adevăratul castel al lui Ludovic de Orléans a dispărut ; nu vezi decît o reprezentare în relief şi în mărime naturală a acestui castel feudal. Au fost distruse ruinele, ceea ce constituie un fel de vandalism

.ORĂŞELUL

Desroches, examinînd cîmpia cu luneta.

—- Ei, dar pe cit pot să-mi dau seama, cu miopia mea, împrejurimile sînt destul de plăcute.

Delille. — Nu ţi-am spus ?! Uită-te la orăşelul acesta aşezat la jumătatea coastei.

Desroches. — S-ar zice că-i pictat pe povîrnişul colinei.

Delille. — Şi rîul care-i scaldă zidurile !

Desroches. — Şi care curge apoi prin această minunată pajişte !

Delille. — Şi pădurea asta deasă care-l fereşte de vînturile reci şi de crivăţ...

E un orăşel învecinat cu Beauvaisis şi Normandie, din vechiul ţinut Vexin. Sena, mărginită de sălcii şi plopi, curge la picioarele sale ; de jur împrejurul lui sînt păduri. E un orăşel ale cărui acoperişuri de ardezie, cu reflexe albăstrui în soare, sînt dominate de turnul rotund şi cele trei clopotniţe ale vechii biserici.

Vreme îndelungată orăşelul s-a războit şi a fost învingător. Dar şi-a scos centura de piatră şi iată-l acum, tăcut şi liniştit, odihnindu-se în pace, după luptele sale de odinioară. E un orăşel al Franţei : stafiile strămoşilor noştri mai bîntuie şi azi pe lîngă zidurile sale cenuşii şi pe aleile boltite de tei arcuiţi ; e înţesat de amintiri. E venerabil şi-i plăcut.

Dacă vreţi să-i ştiţi numele, priviţi stema lui sculptată pe faţada Casei Domnului, fondată de sfîntul Ludovic. Capul stemei e azuriu şi se văd în relief trei flori de crin, făcute din aur, fiind vorba de un oraş regal ; şi mai poartă trei mănunchiuri de creson, în email roşu.

Oamenii de rînd de odinioară nu erau stînjeniţi eînd aveau să explice originea acestor trei mănunchiuri de creson. într-o zi, spuneau ei, Ludovic al IX-lea, aflîndu-se între zidurile cetăţii noastre pe o vreme foarte călduroasă, şi făcîndu-i-se sete, i s-a oferit o salată de creson, pe care a găsit-o eît. se poate de răcoritoare : a mîncat-o cu
mare plăcere. Ca recompensă pentru această salată, puse trei mănunchiuri de creson pe blazonul devotatului său oraş.

Nu voi surprinde pe nimeni spunînd că savanţii de astăzi nu dau nici un fel de crezare legendei.

Ei au văzut sigiliile din secolul al XlII-lea şi ştiu că pe atunci armele oraşului şi ale domeniilor feudale nu erau acestea pe care le vedem noi astăzi, şi care datează din secolul al XlV-lea. In timpul războiului de o sută de ani, oraşul a avut mult de suferit, dar s-a purtat vitejeşte. S-a întîmplat că într-o zi fusese gata să cadă, pe- neaşteptate, în mîinile englezilor. Dar un locuitor de prin părţile locului, deghizat în ţăran, şi ducînd în spate o încărcătură de legume, pătrunse în oraşul fortificat. El îi avertiză pe apărători, care luară măsurile de rigoare şi îl respinseră pe inamic. Eruditii din acest ţinut presupun că în ziua aceea au apărut cele trei mănunchiuri de creson pe stema oraşului. Le voi face plăcerea de a fi de acord cu ei, socotind istorioara destul de onorabilă, . deşi e foarte incertă. Dealtfel, emblema cresonului convine modestiei oraşului, care nu se mîndreşte decît cu grădinile şi fîntînile sale. Blazonul lui e însoţit de o deviză latină, care dă să se înţeleagă, printr-un ingenios echivoc, că primăvara nu-i totdeauna verde, dar că orăşelul este întotdeauna înfloritor. *Ver non semper viret, Vernon semper viret.*

Căci orăşelul prin care v-am purtat nu este altul decît Vernon. Sper că nu regretaţi scurta plimbare, făcută pe aici. Fiece oraş al Franţei, chiar cel mai umil, este un giuvaer pe veşmîntul verde al patriei. Mi se pare că nu te poţi uita la nici una din clopotniţe, pe care vremea le-a înnegrit, ciobindu-le dantela din piatră, fără să te gîn- deşti la miile de strămoşi necunoscuţi, şi fără să-ţi iubeşti, cu o dragoste şi mai filială, Franţa.

Acei care au citit *Rob Roy* (nu ştiu dacă mai sînt mulţi) îşi amintesc de scena în care romantica eroină a lui Walter Scott, frumoasa şi mîndra Diana, îi arată vărului său portretele de familie pe care se etalează în litere gotice deviza lorzilor scoţieni din Vernon.

— Vedeţi, spune Diana, cum ştim noi să reunim două sensuri într-un singur cuvînt.

într-adevăr, această deviză este tocmai deviza orăşelului nostru. S-ar putea ca bătrînii baroni care l-au urmat pe ducele Wilhelrn în Anglia s-o fi luat eu ei. E o problemă frumoasă, care merită să fie studiată de un arheolog. Mie mi se pare îndoielnică. în domeniul istoriei, trebuie să te hotărăşti să ignori multe.

Oricum ar fi, cum spun arheologii după fiecare dizer- taţie, oraşul Vernon este menţionat pentru întîia oară în istorie cu ocazia morţii sfintei Onofîette, sau Noflette, petrecută dintre cei vii cam pe la mijlocul secolului al VH-lea al erei creştine. E interesantă povestea acestei sfinte, aşa cum ne-a fost relatată de un bătrîn legendar, cu o naivitate "pe care mă voi strădui s-o redau în măsura pe care mi-o îngăduie deosebirea de epoci,

Istoria preafericitului Longis şi a preafericitei Onofîette

Sub domnia lui Clotar al II-lea, trăia în Mâine un preot cu numele de Longis : el a ctitorit o abaţie aproape de Mamers. Or, se întîmplă că văzînd o fecioară de pe acele meleaguri, tînără şi .liberă, pe nume Onofîette, simţi o mare admiraţie pentru virtuţile şi adînca pietate descoperite la ea.' Dornic să smulgă o făptură atît de preţioasă din mijlocul răutăţii veacului şi a primejdiilor din această lume, o conduse în abaţia sa, convingînd-o să-şi pună vălul de fecioară creştină. Ca mulţi alţi sfinţi de pe vremea ¡lui, Longis avea o voinţă aprigă şi nestăpînită. In ardoarea zelului său, nu se gîndise să-i consulte "şi nici măcar să-i vestească pe părinţii Onoflettei.

Aceştia se arătară foarte jigniţi şi îl acuzară pe Lor«>- gis că le-a sedus fiica,' pură şi cinstită pînă atunci, şi că întreţine cu ea relaţii nepermise, în abaţie, judecind purtarea sfîntului numai după aparenţe şi- numai la lumina raţiunii. Privită în felul acesta, comportarea lui Longis putea parea suspectă. Astfel încît acuzaţia lor fu sprijinită de vecini şi de prieteni. O vie indignare se stîroi îa tot ţinutul împotriva abatelui. Longis era la doi paşi de pierzanie. Dar el nu disperă ; avea dealtfel, de partea lui, mărturia Onoflettei însăşi care., departe de a-i reproşa ceva, susţinea nevinovăţia piosului ei învăţător, fiindu-i recunoscătoare că a condus-o pe calea salvării. Preotul plecă la Paris împreună cu ea, spre a se dezvinovăţi. „Dumnezeu, povesteşte legenda, a susţinut adevărul spuselor sale prin miracolele pe care le-au făcut în prezenţa regelui şi a seniorilor". Cei doi fură achitaţi de orice pedeapsă, şi părinţii Onoflettei, acoperiţi de ruşine, recunoscură ei înşişi mîrşăvia calomniilor lor.

Cînd se întoarseră la mănăstire, Longis şi Onoflette mai vieţuiră cîtva timp într-o desăvîrşită împăcare, sti-

mulîndu-şi unul altuia cucernicia. Dar, cum viaţa este trecătoare, Onoflette muri la Vernon-sur-Seine, în timp ce făcea un drum prin oraş. Longis, aflînd de moartea pioasei sale oiţe, îi ridică trupul şi-l înhumă lîngă mănăstire, într-un loc unde s-a zidit apoi o biserică parohială.

Biserica a trecut în rîndul sfinţilor săi p • preafericitul Longis şi preafericita Onoflette.

Pe vremea cînd îşi căutau împreună mîntuirea în singurătatea pădurilor, mai existau nimfe lîngă izvoarele sacre ; tablouri votive şi icoane atîrnau de crengile stejarilor sacri. Umilii zei ai ţăranilor nu fugiseră toţi din faţa semnului crucii şi a apei sfinţite. E foarte probabil că nişte fauni rustici, neînsemnaţi şi ignoranţi, neştiind nimic de bunavestire, îi spionau printre ramuri pe Onoflette şi pe Longis, şi, luîndu-i drept un păstor de capre şi o ciobăniţă, cîntau cu nevinovăţie din fluier la trecerea lor.

A fost nevoie de multe exorcisme pentru alungarea măruntelor divinităţi. Mai subzistă şi azi, îţi împrejurimile Vernonului, cîteva vestigii ale ceremoniilor păgîne. în ajunul primei duminici din postul paştilor, locuitorii satelor se duc de cu seară pe dropii şi se plimbă printre copaci, cu felinare în mîini, intonînd vechi invocaţii. Credincioşi, fără s-o ştie, străbunei lor Ceres, aceşti oameni de treabă reproduc în felul acesta anticele mistere, simbo- lizînd într-o manieră încă uşor de recunoscut pe zeiţa care o căuta pe fiică-sa Proserpina la lumina flăcărilor de pe Etna. Am relatat faptul pe baza mărturiei domnului Adolphe Meyer, savantul istoric al oraşului Vernon.

Monumentele eele mai măreţe nu sînt totdeauna cela mai apropiate de spiritul nostru ; de multe ori ochii minţii abia se pot desprinde de o modestă piatră, cioplită cu o daltă primitivă. Există în vechiul Vernon, aproape de vechea biserică (cu un corp de canonici), astăzi biserică parohială, o străduţă pustie care duce spre Sena. De o parte şi de alta, şiruri de căsuţe într-o rînă se sprijină cu greu unele de altele. în mijlocul acestor dărăpănături se ridică o clădire de piatră despre care se spune că a fost cîndva locuită de controlorul drepturilor regale asupra mărfurilor transportate pe fluvii şi rîurL

Are două ferestre şi o uşă. Deasupra uşii un sculptor modest, de pe vremea lui Henric al IV-lea, sau poate a regelui Ludovic al XIII-lea, a înfăţişat, sub un fel de boltă, o barcă în care se află două personaje.

Unul are ca insignă o cîrjă şi o mitră. îl recunosc imediat pe Hu- gues, arhiepiscop la Rouen în 1130. Celălalt, cu pletele care-i flutură pe umeri, este însuşi sfîntul Adjutor. O a treia figură a pierit **sub** vitregia vremurilor : era bietul barcagiu care-i transporta pe episcop şi pe sfînt. Oricare marinar al ţinutului poate explica, fără să se poticnească, subiectul acestui basorelief. Marinarii n-au uitat că sfîntul Adjutor, însoţit de episcopul Hugues, a astupat cîndva o prăpastie ce s-a format în albia fluviului, în dreptul schitului Madelenei. Apele învolburate de deasupra pră- pastiei scufundau toate bărcile. Numeroase echipaje îşi găsiseră moartea în dreptul schitului, iar malurile fluviului începuseră să fie bîntuite noaptea de suflete chinuite. Sfîntul Adjutor a astupat prăpastia, aruncînd în ea lanţurile cu care fusese legat odinioară, pe nedrept, de unii necredincioşi. Cîteva inele de fier sînt, desigur, prea puţine ca să umple un abis. Dar el aruncase în fluviu, odată cu lanţurile, şi suferinţele celor drepţi, şi răbdare^ celor sfinţi. Acuma, milostivirea nu mai face asemenea miracole ; trebuie folosită draga.

Miracolul acesta a fost pus în versuri în secolul al XVII-lea, într-un lamentabil stil de baladă.

Adâncul Senei odat' s-a deschis,
Piereau, vai, oameni şi bărci în abis.
In a' sale vînzolite valuri Trăgea la
fund totul de pe maluri.
Adjutor însă nu mai îndură Prea
mult timp această lovitură, îl ia
pe Hugues, ce e prelatul său, Şi
într-o bărcuţă ei coboară,
Duşmanul repede îl doboară, Şi-
astfel sfîrşitu-s-a cumplitul rău.

Marele sfînt Adjutor aruncă — aşa după cum am mai spus — lanţurile sale „în undele vrăjmaşe", care deveniră de îndată line şi potolite.

Văzut-aţi voi ce
miracol ? ! Apare-odat' la
un secol! De-atunci
primejdi'-a trecut Şi'
valurile au tăcut. Pe lume
nu s-a mai ivit Un rîu atît
de liniştit! Luntraşul
poate naviga Făr' ca de
ceva să-i pese, Vîslele din
mîini să lese, Căci liberă e
calea sa.

S'fîntul Adjutor este venerat sub numele de Ajjou'tre şi de Astre. Acest sfînt, Adjutor, Ajoutre sau Astre, trebuie să fi fost un om într-adevăr extraordinar. E imposibil astăzi să ne închipuim adevărata lui fizionomie. Dar, judecind după amprenta profundă pe care a lăsat-o în imaginaţia populară, Adjutor din Vernon a avut o inimă generoasă, plină de ardoare.

Istoria sfîntului Adjutor

Descendent al unui aghiotant de-âl lui Rollon, fiul ducelui Jean şi al ducesei Rosamonde de Blaru, a fost crescut de sfîntul Bernard, abate de Tiron, în practicile cele mai riguroase ale religiei creştine. Se pare că el a adus, în noua credinţă, spiritul aventuros şi visător care-i inspirase pe străbunii lui, pe vremea cînd îşi conduceau cîntînd bărcile pe mare.

Se povesteşte că şi-a petrecut adolescenţa în mijlocul pădurilor, vînînd cu pasiune, apoi, deodată, a fost vrăjit de viziuni extatice. Pe vremea ceea, Petru Sihastrul predica organizarea cruciadei împotriva necredincioşilor. Ad- jutor din Vernon luă crucea în 1095. Urmat de două sute de oameni înarmaţi, plecă spre locurile sfinte şi străbătu Palestina, în rugăciuni şi lupte. Doi ani mai tîrziu, ajuns la Niceea, după cucerirea Ierusalimului, continuă să se războiască. Căzînd într-o ambuscadă, în împrejurimile Tambirului, reuşi să-şi facă apariţia în mijlocul sarazinilor, care lăsară mii de cadavre pe cîmpul de luptă.

In timpul acesta, necredincioşii puseseră mîna pe mormîntul lui Isus Cristos. După şaptesprezece ani de strădanii şi lupte, Adjutor din , Vernon fu prins de turci şi închis la Ierusalim. Legat foarte strîns, se consola, gîn- dindu-se că era prizonier, cu trupul, în acelaşi loc în care Fiul Domnului îşi avea mormîntul. Şi, în închisoare, nu înceta să se roage.

Or, într-o noapte, pe cînd dormea, văzu apărînd la dreapta lui pe sfînta Magdalena şi la stînga pe preafericitul Bernard din Tiron, pe care-i invocase. Ei îl eliberară şi-l transportară în aceeaşi noapte de la Ierusalim pînă în apropierea oraşului Vernon. Asemenea călătorii nu erau rare la acea epocă.

Ajunşi în pădurea din Vernon, Magdalena şi Bernard din Tiron îl lăsară p& Adjutor, spunîndu-i :

— Aici ţi-am ales locul tău de odihnă.

Cavalerul recunoscu cu surprindere şi bucurie pădurile în care îşi petrecuse tinereţea. Zărind un tînăr

păstor care îşi păzea turma de oi pe o costişă, nu departe de el, îl chemă la dînsul şi-i porunci să se ducă la castelul Blaru ca să-i vestească ducesei Rosamonde întoarcerea fiului ei,

Păstorul făcu întocmai, după poruncă. Dar Rosamonde nu dădu crezare mesajului.

Ci îi răspunse păstorului

— Fiul meu a murit la Ierusalim, şi nu mi-e dat să văd ziua întoarcerii lui.

Şi rămase în casă.

Păstorul, înapoindu-se la acela carc-l trimisese, ii repetă cuvintele ducesei.

— Du-te din nou la Blaru, îi spuse Adjutor, şi anunţ-o pe ducesă că cele trei clopote ale bisericii se vor porni să sune de la sine pentru a vesti sosirea mea.

într-adevăr, nu trecu mult de cînd păstorul îi comunicase toate acestea ducesei, şi clopotele se puseră în mişcare. Dar' Rosamonde dădu din cap a neîncredere şi afirmă :

— Clopotele nu sună pentru a vesti întoarcerea fiului meu.

Păstorul se înapoie la Adjutor, şi acesta îl trimise a treia oară la Blaru.

— Vei vesti încă o dată întoarcerea mea, îi spuse el ; şi dacă mama tot nu vrea să creadă, cocoşul care se află pe frigare în bucătăria castelului va cînta de trei ori.

Păstorul raportă aceste cuvinte, şi coc< ;ul care era pe frigare începu să cînte.

Auzindu-1, Rosamonde fu, în sfîrşit, convinsă de venirea fiului său. Se duse în pădure să-şi îmbrăţişeze copilul, care-i fusese redat în chip atît de miraculos. Dar întîrziase prea mult. Lui Dumnezeu nu-i place să se îndoiască cineva de puterea şi milostenia lui. Şi îl rechemase pe servitorul său.

Cînd Rosamonde sosi la locul din pădure indicat de păstor, Adjutor tocmai îşi dădea ultima suflare, împlinindu-se făgăduinţa Magdalenei şi a sfîntului Bernard, care-i spuseseră :

— Aici[1] am ales locul tău de odihnă.

Renumele sfinţiei sale se răspîndi ca o mireasmă în tot ţinutul. Rosamonde de Blaru intră la mănăstire ; şi după moarte, împărţi mormîntul cu fiul ei.

.Mormîntul sfîntului Adjutor mai există şi astăzi. Pe piatra funerară sînt gravate două flaute aşezate cruciş. Este emblema lorzilor din Vernon. Nu l-a întrebat oare

frumoasa Diana, de care ne-am amintit adineauri, pe vărul ei :

— Recunoşti aceste două flaute, stema noastră ?

Trebuie să deducem de aici că nu numai deviza, ci şi stemă nobililor seniori din Vernon au fost aduse din Franţa de vreun aghiotant al ducelui Wilhelm ? Nu ştiu ce legătură de rudenie există între preasfintui Adjutor şi frumoasa Diana. Nu-i cazul s-o cercetez acum. Rămîne numai să explic cum de-a putut sfîntul Adjutor, care a trecut în lumea cealaltă chiar în ziua întoarcerii sale la Vernon, să^şi arunce lanţurile în fluviu'pentru a umple abisul. Dificultatea nu-i decît aparentă. Pentru a faee miracolul acesta sfîntul s-a întors pe pămînt.

Vreţi să descoperim în plimbarea noastră lucruri cît mai proaspete şi totodată amintiri mai puţin vechi ? Să străbatem orăşelul — ceea ce se face în "cinci minute — şi să ne aşezăm sub copacii cei mari, tunşi, care formează un zid al parcului Bizi. Un erou i-a sădit aici. Mareşalul de Belle-Isle, care a moştenit dărnicia lui Fouquet, bunicul său, a plantat în scurtele sale răgazuri acest parc Bizi. Cînd nu se afla la Metz, spune Bărbier, era pe moşia lui, aproape de Vernon, comandînd o armată de te- rasieri, zidari, grădinari şi decoratori. „Nu-i puteţi invidia splendida odihnă dacă vă gîndiţi la eforturile pe care le-a făcut." Nu aveţi decît să citiţi relatarea despre retragerea din Praga, cînd mareşalul, încercuit de inamic, a ieşit din oraşul fortificat, în fruntea a cincisprezece mii de oameni, pe care a reuşit, ca să spunem astfel, să-i facă invizibili, şi pe care i-a condus la Egra, timp • de şapte zile, într-o iarnă din cele mai crîncene. Ofiţeri şt soldaţi, înfăşurîndu-se în mantale, dormeau pe jos, în zăpadă. Bătrînul mareşal, care suferea de gută, dormea într-un rădvan adăpostit lîngă un perete de zăpadă. Operaţia a fost dintre cele mai delicate, după cît se pare, şi a cerut o abilitate desăvîrşită. Dar reuşita unei retrageri nu-i apreciată decît de oamenii de meserie. Publicul nu se lasă niciodată emoţionat de aşa ceva. După retragerea din Praga au crescut în acelaşi timp şi gloria şi ne- popularitatea mareşalului de Belle-Isle. S-au compus multe cîntece despre acest mare luptător. Printre nenumăratele cîntece cu care a fost asurzit sînt şi unele destul de amuzante. Iată, de pildă, un cuplet, în care se află şi un pic de spirit:

Belle-Isle, pe cînd se strecura
Noaptea, ^
Din Praga, pe furiş,

Şoptea Spre lună:
O, luminos astru al meu Şi-al meu noroc, fii bună Şi condu-mi paşii mereu!

Admirabilul duce de Penthievre locuia la Bizi. Tufele de fragi aduc mărturia candorii şi bunătăţii sale. Căci ducele scria în 1777 intendentului său :

„Am aflat... că locuitorii din Vernon sînt adine mîhniţi de faptul că nu-s lăsaţi să culeagă fragi din pădure...

Se va găsi astfel un motiv ca să fiu urît şi asta îmi provoacă una din cele mai vii dureri care m-ar putea lovi."

Citatul l-am luat după textul inserat de domnul Adolphe Meyer în volumul său de istorie a Vernonului. E într-adevăr scrisoarea unui om de treabă.

Printr-o miraculoasă ciudăţenie, ducele de Penthievre unea credinţa creştină cu virtuţile filozofice. El aparţinea prin naştere vechiului regim, dar prin moravurile sale satisfăcea exigenţele spiritului nou. Cum, dealtfel, nu se amesteca în afacerile publice, binefacerile lui i-au asigurat printr-un privilegiu rar, în toiul revoluţiei, dragostea şi respectul foştilor vasali. în schimbul unor titluri care i s-au luat printr-un decret al Adunării Naţionale, a primit titlul de comandant al gărzii naţionale din Vernon. Trei ani mai tîrziu, la 20 septembrie 1792, municipalitatea orăşelului s-a mutat la Bizi şi a plantat acolo un arbore al Libertăţii, de care a fost agăţată această inscripţie : „Omagiu virtuţii".

Totuşi, bietul om se stingea de durere. N-a trăit decît puţine zile după moartea înfiorătoare a nurorii sale, prinţesa de Lamballe.

In apropierea parcului, la capătul unui bulevard cu pomi, mărginit într-o parte de ultimele case ale oraşului, iar în cealaltă de vii şi livezi, se ridică o piramidă de granit, un fel de menhir geometric, cu o înfăţişare de monument eroic şi totodată funebru. într-adevăr, aici se află un mormînt glorios, pe care sînt gravate stemele oraşelor Vernon şi Privas, împreună cu această inscripţie :

GĂRZILOR MOBILE DIN ARDECHE ***Vernon, 22—26 noiembrie 1870***

Invazia înainta. Evreux căzuse în mina' germanilor: Patru companii din batalionul 2 din Ardeche, precum şi batalionul 3, cu un efectiv de o mie cinci sute de

oameni, plecaseră din Saint-Pierre-de-Louviers la 21 noiembrie, ora unsprezece noaptea, avînd ordin de a acoperi oraşul Vernon, care urma să fie atacat a doua zi. Trenul în care se urcaseră mergea cu o viteză mică ; toate luminile semnalizatoare fuseseră stinse. Se opri cam pe la ora trei noaptea, pe o vreme ploioasă, în beznă, la o leghe de oraş. Trupele coborîseră deîndată şi se îndreptaseră spre înălţimile împădurite de la Bizi, care acoperă oraşul în partea dinspre Pacy, unde sosiseră din ajun puternice forţe inamice.

Locotenent-colonelul Thomas se ghidase în pădure cu ajutorul localnicilor. Pe marginile tuturor aleilor postase, în hăţişuri, trăgători, interzicîndu-le să deschidă focul fără ordin. Intenţia lui fusese de a-i lăsa pe prusaci să treacă prin pădure, pentru ca apoi să-i domine şi să-i împresoare la Vernon. După ce se luaseră toate aceste măsuri, în zorii zilei, un uruit asurzitor de care şi sunete de goarne vestiseră sosirea armatei duşmane. Trecerea lor durase aproape o oră. Cînd capul coloanei pătrunsese în oraş, fusese întîmpinat cu gloanţe de puşcă de către gărzile naţionale. Această primire îi neliniştise : numai un singur detaşament îşi făcuse intrarea, grosul trupelor ră- mînînd în afara oraşului.

Aflară, curînd, pe baza informaţiilor aduse de spioni, că francezii ocupau pădurea. Atunci, dîndu-şi seama cît de critică era poziţia lor, nu se mai gîndiră la altceva decît la retragere. Cavaleria porni îndată pentru explorarea trecerilor şi recunoaşterea celor libere. Tot căutînd, reuşi să descopere nişte drumuri secundare, care nu erau păzite. Se grăbiră să-şi strecoare artileria pe acolo, în timp ce infanteria, luînd-o pe drumul mare, încerca să forţeze înaintarea cu orice preţ. După o oră de intense împuşcături, se împrăştiară, şi, aruncîndu-se din toate părţile asupra pădurii, se îmbulziră în direcţia Pacy. Pierdură, atît în "luptă cît şi în retragerea lor dezordonată, vreo sută cincizeci de soldaţi şi mai mulţi ofiţeri, şi abandonară douăsprezece furgoane, încărcate cu alimente şi muniţii.

Timp de trei zile, inamicul nu dădu nici un semn de viaţă. Gărzile mobile din Ardeche, care rămăseseră la Bernay, sosiră la Vernon, unde se aflau adunate cele trei batalioane. în dimineaţa de 26, compania a 6-a din batalionul al 3-lea, în avanpost la două sute de metri de pădure, pe drumul spre Ivry, în cătunul Cantemarche, fu asaltată, pe neaşteptate, de o coloană

de opt sute de oameni. în pofida caracterului brusc al atacului şi al numărului superior al inamicilor, gărzile mobile nu-şi pierdură cumpătul. Dar, temîndu-se că lucrurile ar putea lua o întorsătură proastă, bătură în retragere pînâ -la liziera pădurii. Acolo, adăpostindu-se în spatele terasamentelor căilor ferate, traseră pînă la epuizarea completă a muniţiilor. Atunci, căpitanul Rouveure strigă : „La baionetă, copii !" Şi se aruncă primul înainte. Căzu, lovit mortal, din prima clipă. Mica trupă năvăli asupra inamicului, care dădu înapoi. în acel moment, două batalioane de întărire veniră în ajutor, şi, camuflate de pădure, îi atacară cu străşnicie pe germani. Aceştia puseră la bătaie mai multe piese de campanie. Dar, la ora patru, se retraseră, lă- sînd două sute de morţi pe teren. Gărzile mobile pierdură opt oameni, şi douăzeci fură răniţi. Corpul căpitanului Rouveure rămase în mîinile germanilor, care îi dădură ultimele, onoruri. Un detaşament de cavalerie, comandat de un ofiţer superior, participă la înmormîntarea rămăşiţelor sale pămînteşti. Sicriul era încununat cu lauri.

La ştirea capitulării din Rouen, gărzile mobile din Ardeche primiră ordin să părăsească oraşul Vernon, pe ,'care-l apăraseră cu atîta devotament. Iată amintirile pe care le trezeşte monumentul din Bizi.

III

Am vrut, răsfoind ca o carte orăşelul Vernon, să rezum două-trei din paginile sale de piatră. Oraşele nu sînt oare nişte cărţi, cărţi frumoase cu imagini, în care îi vedem pe strămoşii noştri ?SAINT-VALERY-PE-SOMME

Saint-Valery-pe-Somme
vineri, 13 august

Din camera unde scriu se zăreşte întregul golf al Somme-i, al cărui nisip se întinde la orizont pînă la liniile albăstrui ale CTrotoy-ului şi Hourdel-ului. Soarele, asfinţind, aprinde marginile norilor mari şi întunecaţi. Marea a şi început să se umfle şi vasele de pescuit înaintează în larg odată cu valurile. Sub fereastra mea, bărcile legate de şenal au pe catarg, în loc de vele, năvoade puse la uscat. Vreo cinci-şase pescari, cufundaţi pe jumătate în apa puţin adîncă, stau la pîndă, aşteptînd peştii, pe care bătăiaşii din jurul lor îi sperie, izbind apa cu lovituri puternice de vergi. Pescarii sînt .înarmaţi cu nuieluşe ascuţite în vîrf, pe care le înfig drept în pradă. De cîte ori scot din apă arma lor flexibilă, se vede lucind la capăt o limbă-de-mare străpunsă.

Un vînt sărat îmi zboară hîrtiile de pe masă şi-mi aduce un miros acru de maree. Nenumărate cîrduri de raţe înoată pe marginea şenalului şi, cu ciocurile larg deschise, îşi aruncă în aer *mac-mac*-ul satisfăcut. Bătăile de aripi, felul cum se cufundă în nămol, legănarea lor cînd umblă în cîrd pe nisip, totul spune că sînt mulţumite: Una din ele se odihneşte, izolată, cu capul sub aripă. E fericită. De fapt, zilele astea va fi mîncată. Dar trebuie să termine viaţa cu bine ; viaţa are timpul limitat. Şi apoi, nenoroci/ea nu e să fii mîncat. Nenorocirea e să ştii că vei fi mîncat ; iar raţa nu are nici un fel de bănuială. Pe cînd noi, noi ştim că vom fi cu toţii devoraţi ; înţelepciunea noastră constă în a şti să uităm.

S-o luăm de-a lungul digului, în timp ce marea, care a acoperit bancurile de nisip din Cayeux şi Hourdel intră în golf, mînîndu-şi curenţii repezi şi readucînd flotila pescarilor de creveţi. La stînga noastră se află meterezele, pe care Somme şi marea le scăldau odinioară, şi a căror gresie veche a fost acoperită de

stropi de rugină aurie. Biserica îşi înalţă deasupra acestor metereze cele cinci turle ascuţite — în care s-au scobit, prin secolul al XV-lea, mari goluri de ferestre ogivale — acoperişul său de arde- zie, în formă de carenă răsturnată, şi cocoşul clopotniţei. In secolul al XI-lea, fusese aici o altă biserică, ce avea şi ea morişca ei de vînt. în septembrie 1066, Wilhelm Bastardul venea aici în fiece dimineaţă şi consulta, nerăbdător, cocoşul clopotniţei. Oastea sa, compusă din şaizeci' şi şapte de mii de combatanţi, fără a mai pune la socoteală auxiliarii, lucrătorii şi servanţii, aştepta în preajma oraşului ; flota, care scăpase de un prim naufragiu, ancora în golf. Vreme de cincisprezece zile, vîntul, suflînd din Nord, reţinea în port mulţimea de oameni şi de bărci. Bastardul, dorind să cucerească Anglia cît mai grabnic, prin înfrîngerea lui Harold şi a saxonilor, era mîhnit de această întîrziere, în timpul căreia ambarcaţiunile se puteau avaria şi armata să se disperseze. Pentru a obţine un vînt favorabil, ordonă să se facă rugăciuni publice şi porunci , să se plimbe pe cîmpie racla sfîntului Valéry. E neîndoios că preafericitul nu-i iubea pe saxoni, căci, fără zăbavă, vîntul făcu cale întoarsă şi flota putu să-şi ,vadă de drum.

La un semn, patru sute de nave cu vele mâri. şi mai mult de o mie de-vase de transport părăsiră-malul. Vasul in care se afla ducele era în frunte, purtînd în vîrful catargului drapelul de război, trimis de papă,, şi' o cruce pe pavilion.

Pînzele erau de diferite culori şi pe multe din ele se Vedeau pictate ,cîte trei lei, însemnul Normandiei. La proră se afla o statuetă de copil, care ţinea în mînă un *arc* întins, cu săgeata gata să-şi ia zborul.

Plecarea 'avusese loc la 29 septembrie. Opt zile mai tir/iu. Wilhelm cuceri Anglia.

O rampă şerpuitoare urcă spre o poarta veche a oraşului, rămasă în picioare, flancată de două turle, fără creneluri, pe care înfloresc mici garoafe roşii. Una din ce ie două turle mai păstrează, sub buruieni şi flori sălbatice, coroana sa de meterez. O femeie seamănă varză la marginea ruinelor. Iarna, plouă cu pietre mari în grădină. Căsuţa ei, aşezată pe un vechi teren, are pereţii crăpaţi şi-ţi face impresia, la fiecare zdruncinătură, că se prăbuşeşte. Totuşi, această făptură cumsecade e plină de admiraţie faţă de poarta

lui Wilhelm ; o iubeşte. „Sînt sigură că într-o zi mă va ucide, îmi spune ea, dar ce falnică e."

După ce am străbătut o uliţă de ţara — cu case joase, acoperite de paie, ale căror ziduri văruite în albastru- deschis îi dau o înfăţişare veselă — ajungem la vîrful promontoriului Cornu. Aici se ridică o capelă pe jumătate ascunsă sub un pîlc de ulmi seculari. E o construcţie cu totul modernă, în stil roman, corcit. Dar zidurile de bolovani amestecaţi cu pietricele rotunjite de valurile mării par ca nişte table de şah şi amintesc, din pricina asta, de vechile edificii normande. Această capelă, denumită Saint-Valéry sau capela marinarilor, a .luat locul unui edicul mai vechi şi adăposteşte mormîntul apostolului din Vimeu.

E un loc de pelerinaj, foarte des vizitat de marinari. Vreo patru sau cinci nave mici au şi fost atîrnate de bolta capelei celei noi de către pescarii care au supravieţuit naufragiilor. Aceşti oameni de treabă şi-l închipuie pe Dumnezeu violent şi pueril, aşa cum sînt ei înşişi. Ei ştiu că e cumplit la mînie, dar că nu trebuie să-i porţi pică din pricina asta. îi cîştigă prietenia făcîndu-i mici daruri. -îi' aduc jucării ca să se amuze. ~E adevărat că jucăriile sînt jucării simbolice şi că navele de copii reprezintă arca pe care Domnul a salvat-o în chip atît de miraculos. Mă gîndesc că bunul şi sfîntul Valéry îşi ia şi el partea sa din aceste modeste daruri ; micile bărci sînt menite să-i placă, deoarece atunci cînd trăia pe lumea asta a fost prietenul luntraşilor de pe Somme.

Promontoriul Cornu e măreţ şi sălbatic, şi e plin de amintiri. Aici ar trebui să ne oprim. Aici, sub ulmii aceştia înalţi care freamătă la suflarea vîntului din larg, la poalele capelei marinarilor, la cîţiva paşi de vîrful avansat al promontoriului, de unde se zăresc la stînga falezele ţinutului Caux, la dreapta golful Somme-i, apoi coastele joase ale Picardie-i şi, drept în faţă, largul mării ; aici aş vrea să amintesc, în cîteva cuvinte, de omul puternic al zilelor de odinioară, care a lăsat în trecerea sa pe aceste meleaguri o urmă atît de adîncă.

Istoria sfintui Gualaric sau Valéry

f

Gualaric sau Walaric, căruia i s-a spus mai tîrziu Valéry, nu este originar din ţinutul maritim, unde două oraşe şi nenumărate biserici îi poartă numele. S-a născut într-o familie de ţărani săraci, în provincia Auvergne, în copilărie a fost cioban, şi toată viaţa lui nu a avut drept bunuri decît o sapă pentru grădinărit.

Dar a avut alte bogăţii : a simţurilor, a spiritului, a pietăţii.

A părăsit curînd locul natal, pentru a intra în slujba sfîntului episcop din Auxerre : Germain. Apoi a devenit monah în abaţia din Luxeuil, pe vremea cînd se afla sub înţeleapta cîrmuire a sfîntului Colomban din Irlanda. Totuşi, călugării scuturară jugul păstorului, şi sfîntul Colomban, alungat de oiţele sale, luă drumul exilului. Odată cu el, dispărură şi pietatea, şi modestia, ¿i sobrietatea din Luxeuil. Valéry, profund îndurerat, părăsi la rîndul său portul acesta salvator, devenit o capcană periculoasă, şi se hotărî să trăiască în singurătate, departe de mişei.

— Mă voi duce acolo unde va voi Dumnezeu să mă duc, declară el.

După cîteva zile se afla pe malul fluviului Somme, şi umblînd de-a lungul lui, ajunse la ţărmul mării. Sleit de puteri, se opri lîngă o fîntînă şi îşi scutură praful de pe încălţări. Pe acest praf s-a ridicat mai tîrziu oraşul Saint- Valéry.

O pădure deasă cobora atunci pînă la plaja mării, pădure în care mişunau iepurii. Ea ascundea smîrcurile în care se adăposteau nagîţi, becaţe, raţe şi lişiţe. Pescăruşii îşi depuneau ouăle pe piatra goală a ţărmului abrupt. Ţipătul ascuţit al bîtlanului şi vaietul fluierarului-gule- rat se înălţau de pe prundişul gălbui, unde lebăda, gîsca sălbatică şi bodîrlăul, alungaţi de gheţuri, veneau să-şi petreacă iarna pe nisipurile marine. Puţini oameni locuiau în aceste ţinuturi sălbatice : doar cîţiva bieţi luntraşi, care pescuiau la gura fluviului Somme, unde se afla peşte din belşug. Aceştia erau păgîni. Adorau arborii şi fîntînile, în zadar veniseră să-i evanghelizeze sfinţii Quentin, Mellon, Firmin, Loup, Leu şi, mai recent, sfîntul Berchund, episcop de Amiens. Credeau în ce crezuseră şi părinţii lor. Credeau în duhuri pămînteşti şi. în sufletul lucrurilor.

Pe aceşti simpli pescari îi cuprindea o spaimă sacră de cîte ori pătrundeau în adîncul pădurilor ce acopereau pe atunci toată întinderea ţărmului. Peste tot vedeau zei rustici. La margine de izvoare, unde fremătau razele lunii, ei zăreau nimfe, zîne, femei miraculoase ; li se închinau şi le aduceau, tremurînd, ghirlande de flori. Credeau că aşa trebuie : să le iubească, au nu erau frumoase 1

E neîndoios că izvorul, din care cobora un şuvoi de-a lungul unei coaste înverzite, la care s-a oprit piosul Valéry era unul din acele izvoare sacre cărora oamenii

aceştia le aduceau ofrande. Şuvoiul curge şi astăzi la poalele capelei, în partea dinspre golf. Ca în zilele de odinioară, apa e rece şi foarte limpede. Dar acum nu mai cîntă. Nu mai e liberă, aşa curtî fusese pe vremea cînd era divinitate rustică. A fost întemniţată într-un băzin de piatră spre care cobori pe mai multe trepte. Pe vremea sfîntului Valéry era o nimfă. Nici o mînă n-o putea prinde, o zbughea mereu sub sălcii. Asemenea multor pîraie din văile ţinutului, forma din loc în loc mici lacuri, în care dormita, pe un pat plutitor de frunze verzi, cîte o palidă floare de nufăr. Aici, în preajma acestor izvoare din păduri, s-au refugiat ultimele nimfe, alungate de episcopi. Aceste zeiţe rustice erau urmărite fără milă. Un articol din ordonanţele regelui Hildebért glăsuia : „Acela care aduce jertfe izvoarelor, arborilor şi pietrelor va fi anatemizat". *

Valéry socoti locul acesta prielnic scopurilor sale. Obţinuse de la regele francilor permisiunea de a se stabili în orice loc al regatului unde îi va plăcea să locuiască. Cu propriile sale mîini îşi construi o chilie, consacrîndu-se rugăciunilor şi meditaţiilor. „I se ataşară cîţiva discipoli, dornici să ducă aceeaşi viaţă, nutrindU-se din pioasele sale pilde. Aceştia îşi făcură cîte o chilie în apropierea lui, la extremitatea pădurii, pe marginea unei rîp'e care dădea în mare.

Episcopul Berchund, după cum se spune, venea să-şi petreacă în fiecare an sfîntul post al Paştelui în locul acesta singuratic.

Valéry — după cît putem ghici din trăsăturile sale sufleteşti zugrăvite de pana timidă şi stîngace a pioşilor lui istorici — era plin de forţă şi, în acelaşi timp, de blândeţe. Se povestesc despre el fapte izvorîte din bunătatea inimii, rare în viaţa aspră a apostolilor din barbarul occidènt. Se spune că — întocmai ca Francise din Assisi mai tîrziu — îşi revărsa preaplinul sufletului pînă şi asupra bietelor animale. Păsările veneau să-i mănînce din palmă.

— Copiii mei, le spunea învăţăceilor săi, nu le faceţi nici un rău, lăsaţi-le să se îndestuleze cu fărîmiturile pîinii voastre.

Insă împotriva nimfelor din păduri şi din preajma izvoarelor, sfîntul îşi îndrepta cumplita-i mînie. Nimfele nu aveau, totuşi, nici o vină. Vor fi venit păcătoasele şi satencele, pe ascuns, să le roage-să dea naştere la copii frumoşi. Dar ce rău era în asta ? Aceste nimfe, aceste zeiţe, aceste femei erau drăguţe şi aduceau un pic de graţie în adîncul inimilor rustice. Erau nişte

divinităţi foarte mărunte cu care oamenii de rînd se puteau uşor împăca. Dar sfîntul Valéry le considera nişte demoni periculoşi, şi se hotărî să-i distrugă. Ca să izbîndească, păţ-ăsi viaţa de meditaţie, atît de plăcută inimii sale rănite, şi străbătu ţinutul, ţinînd predici păgînilor şi pur- tind Evanghelia din sat în sat.

într-o bună zi, trecîrid prin apropierea oraşului Eu, văzu un copac de ale cărui ramuri atîrnau statuete din lut prinse cu panglici roşii. Icoanele reprezentau Iubirea, pe zeul Hercule şi maici. Maicile erau foarte venerate în toată Galia occidentală. Olarii nu încetau să modeleze figurile acestor zeiţe din care se mai găseşte încă un mare număr în pămînt, fie pe ţărmul Oceanului, fie pe malurile fluviilor^ de. la Somme pînă la Loara. Deseori sînt îngemănate, şi două maici stau una lîngă alta, ţinînd fiecare cîte un copil în braţe. Alteori, nu există decît o singură maică şi ţăranii care o descoperă în timp ce muncesc ia cîmp o iau drept Fecioara Maria. Dar nu-i decît un idol de-al păgînilor.

Pe sfîntul Valéry îl supăra ceea ce vedea şi se gîndea în sinea lui : „De crengile acestor copaci atîrnă demonii ca nişte fructe primejdioase"»

Apoi ridică toporişca pe care o purta la brîu şi, ajutat fiind şi de călugărul Valdolène care-l însoţea, doborî copacul cu icoanele sfinte, adăpostite printre frunzarele sale. Cînd oamenii de prin partea locului văzură zăcînd la pămînt arborele-zeu, încărcat cu mulţimea de daruri, şi seva sa sîngerînd pe trunchiul mutilat, fură copleşiţi de durere şi cuprinşi de o mare spaimă. Iar atunci cînd sfîn- tul. Valéry le strigă : „Eu am răsturnat copacul pe care voi l-aţi adorat în mod nelegiuit", se aruncară asupra lui şi-l amenin ţară că-l vor doborî şi pe el aşa cum a doborît dînsul domul cel verde.

Atunci apostolul întinse braţele şi spuse :— ■— Dacă Domnul vrea să mor, facă-se voia Domnului. Fie că oamenii au simţit că are ceva sfînt în el, fie din cu totul alte motive, l-au lăsat să plece în pace.

Dar el voi să rămînă printre ei ca să le predice Evanghelia. Căci, drept era să le dea „un alt Dumnezeu în schimbul celor pe care li le luase, căei e o mare cruzime să nimiceşti speranţa din sufletul omului. Apoi, după ,ee-şi termină pioasa-i misiune, Valéry se întoarse în singurătatea pe'care şi-o alesese. Munca apostolatului său era adesea anevoioasă. într-o zi de iarnă, spune biograful, pe cînd acest prieten al Domnului se întorcea pe jos dintr-un Ioc denumit Cayeux, la mănăstirea sa, ,din pricina frigului prea

aspru, se opri întâmplător la casa unui preot ca să se mai încălzească. Acesta, împreună cu vizitatorii aflaţi la el, care ar fi trebuit să primească un asemenea oaspete cu toată cuviinţa, începură, dimpotrivă — laolaită cu judecătorul de prin partea locului — să arunce împotrivă-i nişte cuvinte nelalocul lor şi neruşinate. Credincios obiceiului său de a aşterne peste plăgile purulente şi respingătoare leacul izbăvitor al cuvîntului divin, încercă să-i dojenească, spunîndu-le : -

— Fiii mei, n-aţi văzut în Evanghelie că în ziua judecăţii de apoi veţi avea a răspunde pentru orice vorbă deşartă ?

Dar ei, dispreţuindu-i dojana, îşi înteţiră batjocurile grosolane şi impudice. Atunci el, scuturîndu-şi praful de pe încălţări, le zise ;

— Din pricina frigului, am intrat să-mi încălzesc puţin trupul ostenit. Dar cuvintele voastre vrednice de ocară mă silesc să plec şi mai îngheţat decît înainte.

Şi ieşi din casă. "

Povestea aceasta, privită de la distanţă, parcă n-ar avea nici un rost. Aici însă, pe ţarina unde s-a născut şi al cărei dor l-a păstrat, o găsesc plină de savoare şi respir cu plăcere mireasma ei sălbatică.

în anul 622, plin de zile şi opere de binefacere, într-o zi.de decembrie, Gualaric, căruia i se mai zicea şi Valéry, se sculă dis-de-dimineaţă din patul lui de frunziş uscat şi-i duse pe ucenicii săi pînă la ulmul înconjurat de mărăcini, la rădăcina căruia avea obiceiul să-şi facă rugăciunea : acolo, înfigînd două beţe în pămînt, însemnă un loc de lungimea corpului său şi zise :

— Atunci cînd se va face voia Domnului şi nu voi mai pribegi pe pămînt, aici să mă îngropaţi.

Aşa obişnuiau sfinţii gali : să-şi aleagă ei singuri locul de mormînt. în ţinutul Tréguier, sfîntul Renan, ne- exprimîndu-şi voinţa în această privinţă înainte de a muri, discipolii i-au aşezat trupul într-un car tras de boi şi au lăsat boii să meargă în voie : a fost- îngropat în locul în care s-au oprit de la sine.

Sfîntul Valéry şi-a dat obştescul sfîrşit în duminica ce a urmat zilei cînd şi-a ales singur culcuşul de veci. I s-a respectat întocmai voinţa ; la înhumarea preafericitului a slujit episcopul Berchund.Dar istoria unui sfînt nu se termină cu moartea şi înmormîntarea lui. Ea continuă în mod obişnuit cu relatarea minunilor săvîrşite pe mormîntul său. Am văzut că Wilhelm-Bastardul a por,uncit să fie plimbată racla sfîn- tului

Valéry pînă la obţinerea unui vînt favorabil. Optzeci de ani mai tîrziu, trăia un conte de Flandra, pre nume Arnould, supranumit Piosul. Avea o neclintită credinţă în virtutea sfinţilor şi o veneraţie deosebită pentru moaştele preafericitului Valéry. Ceea ce dovedi din plin, năvălind cu oastea lui în oraşul sfîntului Valéry, masacrînd pe locuitori şi devastînd abaţia ca să poată pune mîna pe relicvele preasfîntului. După care le-a transportat în comitatul său împreună cu oasele sfîntului Riquier,. pe care le-a luat cu sine în acelaşi timp, convins fiind că şi-a asigurat astfel protecţia divină, într-atît de puternică îi era credinţa.

In vremea aceea, Hugues Capet era conte de Franţa, într-o zi, pe cînd adormise într-o grotă, i s-au înfăţişat în vis două personaje îmbrăcate în veşminte albe.

— Sînt sfîntul abate Valéry," spuse primul. înainte de moarte locuiam pe ţărmul mării. Oasele mele şi ale sfîntului Riquier, aici de faţă, au fost răpite şi acum sînt captive pe pămînt străin ; dar a sosit vremea să fie readuse' în locurile în care am vieţuit. După ce, cu ajutorul Domnului, mă voi vedea iar în vechiul meu mormînt, îţi prezic că vei fi rege, şi că neamul tău va purta coroana peste şapte secole.

Zise şi se făcu nevăzut, împreună cu tovarăşul său. Contele Hugues îi ceru lui Arnould Piosul să-i dea înapoi preţioasele relicve, ca să le restituie abaţiei Sfîntul Valéry şi să devină astfel rege.

Făgăduiala preafericitului se adeveri. Dar unii autori cred că profeţia a fost născocită abia după ce-au avut loc evenimentele istorice, .i

Pentru a termina cu zugcăvirea acestui tablou poetic, aş mai avea şi alte minuni de povestit. Dar e timpul să-mi amintesc că nu sînt hagiograf. Dacă sub bătrînii ulmi ai promontoriului Cornu, am desenat cît m-am priceput mai bine figura marelui apostol din Vimeu, am făcut-o pentru că această figură seamănă, în trăsăturile sale esenţiale, cu oricare din vechii predicatori evanghelici ai galilor. Şi de aceea ar trebui să fie luată în consideraţie cu toată atenţia de către toţi acei care se interesează de istoria patriei noastre.

Călugări şi coloni, ei au frămîntat cu mîinile lor aspre şi pămîntul pe care trăim,. şi sufletele vechilor locuitori ; ei au lăsat în solul Franţei urme de nesters. Nu ne ëste indiferentă existenţa acestor apostoli. Le datorăm ceva. Au rămas în patrimoniul fiecăruia dintre noi cîteva părticele din bunurile pe care le-au lăsat moştenire strămoşilor noştri. Ei au luptat împotriva

barbarilor cu o energie feroce. Au desţelenit pămîntul ; i-au învăţat pe sălbaticii noştri străbuni primele modalităţi ale artei de a trăi şi le-au insuflat mari speranţe.

— Dar, veţi spune voi, au ucis, vai ! duhurile pădurilor şi ale munţilor. Sfîntul Valéry cel bun a omorît nimfa izvoarelor. Păcat !

— Da, mare păcat. Dar nu vă mai necăjiţi. Am să vă spun ceva în şoaptă : n-a pierit nici cea mai mică zeitate din pricina acestor pioase personaje. Sfîntul Valéry n-a ucis nici o nimfă, căci demonii cei buni pe care îi alunga dintr-un copac treceau într-altul. Duhurile, nimfele, zeiţele se ascund uneori, dar nu mor niciodată. înfruntă sfeştocul sfinţilor.

Am citit într-o carte voluminoasă că, după moartea sfîntului Valéry, locuitorii din golful Somme au recăzut în idolatrie. Vedeau din nou apariţii misterioase în preajma izvoarelor, şi au revenit la dragostea lor dintîi. Atîta timp cît vor exista păduri, pajişti, munţi, lacuri şi rîuri, atîta timp cît ceaţa alburie a dimineţii se va ridica deasupra apelor, vor exista nimfe şi - driade, vor exista zîne. Ele sînt frumuseţea lumii : de aceea nu vor dispare niciodată.

Iată, se lasă noaptea peste acoperişuri. Un farmec tihnit, trist şi încîntător învăluie lucrurile şi sufletele. Palide siluete plutesc sub clarul lunii. Sînt nimfele care vin să cînte în cor şi să danseze, să intoneze imnuri de dragoste în jurul mormîntului sfîntului Valéry cel bun.

Saint-Valéry-pe-Somme
14 august

Sîntem într-un ţinut aspru. Marea e gălbuie ; abia dacă devine ceva mai albastră, departe, şi asta rareori în larg. Pădurile dese de pe ţărm sînt sumbre. Ce cenuşiu şi ploios e cerul ! Apa nu surîde şi nici o adiere nu mîngîie. Golful acesta în care intră vîntul de nord odată cu goele- tele norvegiene încărcate de scînduri şi fier brut, golful Saint-Valéry nu le place străinilor. Şi pentru asta oamenii de prin partea locului îl iubesc. Aici ai marea, aici sînt marinarii ; aici vezi acel du-te-vino din micile porturi comerciale şi din golfurile pline de peşte. Aici trăieşti în mijlocul pescarilor. Sînt oameni simpli, oameni de treabă. Ei stau în cartierul Courgain. Numele i se potriveşte de minune, spun oamenii de pe aceste meleaguri, căci cei care locuiesc acolo nu cîştigă mare lucru. Courgain se

întinde în spatele străzii de. la Ferte, de-a lungul unei rampe destul de primitive. Căsuţele, care ar părea nişte jucării dacă ar fi ceva mai noi, se îndeasă una într-alta, desigur ca să nu le sufle vîntul. La toate uşile vezi cîte un cap drăguţ şi mînjit de copil şi, ici-colo, la soare, cîte un bătrînel care repară un năvod, sau cîte 6 femeie care coase la geam, după oala cu muşcate de pe pervaz. Mi se spune că populaţia are mult de îndurat în clipa de faţă.

E ruinată de pescăriile străine-care aruncă din belşug peşte pe pieţele noastre. Oamenii aceştia simpli n-au alte arme în lupta pentru existenţă decît barca şi plasa. Sînt nişte copii mari care cunosc toate vicleniile peştilor, dar nu le cunosc pe ale oamenilor, Cmd îi vezi, simţi pentru ei simpatie şi prietenie. Viaţa îi roade aşa cum timpul roade pietrele, fără să ajungă pînă la inimă. Nici bătrîneţea nu-i face zgîrciţi. Se ajută unii pe alţii. Sînt singurii săraci care nu se ocolesc între ei. Tocmai văd trecînd pe sub fereastra mea un veteran al ţinutului. Seamănă cu moş Corot. E îmbrăcat curat ; poartă un inek-tş de aur la ureche. Sarea mării i-a tăbăcit pielea ; greutatea năvodului l-a gîrbovit,

Văzîndu-1, nu m-am putut feri de-o amintire. Repet în sinea'mea epitaful pe care o poetesă greacă l-a făcut — pe vremea muzelor — unui biet pescar din Lesbos. Are puţine cuvinte. Stilul auster şi pur al versurilor atestă originea sa antică. Traduc, literal distihul funerar :

Aici e mormîntul pescarului Pelagon,
Vintirul şi plasa săpate în piatră sînt
monumente din aspra lui viaţă,

Aşa grăit-a, în senina ei compătimire, această muză greacă, care nu plînge, pentru că lacrimile i-ar strica frumuseţea. Bătrînul Pelagon îşi arunca plasele la poalele albelor promontorii. în timpul grelelor sale munci, îl văzuse pe uncheaşul mărilor, îngrozitorul Proteu, ridicîn- du-se din sînul valurilor ca un nor, Poate că auzise sire-.
nele cîntînd în marea albastră. Canalul Mînecii nu are sirene pe nisipurile sale primejdioase. Albul Proteu nu mai rătăceşte la poalele falezelor abrupte. Dar bătrînul lup de mare, care trece în acest moment pe chei, a văzut sufletele naufragiaţilor zburînd ca pescăruşii peste crestele talazurilor ; a văzut focuri cereşti pe pămîn£, şi poate că i s-a arătat şi Maica Precista în negura oceanului. Vai ! după cîte osteneli i-a surîs

cerul ! Astăzi, ca şi pe vremea lui Sapho, barca şi năvodul sînt monumentele unei vieţi aspre.

Ieri un copil de unsprezece ani s-a înecat în golf. Originar din Cayeux. Cayeux este un port de pescari la trei leghe de Saint-Valéry. Portul este lipsit de apărare în faţa vînturilor din vest şi nord-vest — care suflau odinioară atîta nisip pe străzi că te înfundai pînă la genunchi. Astăzi pietrişul, pe care marea l-a îngrămădit pe ţărm formează un dig natural şi proteguieşte casele, ca şi o bună parte a ogoarelor. Aici preasfîntul Valéry era să moară de osteneală şi de frig, şi a bătut la uşa unei case în care un preot se încălzea în tovărăşia unui judecător. Viaţa nu-i uşoară pentru nimeni. Sărmana familie de care vorbesc a suferit îngrozitor. I-au murit mai mulţi copii. Unul din ei, printr-o întîmplare de neînţeles, s-a înecat într-o putină. Cînd tatăl şi mama veniXă să se stabilească la Saint-Valéry, din nouă copii cîţi avuseseră nu-l mai aveau decît pe acela care a murit ieri, şi pe cel mai în vîrstă care a fost luat în armată. Mama, crezînd cu îndărătnicie în nefericirea ei şi socotind că viitorul va avea înfăţişarea tot atît de întunecată ca şi trecutul, exclama înspăirnîntată, în fiece zi :

— Ştiu că se va îneca şi el, ca toţi ceilalţi.

Asemenea accidente sînt rare la Saint-Valéry. Golful şi bancurile de nisip abia dacă fac o victimă sau două pe an. Totuşi, biata mamă îşi plîngea dinainte feciorul, în fiecare zi.

Vineri, la ora patru, pornise singur în barcă, deşi părinţii îl opriseră. S-a înecat pe o vreme cu soare strălucitor, cînd marea era calmă, chiar în faţa casei, unde îl aştepta mamă-sa. Mareea a adus la ţărm barca şi hainele. Timp de opt ore, părinţii au stat cu ochii pironiţi la apele liniştite care acopereau leşul fiului lor. în sfîrşit, la miezul nopţii, după ce marea se retrăsese, vreo cincisprezece sau douăzeci de pescari se împrăştiari^ cu lanternele^ prin nisipuri, în căutarea corpului. 11 găsiră într-o groapă. Crabii îi mîncaseră o ureche şi-i ciupiseră obrazul.

Astăzi a fost dus micul Sicriu într-un giulgiu alb, la biserica cea veche, care domină marea. Femeile din Car yeux împreună cu părinţii copilului mort erau în fruntea cortegiului ; purtau şube negre, portul obişnuit de odinioară al tuturor femeilor din Picardia şi Flandra. Cum mergeau astfel, pe drumul plin de hîrtoape ce duce la biserică, semănau cu acele femei sfinte pe care le pictau maeştrii flamanzi, la poalele Calvarului, avînd modelele sub ochii lor. Aceste şube mari au rămas moştenire de la mame la fiice, şi unele

din ele au văzut, poate, mai mult de un secol de umile dureri. Tinerele de azi din Saint-Valéry se uită cu dispreţ 1a. acest veşmînt tradiţional. Ele poartă, la zile mari, pălării după moda pariziană şi se cred grozave în mantourile lor garnisite cu mărgele de jad, pe care îşi încrucişează mîinile înroşite.

Cortegiul intră sub vechiul pridvor şi slujba morţilor începu. In spatele sicriului — acoperit cu postav alb, ale cărui lente le ţineau patru băieţi, ţepeni în îmbrăcăminte^ lor de postav gros şi negru — tata şi mama se ţineau de braţ. Bărbatul nu mai plîngea. Dar se vedea că i-au curs multe lacrimi pe pielea arămie a obrajilor. Cu capyl dat pe spate, suspina. Suspinele îi scuturau lunga barbă cenuşie şi umerii înalţi. Gura lui căpăta parcă un zîmbet fals, îngrozitor la privit. Se clătina tot timpul ca un om beat şi adăuga, la cîntările de psalmi şi rugăciunile preotului oficiant, un vaiet uşor, repetat şî molcom ca o arie din acele cîntece cu care mamele îşi adorm copilaşii. Era doar ca un murmur, dar umplea toată biserica. Iar ea, mama, dreaptă, nemişcată, mută în. străvechea ei şubă, îşi trăsese gluga pînă la bărbie şi, sub vălul acesta, se lăsa în voia durerii,

După slujba morţilor, cortegiul se îndreptă spre Cayeux. Aici, unde sufla vîntul mării, voiau să se odihnească băiatul lor. îşi închipuie cumva- că pămîntul acesta, atît de aspru cu cei vii, va fi mai îndurător cu morţii ? Sau mai curînd dragostea duioasă pentru acest ţinut dur, unde s-au născut, îi îndeamnă să-i aducă astăzi tot ce au mai scump ? Am văzut apoi cum încet-încet pilcul s-a risipit pe drumul bolovănos. In ce mă priveşte, n-am contemplat niciodată un asemenea spectacol atît de măreţ. Deoarece nu-i nimic mai măreţ pe lumea asta decît durerea. în oraş, ea se . ascunde. Aici am văzut-o în plin soare, pe o colină care semăna cu Calvarul.

în duminica asta străzile sînt împodobite. Se sărbătoreşte oraşul. Afişe mari, galbene, anunţă regatele organizate sub patronajul Yaeht-Clubului din Franţa. Vor concura nave din Saint-Valéry şi Cayeux. Pe chei s-au ridicat tribune împodobite cu stemele oraşelor rivale. Locuitorii, îmbrăcaţi în negru, se grupează în jurul ofiţerilor municipali. La ora unsprezece şi jumătate, o lovitură de tun vesteşte începerea serbării nautice. Din ţeava tunului se înalţă spre cer, în atmosfera calmă, o trîmbă albă de fum. Lumea se teme că, din pricina lipsei vîntului, pînzele navelor vor

rămîne nemişcate. Dar, pe cînd iahturile şi cliperele manevrează, o briză bunicică începe să bată din direcţia nord-vest, şi navele de pescuit din Saint-Valéry şi Crotoy se aliniază, ca atunci cînd e vreme prielnică. Ele sînt obişnuite cu tot felul de intemperii. în fiece zi, o pornesc cînd marea e în reflux. Vor întinde năvodurile pe bancurile care se văd în depărtare apărînd la suprafaţă pe măsură ce scade apa, formînd insuliţe galbene în marea verde sau albastră. Pescuiesc cre- vete cenuşii care se găsesc din abundenţă pe aceste bancuri dintre limba de pămînt denumită Hourdel şi dunele de la Saint-Quentin. Aceste nave mici însufleţesc golful; ele sînt viaţa lui, prin urmare bucuria lui. Valurile le readuc la ţărm. E o plăcere să distingi de departe culoarea pînzelor lor cenuşii, albe sau negre, atunci cînd se întorc toate deodată, sosind ca un stol de păsări.

16—18 august

La şcoala de fete azi s-au distribuit premiile. La ieşire, ne întîmpină. o vijelie. Cununile de laur şi frunzele de stejar, din pricina ploii, îşi pierd din culoare, care se prelinge pe fruntea şi obrajii fetiţelor, făcîndu-le îngro- zitor de livide. Sărutîndu-şi părinţii înduioşaţi, le dă-; ruiese aceeaşi culoare. Toată lumea e verde.

Există la Saint-Valéry două şcoli comunale de fete conduse de „surorile Providenţei". Augustinele au un pension particular în oraş. Nu există nici o şcoală laică de fete.

Şi, dimpotrivă, nu există şcoală religioasă pentru băieţi. Cele două şcoli comunale de băieţi au fost laicizate nu de mult. „Fraţii" nu au deschis nici o şcoală particulară. Ei s-au retras din oraş, spulberînd astfel speranţele secrete ale celor de la municipalitate, careşi închipuiseră că prin angajarea unui institutor laic se va stîrni o fecundă emulaţie între învăţămîntul municipal şi cel particular.

Cit despre învăţămîntul obligatoriu, n-a avut aici nici un rezultat practic. Mizeria constituie o mare forţă. Ce poate să facă legea împotriva ei ? Cum să împiedici nişte puşti care mor de foame să fure cartofi în loc să înveţe ? Am auzit dezbaterea de la Senat în jurul învăţămîntului obligatoriu. A fost o discuţie solemnă. Şi a rezultat o lege măreaţă. Dar acum îmi dau seama cît de greu e să impui această lege unor

copilaşi nefericiţi care nu au nici măcar pantaloni să tragă pe ei ca să se ducă la şcoală.

Generoasa grijă de azi de a da învăţătură copiilor nu era atît de străină de preocupările strămoşilor noştri, aşa cum se crede de obicei. Am găsit în această privinţă o nouă dovadă în registrul-copier de scrisori şi în ordonanţele relative la oraşul Saint-Valéry, păstrate în arhiva primăriei, şi pe care domnul Vanier, consilier municipal, ni le-a pus la dispoziţie. în registrul acesta se află o scrisoare pe care cardinalul de Bourbon, guvernator la Vimeu, a redactat-o pe la 1536 — adresînd-o „scumpilor şi preaiubiţilor" primar şi magistraţi municipali din Saint-Valéry, — privind şcolile din oraş. Le reaminteşte că înţelege să-şi păstreze „dreptul de şcolarizare" care-i revine. Vrea ca şcolile să fie „prevăzute cu oameni respectabili şi de litere". Şi nu mai pretinde nimic altceva. Dacă persoana pe care i-o propune „magistratura municipală" corespunde, el o acceptă. „Deoarece, adăugă el, doresc prin excelenţă ca ai voştri copii să fie instruiţi cum se cuvine, căci acesta e un bun public al vostru".

Registrul, pe care îl am acum sub ochi şi care îmbrăţişează prima jumătate a secolului al XVI-lea, conţine o foarte curioasă ordonanţă, datînd din 1533-; referitoare la „păcatul de adulter". Am s-o reproduc în întregime. Dar trebuie mai întîi să reamintesc că, în secolul al XVI-lea, Saint-Valéry era un port de cabotaj foarte important. Dacă oraşul a fost de vreo douăzeci de ori ruinat de războaie, golful a rămas un izvor permanent de bunuri. La acea'epocă, in care navigaţia născîndă — deja îndrăzneaţă, graţie descoperirii busolei — şi comerţul, la primul său avînt, făceau să se reverse belşugul pe coastele noastre, se poate spune că marea era de aur. îmbogăţindu-se, locuitorii din Saint-Valéry se grăbeau să se bucure de avutul lor şi desfăşurau un lux nebănuit de vitejii apărători de odinioară ai fortăreţei împotriva englezilor. Doamnele purtau stofe şi blănuri aduse din India sau America, mătăsuri, strălucitoare veşminte de lînă. împodobite astfel, bărbaţii le găseau mai drăguţe. Şi le iubeau mult, iar ele se lăsau iubite. Aşa încît moravurile deveniseră foarte libere în oraşul care astăzi e atît de simplu, de grav, de modest. De aceea municipalitatea a emis în 1533 următoarea ordonanţă.

Reproduc cu fidelitate testul original, aşa cum l-am găsit în registrul care mi-a fost încredinţat cu atîta bunăvoinţă :

„Luînd în consideraţiune atît dreptul ecleziastic cît şi cel mirean, precum şi împrejurarea că Domnului Nostru Isus Cristos i se aduc zilnic, în această parohie, jigniri, prin multele crime şi vicii fără de margini, care se comit aici, şi mai cu osebire prin păcatul adulterului săvîrşit de mai multe persoane, bărbaţi şi femei măritate, toate faptele fiind publice şi vădite. Că pentru aceste crime şi ruşinoase păcate, fiind ameninţaţi de mînia lui Dumnezeu, am căzut de acord şi am hotărît atît noi, monseniorul judecător ecleziastic cît şi noi, bailivii şi primarul oraşului, ca să se vestească tuturor, atît în biserică cît şi în locuri publice, ca nici un bărbat şi nici o femeie măritată să nu mai comită vreun adulter sub pedeapsa de a fi agăţaţi de un levier deasupra unuia din rezervoarele de apă ale oraşului şi cufundaţi cu capul şi cu trupul. Să se ştie că aceia care s-au făcut vinovaţi pentru întîia oară de adul- ter sau acei care vor fi găsiţi într-un loc în care s-ar fi putut face vinovaţi de un asemenea viciu, vor fi cufundaţi de trei ori în rezervorul de apă şi vor plăti şaizeci de gologani, bătuţi la Paris, drept amendă, care bani vor fi daţi săracilor, precum şi denunţătorilor şi acuzatorilor unor asemenea crime. Iar pentru a doua oară, vor fi biciuiţi pe la răspîntiile oraşului de mîna călăului şi alungaţi din zisul oraş şi parohia lor, iar bunurile le vor fi confiscate, în speranţa că prin asemenea pedepse mînia Domnului Nostru se va potoli".

Ar fi poate necesar să precizez ce este acela un *levier,* de care se agăţau victimele pasiunilor amoroase. Un levier este, în limbajul din Picardia, o pîrghie care serveşte ca să pună în mişcare pistonul pompei de pe vase. Cît despre „rezervoarele" oraşului, sînt nişte cisterne mari. Magistraţii din Saint-Valéry pedepseau prin cufundare în apă aceleaşi „păcate" pe care Dante le-a văzut pedepsite în infern cu suflul vîntului. Cisterna care servea pentru pedepsirea celor vinovaţi de păcate trupeşti se mai vede şi azi lîngă poarta Wilhelm. De curînd s-a scos apa din ea. Municipalitatea a hotărît ca rezervorul să fie conservat ca monument istoric.

Serbarea comunală de la 15 august a atras cîţiva actori de bîlci care s-au instalat în mica piaţă des Pilotes. Somnambule şi ghicitoare şi-au deshămat trăsura înzestrată cu un pat alb. A venit şi femeia sălbatică. O pictură ce se desfăşoară de-a lungul întregii barăci o reprezintă devorînd carnea, care palpită încă, a unui alb. în realitate, femeia sălbatică

este o fată care a fost văcsUită ca o gheată şi care păstrează, sub stratul de cremă, înfăţişarea ei candidă şi nevinovată. Are ochi albaştri, de o blîndeţe nedezminţită nici o clipă. E imaginea vie a fragilităţii, a suferinţei înăbuşite şi a resemnării, şi face pe femeia antropofagă ! E un exemplu grăitor al dezor- dinei care domneşte pe pămînt.

Flaşneta de la căluşei sforăie toată seara în piaţa des Pilotes, şi ariile ei de la balurile de mahala se amestecă cu zgomotul valurilor care se izbesc de ţărm. Căluşeii, pe care s-au năpustit drăguţele domnişoare din Paris şi micii pescari zdrenţăroşi, se învîrtesc fără oprire.

Am meditat îndelung asupra căluşeilor. Aş vrea să-i studiez metodic. Dar mă înspăimîntă măreţia subiectului. Mai întîi mă împiedic de o mare dificultate. Dacă te străduieşti să defineşti feluritele senzaţii care afectează în mod dureros organismul uman, poţi spera că ai să reuşeşti. Cînd spunem, de pildă, că o durere - este ascuţită sau surdă, că te pătrunde sau te înjunghie, ne facem destul de bine înţeleşi. Şi dimpotrivă, încercăm o greutate pe care n-o putem depăşi, cînd vrem să redăm în cuvinte senzaţii plăcute ; chiar şi acelea care rezultă din jocul firesc al organelor, care sînt deci obişnuite şi frecvente, scapă aproximaţiilor limbajului articulat. A spune că aceste senzaţii sînt vii sau agreabile înseamnă a nu spune nimic ; -termenii, foarte des folosiţi, ca : „delicios", „nespus de plăcut", sînt vagi. S-ar părea deci că pentru corpul nostru plăcerea este mai puţin distinctă decît durerea. Din această pricină, desigur, mi-am pierdut speranţa de a reda în mod foarte sensibil, numai prin mijlocul vorbirii, plăcerea pe care o procură căluşeii. E cert, totuşi, că ei produc o mare plăcere. Din cercul lor, în continuă mişcare, izbucnesc adesea ţipete de voluptate, care străpung larma orgii şi a tromboanelor. Abia a pornit mecanismul, şi numai după cîteva învîrtituri nu vezi decît ochi scăldaţi în lacrimi de plăcere,' buze umede, capete leşinate. Pe feţele tinerelor femei se aşterne expresia pe care sculptorii antici o dădeau bacantelor. Mai puţin pricepuţi în fainele voluptăţii, copiii mici, ţepeni şi cu obrajii îmbujoraţi, stau gravi, pradă parcă unui-'zeu necunoscut. Nu vorbesc de cei cărora li se face rău. Sînt şi din aceştia. Dar sînt cazuri particulare. Eu mă opresc la general. Mari şi mici, încearcă un sentiment delicios, deşi vag.

în căluşei, pe tobogan, în scrînciob, toţi sînt clătinaţi, scuturaţi, agitaţi, întreaga lor fiinţă vibrează, sîngele curge mai repede ; le pare mult mai bine că trăiesc. îi bucură jocul facil al organelor, suspină, răsuflă ; mîn- gîieri invizibile, mîngîieri interioare îi fac să tresară : sînt fericiţi.

Căluşeii vor dura cît omenirea, pentru că răspund unui instinct profund din anii copilăriei şi ai adolescenţei, dorinţei de mişcare, nevoii de a se ameţi, unei pofte ascunse de a fi dus, legănat, transportat, pe care o încearcă fiecare în unele clipe din copilărie, în clipele de nevinovăţie. Mai tîrziu ne temem de aceste maşini ale mişcării ; ne e frică de cel mai mic şoc, ea nu cumva să trezească în noi vreo suferinţă amorţită. Dar în epoca divină a căluşeilor, orice zguduire trezeşte o voluptate.

Saint-Valery, 22 august

Astăzi am văzut de la fereastra mea celebrîndu-se sfinţirea unei nave. Era o mică şalupă de pescuit. La catarg flutura pavilionul francez. Se vedea, la bord, pe o faţă de masă albă, o torţă, o sticlă de vin şi pahare. Un preot, precedat de un ţîrcovnic, intră în ambarcaţiune ca s-o binecuvînteze. Un dascăl şi un ministrant au luat loc în spatele lui, după care veneau patronul şalupei şi nevastă-sa. Aceşti doi oameni de treabă păstrau, în sărăcăcioasele lor veşminte de sărbătoare, o rigiditate simplă şi o gravitate naivă. Nici unul din ei nu mai era tînăr. Arşi de soare şi înăspriţi de muncă, îţi aduceau aminte, prin severa simplitate a atitudinii, de statuile vechilor evuri. Preotul luă de pe o tavă, pe care i-o întinse ministrantul, un pumn de sare şi unul de grîu, şi le împrăştie în barcă, semănînd astfel forţa şi abundenţa. Apoi, muie în apa sfinţită o ramură de merişor — imaginea crenguţei pe care porumbelul a adus-o în arcă ■—, stropi barca şi, spunîndu-i pe nume, o sfinţi.

Dascălul intonă atunci un ***Te Deum.*** Cîntă apoi psalmul 106 şi ***Ave*** *Maria* ***stella.*** După ce termină, nevasta pescarului tăie tortul care fusese sfinţit odată cu barca ; turnă vin în pahare şi îl pofti pe preot şi pe ceilalţi participanţi să bea şi să mănînce.

E un obicei ca, la sfinţirea vaselor mari, să se spargă pe etravă o sticlă plină cu vin. Obiceiul acesta nu-i respectat de bieţii proprietari ai micilor nave de

pescuit., Ei spun că-i mai bine să bei vinul decît să-l verşi. L-am întrebat pe UIT marinar bătrîn ce semnificaţie are apar? gerea unei sticle pline. Mi-a răspuns rîzînd că otrava alunecă mai bine pe apa mării dacă a fost mai întîi bine stropită. Apoi, reluîndu-şi obişnuita gravitate, a adăugat :

— E semn rău cînd sticla nu se sparge. Acum vreo zece ani am fost la sfinţirea unei nave mari. Şticla a alunecat pe etravă şi nu s-a spart. Vasul s-a pierdut la prima călătorie.

ŞL de ce se sparge o sticlă înainte de a lansa un vapor la apă ? De ce ? Pentru acelaşi motiv care l-a făcut pe Policrat să-şi arunce inelul' în mare : pentru a-i da şi nenorocului partea sa. I se spune nenorocului : „Poftim, ia ce-ţi dau. Şi cu asta trebuie să te mulţumeşti. Primeşte vinul, dar să nu mai ceri nimic altceva". Tot astfel, evreii credincioşi veechilor tradiţii sparg o ceaşcă la ceremonia căsătoriei. E o şiretenie de copil şi de primitiv, isteţimea omului sărman care vrea să întreacă în viclenie destinul. "

Eu, 23 august

Urcînd pe înălţimea colinei Saint-Laurent, ne apare deodată oraşul Eu, lungit alene în patul adînc al văii. Cu acoperişurile sale ţuguiate, cu străzile întortocheate şi clopotniţa de cherestea a elegantei sale biserici, Eu e un oraş fermecător. îl contemplăm într-un fel de extaz. Cînd vezi un oraş drăguţ, în linie dreaptă, ai în faţa ta un spectacol care te absoarbe şi te emoţionează, în care ţi se desfată sufletul. Odată cu fumul acoperişurilor se ridică la cer şi gîndurile. oamenilor. Unele triste, altele vesele ; dar ele se amestecă, şi toate laolaltă îţi inspiră o tristeţe surîzătoare, mai plăcută chiar decît veselia. Te pierzi în reflecţii.

Casele acestea, atît de mici în lumina soarelui încît, dacă întind o singură mînă, le acopăr pe toate, au cunoscut veacuri de-a rîndul iubirea şi ura, plăceri şi suferinţe. Ele adăpostesc secrete îngrozitoare, ştiu multe despre viaţă şi despre moarte. Dacă pietrele ar putea vorbi, ne-ar spune nişte lucruri care ne-ar face să plîn- gem şi să rîdem. Şi pietrele pot vorbi, dar numai

acelora care ştiu să le asculte. Orăşelul spune călătorilor care-i privesc de pe înălţimea colinei

:„Uitaţi-vă la mine, sînt bătrîn, dar cş frumos sînt ; pioşii mei copii mi-au brodat pe mantie turle, clopotniţe, coamele dantelate ale zidurilor şi turnuri cu clopote de alarmă. Sînt un părinte bun, i-am învăţat pe toţi meşteşugurile şi artele din vremurile de pace. I-am hrănit pe copiii mei. Apoi, după ce şi-au făcut datoria, s-au dus unul cîte unul, să se culce la picioarele mele ; acum dorm sub iarba pe care o pasc oile. Ei s-au petrecut din lumea noastră, dar eu am rămas să le păstrez amintirea. Eu sînt memoria lor. De aceea ei îmi datorează totul, deoarece omul nu-i om decît pentru că are darul de a-şi aduce aminte. Cînd e vreme de război, mi se sfîşie mantia şi mi se străpunge pieptul cu săgeţi. Am căpătat răni, despre care s-a spus că sînt mortale. Dar am trăit mai departe, fiindcă nu mi-am pierdut speranţa. învăţaţi de ia mine să păstraţi sfînta speranţă, care este salvatoarea patriei. Gîndiţi-vă la mine, căci astfel gîndurile voastre vă duc mai departe de voi înşivă. Priviţi fîntîna, spitalul, piaţa, pe care părinţii le-au lăsat moştenire fiilor. Munciţi pentru copiii voştri aşa cum străbunii au muncit pentru voi. Fiecare din pietrele mele constituie o faptă bună şi v? învaţă ce e datoria. Uitaţi-vă la catedrală, uitaţi-vă la casa comunală, uitaţi-vă la spitalul nostru central, şi veneraţi trecutul. Dar gîndiţi-vă şi la viitor. Fiii voştri să ştie 'ce giuvaeruri aţi montat la rîndul vostru pe mantia mea de piatră."

Dar, în timp ce ascultam oraşul vorbind, caii noştri o luară la vale, coborînd coasta şi iată acum brecul străbă- tînd strada principală, dominată de tăceri şi de singurătate. S-ar zice că oraşul Eu doarme de o sută de ani. în hanul unde am descins, focul Au mai arde la maşina de gătit. Cînd i-am cerut hangiului să ne servească masa de prînz, l-am văzut destul de încurcat.

Aşa încît oraşul Eu are puţine puncte de atracţie pentru vizitatori, astăzi, după ce castelul şi parcul au fost închise. Nimeni nu se mai plimbă pe sub fagii plantaţi pentru ducii de Guise. Parcul, accesibil odinioară marelui public în fiece joi şi duminică, e închis acum. Castelul nu se mai poate vizita. Trebuie să te mulţumeşti să-i admiri faţada printre zăbrelele -

gardului de fier. Faţada — cărămidă şi piatră — îşi datorează aspectul monument

i 287

tal înaltelor sale acoperişuri. E plată, greoaie şi vulgară. Astfel a conceput-o Fontaine, care. a restaurat castelul în 1821 pentru ducele de Orléans.

Fontaine avea de obicei prea .puţin respect pentru opşrele vechilor maeştri constructori. El socotea că - faţadele castelului din Eu au fost făcute fără nici o metoda şi, aşa cum afirma el însuşi, le-a rectificat. Le-a rectificat atît de bine încît castelul a căpătat înfăţişarea unei ca- zarme. De la Percier şi Fontaine încoace, gusturile noastre s-au schimbat foarte mult. Nici un castel nu-î destut-de vechi pentru noi, dar arhitectul nu are mai puţine ocazii decît altădată ca să-şi practice funesta artă. Odinioară, dărîma spre a înnoi, acuma dărîmă spre a învechi. Se reface monumentul aşa cum a fost iniţial. Ba mai mult ; se reface aşa cum ar fi trebuit să fie.

Se naşte întrebarea dacă Viollet-le-Duc şi discipolii săi, prin arta şi metoda folosite, n-au adunat — într-un număr mic de ani — mai multe ruine decît au făcut — din ură şi dispreţ —- timp de mai multe veacuri, prinţii şi popoarele, din dezgust faţă de urmele unui trecut ce li se părea barbar. Se naşte şi o altă întrebare : dacă bisericile noastre din evul mediu nu au avut de suferit mai crunt din pricina zelului indiscret al noilor arhitecţi decît au suferit din pricina acelei îndelungate nepăsări care le lăsa să se învechească în linişte. Viollet-le-Duc aplica orbeşte o idee cu adevărat inumană cînd îşi propunea să refacă, un castel sau o catedrală după planul iniţial, care fusese modificat de-a lungul veacurilor, şi care, de cele mai multe ori, nici nu fusese respectat. Strădania lui ducea la adevărate cruzimi. Mergea pînă- acolo încît sacrifica opere venerabile şi fermecătoare, şi transforma, cum a făcut cu Notre-Dame de Paris, o catedrală vie într-o catedrală abstractă. O asemenea iniţiativă provoacă oroare oricui este animat de dragoste faţă de natură şi viaţă. Rareori un monument vechi are un singur stil în toate părţile sale componente. Deoarece a trăit şi eît

timp a trăit, s-a schimbat mereu. Deoarece schimbarea este condiţia esenţială a vieţii. Fiecare epocă i.-a imprimat amprenta sa, E o carte în care fiecare generaţie a scris Gîte o-pagină. Nu trebuie alterată nici una din paginile -eL N-au toate acelaşi ' scris fiindcă nu-s toate de aceeaşi mînă. E de prost gust şi un semn de falsă ştiinţă încercarea de a le aduce pe toate la un acelaşi tip. Mărturiile sînt felurite, dar toate sînt la fel de veridice.

Există mult mai multă armonie în artă decît poate concepe filozofia arhitecţilor restauratori. Pe faţada laterală a unei biserici, între potcapurile mari de episcop ale celor două vechi arcuri care se întretaie, se înalţă un elegant portic renascentist, în stilul lui Vitruviu, însoţit de îngeri graţioşi, în tunici uşoare. Totul e de o frumoasă armonie. Sub o cornişă din tufe de fagi şi urzici, sculptate pe vremea sfîntului Ludovic, o uşă mică *Louis* XV îşi etalează, frivolele sale imitaţii de stîncă şi scoici, devenite cu timpul austere. Şi asta constituie o frumoasă armonie. Un naos măreţ din secolul al XlV-lea este sprinten încălecat de o galerie fermecătoare de pe vremea dinastiei Valois ; pe o latură a transeptului. sub ploaia de pietre scumpe a unui vitraliu din timpuri străvechi, un altar al decadenţei îşi înalţă coloanele răsucite — din marmură roşie străbătută de sus pînă jos cu ornamente din frunze de viţă şi ciorchini de aur. Şi aici găseşti armonie. Ce poate fi mai armonios decît acele morminte de toate stilurile, din toate epocile, cu mulţimea de imagini şi simboluri de sub bolţi, deţinînd de la geometria din care provin o frumuseţe absolută ?

îmi amintesc că am văzut pe unul din naosurile laterale ale bisericii Notre-Dame din Bordeaux un contrafort care, prin ansamblu şi aşezarea sa, nu diferă mult de contraforturile mai vechi din împrejurimi. Dar, din punct de vedere al stilului şi ornamentaţiilor, iese cu totul din comun. Nu are nici acele vîrfuri şi ornamente piramidale, nici acele arcade oarbe, lungi şi strimte, care fac mai subţiri şi mai uşoare contraforturile vecine. E decorat numai de două «rdine antice reînnoite de medalioane, de vaze.

Astfel le-a conceput un contemporan al lui Pierre Chambiges şi al lui Jean Goujon, care a fost conducătorul lucrărilor de la Notre-Dame, după ce unul din arcurile sale primitive se rupsese. Muncitorul acesta, avînd mai multă simplitate decît arhitecţii noştri, nu s-a gîndit — aşa cum ar fi făcut ei — să se orienteze după vechiul stil dispărut, întrucît n-a încercat o pastişă savantă. S-a conformat geniului său şi timpului în care trăia. Şi a procedat astfel cu multă chibzuială. Nu s-a simţit în stare să lucreze după gustul constructorilor din secolul al XlV-lea. Dacă ar fi fost mai instruit, n-ar fi realizat decît o copie îndoielnică, lipsită de semnificaţie. Din fericire, ignoranţa l-a silit să aibă spirit inventiv. A. conceput un fel de edicyl, templu sau mormînt, un fel de capodoperă impregnată' ele suflul renaşterii franceze. Şi astfel a adăugat vechii catedrale un detaliu îneîntător, fără să dăuneze cu nimic ansamblului. •

Zidarul acesta necunoscut era mult mai aproape de adevăr .decît Viollet-le-Duc şi şcoala sa. E un miracol că, în zilele noastre, nu s-a găsit un arhitect foarte instruit, care să dea jos contrafortul acesta al renaşterii pentru a-l inlocui cu un contrafort din secolul al XlV-lea.

Dragostea pentru regularitatea liniilor i-a împins pe arhitecţii noştri la acte de vandalism furibund. Am găsit chiar la Bordeaux, în dreptul unei porţi în canaturi, două căpiţele cu figuri, care serveau drept borne. Mi s-a explicat că proveneau de la mănăstirea *** şi că arhitectul însărcinat cu restaurarea mănăstirii le smulsese pentru motivul că unul din capiteluri data din secolul al Xl-lea şi celălalt din secolul al XlII-lea, lucru intolerabil, întrucit mănăstirea fiind clădită în secolul al Xlf-lea, trebuia să fie refăcută aşa cum a fost. Drept care arhitectul a înlocuit capitelurile prin altele două din secolul al XlI-lea, în stilul acelui secol. Nu prea îmi place o operă din secolul al XlI-lea, executată în secolul al XlX-lea. Asta se numeşte fals. Şi orice fals e demn de ură.Pricepuţi în a distruge, discipolii lui Viollet-le-Duc nu se mulţumesc numai să anihileze tot ce nu-i din epoca adoptată de ei. înlocuiesc pietrele vechi şi înnegrite cu pietre albe, fără nici o raţiune,

fără un pretext măcar. Substituie nişte imitaţii noi unor motive originale. Nici asta nu pot să le-o iert : mă doare să văd cum dispare pînă şi cea mai măruntă pietricică a unui monument vechi. Chiar şi piatra înlăturată de un biet zidar grosolan şi stîngaci este o operă pe care a desăvîrşit-o cel mai viguros sculptor : timpul. Timpul n-are nici daltă, nici ciocan de lemn cu două capete ; instrumentele lui sînt : ploaia, clarul de lună şi vîntul de nord. El finisează de minune munca practicienilor. Ceea ce adaugă el ar fi greu de definit, dar valoarea contribuţiei sale este infinită.

Didron, un iubitor al vechilor pietre, a scris, puţin înainte de moarte, într-un album al unui prieten, acest precept înţelept şi dispreţuit : ,,în privinţa monumentelor vechi, e mai bine să fie consolidate decît reparate, mai bine reparate decît restaurate, mai bine restaurate decît înfrumuseţate ; în nici un caz nu trebuie să li se adauge nimic, şi nici să se taie ceva din ele"'.

E foarte frumos spus. Dacă arhitecţii s-ar mulţumi să consolideze vechile monumente şi nu să le refacă, ar merita recunoştinţa tuturor spiritelor care respectă amintirile trecutului şi monumentele istoriei.

IA' T ***re port, 23 august***

Sîntem înmărmuriţi de frumuseţea priveliştei. Avem în faţa noastră Mers şi alba lui faleză ; la dreapta, păşuni şi o costişă pe care pasc vaci şi oi ; la stînga, marea, pe care alunecă bărci, cu prnzele înnodate ca ghirlandele. La picioarele noastre e zăgazul. Faleza e acoperită de mulţimea felurit colorată a înotătorilor şi a'înotătoarelor. Berete roşii, albe şi albastre, rochii de culoare deschisă, pălării de pai strălucesc în lumina soarelui. Şi sclipesc de veselie. Deodată izbucnesc exclamaţii zgomotoase, şi zboară pălării în aer. Un torpilor părăseşte portul, străbate ecluza şi porneşte în larg spre Boulogne. Au trecut trei torpiloare, şi de trei ori a fost acelaşi entuziasm. De trei ori s-a strigat, de trei ori s-a salutat, de trei ori s-au fluturat pălăriile, batistele, umbrelele.

Torpiloarele sînt populare. Oamenii le iubesc, desigur, pentru că au o înfăţişare fioroasă, şi pentru că

satisfac dulcea speranţă a masacrului, care surîde, in adîncu! inimii tihnite ele burghez. într-adevăr, frumoase nu sînt, s-ar zice că sînt nişte balene, dar nişte balene cum nu mai există : balene cuirasate, care aruncă prin ovificii, în loc de apă, un fum gros şi negru.

Cîndva, văzînd un torpilor care ancorase în apele Senei, în dreptul cheiului Orsay, Renan şi-a exprimat dorinţa de a se încredinţa comanda torpiloarelor nu marinarilor, ci savanţilor şi filozofilor, pentru ca în aşteptarea momentului săririi în aer să poată medita la adevărurile eterne. Prezenţa acestor bărbaţi deosebiţi ar ii conciliat inconciliabilul. Soldaţii aceştia contemplativi şi-ar fi atins idealul în viaţă şi realul în moarte. Ideea e excelentă, dar ea nu va intra uşor în capul unui ministru al marinei. Şi ele asemenea mă tem că filozofii nu se vor grăbi să intre ■— precum Iona — în burta acestor vase-peşti.

IV

NOTRE-DAME DE LIESSE

Saint-Thomas,
11 august

Colţul acesta din Laonnais e lipsit de orizonturi largi. Dar pămîntul are ondulaţii graţioase, acoperite cu pilcuri de copaci. Drumeagul albicios, care trece prin faţa uşii mele, se scaldă în mireasmă de mentă, pe măsură ce se adînceşte într-o poiană umedă ; apoi se îndreaptă prin cîmpul de trifoi, ovăz şi sfeclă spre pădurea în care Scufiţa Roşie mai culege şi acum alune. E o plăcere să urmăreşti în fiece dimineaţă cărarea strimtă şi întortocheată, şi să te gîndeşti că o asemenea plimbare constituie o mare bucurie, mai ales că te poţi făli că ai vizitat-o pe însăşi regina păşunilor, în modesta ei maiestate, şi că ai respirat mireasma caprifoiului care îşi atîrnă în tufişuri ghirlandele aromitoare.

Ieri am dat, în mijlocul cărării, peste un mic arici care stătea ghem. Se rănise. L-am băgat în buzunar şi l-am dus acasă ; cu un pic de lapte l-am însufleţit. Şi-a

arătat rîtul negru care părea tăiat dintr-o trufă. A deschis ochii şi am avut slăbiciunea să mă cred bunul Samaritean. Azi-dimineaţă, prietenul rneu alerga prin grădină, adulmecînd pămîntul umed ; toţi ţepii din spate îi străluceau. Întîlnirea cu un arici, ba chiar găsirea unui pic de cimbrişor la liziera pădurii, sau numai citirea unui vechi epitaf într-un cimitir de ţară ajunge ca distracţie pentru întreaga zi a unui solitar.

Avem aici o tabără a lui Cezar şi un mic munte pe care într-o bună zi Gargantua l-a lăsat să cadă din coşul său prins în spate. Dar lucrul cel mai demn de admirat este un fag foarte înalt, cu o coroană de o' perfectă rotunjime, al cărui jir are un gust delicios, dacă pot să iau drept bun ce-mi spun ţăranii. Nici fagul din Domremy [I]— asaltat de zîne şi de care fecioarele din sat atîrnau ghirlande şi coroane de flori — nu era mai frumos şi mai venerabil. Regret vremurile cînd exista cultul copacilor şi al fîntînilor. Dacă apucam acele timpuri, atîrnam şi eu, cu toată pioşenia, de crengile acestui fag frumos, statuete din argilă arsă prinse cu panglici de lînă, şi poate aş fi reuşit chiar să agăţ de trunchiul lui o inscripţie votivă, în versuri, imitată după Ausonius. Pagul acesta, celebru,în toată ţara, creşte pe înălţimea dintre Saint-Thomas şi Saint-Erme, care are o biserică sărăcăcioasă, dar fermecătoare, cu clopotniţa ei strimtă de ar- dezie, cu acoperişul rustic, cu pridvorul în stil renascentist, care se fărîmă sub acţiunea ploilor, şi cu morişca ei de vînt pe care îl vezi pe preasfîntul Antoniu şi porcul său, decupaţi cu mare fineţe. înăuntru, în naosul ciuntit şi gol, pe un capitel romanic, o pasăre ciuguleşte un ciorchine de strugure : este singurul martor al zilelor cînd biserica din Saint-Erme se înălţa în mantia-i albă în faţa ochilor poporului credincios. Din secolul al Xl-lea pînă în al XV-lea, bisericile din Soissons, Reims şi Laon înfloreau în toată splendoarea în Galia creştină, şi pentru cei ce se simt înclinaţi să retrăiască trecutul, regiunea Laonului place prin vestigiile sale străvechi. Aici pietrele vorbesc de sub muşchiul şi' micsandrele ce le

---

[I] **Locul de baştină al Ioanei d'Arc, în Lorena.**

acoperă. La o leghe depărtare, pe drumul spre Soissons, se află Corbeny, unde veneau regii Franţei cînd se întorceau de la încoronare, ca să-i atingă pe cei scrofuloşi, spre a-i vindeca. La trei leghe spre nord, pe tărîmul Picardiei, se găseşte Notre-Dame de Liesse, loc de pelerinaj foarte frecventat în Franţa de odinioară.

Belleforest spune în primul volum al Cosmografiei sale, publicată în 1575 :„Nu departe de Laon, se află acea localitate denumită Lyance sau Lyesse, atît de renumită pentru sfîntul templu al glorioasei Maici a Domnului Nostru, Fecioara Maria, vechi loc de pelerinaj.al regilor noştri, şi unde Dumnezeu face mari minuni din iubirea şi pentru meritele aceleia pe care şi-a ales-o ca mamă''.

Ca să ajungi de aici la Liesse, mergi pe un drum ere tos care străbate o cîmpie seacă, presărată de vechi mori de vînt cu aripile descărnate, şi întretăiat ici-colo de pilcuri de mesteceni. Lanurile de ovăz pitic se încovoaie la suflarea vuitului. în timp ce birjarul îşi îndreaptă vîrful biciului spre orizontul scund şi trist, şi îmi povesteşte de un morar care s-a spînzurat în moară şi de un .perceptor asasinat pe. drum, zărim la stingă noastră, printr-o perdea de arbori, castelul Marchais. zidit sub domnia lui Carol al IX-lea de către cardinalul de Lorena. La mai puţin de doi kilometri, întîlnim, la dreapta noastră. trei ulmi care umbresc o capelă mică. zăbrelită, ce poartă numele de Cei-Trei-Cavaleri. Deodată, roţile cabrioletei răsună pe caldarîmul pustiu al unei uliţe de ţară. mărginită de căsuţe joase, cu coama zidurilor mare. Sintern la Notrc-Dame de Liesse, atît de frecventată odinioară. iar acum părăsită şi lăsată cu totul de izbelişte. Notro-Dame de Lourdes a făcut o mare nedreptate celei, din liesse, precum şi tuturor sfintelor Fecioare din cuprinsul vechii Franţe. Frumoasa doamnă din Lourdes, cu eşarfa ei albastră, atrage în oraşul balnear pe toii. pelerinii ; nu **.se** vorbeşte decît de ea. O femeie pioasă, care regretă vechiJe sanctuare, îmi spunea : „Nu se poate nega : această Fecioară e îndatoritoare, serviabilă, pricepută, curtenitoare, aş spune chiar servilă. Face orice, numai

ea să fie de" folos. Vindecă pe bolnavi, îi încurajează pe tinerii care dau examene, mijloceşte căsătorii, vinde ciocolată. Fie vorba între noi, mi se pare şi puţin intrigantă''.

Fecioara din Liesse însă nu se pricepe aşa ele bine in afaceri. Şi de aceea a fost uitată ; asta se vede riumai- decît, cum intri în satul adormit. Mi.se spune că se va trezi luna viitoare, cu ocazia marilor pelerinaje ; dar sînt sigur că ea, cîndva vizitată de regi, nu mai atrage, chiar eînd e în toată splendoarea, decît nişte femei oarecare din Remis, Laon sau Saint-Quentin.

A avut şi ea zilele ei glorioase. Dar totul trece ; ehkir •şi Notrc-Dame de Lourdes va fi uitată. Reflecţia aceasta e bună ca s-o consoleze pe Notre-Dame de Liesse în declinul ei fără leac. Praful, un praf care se lasă domol, se aşterne pe micile dughene, vecine cu biserica ;. la geamurile lor spălăcite sînt expuse medalii, icoane, mătănii, tunici călugăreşti. în secolul al XV-lea, sub streşinile acestor căsuţe, se vindeau frumoase medalii de plumb de cositor ajurate pe margini, pe care oamenii de rînd şi le coseau la pălăriile de vînăto'are, Ludovic al Xl-lea făcea la fel, şi fiţi siguri că printre medaliile înfipte la bonetă se afla şi Notre-Dame de Liesse, pentru care piosul rege avea o devoţiune ieşită din comun.

Cel mai ciudat lucru care se găseşte azi în aceste dughene sînt nişte butelii astupate, în care înoată în apă, agăţate cu fire de sticlă de nişte sfere goale. însemnele Patimilor lui Crist : o cruce, cuie, un burete cu fiere, o lance, un sceptru de trestie, o coroană de spini, sfîntul obraz, şi soarele care s-a acoperit, şi luna care a apărut după ce s-a săvîrşit misterul. Aceste mici obiecte de sticlă colorată au aspectul naiv al jucăriilor ele copil. Te amuză gîndul că sînt atîtea suflete nevinovate care admiră o astfel de minunăţie barbară. Biserica, din care mai subzistă cîteva părţi din secolul al XV-lea, este destul de mică. Portalul, cu o fereastră largă şi arcuită deasupra şi o coamă de zid flancată, de două ornamente piramidale,, are o înfăţişare atrăgătoâre şi, dacă-ţi plac pietrele vechi,, poţi admira pe contraforturi, de o parte şi de alta a ferestrei, cîte

un coif sculptat care. datorită craniului ţuguiat, nasului ca un cioc de pasăre, buzei maliţioase şi gîtului enorm, îţi face impresia unui obraz uman. Dar prea ne ocupăm de asemenea fleacuri : se vede cit de colo că sîntem în vacanţă.

Intrînd în biserică, privirea ne este atrasă de o frumoasă galerie, stil renaştere, care-şi întinde în naos arcul elegant de piatră albă şi marmură neagră. Pe balustrada galeriei se înalţă patru statui pictate. Sînt concepute în gustul înfiorător al restauraţiei şi reprezintă trei cavaleri, cu falnice panaşuri, şi o frumoasă domnişoară: îmbrăcată clupă moda turcească. Toţi patru sînt extrem de ridicoli şi par a juca *Zaire* în faţa ducesei d'Angouleme. Am să povestesc mai încolo cine sînt aceşti trei cavaleri şi tî~năra musulmană. Mulţumiţi-vă pentru moment să şti li că odată cu ei a venit din Egipt o icoană miraculoasă, venerată de atunci în biserica în care ne aflăm.

Trebuie să treci pe sub galerie ca s-o vezi pe mica Fecioară din Liesse, stînd în strană în faţa altarului. E o Fecioară neagră. Dintotdeauna mi-au plăcut foarte mult şi mi-au stîrnit curiozitatea Fecioarele negre, care toate sînt foarte vechi. Au nişte mantii în formă de abajur. •Sînt late şi scunde. Asta din pricină că şed, şi sînt îmbrăcate de parcă ar sta în picioare — e o neglijare surprinzătoare a formelor omeneşti. Grecii aveau şi ei idolii lor negri. Ca şi statuile noastre făcute din lemn, erau diforme şi peste măsură de mari. Atribuiau originea lor lui Dedal şi venerau grosolanele icoane înnegrite de vreme. Le acopereau şi ei cu văluri preţioase. Cultele se aseamănă mult mai mult decît s-ar crede. Dacă, printr-o operaţie magică, bătrîna ţărancă, pe care o v;d aici bol- borosiridu-şi rugăciunea sub gluga de lînă, ar ii transportată subit la Pessinonte, în sanctuarul dedicat misterelor antice, şi-ar termina, fără să-şi dea seama, la picioarele Bunei Zeiţe, rugăciunea începută în faţa Sfintei Fecioare. Trebuie să vă spun tot : adevărata Fecioară neagră din Liesse a fost arsă în 1793 şi asta, care o înlocuieşte, nu este — după gustul meu — nici destul de naivă, nici destul de străveche. Ni s-au dat asigurări că s-a descoperit o bucată din lemnul celei vechi, ■— salvată

din foc — care a fost înglobată în cea nouă ; iar elavioşii se consolează într-un fel, socotind lemnul acesta cu mult mai preţios decît acela din care a fost făcută arca' lui Noe. Dar cine va restitui micul idol, îmbrăcat cu un abajur, acelora care — împreună cu episcopul Synesius — găsesc că toate antichităţile sînt venerabile-?

în fundul bisericii, la stînga, în sacristia zidită sub domnia lui Ludovic al XlII-lea, se află tezaurul, astăzi destul de sărăcit, rămas de la Notre-Dame de Liesse : inimi de argint aurit, ceasuri, împreună cu lanţurile lor, ornice groase de argint, cărora li se zice cepe, o pendulă ornamentală, bastoane şi cîrje, cîteva vechi cruci de onoare, un grumăjer de căpitan, două perechi de epoleţi.

Am descoperit, înduioşat, într-un colţ al sacristiei, una din acele butelii cu gîtul astupat de care am vorbit adineauri, în care înoată embleme de sticlă. E neîndoios că femeia credincioasă, după X-ct dat Fecioarei negre darul, a adăugat : „Pentru micuţul dumneavoastră, doamnă !' Şi, într-adevăr, Notre-Dame de Liesse are pe genunchi un Isus-copil, care stă în picioare, cu braţele deschise. Dar, zadarnic ar căuta cineva în acest tezaur sărăcăcios, acoperit de pînză de păianjen, inima ele aur, adusă de stareţa din Juarre, oraşele de argint oferite de cetăţile din Bourges, Reims, Mezieres, Amiens, Laon şi Saint-Quentin, nava municipalităţii clin Dieppe, braţul de argint al căpitanului de Hale, nava trimisă de Henriette de Franţa, regina Angliei, şi mamela de aur a reginei Poloniei. Darurile acestea preţioase au dispărut." Ludovic al XlV-lea a poruncit în 1690 să fie topit şi trimis la Mone- tăria Statului ceea ce a mai rămas din tezaurul de la Notre-Dame de Liesse. Trebuia salvată patria. A mai trebuit să fie salvată şi în 1792. Aceleaşi necesităţi impuri aceleaşi soluţii.

Fecioara neagră din ţinutul Laon s-a îmbogăţit mai ales lecuind pe cei bolnavi. Mai şi alunga diavolii din cei posedaţi. Se povesteşte că o femeie din Vervius, pe nume Nicole, care dădea semne a fi posedată, a fost adusă la Liesse, unde a simţit o mare uşurare. Dar eliberarea ei n-a fost desăvîrşită — ne asigură

preafericitul canonic Villette, care a trăit pe la finele secolului al XVII-lea — decît mult mai tîrziu, în catedrala din Laon, prin strădania episcopului, Belzebut a apărut atunci în faţa Monseniorului şi a făcut această mărturisire, care desigur l-a costat :

— Fecioara, i-a spus el confidenţial, mi-a răpit douăzeci şi şase din ajutoarele mele, alungîndu-i din trupul acestei femei.

Maica Domnului din Liesse i-a redat nobilului feudal din Couci cei doi copii pe care-i pierduse. Ea e aceea care, invocată de un hoţ în timp ce-l spînzurau, l-a susţinut — cu braţele ei care-l purtaseră pe Isus —- timp de trei zile cît a stat agăţat. Dar, şi cred că nu mă înşel, miracolul acesta, pus în rime de truveri, a fost atribuit şi Maicii Domnului clin Chartres. Fecioara din Liesse uşura evadarea prizonierilor şi împiedica, bucuroasă, executarea hotărîrilor judecătoreşti. N-o condamn pentru asta : dimpotrivă, îi aduc laude, socotind că-i mai bună iertarea decît ©sînda. Timp de patru sau cinci secole, a fost mereu asaltată de solicitatori. Pelerinii, venind aici din toate colţurile regatului, o implorau, cu miinile împreunate, pe frumoasa Maică din Liesse să nu doarmă în timp ce-i vorbeau. Acum doarme liniştită în sanctuarul ei pustiu. Să nu-i tulburăm odihna şi să venerăm în fiinţa ei credinţa, speranţa şi caritatea atîtor suflete care au păşit înaintea noastră pe tărâmul' pe care păşim noi acum,

Dacă vii dinspre castelul Marchais, după cum am mai spus, zăreşti pe drumul care cluce la Liesse, în partea dreaptă, trei ulmi în jurul unei capele cu grile. Li se zice Cei-Trei-Cavaleri, în amintirea celor trei fii ai doamnei d'Eppes, care au adus din Egipt în Picardia icoana mira<- culoasă, venerată mai tîrziu în localitatea Liance. denumită ulterior Liesse.

Iată acum povestea celor trei cavaleri d'Eppes şi a frumoasei Izmeria :

Povestea celor trei cavaleri
d'Eppes şi a frumoasei Izmeria

în vremea aceea,. Foulques, conte d'Anjou. de Touraine si de Mayenne. rege al Ierusalimului, luă cu asalt Ceza- reea, vechiul oraş al lui Dan, situat la una clin marginile regatului său. El reclădi castelul din Bersabe, care se afla la marginea opusă, restabilind astfel în întregime regatul lui David şi al lui Solomon, care se întindea, spune Scriptura, de la Dan la Bersabe

.Paza castelului din Bersabe fu încredinţată cavalerilor Sfîntului Ion din Ierusalim, instituit ca ordin militar înainte cu vreo treizeci de ani, sub domnia lui Baudouin I. Or, printre aceşti cavaleri se aflau trei fraţi din ilustra familie d'Eppes, din Picardia ; cel mai vîrstnic se numea cavaler d'Eppes, al doilea cavaler de Marchais şi cel mai tînăr cavalerul cu arme albe. Doamna d'Eppes, mama lor, poseda întinse şi frumoase terenuri în ţinutul Laon. Dar ei îşi puseseră pe veşminte crucea pelerinului şi duseră în ţara sfinţită de sîngele lui Isus stindardul familiei d'Eppes, cu pui de vulturi ţesuţi în fir de aur. Şi fiindcă erau prea bine cunoscuţi pentru prudenţa şi curajul lor, Foulques d'Anjou le încredinţă apărarea castelului din Bersabe care, situat la şaisprezece mile de Ascalon, era sub continua ameninţare a sarazinilor.

într-adevăr, Ascalon, vechi oraş al filistenilor, era în mîna califului Egiptului care trimitea acolo de patru oii pe an, pe uscat sau pe mare, arme, merinde şi trupe proaspete. Populaţia acestui oraş era numeroasă şi foarte războinică. Fiecare copil de sex bărbătesc primea de la naştere, din tezaurul califului, solda unui ostaş în campanie. Garnizoana, compusă clin oşteni foarte crînceni, făcea dese incursiuni prin împrejurimi.

într-o zi, cei trei feciori ai doamnei d'Eppes, pe cînd călăreau nu departe de castelul din Bersabc, fură surprinşi de o trupă de cavaleri sarazini şi, cu toată rezistenţa lor înverşunată, fură capturaţi şi duşi la Cairo,

Califul se afla acolo. Âflînd că cei trei prizonieri creştini erau ele o nemaipomenită frumuseţe, fu curios să-i •vaclă şi porunci să fie aduşi în grătliţ&a unde se

plimba, printre tufişuri de trandafiri, ascultînd murmurul l'întî- nilor. Fiii doamnei d'Eppes întreceau cu un cap turbanele păzitorilor lor şi aveau umerii foarte largi ; califul recunoscu că i se spusese adevărul. Vrînd să se asigure că mintea le e pe măsura chipului lor frumos, le puse mai multe întrebări la care ei răspunseră cu înţelepciune şi o modestie care-l îneîntară. Dar nu lăsă să se citească nimic pe obrazul lui ; dimpotrivă, se prefăcu că n-are decît dispreţ; pentru ci şi porunci să fie puşi în lanţuri şi băgaţi într-o temniţă întunecoasă.

Scopul lui era să-i silească, prin grele cazne, să abjure de -la religia lui Cristos şi să îmbrăţişeze cultul idolului Mahom, căruia i se închina ca orice sarazin. Iată de ce poruncise ca cei trei cavaleri să stea înlănţuiţi într-o temniţă deasupra căreia curgea fluviul Nil.

Apoi le trimise vorbă printr-unul din vizirii săi că le-ar dărui un palat, cu grădini, arme preţioase, un cal sirian înşeuat şi sclave dintre cele mai frumoase, care cîntă la ghitară, dacă ai" consimţi să-l adore pe idolul Mahom.

Unii călători, întrebaţi fiind, au afirmai că păgîniî de sarazini nu-şi cioplesc chipuri după asemănarea lui Mahom. Dacă acesta-i adevărul, trebuie să înţelegem că acel ealif le-a făcut promisiuni cavalerilor cu condiţia să îmbrăţişeze credinţa în Mahom, ceea ce nu schimbă cu nimic veridicitatea povestirii de faţă.

După ce vizirul le spuse ce le oferă califul şi în ce condiţiuni, cavalerul d'Eppes se gîndi la grădinile cu izvoarele lor vii şi suspină ; cavalerul de Marchais se gîndi la frumoasele sclave şi rămase visător ; cavalerul cu armele albe se gîndi la calul sirian şi la săbiile de Damasc şi un strigăt ascuţit izbucni ca o flacără din pieptul său. Dar toţi trei respinseră darurile oferite de calif.

în zadar paznicul închisorii, care era un bătrîn foarte guraliv, le povestea cele mai frumoase istorioare arabe pentru a-i convinge să se lepede de credinţa creştină, ei nu se lăsară amăgiţi de poveştile lui iscusite, şi nici de pilda unui baron normand care, devenind adoratorul lui Mahom, trăia la Smirna,

mîncînd numai fructe zaharisite, înconjurat de o duzină de femei, pe care le vindea pe măsură ce nu-i mai plăceau.

Din tot ce i se raporta cu privire la statornicia lor, califul înţelese că cei trei feciori ai doamnei d'Eppes nu vor fi atraşi la religia sarazină nici prin teama de supliciu, nici prin momeala bogăţiilor şi a plăcerilor. Se făli atunci că-i va convinge prin dialectică. Trimise în temniţa cavalerilor pe cei mâi învăţaţi doctori arabi, care zilnic le aduceau argumente din ce în ce mai subtile. Doctorii aceştia îl cunoşteau pe Aristotel ; excelau în matematici, în medicină şi în astronomie. Cei trei feciori ai doamnei d'Eppes nu aveau idee nici de astronomie, nici de medicină, nici de matematici, nici de Aristotel, dar ştiau pe de rost Tatăl Nostru şi alte frumoase rugăciuni. Şi din această pricină, savanţii arabi nu-i putură convinge şi se retraseră foarte ruşinaţi.

Califul, îndărătnic din fire, nu se consideră învins după eşecul cu Aristotel şi marii învăţaţi. Recurse la un artificiu, încredinţat că~i va aduce cel mai mare succes. Trebuie să ştiţi că acest calif avea o fată, frumoasă şi bine făcută, talentată muziciană, şi care avea un mod de a raţiona mult mai subtil decît al doctorilor. Se numea izmeria. Tatăl ei îi porunci să-şi pună veşmintele cele mai bogate, să se ungă cu uleiuri balsamice şi apoi să-i viziteze pe cei trei cavaleri în temniţa lor.

■— Du-te, fiica mea, o îndemnă el. Desfăşoară-ţi toate graţiile, foloseşte-ţi toate farmecele pentru a-i cîştiga pe creştini.

Zelul religios îl încălzi atît de tare, că-i recomandă fiicei sale să sacrifice chiar ce-avea mai scump, dacă sacrificiul acesta putea să-i convertească în favoarea lui Mahom.

Recomandările califului au părut excesive unora dintre autorii care au relatat această istorie. Dar canonicul Vil- lette a atras atenţia că ele sînt foarte fireşti din partea unui idolatru. Astfel, a adăugat el, la povaţa detestabilă a falsului profet Balaam, fecioarele din Madion şi Moab au fost trimise spre a-i perverti pe copiii lui Israel, pentru a-i prăbuşi în idolatrie. Tot

astfel, fiicele lui Ammon au tulburat pînă într-atît inima lui Salomon, încît l-au determinat să adore zeii rasei lor.

Aşadar, prinţesa Izmeria se prezentă în faţa celor trei feciori ai doamnei d'Eppes, care fură uluiţi cînd o văzură. Şi începu să le vorbească. Gura ei era mult mai periculoasă decît ceea ce spunea. Cei trei fraţi admirară frumuseţea femeii ; dar se temeau de ea mai mult decît s-au temut de vizir şi de doctori ; şi, ca să nu le schimbe credinţa, se hotărîră s-o schimbe pe a ei.

— Să-i vorbim despre dreapta credinţă, că e demnă să asculte învăţătura noastră, spuse cavalerul d'Eppes fraţilor săi. Deşi sîntem mai puţin iscusiţi la vorbă decît la mînuirea lancei, vom găsi totuşi argumente convingătoare, cu ajutorul Domnului Nostru Isus Cristos, care le-a grăit astfel apostolilor săi : „Dacă va fi să depuneţi mărturie despre mine, să nu vă îngrijaţi de ,ce aveţi să spuneţi. Eu însumi voi pune în gura voastră cuvinte pline de înţelepciune".

Cei doi fraţi fură de acord cu cel mai vîrstnic dintre ei, şi toţi trei se apucară deîndată s-o instruiască pe fata califului în religia creştină.

îi expuseră dogmele privitoare la miracole şi la profeţii. **îi** vorbiră mai ales de sfînta Fecioară Maria, faţă de care aveau o evlavie deosebită şi**-i** povestiră despre miracolele pe care le-a înfăptuit în toată creştinătatea, mai cu osebire în ţinutul Laon. Cele spuse despre regina cerurilor **i** se părură atît de remarcabile tinerei Izmeria, încît îi întrebă dacă n-ar putea s-o vadă pe Fecioară în vreo icoană, aşa cum este reprezentată ea în lăcaşurile creştinilor. Cei trei cavaleri răspunseră că nu aveau în temniţă o asemenea icoană, dar că dacă li s-ar aduce un lemn, se vor strădui să-i cioplească chipul, după pilda bunilor iconari din ţara lor.

Vorbeau astfel, minaţi de zelul inimii. Dar, atunci cînd prinţesa Izmeria le aduse un buştean, împreună cu o daltă şi un ciocan de lemn, se simţiră foarte încurcaţi : arta de a ciopli o icoană care să pară că trăieşte şi respiră nu se dobîndeşte decît după o îndelungată ucenicie. Lemnul nu se lăsa nici măcar crestat. Trebuie să vă spun că era trunchiul unuia din acei arbori care provin din paradisul terestru şi pe

care Nilul îi aduce pe valurile sale pînă la malurile din Egipt.

Cei trei feciori ai doamnei d'Eppes aci miră în faţa buşteanului, fără să-i smulgă măcar o aşchie.

Cînd se treziră, fură uluiţi văzînd că sarcina le fusese îndeplinită şi că icoana Fecioarei strălucea în celula lor. împrăştiind o lumină suavă, minunată. în faţa lor o vedeau pe Maica Domnului, stîncl pe un tron, cu copilul divin în braţe. Cei trei feciori, ai doamnei d'Eppes nu văzuseră încă, din Laon pînă în Soissons, o sculptură atît de frumoasă. Fecioara era cioplită din lemnul adus de prinţesa Izmeria, şi lemnul acesta, era negru, pentru a simboliza bezna în care se afla învăluit încă sufletul fetei. Dar era înconjurat de o lumină celestă, ca semn că lumina va alunga funestele umbre. Şi mai era ceva care incita la meditaţie : lemnul acesta venind din ţinutul Evei era înnegrit de păcatul primei femei, dar figura Sfintei Fecioare apărea în toată splendoarea ei, pentru că greşeala Evei a fost răscumpărată de aceea căreia îngerul i-a zis *Ave.* Astfel de idei, puţin accesibile oamenilor de azi, erau uşor de priceput de călugării care duceau o viaţă de meditaţie prin mănăstiri şi. deşerturi.

La vederea acelei minunate icoane, cei trei fraţi scoaseră în acelaşi timp cîte o exclamaţie, întrebînd pe fiecare din ceilalţi doi cum de a putut săvîrşi într-o noapte o operă atît de uluitoare. Dar toţi trei jurară cu mare jurămînt că n-au contribuit cu nimic. Şi, într-adevăr, nu era de crezut ca vreunul din ei să fi fost in stare să termine atît de repede o sarcină atît de grea.

Nu rămîne decît să admitem că acest chip a fost cioplit de îngeri sau, lucru şi mai demn de crezare, de însăşi preafericita Fecioara Maria, pentru care cei trei feciori ai doamnei d'Eppes nutreau o devoţiune deosebită şi pe care au invocat-o în acea împrejurare. Cînd prinţesa Iz- merîa intră din nou în temniţă, văzînd-o pe Fecioară radioasă şi neagră, plînse şi o adoră. Şi în aceeaşi clipă simţi

0 mare dezamăgire faţă de falsa religie a lui Mahomet şi l'u convertită la credinţa în Isus Cristos. Cei trei feciori ai doamnei d'Eppes, prevestind că această

icoană îi va elibera, îi dădură numele de Maica Liesse. adică aducătoare de bucurie.

Intre timp, califul o întreba în fiece zi pe fiică-sa dacă i-a reuşit convertirea celor trei cavaleri, iar prinţesa Iz- meria răspundea cu prudenţă că-i mai rămînea încă puţin de făcut. Vorbea astfel pentru a-i fi îngăduit să se întoarcă în temniţa cavalerilor. Dar ea se şi hotărîse să le asigure evadarea şi să fugă împreună cu ei.

Cînd totul fu pregătit pentru executarea acestui plan, fata califului luă cu ea toate pietrele preţioase şi toate bijuteriile pe care le găsi în palat şi ieşi noaptea printr-o poartă secretă a grădinii.

Pentru a preţui cum se cuvine purtarea prinţesei, trebuie să ţinem seama ele faptul că tatăl ei era sarazin şi păgîn, şi să nu uităm că bijuteriile luate de ea urmau să slujească mai tîrziu la ridicarea sanctuarului Maicii Liesse. Cu giuvaierurile asupra ei, Izmeria se duse dc-i eliberă pe prizonieri şi-i conduse pînă la malul Nilului, unde-i aştepta un luntraş care îi trecu pe toţi patru pe
1 armul celălalt. Adormiră cu toţii. Cînd se treziră, cei trei cavaleri zăriră catedrala de pe munte din Laon şi tot ţinutul laonez. Fuseseră transportaţi în mod miraculos — împreună cu prinţesa Izmeria — în timpul nopţii.

Fecioara Neagră era cu ei : ea ii condusese tot drumul. Pe locul unde a atins pămîntul, a ţîşnit un izvor care vindeca frigurile.

Cavalerii văzură bucuroşi fumul ridieîndu-se din nou de pe acoperişul casei lor, precum şi pe doamna mama lor încărunţită toată, care vărsa lacrimi de fericire. Aflînd cine era şi ce făcuse frumoasa sarazină pe care o aduseseră cu ei, doamna d'Eppes vru să-i fie mamă şi naşă. Cînd prinţesa Izmeria o căută pe Fecioara Neagră lingă izvor, n-o mai găsi. Statuia pornise de una singură şi se oprise la vreo două sute de paşi. Izmeria o văzu şi vru s-o ia în braţe, dar nu putu nici s-o ridice. Fecioara Neagră, făcîndu-se atît de grea, voia să arate că acolo trebuia să se zidească o biserică. Şi la aceasta folosiră bijuteriile califului. Izmeria fu botezată.

Cei trei cavaleri se căsătoriră rînd pe rind şi trăiră cu pioşenie tot restul zilelor lor. Prinţesa Izmeria se retrase într-o mănăstire, devenind o pildă a tuturor virtuţilor. Şi astăzi încă, dreptcredincioşii care vin la biserica Maica Domnului din Liesse îşi arată unul altuia, după cum am mai spus, chipul ei sculptat şi pictat, ce se află aşezat deasupra galeriei dintre naos şi cor. Cit despre Fecioara Neagră, după ce a săvirşit nenumărate miracole, a fost arsă de patrioţi în 1793, dar o singură bucată din ea s-a păstrat ca prin minune.

Nimic nu poate fi mai jalnic clecît fîntîna miracolelor de odinioară, astupată acum. în imediata apropiere s-a clădit o căsuţă care imită Santa-Casa de Loreto. O alee de pini, alternînd cu plopi înalţi, duce pînă la ea. Mişună pe aici cerşetori şi infirmi, în timp ce un bătrîn stă culcat lingă izvor şi aşteaptă : din cînd în cînd vreo femeie evlavioasă vine şi—i întinde o sticlă, în formă de madonă, pe care o umple, în schimbul unui gologan, cu apă făcătoare de minuni. Agonia zeilor este de o nemărginită tristeţe.

V

ÎN BRETANIA

Promontoriul Raz (Finistérc)
23 iulie

Am lăsat în urma noastră, pe drumul spre Audiernc, tîrgul Plogoff împreună cu pescarii săi de sardele. în locul gardurilor vii şi al copacilor curăţaţi de ramurile nefolositoare, se află acum ziduri joase de granit care •mărginesc cîmpiile neeultivate, sterpe. Pe aici, uaievs^ într-una din aceste împrejmuiri, se ridică o lespede rămasă dintr-un dolmen prăbuşit — bătrân martor mut al unor evuri imemoriale. O li trecut, desigur, multă vrem« de cînd s-a cutremurat pămîntul sub prăvălirea greutăţii sale. Palatul acesta sălbatic e locuit de pitici negri, demoni şi vîrcols.ci, care în fiece seară — după ce fluier l păstorului a readus turmele în grajdurile lor — danseu- â la lumina lunii şi-l silesc pe orice trecător să intre in 30c cu ei. Toţi ţăranii bretoni ştiu că dolmenele sînt

săia>: «- rile piticilor. Şi mai ştiu că - menhitele din Carnac '•■■ giganţi păgîni preschimbaţi în stane de piatră de sflnuu Cornely.

La stînga noastră, capela sfântului Ccileâoc îşi ;c. c.h- c3-. petniţa de piatră ajurată. Sfîntul Colledoc a trăi: vremea regelui Arthur. Numele său. fără îndoială, scăpat canonicului Trevnux, care s-a ocupat în tot t..-n: [1] oevinova4vj sale vieţi cu catalogarea sfinţilor din ; - tar: ia

T.-r;rn cunoscut, în copilărie. pe canonicul Ti'evocc v e posibil să fia -singurul care a mai rămas dintre cei e ¡-¿iu cunoscut. Chipul lui este viu în memoria mea, i't timp nu se va fi năruit şi €;> pentru vecie în neant. **Arc** tirea bătrînului preot mi s-a redeşteptat — înţr-un m;,d destul de straniu — cînd mă aflam pe 'drumul a< „ dezolat ■CQ u UI CC la Audieroe. Şi fără voia mea. Sînt teri care-şi pot stăpîni impresiile şi amintirile. îi admn şi.-i invidiez. Dar nu-i pot imita. în orice moment, oaspeţi nepoftiţi. pe care nu-i pot alunga, zâmbitori sau amărîţi. v-in de se aşază la masa gîndurilor mele. Şi iată-l pe canorsi- cul Trevoux — treizeci de ani după ce a murit ¿iii da frumos — intrînd cu trieornui pe cap şi cu tabachera m mînă, în sufletul meu surprins. Fie binevenit ! E într-w dispoziţie fericită, agreabilă ; obrajii îi strălucesc ; sini di? un roşu-aprins atît de pur, de-ai zice că-i plămădit de unul. din îngeraşii dolofani care zboară în biserică, deasupra stranei eanonieale. E înclinat spre o viaţă din cele mai tihnite, şi deoarece Lungile drumuri făcute prin landă şi pe plajă nu priesc corpolenţei sale abundente, îşi caută •sfinţii bretoni pe cheiul Voltaire. In lădiţele buchiniştilor. Merge pe jos de la puntea Netre-Dame la puntea Boyal

tn fiece zi pe care o dă Dumnezeu, şi numai dacă o dă destul de frumoasă. Căci bunului canonic nu-i plac nici ceaţa, nici ploaia şi, din toate înfăptuirile Domnului, e înclinat să le prefere pe acelea în care Dumnezeu şi-a arătat făţiş bunătatea. Totuşi, într-o zi, pe cînd umbla, după obiceiul său, în căutarea vreunui sfînt breton uitat de secolul acesta ingrat, fu surprins de o vijelie, lîngă Samaritaine, şi scuturat, după propria sa

expresie, de o rafală înfricoşătoare ; îşi pierdu chiar şi umbrela pe care vîntul i-o zvîrli în Sena. A fost una din cele mai grele încercări din viaţa sa pămînteană. De cîte ori se gîndea la ea, vedeai cum i se stinge zîmbetul pe buze şi roşul- aprins al obrajilor.

Nu mult după aceea, canonicul Trévoux părăsi această lume, lăsînd în urmă-i o istorie a sfinţilor din Bretania care atestă' puritatea sufletului şi simplitatea spiritului său. E o carte pe care mă învinuiesc că n-am citit-o îndeajuns. îmi făgăduiesc — de cum ajung la Paris — dacă reuşesc să pun mîna pe un exemplar frumos al acestei opere, să caut în ea istoria sfîntului Colledoc, a cărui capelă a rămas atît de mult în urma noastră încît nu mai îngăduie să se vadă decît departe, la orizont, clopotniţa dantelată prin care se întrevede cerul albastru. Sîntul Col- lidor sau Colledoc era episcop la Cambrie, cînd a venit din Ţara Galilor la Armorique. Probabil că a traversat oceanul într-un jgheab de piatră, căci aşa era pe atunci obiceiul sfinţilor din Marea Britanie. Ajuns la Plo- goff, începu o viaţă de sihastru în plină landă ; printre garoafele sălbatice, trandafirii pitici şi micile imortele ale căror flori cresc la nivelul pămîntului, acolo, sub cerul cînd acoperit de nouri înfricoşători, ca nişte viziuni din Scripturi, cînd brăzdat de zborul păsărilor de mare — printre care se află şi sufletele unor răposaţi — el lăuda pe Domnul, sau se lăsa în voia meditaţiilor sale. Cîteodată, cuprins de extaz, pătrundea pînă în adîncimea cunoaşterii lucrurilor vizibile ca şi a celor invizibile. Astfel că nu-i deloc suprinzător că a primit — pe o cale misterioasă — ştiri de pe lumea aceasta, de care trăia izolat. E mai mult ca sigur că a aflat înaintea tuturor celorlalţi locuitori din Audierne şi Plogoff despre sînge- roasa bătălie de la Camlan, cît şi despre moartea lui
Arthur, pe care sabia lui fermecată nu-l putuse apăra de loviturile unui cavaler mişel. Sfîntul Collidor află pe o cale nu mai puţin misterioasă că Lancelot du Lac o iubea pe soţia lui Arthur, frumoasa regină Ginevra. Şi (lucru pe care Colledoc îl ştia tot atît de bine), că Lancelot era floarea cavalerilor. Crescut pe genunchii

unei zîne, el avea un farmec deosebit. Şi deorece era demn de a fi iubit, Ginevra îl iubea.

Dar sfîntul Colledoc, care meditase mult in singurătatea sa, ştia ceea ce ignoră cei care trăiesc în societate. Ştia că dragostea omenească este trecătoare şi cei care-şi pun speranţele în vreo făptură omenească sînt foarte curînd decepţionaţi. Pentru aceste motive, şi conside- rînd că Ginevra şi Lancelot l-ar ofensa în mod groaznic pe Dumnezeu dacă ar reuşi să-şi satisfacă dorinţele, se hotărî să împiedice, cu ajutorul Cerului, o nenorocire atît de mare. Luîndu-şi bastonul, se duse la palatul reginei Ginevra. După ce-i vorbi un scurt timp în taină, o convinse numaidecît să renunţe la dragostea faţă de Lancelot du Lac. Şi îi inspiră o poftă nepotolită să îmbrăţişeze o viaţă cucernică. în sfîrşit o oferi — tînără. frumoasă, fericită, gătită, caldă încă de amorul profan —■ lui Isus Cristos, care nu prea era obişnuit să vadă venind la el îndrăgostite care să arate atît de bine cum arăta ea. Ce i-o fi spus sihastrul ? Cărticica pe care am cumpărat-o pe drum, de la un bard orb ca Homer şi care duhnea a rachiu, o cărticică în care se găsesc multe istorii de sfinţi, nu redă discuţiile pe care le-a avut Colledoc cu regina Ginevra pentru a-i schimba sentimentele. Ah ! domnule Trévoux, ce i-o fi spus oare ? Dumneavoastră, care cunoaşteţi atît de bine cele mai mici amănunte din viaţa sfinţilor bretoni, cînd trăiaţi şi vă plimbaţi liniştit la soare pe frumosul chei Voltaire, avînd două sau trei cărţi îr fiecare buzunar al sutanei, dumneavoastră ştiaţi ce i-s spus ? Ştiaţi ? şi aţi notat asta în marea dumneavoastră compilaţie hagiografică ?

Vai ! dar dacă întrevederea dintre regină şi sfînt a fost secretă, cum aţi fi putut afla ? îmi veţi spune că sfîntul Colledoc i-a arătat faţa urîcioasă şi scîrnavă a păcatului trupesc. Dar asta nu-i destul, domnule Trévoux.

Nu vă daţi seama în ee situaţie se află cel care se interpune între o femeie şi dragostea ei ! Te trînteşte la pă- mlnt, te calcă în picioare, te striveşte. Vă înţeleg : veţi spune că sfîntul Colledoc a ameninţat-o, desigur, pe Gi- nevra cu rnînia divină şi damnaţiunea veşnică, apoi eă r-a arătat iadul cum se cască s-o înghită. Nici

asta nu ajunge, domnule Trévoux. O femeie îndrăgostită nu se teme de iad ; şi n-o interesează deloc raiul, domnule Trévoux. Vreau neapărat să ştiu ce i-a spus sfîntul Colledoc din Plogoff reginei Ginevra ca s-o despartă de Lancelot du Lac pe care-l iubea, şi care o iubea. Gîndiţi-vă că pentru a ajunge la un asemenea rezultat ar fi fost nevoie de cuvinte mai puternice decît runele, pe care le cunoşteau vechii scandinavi, şi cu ajutorul cărora erau în stare să răstoarne oceanul cu fundul în sus şi să prefacă pămîntul în pulbere ; deoareee dragostea, domnule Trévoux, e mai tare decît moartea. Adevărul este totuşi că blinda regină î-a ascultat pe stareţ şi a intrat la mănăstire. S-au scris despre ea multe balade în versuri bretone.

Dar ne apropiem de capătul pămîntului. Am trecut prm regiunea grozamelor şi a drobiţelor şi simţim suflarea vîntului din vest peste cîmpul sterp. Iată Lescoff, clopotniţa şi menhir ele lui. încă vreo cîţiva paşi şi ajungem la puntea Raz. Descoperim de pe acum, la dreapta noastră, plaja spălăcită, pe care o brăzdează marea, albă din pricina vârfurilor de stâncă de la suprafaţă. E golful răposaţilor.

Aici, pe promontoriul care înaintează între două ţărmuri presărate cu colţi de stîncă, se termină pământul. La capătul drumeagului strîmt pe care am pornit, marea îşi sparge valurile şi stropii lor ne împroaşcă din toate părţile. în faţa noastră, oceanul, pe care soarele se culcă într-un pat de flăcări, îşi întinde pînă în depărtări magnifica pînză a apelor, pe care o străpung ici şi colo stînci negre, in horbote de spume, şi pe care insula Sein, sumbră şi scundă, doarme la nivelul talazurilor.

E sfînta insulă Şapte-Somnuri, pe care ar fi trăit, după cum se spune, fecioarele profetice. Dar au existat oare astfel de făpturi extraordinare în altă parte decît în imaginaţia oamenilor mării ? Nu cumva mateloţii — de la mare distanţă — au luat drept rochii albe ale preoteselor pescăruşii care stăteau la soare pe stînci ? Amintirea acestor fecioare a rămas nedesluşită, ca un vis. S-a scotocit în stratul de ţărînă al scobiturilor din granit, în care cresc astăzi spicele rare şi subţiri ale

orzului pentru hrana pescarilor. Nu s-a găsit în pămîntul de acolo nici o piatră sculptată. S-au cules numai cîteva medalii în formă de mici cupe, purtînd pe partea bombată efigia unui erou sau a unui zeu, cu părul buclat, prins în perle, iar pe partea concavă un cal cu cap de om. Cum să-ţi imaginezi că a putut sta aici un grup de preotese, aici, pe stînca asta abia ieşind deasupra apei, stearpă, goală, învăluită de ceţuri, pe care, în vremuri de furtună, valurile o acoperă în întregime ? Dar poate că insula Sein a fost cîndva mai întinsă şi mai umbrită decît azi, iar oceanul, care-i roade fără încetare malurile, a înghiţit o parte din cuprinsul ei împreună cu templul şi sacra pădure a fecioarelor.

Oceanul devine aici înfricoşător ; aici îşi arată toată puterea. Stîncile fără număr pe care le acoperă cu spuma lui par nişte rămăşiţe din ţărmurile înecate împreună cu oraşele şi locuitorii lor, în clipa de faţă e calm ; scoate, în somn, un muget imens şi liniştit. Numai dîrele de ulei care brăzdează faţa sa verde-albăstrie trădează perfizii curenţi. Bătrînul zeu. culcat pe cadavrele frumoaselor Atlantide, se bucură de lumina aurie a soarelui ; zîm- beşte larg şi blajin. Chiar şi în starea lui de repaos i se ghiceşte forţa. Talazurile care se sparg la patruzeci de picioare sub noi acoperă faleza de spumă şi ne aruncă in obraz roua lor amară. După fiecare izbitură a valului, cînd stînca se descoperă iarăşi, răspîndeşte prin toate povîrnişurile sale cascade argintate, însoţite de sunete limpezi.

La stînga noastră fuge linia dezolată a golfului Audierne pînă la funestele stînci din Penmarch. La dreapta, coasta, acoperită de faleze şi stînci, se arcuieşte pentru a forma golful răposaţilor. Mai departe, vedem strălucind ca un foc roşu capul Caprei, Iar mai departe, coasta dinspre Brest şi insulele d'Ouessant, albăstrind la orizont, se confundă cu albastrul vaporos al cerului

Oceanul şi falezele îşi schimbă în fiece moment înfăţişarea. Valurile sale sînt rînd pe rînd albe, verzi, violete, şi stîncile pe care, cu cîteva clipe în urmă, străluceau filoanele de mică, au acum culoarea cernelii

negre. Umbra serii se apropie cu largi fîlfîiri de aripi. Ultimele licăriri ale flăcărilor ce-au căzut în mare se sting. O lumină întinsă, portocalie, arată locul unde soarele a asfinţit. Abia mai vedem zidurile de granit care, în picioare, sau ruinate, împrejmuiesc golful răposaţilor. Se aude distinct, în tăcerea înnoptării, larma surdă a valurilor pe care o străbate ţipătul melancolic al cormoranului.

Ceas de o tristeţe ucigătoare, şi totul, stînca, landa, marea şi nisipul spălăcit al golfului, totul ne vorbeşte despre jaiea de a trăi. Numai cerul, pe care se aprind primele stele, deasupra capului nostru, e de o dulceaţă încîntătoare. Cerul din Bretania e uşor şi profund. Voalat uneori de o ceaţă rară care vine şi pleacă într-o clipă, mai ■ totdeauna e acoperit de nori deşi, asemănători munţilor, care îi dau înfăţişarea unei alte lumi. Cîteodată, prin spărturi subite, cerul lasă să se vadă un albastru care te atrage ca hăul. în acest moment, îmi dau seama de ce bretonilor le place moartea. O iubesc, şi adesea sufletul celtic e ispitit de ea. Dar se şi tem, fiindcă tuturor făpturilor le e groază de moarte.

Moartea pluteşte peste aceste meleaguri ; trecînd deasupra capetelor noastre, odată cu vîntul, ne zbîrleşte părul. Golful acesta inform, care se întinde de la insula Ouessant pînă la insula Sein, şi care se numeşte Iroise, e spaima oamenilor mării. Naufragiile se ţin lanţ. Pintenul promontoriului, pe lîngă care trec toţi navigatorii costieri, în drum dinspre Canalul Mînecii spre ocean, e deosebit de periculos din pricina brizelor capricioase care suflă dinspre larg, a stîncilor invizibile, a curenţilor care se învolburează în jurul stîncilor şi a cumplitelor valuri seismice care izbesc în faleză. Pescarii bretoni cîntă, tra- versînd şenalul Raz :

— Dumnezeule ! ajută-mă : barca mea e aşa de mică şi marea atît de mare !

Cadavrele naufragiaţilor care au pierit la Iroise sînt aduse de curent în golful răposaţilor. Oare pentru statornicia cu care strînge rămăşiţele oameneşti pe nisipul său alb — parcă ar fi fost pulbere de oaşe — golful acesta ospitalier a primit un nume atît de funebru ? Res- pectînd tradiţia, preoţii din Ţara Galilor

— mai curînd călugări sau druizi — erau îmbarcaţi după moarte pe această coastă pentru a fi îngropaţi în insula Sein. Şi alte obiceiuri tradiţionale, culese de poetul Brizeux, fac din lugubrul golf locul de întîlnire a morţilor pioşi care vor să-şi doarmă somnul de veci în insula Şapte-Som- nuri :

Pe vremuri o fantomă, cu glasul apăsat, Ades chema cîte-un pescar pe-nnoptat, Şi-n golf îl ducea, unde-aştepta o barcă Plină de morţi, şi grea, de se cufunda parcă. In pofida mareei, trebuia s-o pornească Şi in insula sfîntă Sein să oprească.

Se mai povesteşte că pe ţărm se plimbă suHete chinuite, plîng'înd, în timp ce osemintele naufragia; i!or bat la uşile pescarilor, cerînd să fie înmormîntate. Şi mai există o credinţă vie la ţărani, anume că, în noaptea de 2 noiembrie, dată fixată de biserică pentru comemorarea credincioşilor decedaţi, sufletele naufragiaţilor se adună în cohorte dese pe malurile golfului, şi urlete de jale se ridică din mijlocul lor. în noaptea aceea, se spune, morţii care se întorc pe pămînt sînt „mai numeroşi ca frunzele ce cad din copaci, mai deşi ca firele de iarbă ce cresc pe cîmp '.

în timp ce noi mergeam de-a lungul stîncilor mohorîte, se stîrni un vînt puternic, şi o vijelie ne împresură cu întunecimea şi ploaia ei. Ne îndreptarăm, ca să ne mai uscăm, spre un han din cătunul Kerherneau. Şi aici, într-o încăpere joasă, unde bărbaţi pletoşi, purtînd pantaloni de pe vremea galilor, beau cidru şi rachiu tare, stau lîngă soba în care arde un pumn de grozame şi iarbă-neagră şi mă gîndesc la glasurile acelea tînguitoare de pe ţărm, care-mi sună mereu în urechi ; mă gîndesc la insula Şapte-Somnuri pe care oceanul o acoperă cu o spumă mai albă şi mai rece decît rochia fecioarelor profetice şi decît sufletele morţilor. O bufniţă se vaită pe acoperiş. Lîngă mine, băutorii cu părul lung stau gravi şi tăcuţi în faţa stacanei cu cidru sau a paharului cu acool.

Aşteptînd cina pe care o pregăteşte hangiţa, scot din buzunar singura carte pe care am adus-o cu mine aici, la capătul lumii, dominat de ceaţă. E un lung

poem, mai bine zis o înlănţuire de povestiri, într-un limbaj ritmat, care au o gravitate copilărească, opera unor cîntăreţi care nu ştiau să scrie, destinată unor ascultători care nu ştiau să citească : e vorba de *Odiseea.*

O deschid la capitolul al unsprezecelea, care este capitolul morţilor, căruia în antichitate i se spunea *Nekyia.*

Nekyia a ajuns la noi supraîncărcată, de către aezii care o cîntau la banchete, de texte din diferite perioade, şi cu caractere deosebite. Vechii cîntăreţi din ţiteră au intercalat mai ales un număr de amante ale zeilor, c^re par scoase dintr-un catalog alcătuit în epoca religioasă a lui Hesiod şi a posterităţii sale poetice. I-au mai adăugat apoi şi un tablou al chinurilor pe care le îndură în infern adversarii zeilor, şi nimic nu este mai potrivnic ideii pe care primii homerizi şi-o făceau, în ingenuitatea lor,, despre moarte. Nici un elenist nu se află pe aici pentru a mă ajuta să mă descurc printre aceste interpolaţiuni şi singurii scoliaşti ce se află în hanul acesta de pescari bretoni, de la marginea golfului sumbru, sînt bufniţele care se vaită deasupra capului meu, precum şi pescăruşii, dormind pe stînci. îmi ajung, căci îmi vorbesc despre tristeţile nopţii şi groaza de moarte.

Cînd începe *Nekyia,* isteţul Ulise tocmai trecuse cu vasul său oceanul care desparte lumea celor vii de împărăţia umbrelor ; ajunsese în insula Kimmerieniîor, pe care niciodată soarele, de la răsăritul la apusul lui, n-o luminează ; pusese piciorul pe ţărîna moaie a acestui ţărm cufundat în noaptea eternă şi se dusese, trecind pe sub plopii înalţi şi sălciile sterile ale Persephonei, pînă la împărăţia lui Hades. Acolo, în apropierea stîncii unde se întîlnesc cele două fluvii funebre, în poiana crinilor, a săpat cu paloşul o groapă, în care a vărsat apoi libaţii de miere şi vin pentru umbrele subpămîntene. Nu deşarta curiozitate l-a atras în acea lume mută în care nici un om viu nu a intrat înaintea lui. CI ca să evoce, în insula întunecată a Kimmerienilor, umbrele rătăcitoare ale morţilor. A venit aici după sfatul vrăjitoarei Circe, pentru a întreba umbra prorocului Tiresias prin ce mijloace îi

va fi dat în fine să se întoarcă în Itaca. Găci bătrînul conducător, care a văzut cieoni, lotofagi, ciclopi, lestry- goni, sirene, şi care a avut parte de culcuşul zeiţelor şi al vrăjitoarelor, este devorat de dorinţa de a-şi revedea insula, soţia şi fiul.

Tiresias, care rătăcea, cu bastonul de augur în mînă, în mijlocul morţilor, era un personaj extraordinar ; şi se înţelege de ce Ulise s-a dus să-l consulte pînă în insula Kimmerienilor. Tiresias n-are, e-adevărat, în *Odiseea, o* fizionomie bine distinctă. Seamănă, în poemul acesta., cu vrăjitorii din O mie şi *una de nopţi,* şi cu toţi vracii din povestirile noastre populare. Dar era faimos printre vechii «Seni aşa cum a fost Vrăjitorul Merlin la bretoni, şi îndată ce imaginaţia grecilor, după ieşirea din faza copilăriei, îşi luă avînt, poeţii au povestit mii de miracole despre ghicitorul antic. Dacă le-am da crezare, el a fost prefăcut într-o femeie, drept pedeapsă că a despărţit cu un beţigaş doi şerpi care se împreunaseră ; ulterior şi-a reluat prima formă ; dar amintirile de pe vremea metamorfozării sale au constituit pentru el o experienţă cu totul deosebită în privinţa unor amănunte foarte delicate. Orb fiind, înţelegea limbajul păsărelelor şi prevedea ce se va întîmpla în viitor. A trăit, plin de înţelepciune, de şapte ori vîrsta unui om obişnuit ; şi era nespus de trist că trăieşte atîta şi că ştie aşa de multe. Jalea i s-a revărsat într-o zi în această sublimă lamentaţie :

— O, Zeus, părinte şi rege, a exclamat odată bătrînul ghicitor, de ce nu mi-ai dat o viaţă mai scurtă şi partea de ignoranţă ce mi se cuvine ca om ? Desigur că nu mărinimia te-a îndemnat să-mi lungeşti viaţa timp de şapte generaţii muritoare.

Pentru a-i da o înfăţişare şi mai tragică, poeţii ni-l arată pe Tiresias păstrlndu-şi, chiar şi în mijlocul morţilor, ştiinţa care era atît de amară. E de la sine înţeles că în *Nekyia* nu se găseşte nici o urmă de o asemenea adîncă melancolie. Foarte bătrînul aed care a născocit cea mai mare parte din Cartea a Xl-a era tot atît de tulburat de întristările care însoţesc meditaţia şi cunoaşterea ca şi *Mama-mea-gîsca.*

De un lucru era încredinţat : că cei ce-au murit au murit de-a binelea.

— Vai ! spune Ahile, există în împărăţia lui Hades mulţime de duhuri şi fantome, dar ele sînt lipsite de simţuri.

Asta era credinţa foarte simplă din acele vremuri eroice. Pentru cîntăreţul nostru rătăcitor, Tiresias, cu toate că pe pămînt a fost proroc, împărtăşeşte, sub pămînt, nesimţirea comună a tuturor morţilor. Nu vede şi nu aude.

Dar Ulise, iniţiat fiind de vrăjitoarea Circe în arta necromanţiei, cunoştea un mijloc de a da umbrelor, cel puţin pentru moment, puterea de a gîndi şi de a vorbi : pentru a se însufleţi, acestea trebuiau să bea sînge cald.

De aceea sacrifică oi pe marginea şanţului pe care l-a săpat. îndată duhurile se ridică în stol din Ereb. Femei tinere, adolescenţi, bătrîni care au avut multe de îndurat, gingaşe fecioare cu inima copleşită de un doliu recent, un mare număr din cei străpunşi de lănci de aramă, războinici căzuţi în luptă, purtîndu-şi încă armele însângerate, toţi se înghesuiau în jurul şanţului făcînd un imens vacarm.

Chiar şi Ulise, cel ce văzuse pe mări atîtea grozavii de i se făcuse părul măciucă, fu cuprins de groază. Dădu la o parte cu sabia umbrele acestea care — ca un roi de muşte —- zburau în jurul oilor tăiate şi a sîngelui victimelor. Recunoscîndu-şi mama în mulţimea duhurilor, o alungă şi pe ea ca pe toate umbrele. Căci voia ca pro- rocul Tiresias să bea cel dintîi. îşi iubea mama, dar era nerăbdător să afle ce i se va ghici. Dealtfel, dacă te gîn- deşti că rapsodul homeric urma îndeaproape poveştile populare, nu te va surprinde — oricît de puţin ai fi obişnuit cu folclorul — nici naiva stângăcie a povestitorului, nici duritatea eroului. Totuşi, nu Tiresias va vorbi primul. Ci Elpenor. Acesta va vorbi, fără să fi băut sînge. E foarte probabil că Elpenor a fost introdus ulterior în această scenă evocatoare de vreun alt aed, puţin grijuliu în a respecta riturile vechii necromanţii.

Dar mai trebuie luată în seamă situaţia cu totul deosebită a lui Elpenor. El nu şi-a găsit încă locul în împă-

răţia lui Hades. Face parte dintre acei morţi care nu au fost îngropaţi şi care rătăcesc în mod jalnic în jurul locuinţelor lor, venind să ceară noapte de noapte acelora lăsaţi pe lumea asta să le dea puţină ţărînă ca să-şi acopere nefericitul lor corp. E un suflet chinuit. Fusese însoţitorul lui Ulise în călătoriile sale, şi nu-l părăsise nici în insula Ea. Aflîndu-se într-o noapte pe acoperişul drept de pe casa vrăjitoarei Circe, a căzut din nebăgare de seamă şi şi-a frînt gîtul. Nimeni nu l-a regretat, pentru că era un netot şi un beţiv. Ulise, care-l lăsase pe tovarăşul lui pe locul unde căzuse, fu foarte mirat că-l vede în mijlocul Kimmerienilor ; îşi arătă surpriza.

— Cum, îl întrebă el, tu care ai umblat pe jos, sub pămînt, ai ajuns mai repede decît mine, care am venit cu nava ?

Aristarh socotea întrebarea asta lipsită de sens. Domnul Alexis Pierron, editorul lui Homer, afirmă că-i naivă, dar'nu absurdă. A fost foarte jenantă, deoarece Elpenor nici nu i-a răspuns. L-a implorat, gemînd, pe Ulise să-i acorde onorurile înhumării.

— Cînd te vei întoarce în insula Ea, nu mă' lăsa nejelit şi neîngropat, ci arde-mă împreună cu armele mele, ridică-mi un gorgan pe malul albei mări şi implîntă în acest gorgan vîsla cu care, atunci cînd eram viu, vîsleam împreună cu tovarăşii mei.

Acestea sînt doleanţele pe care umbra lui Elpenor le depune la picioarele lui Ulise. Atîta timp cît nu va fi îngropat, Elpenor n-are loc nici pe pămînt, şi nici în împărăţia lui Hades. E un jalnic rătăcitor între cei vii şi între cei morţi. Poate că din această pricină vorbeşte fără a fi băut sînge înainte. Dar părerea mea este că-i vorba de o interpolare. Această *Nekyia* e peticită ca o tapiserie înfăţişînd istoria lui Alexandru, din cele care se atîrnau — timp de patru sute de ani — în zilele de sărbătoare, de crestele zidurilor

din faţă a unor case din Bruges. Aşa încît e şi foarte amuzantă, şi foarte venerabilă

.Prima umbră pe care eroul o lasă să se apropie de şanţ, ca să bea sînge şi să recapete puterea de a simţi şi a vorbi este ghicitorul Tiresias care, îndată după ce bea, rosteşte cu voce tare o profeţie, la început în legătură cu viitoarele călătorii ale eroului, iar în ultima ei parte inspirată, fără îndoială, dintr-un cîntec străvechi, căci şe referă la tradiţiile bizare şi puerile, cu totul străine de Odiseea, şi în toate privinţele de-a dreptul contrare însuşi spiritului acestui poem. Căci ingeniosul Ulise, atît de drag fecioarei Atena, împărtăşeşte soarta nelegiuiţilor şi a blestemaţilor, menit aici unor pedepse îndurate odinioară de un Cain sau de un Ahasverus. Şi dacă ghicitorul lasă -să .se întrevadă iertarea finală, ameninţările pe care le proferă, în acord dealtfel şi cu unele legende care ne-au fost păstrate, dau eroului — din care povestirile homerice au făcut tipul elenului desăvîrşit — caracterul unui damnat. Aici s-a cusut peste vechea tapiserie o fîşie de tapiserie şi mai veche, şi ir\i sumbră.

După ce aude această profeţie, Ulise v '.-a să stea de vorbă cu umbra mamei sale — fără prea multă zăbavă — şi se pare, din cîte îi spusese lui Tiresir.:^ că dacă nu o chemase încă, e că nu ştia cum s-o facă. In acest caz, l-am acuzat pe nedrept de insensibilitate pe asprul rege pirat, atît de admirat de jnateloţi şi de pescarii eleni, care a rătăcit multă vreme pe marea cea stearpă. Dar am văzut că, iniţiat în neeromartţie de către vrăjitoarea Circe, el a evocat-o pe mamă-sa, fără să vrea măcar — noi credem că, mai curîiid, l-a înşelat pe Tiresias. Era un mincinos : zeiţa îndrăgostită de el i-a spus într-o zi ; „Te iubesc pentru că ştii să minţi bine", într-adevăr, după lecţiile lui Circe, care i-au relevat arta chemării morţilor, ignoranţa lui pare de neconceput. Am vâiiut că a reţinut foare bine preceptele vrăjitoarei. Sau, pur şi simplu, tapiseria a mai fost cîrpită şi aici.

Totul este obscur în această minunată poezie a unor. copii fricoşi. Dar şi. obscuritatea are farmecul ei şi constituie un prilej de a te minuna. Cind venerabila

mamă a lui Ulise. bătrîna Antikleia, bea sîng'ele negru şi îi vorbeşte fiului ei, sîntem cuprinşi de o mare şi profundă emoţie, şi pătrunde "în noi un asemenea sentiment al frumuseţii incit ne vedem siliţi să recunoaştem că geniul elenic, încă din copilăria sa, a avut instinctul armoniei şi a cunoscut acel soi de adevăr care s,tă deasupra adevărului ştiinţific, şi pe care numai poeţii şi artiştii — singurii pe lume — ni-l pot revela.

— Copilul meu, cum de ai venit viu pe o noapte fără de lumină ? căci e greu celor vii să vadă aceste lucruri.

...Aceea care-i atît de abilă în mînuirea arcului nu m-a ucis cu vreuna din săgeţile sale, şi nici nu m-a lovit una din bolile care îţi dau o tristă lîncezeală şi-ţi sug viaţa din mădulare. Ci numai mîhnirea, îngrijorarea şi amintirea duioşiei şi blîndeţei tale mi-au răpit dulcea viaţă.

Atît a spus. Fiul a vrut să-şi strîngă mama în braţe. De trei ori s-a repezit, cu dorinţa fierbinte de a o simţi aproape de el, de trei ori s-a făcut nevăzută asemenea unei umbre sau unui vis.

Atunci, cu inima sfîşiată de o crîncenă durere, i-a spus :

— Mamă, de ce nu stai cînd vreau să te îmbrăţişez, ca să putem, aici, în împărăţia lui Hades, unul în braţele celuilalt să plîngem în voie, lăsînd să curgă din plin lacrimi de jale ?

Şi venerabila mamă i-a răspuns :

— Vai, copilul meu, aceasta-i starea în care se află oamenii după moarte ; a rămas un suflu, dar ei nu au carne şi nici oase ; puterea focului le distruge îndată ce spiritul le părăseşte şi spiritul, ca un vis, pluteşte, furat de zbor...

Cuvinte infinit de dulci şi adînc scăldate în laptele duioşiei omeneşti ! Ele au fost găsite de un foarte bătrîn cîntăreţ care trăia pe malul mării „violete", pe vremea cînd oamenii încă nu învăţaseră să se urce pe cai, nici să pună carnea la fiert. Cîntăreţul nu văzuse niciodată figuri pictate sau sculptate ; singurele altare închinate zeilor, pe care le cunoscuse, erau acele grosiere lucrări în piatră, denumite stele, din pădurile sacre. Era hărţuit neîncetat de grija de a-şi procura

cele necesare existenţei. Printre bărbaţii care nu se gîndeau decît la mîncare şi la războaie ca să poată fura femei şi pirostrii de aramă, el ducea o viaţă mai jalnică decît a unui lăutar dintr-un sat oarecare din Auvergne. Totuşi, găsea în inima-i aspră şi curată accente care vor răsuna veşnic în sufletele generoase s

— Copilul meu, aceea care-i atît de îndemînatecă în mînuirea arcului nu m-a ucis cu vreuna din săgeţile sale, şi nici nu m-a lovit una din acele boli care îţi dă o tristă lîncezeală şi-ţi suge viaţa din mădulare. Ci numai mîhnirea, îngrijorarea şi amintirea duioşiei şi blîndeţei tale mi-au răpit dulcea viaţă.

Bătrînul cîntăreţ din ţiteră exprima astfel armonioasa durere, dovedindu-se de pe acum a fi elen prin sensibilitatea sa faţă de frumos, singurul lucru omenesc care nu înşală, căci el singur provine de la om, şi numai de la om.

închid străvechea culegere din aezii ionieni şi deschid fereastra odăii rustice. Văd din nou, în toiul nopţii, golful răposaţilor. Adineauri eram cu anticul Ulise, şi nu s-au schimbat prea multe în lihnea din jurul meu, nu e prea mult între *Nekyia* homeridului şi *g- -erz*-ul barzilor din Breiz-Izel. Toate credinţele vechi se aseamănă prin simplitatea lor. Legendele imemoriale cu privire la răposaţi au rămas foarte puţin creştine în creştina Bretapie. Credinţa în viaţa viitoare este tot atît de obscură şi de şovăitoare ca în epopeea homerică. Pentru armorican, ca şi pentru elenul primitiv, morţii tîrăsc alene cu ei o rămăşiţă de existenţă. Ambele rase cred la fel că, dacă trupurile nu sînt redate ţărînii materne, umbrele acestor corpuri rătăcesc, jelindu-se şi implorînd să li se dea un mormînt. Umbra lui Elpenor îi cere un mormînt lui Ulise ; naufragiaţii din Iroise vin de izbesc cu oasele lor în uşile pescarilor. în lumea celţilor ca şi în aceea a elenilor, morţii au un tărîm al lor, despărţit de al nostru prin ocean, o insulă neguroasă pe care o locuiesc de-a valma. Acolo, insula Kimmerienilor ; aici, mai aproape de mal, sfînta insulă a celor Şapte-Somnuri. Mor-

mintele au aceeaşi înfăţişare în Grecia eroică şi la celţi.[I]

Dar ce zic ? Am văzut la Carnac mormîntul lui Elpenor. Numai vîsla lipsea ; scotocindu-1, arheologii au găsit arme şi oase ; acesta-i gorganul Sfîntului Mihail, care se ridică pe „ţărmul albei mări".

Dar a venit hangiţa să mă anunţe că cina e servită. Omleta aurie străluceşte pe masă şi mirosul fripturii de miel, parfumată cu cimbrişor, umple camera. Las la o parte pe Homer şi reveriile mele. Dar să nu vă închipuiţi cumva că celţii au fost pelasgi şi că la Quimper se vorbea greceşte ca la Micena.

De Carnea (Morbihan) 4 august

De la înălţimea gorganului funerar, consacrat sfîntului Mihail, se descoperă două întinderi mohorîte, una e pă- mîntul şi cealaltă e marea. La asfinţit, oceanul se întinde pînă la arcul azuriu al orizontului. La stînga aleargă negrele ţărmuri ale golfului Locmariaker ; aici doarme, de nenumărate secole, un şef barbar sub o aglomerare informă făcută din blocuri de stîncă, iar mai departe se pierde în pîclă puntea sfîntului Gildas, acolo unde Abe- lard a fost ameninţat cu moartea de nişte călugări ignoranţi, care urau muzica şi filozofia. La dreapta, lugubra peninsulă

I **în cartea sa, atît de metodică şi de profundă,** *Religia Galilor,* **Alexandre Bertrand a stabilit în mod temeinic, se pare, că popoarele care construiau dolmene nu erau celţi. Dar nu ar putea fi vorba aici de etnografie. Autorul se mulţumeşte cu o privire foarte generală asupra cultului morţilor în Bretania, unde s-au suprapus mai multe rase umane. Şi tot Alexandre Bertrand a făcut, referitor la acest subiect, o remarcă judicioasă : „Religiile primesc, în cursul dezvoltării lor, elemente noi, care le întineresc şi le transformă, fără să se lepede complet însă de trecutul lor.,." Aceste observaţii îşi găsesc în mod deosebit aplicarea în ţările în care populaţia, precum în Galia, se compune din mai multe pături succesive şi diverse de cuceritori şi imigranţi, cu o complexitate religioasă diferită, fiecare avînd divinităţile lor particulare, pe care au încercat, desigur, să le introducă în cultul naţional, sau, dacă nu, le-au păstrat cu titlu de cult familial sau tribal. (Lucrarea citată, p. 215.)**

Quiberon înaintează în mare, iar în larg, Belle-Ile îi taie drumul ca un imens sparge-val.

Dar, învîrtindu-vă pe loc, în aşa fel încît să aveţi Quiberon la stînga, veţi vedea landa întinzîndu-se pînă la pădurile de pini care subliniază marginea cerului cu liniile lor de un albastru sumbru ; pe cîmpul acesta, cu bălăriile de un trandafiriu întunecat, trece umbra deasă a norilor. Aici e Carnac, Locul-Pietrelor.

O mulţime de menhire stau într-o ordine perfectă, cazonă, In faţă se înalţă şirurile din Menec ; puţin mai la dreapta, le zăriţi pe cele din Kermario. O ondulaţie a terenului vă ascunde, în această parte, pietrele din Ker- lescan. Două mii dintré aceşti giganţi diformi mai sînt în picioare sau stau culcaţi potrivit rangului lor. Se crede că odinioară au fost mai mult de zece mii.

Braţele cui le-or fi semănat pe cîmpia asta ? Nu se ştie. Nu li se cunoaşte nici vîrsta, nici destinaţia. Ele par, în măreţia lor grosolană, să păstreze muta amintire a raselor stinse de demult, şi se desprinde din ele nu ştiu ce senzaţie funebră, care te duce cu gîndul la nişte oameni foarte primitivi, la nişte şefi de triburi sălbatice care dorm sub enorma lor greutate. Totuşi, cercetîndu-se pă- mîntul de sub menhire, nu s-a găsit nimic din care să se poată deduce că ar fi vorba de morminte.

De Mortillet crede că înşiruirile acestea st;."icoase ar fi arhivele unui popor care a trăit acolo înainta de venirea celţilor şi care înfigea în pămxnt cîte o piatră în amintirea fiecărui eveniment demn de a fi comemorat ; astfel încît cîmpia. de la Carnac ar fi o carte îh care oamenii aceia scriau cu blocuri de stîncă despre războaie, alianţe, partide de vînătoare, navigaţii pe trunchiuri de copaci scobiţi şi genealogiile şefilor.

Locuitorii din Carnac atribuie acestor pietre o origine cu totul diferită şi mult mai miraculoasă. Ei povestesc că, într-o bună zi, sfîntul Cornély a fost urmărit de o mare ceată de păgîni pe cîmp. Păgînii, după cum se ştie, erau giganţi. Slujbaşul Domnului trase o fugă pînă la mal, în speranţa că se va îmbarca, scăpînd astfel de un mare pericol. Dar, negăsind nici o barcă, se întoarse spre necredincioşi şi, întinzînd mîna

spre ei, îi preschimbă în stane de piatră. Şi astăzi încă aceste pietre poartă numele de „soldaţii sfîntului Cornély".

De cînd nu mai sînt giganţi idolatri, sfîntul Cornély se dedică, în mod special, protecţiei vitelor cornute,

Sfîntul Cornély este un mare original şi regret foarte mult că nu am consultat, în privinţa lui, pe bunul canonic Trévoux, care i-a studiat cu atîta candoare pe toţi sfinţii din Bretania : mi-ar fi povestit atîtea minuni. Că sfîntul Cornély nu ar fi altul decît sfîntul papă Corneille, care a primit inelul de pescar în anul 251 şi care a fost hărţuit, pe scaunul sfântului Petru, de multe necazuri — o spun hagiografii — şi sânt sigur că Trévoux o credea. Trévoux credea tot, şi această fericită inclinaţie i se citea pe obraz. Era un om binevoitor ; de aceea a trăit în pace pe pământ. Sper că acuma trăieşte la fel şi în cer. E plăcut să-ţi imaginezi că sfântul Cornély este într-adevăr papa Corneille ; dar trebuie să recunoaştem că în Bretania a devenit foarte breton. Şi-a însuşit .spiritul şi moravurile ţăranilor din Carnac, care l-au aies patronul şi mijlocitorul lor pe lîngă bunul Dumnezeu. L~a uitat pe fiorosul Novatien care a tulburat cu atâta cruzime pontificatul său. L-am văzut de curând pe o uşă a bisericii parohiale, E sculptat şi pictat, in haine pontificale, Intre doi boi care 'îşi îndreaptă boturile spre el, privindu-I cu mare blândeţe. E un sfînt cît se poate de potrivit pentru o regiune cu multe păşuni Sărbătoarea lui cade în ziua de 13 septembrie şi, ceea ce nu ne spune Trévoux, această dată coineizînd cu echinocţiul de toamnă, sărbătoarea sfântului a trebu.l să se substituie unei feerii agricole a păgânilor. Nu încape îndoială că numele însuşi al sfântului Cornély l-a prea- s- tinst. pe sfântul din Carnac să înlocuiască antica divinitate a vitelor cornute. Regret că nu pot rămânea Ia Carnac până ân. ziua ceea! Căci e un pelerinaj foarte frumos. Vin pelerini din toată Bretania să sărute cu devoţiune oasele sfîntului închise într-o raclă de moaşte, în formă de cap. făcută din aur şi strălucind de pietre scumpe. Apoi, cu pălăria sub braţ şi un şirag de mătănii în mină, credincioşii se duc în procesiune Ia fîntîna din apropierea bisericii, eare-şi

înalţă pe patru arcade micuţa piramidă terminată cu-o sferă şi avînd deasupra o cruce Acolo, după ce îngenunchează, sorb din apa pe care nişte cerşetori le-o oferă într-un urcior, apoi îşi udă obrazul şi mîi- riile, pe care le ridică deasupra capului şi, după ce săvîr-şesc toate aceste rituri străvechi, se întorc la biserică pentru p-şi depune ofranda. înaintea protectorului vitelor. După aceea se stropeşte cu apă din fîntînă capul boilor vindecaţi prin mijlocirea sfîntului Cornély. Sfîntul e atât de binevoitor faţă de cirezi, încît uneori i se aduc noaptea boi in procesiune. Ca şi zeul rustic, al cărui ioc l-a luat, el îşi primeşte victimele ; i se oferă vaci, dar nu mat sacrificate. Sînt vîndute în profitul bisericii. Se vîad pe scaunul sfîntului Petru, de multe necazuri — o spun hagiografii — şi sînt sigur că Trévoux o credea. Trévoux credea tot, şi această fericită înclinaţie i se citea pe obraz. Era un om binevoitor ; de aceea a trăit în pace pe pămînt. Sper că acuma trăieşte la fel şi în cer. E plăcut să-ţi imaginezi că sfîntul Cornély este într-adevăr papa Corneille ; dar trebuie să recunoaştem că în Bretania a devenit foarte breton. Şi-a însuşit .spiritul şi moravurile ţăranilor din Carnac, care l-au ales patronul şi mijlocitorul lor pe lîngă bunul Dumnezeu. L-a uitat pe fiorosul Novatien care a tulburat cu atîta cruzime pontificatul său. L-am văzut de curînd pe o uşă a bisericii parohiale. E sculptat şi pictat, în haine pontificale, între doi boi care 'îşi îndreaptă boturile spre el, privindu-l cu mare blîndeţe. E un sfînt cît se poate de potrivit pentru o regiune cu multe păşuni. Sărbătoarea lui cade în ziua de'13. septembrie şi, ceea ce nu ne spune Trévoux, această dată coincizStvl cu echinocţiul de toamnă, sărbătoarea sfîntul ui a tr'ou î să se substituie unei feerii agricole a păgînîlor. Nu încape îndoială că numele însuşi al sfîntului Cornély l-a preaos- tinat pe sfîntul din Carnac să înlocuiască antica divinitate a vitelor cornute. Regret că nu pot rămînea la Cariuic pînă în ziua ceea. Căci e un pelerinaj foarte frumos. Vin pelerini din toată Bretania să sărute cu devoţiune oasele sfîntului închise într-o raclă de moaşte, în formă de cap. făcută din aur şi strălucind de pietre scumpe. Apoi, cu pălăria sub braţ şi un şirag de mătănii in

mină, credincioşii se duc în procesiune Ia fîntîna din apropierea bisericii, care-şi înalţă pe patru arcade micuţa piramidă terminată cu o sferă şi avînd deasupra o cruce. Acolo, după ce îngenunchează, sorb din apa pe care nişte cerşetori le-o oferă într-un urcior, apoi îşi udă obrazul ş.i mîi- nile, pe care le ridică deasupra capului şi, după ce săvîr- şese toate aceste rituri străvechi, se întorc la biserică pentru a-şi depune ofranda înaintea protectorului vitelor. După aceea se stropeşte cu apă din fîntînă capul boilor vindecaţi prin mijlocirea sfîntului Cornély. Sfîntul e atît de binevoitor faţă de cirezi, încît uneori i se aduc noaptea boi în procesiune. Ca şi zeul rustic, al cărui loc l-a luat, el îşi primeşte victimele ; i se oferă vaci, dar nu sînt sacrificate. Sînt vîndute în profitul bisericii. Se vind chiar şi funiile care au slujit să conducă victimele pînă la altar ; şi există credinţa că vitele cărora li se pun ulterior aceste funii, nu vor pieri de boală. Ce mult aveau nevoie aceşti bouari zgîrciţi şi săraci de un asemenea veterinar ceresc !

Tumulusul pe care v-aţi urcat oferă o altă mărturie a pietăţii bretone. Apostolii din Armorique au sanctificat acest gorgan, ridicînd pe piscul lui o capelă închinată arhanghelului Mihail, care sloboade şi opreşte fulgerele şi căruia-i place să stea la înălţime. Nevestele marinarilor vin în această capelă să-l roage pe arhanghel să-i ferească pe bărbaţii lor de primejdiile mării. în fiecare an, în noaptea de 23 iunie, flăcăii de prin partea locului aprind focul la Sfîntul Ion de vară, scoţînd chiote de veselie, la care le răspund focurile de pe toate piscurile învecinate. Şi nu-i greu de crezut că obiceiul acesta da-; teză din antichitatea legendară.

Aceste mici muşuroaie, care se văd mai bine acum," cînd soarele e la asfinţit şi le prelungeşte umbrele, sînt aşa-zisele *bossenno,* ridicături de pămînt presărate între gorgane şi ocean. Se povesteşte că ele acoperă un schit de călugări roşii, în care s-au petrecut asemenea nelegiuiri că nici cerul, nici pămîntul nu le-au putut îndura. Şi într-o noapte mănăstirea a fost înghiţită de flăcări.

Şi astăzi încă locul în care au fost îngropaţi călugării roşii are o faimă proastă. în umbra înserării se aprind flăcări pe aceste muşuroaie şi se aude vorbindu-se într-o limbă necunoscută creştinilor. S-au făcut săpături sub aceste *bossenno.* Un arheolog englez, Miln, a venit cu cazmaua şi a descoperit într-adevăr ziduri, purtînd urme de incendiu. Numai că nu sînt ziduri de mănăstire. Muşuroaiele acoperă o vilă galo-romană, clădită aici, - la marginea lumii cunoscute, cu ziduri de piatră şi de cărămidă, cu odăi zugrăvite în culori vii, cu fermă, băi şi templu, în sfîrşit, aşa cum a descris Columelle o vilă romană. Aici veţi regăsi arta lui Pompei pe tencuiala de stuc, ornamentată cu motive greceşti şi ghirlande, precum şi pe mulurele încrustate de scoici

.în primele secole ale erei creştine, latinii, întocmai ca englezii de astăzi, răspîndeau civilizaţia lor în toate părţile din lumea cunoscută. Duceau cu ei zeii lor lari şi penaţi. S-au găsit în *sacellum*-ul din vilă figurine de argilă arsă, aşezate acolo de mîini pioase. Ele reprezintă pe Venus Anadyomene şi zeiţele mame. Acestea din urmă, purtînd tunici lungi şi stînd în jilţuri mari de răchită, ţin în braţe cîte un copil mic ; ele seamănă foarte bine cu Sfintele Fecioare din arta creştină. Aceste figurine din Carnac au fost duse, nu departe de sat, într-o cabană care serveşte drept muzeu. Unele din ele, de acelaşi gen, au avut în altă parte o soartă cu totul diferită. Au fost luate drept icoane ale Măriei şi considerate a fi făcătoare de minuni, atrăgînd astfel mulţi pelerini în sanctuarul unde fuseseră depuse imediat după scoaterea din pămînt.

Iată tot ce-am putut descoperi de pe înălţimea gorganului arhanghelului Mihail, în spaţiu şi în timp. Gorganul acesta a fost făcut de mîna omului, prin

aglomerare de pietre şi nămol de mare. René Gelles, în urma săpăturilor, a găsit aici dolmenul sub care se află un mormînt de conducător de oşti. S-au văzut oasele sale, pe jumătate calcinate de flăcările rugului, armele de jad şi fibriolită şi şiragurile de matostat roşu. Se crede, după unele indicii, că sub ridicătura aceasta se mai află şi un al doilea mort, a cărui pulbere a rămas deocamdată neatinsă. întocmai cum a vrut Ahile : ca cenuşa lui să fie alături de a lui Patrocle, sub acelaşi tumul funerar. Umbra lui Patrocle venise ea însăşi, noaptea, în somn, să-i facă rugămintea asta. Şi i-a vorbit astfel : „Am să-ţi cer, şi te rog să nu uiţi, ca osemintele mele să nu fie despărţite de ale tale, Ahile. Am fost crescuţi împreună în casa ta... Fie dar ca osemintele noastre să fie închise în aceeaşi urnă de aur". După care, Ahile a poruncit să se facă pentru prietenul său un gorgan nu prea înalt, şi a adăugat : „După ce voi fi murit, voi, care îmi veţi supravieţui, ridicaţi-i lui şi mie un singur mormînt, mai înalt şi mai larg".

Mormîntul, a cărui iarbă sărată de stropii valurilor o călcăm în picioare, acum, este şi larg şi înalt, întocmai ca acela al lui Ahile şi Patrocle. Războinicii care se odihnesc aici, cu armele alături, au fost desigur nişte* iluştri conducători de popoare. Dar nici un Homer nu le-a făcut numele nemuritor.

Pe locul unde ne aflăm a fost desigur sacrificată o fecioară barbară, mai albă decît Polixena, fiica lui Priam. Şi sufletul ei indignat s-a refugiat sub cerul scund dintre cîmpie şi ocean.

Sainte-Anne-d'Auray, 28 Iulie

Era în ziua Pelerinajului. Se ştie că în Bretania se numeşte Pelerinaj hramul unei biserici sau al unei capele. Pelerinii care sosesc acolo, după îndeplinirea unor anumite practici pioase, şi după ce depun cîteva daruri aduse sfîntului sau sfintei, capătă indulgenţe. Sfinţii din Bretania au păstrat, fiecare pe domeniile lui. o simplitate rustică. Primesc daruri în natură. Şi mai trebuie să li se plătească şi redevenţa după obiceiul

locului. M.. ca Noastră din Relee nu vrea decît găini albe. Sfînta Ana, mama ei, nu are asemenea fineţuri : primeşte toate cadourile ; coroana ei e făcută din giuvaerurile doamnelor din Lori- ent şi Quimper.

E aproape o leghe de la gară pînă la Sfînta Ana. Cînd am pornit-o noi, tot drumul care duce în sat de-a lungul cîmpiei era ticsit de pelerini. Scufiile albe ale ţărănoilor străluceau la soare, ca aripile unor pescăruşi. Bărbaţii, în sacouri de un cafeniu-închis, şi în cap cu pălării largi, din care atîrna o panglică neagră, înaintau în tăcere, spri- jinindu-se în bastoane de corn. Şi pe tot cursul drumului se înşiruia, de o parte şi de alta, cîte un gard de cerşetori.

Unii, moşnegi orbi, albiţi şi păroşi, proptindu-se cu mîna de capul unui copil, păreau, în lamentabila lor maiestate, a fi ultimii barzi. Ceva mai în faţă, o femeie ridica, gemînd, spre cerul albastru de peste cîmpie, un braţ atît de mutilat, atît de descărnat, atît de ciopîrţit, terminîndu-se cu o mînă atît de stranie, din care mai rămăseseră doar două degete, încît ai fi zis că e un corn caduc de cerb muiat în sîngele unor cîini sfîşiaţl în altă parte se înălţa o formă omenească terminată printr-o masă de carne sanghinolenlâ şi tumefiată, pe care o luai drept obraz numai prin faptul că-i ocupa locul. Apoi, cot la cot, rezemîndu-se unii de alţii, veneau cei săraci cu duhul, care se asemănau între ei prin golul din privire, prin imobilitatea surîsulUi, printr-un continuu tremurici din tot corpul şi, mai ales. prin aerul de familie : susţinîndu-se unii pe alţii, avînd desigur un sentiment vag de înrudire, toţi păr.eau fraţi şi surori. Unul din ei, un tînăr înalt cu barba creaţă, îmbrăcat într-o rochie de femeie, îşi. zgîia ochii albaştri de ţi se făcea frică ; simţeai că nici o imagine din univers nu pătrunde în ei decît spre a se pierde. Şi, aşa cum stătea drept, în rochia lui cenuşie, de-o croială străveche, mai curînd ciudată decît ridicolă, părea o statuie sculptată de un vechi iconar şi pe care — după cum spun unele legende mai vechi — o putere tenebroasă o însufleţea. Cerşetorii aceştia fac parte din pitorescul Breta- niei, în strictă armonie cu cîmpia şi stîncile ei.

Drumul, străbătut de mulţi pelerini şi mărginit de şirurile mişcătoare, ale săracilor, ajunge în piaţa mare, unde se află biserica Sfîixta Ana. Toată piaţa e ocupată da ţărani. Nu lipseşte nici una din parohiile Morbihanului sau ale insulelor patriarhale Houat şi lioedic. Au venit pelerini în mare număr din ţinuturile Treguter, Leonnpis şi Cornouaille. Bărbaţii şi-au- prins la pălării rămunele de măceş şi fire de iarbă-neagră. Dar nu se - mai vecie .costumul celtic de odinioară : ţăranul nu .mai poartă străvechii nădragi, largi şi .bufanţi. Toţi, chiar şi cei din Finister, au pe ei pantaloni negri ca ai senatorului 'S.ou- bigou. Femeile, din fericire, au păstrat pălăriile naţionale. Pălăriile lor albe ca . nişte scoici în vîrful capului sau, dimpotrivă, atîmînd pe umeri; dau aces'tor adunări un farmec duios şi nostalgic. Scufia mare cu colţuri a femeilor clin Vanne, scufiţa scrobită a celor din Auray, boneta austeră din Quimperle, care ascunde părul fetelor, scufa cu .aripile ridicate a acelora din Pont-Aven, pălăria de dantelă din Kospoxden, diadema de postav cu fire de aur şi purpură .ce se poartă la Pont-rAb'be, scufiile cu panglici, întinse ea velele, din .Saint-Thegonac» pălăria cu volan pe ceafă din Landerneau, toate aceste acoperămîhte de cap purtate de-a lungul veacurilor dau fetelor tinere întreaga melancolie a trecutului. Pe obrajii aceştia ee se veştejesc ic sîţiva ani — mereu aplecaţi peste pămîntiîl tare care-i va acoperi în scurt timp —, pălăria străbunicii îşi păstrează forma imuabilă. Trecînd de pe capul mamelor pe acela al fiicelor, ne demonstrează că generaţiile se succed după generaţii şi că durata şi continuitatea rezidă numai în seminţie. Astfel că o simplă bucată de pînză, plisată într-un anumit fel, ne dă ideea timpului ce se prelungeşte mult peste acela al existenţei fiecărui ins.

înveşmîntate în negru, cu faţa şi gîtul acoperite de voaluri, femeile din Morbihan par nişte călugăriţe. Ele sînt cu atît mai frumoase cu cît sînt mai blajine. Stînd pe călcîie, într-o poziţie care le este obişnuită, au o drăgălăşenie calmă şi gravă — destul de emoţionantă. Fetiţele lor, îmbrăcate la fel, sînt încîntătoare datorită, fără îndoială, austerităţii veşmintelor, -care scoate în

relief prospeţimea surîzătoare a copilăriei. Nu există ceva mai drăguţ decît drăcuşorii aceştia de şapte-opt ani. Cînd sînt numai între ele, se distrează bătîndu-se pe iarbă. Instinctul rasei le împinge, căci se ştie că ele sînt fete de vajnici luptători.

Biserica Sfintei Ana este nou-nouţă şi de o bogăţie pe care timpul n-a irosit-o deloc. Poate că şi arhitectul, de Perthes, a fost un om ingenios. Dar numai vremea deţine secretul armoniilor profunde. Piaţa pe care se ridică este mărginită de mici dughene unde femeile cumpără medalii, mătănii, luminări, cărţi cu cîntări în bretonă şi franceză şi vederi din Epinal.

N-am văzut cînd a trecut procesiunea. Nu ştiu dacă şi-a mai păstrat acel caracter de credinţă naivă, pe care-l avea odinioară. Am zărit numai prapurii ; mi s-au părut prea noi şi prea frumoşi.

Altădată se vedeau, în această procesiune, marinari ducînd cu ei rămăşiţele unei corăbii pe care au fost salvaţi de un naufragiu, convalescenţi care trăgeau cîte un giulgiu ce fusese pregătit pentru dînşii, dar se dovedise inutil, oameni scăpaţi dintr-un incendiu, în mîini cu frînghia sau scara salvatoare. Se remarcau în special ma- teloţii din Arzon. Descendenţi ai celor patruzeci şi doi de marinari care, în războiul din Olanda, din 1673, au jurat credinţă Sfintei Ana şi au fost feriţi de tunuril

eamiralului Ruyter. Precedaţi de crucea de argint a parohiei lor, înaintau, susţinînd pe umeri modelul vasului de atunci, pavoazat cu toate pavilioanele, cîntînd o baladă ; iată cîteva strofe :

Patruzeci şi doi de-ostaşi
Pornit-am ceată din Arzon,
Să ne batem în Olanda
Pentru rege, pentru tron.

Şapte iunie, anul una
mie şase sute Şaptezeci
trei era o zi Din cele
mai temute.

Ghiulele ca grindina
Cădeau peste corăbii,
Praful se-alegea din toate
(Catarge, pînze, frînghii»

A fost miracol mare : Din
Arzon pe nici unul Nu l-a
atins cit de puţin Nici
puşca şi nici tunul.

Un argonez schimbat-a
Locul unde o vreme-a stat,
Cînd veni altul, o ghiulea
Capul i l-a sfărîmat.

Argonezul, rămas teafăr,
Fu stropit în ochi, pe gît
De creierul sărmanului
Ce fusese omorit.

m

*Ah ! **sfinta** noastră străbună,*
***Acest** miracol mare, Noi ştim*
că Tu** l-ai **făptuit Spre-a
noastră spăpam

avut halucinaţii asemănătoare, primind cite o misiune specială din partea unui personaj ceresc. Ca şi Ioana, ca şi potcovarul, ca şi Martin, fermierul din Keranna a rezistat la început glasului din cer, invocînd

slăbiciunea şi ignoranţa sa, precum şi măreţia sarcinii. Dar fecioara stăruia ; cuvîntul său deveni mai imperativ. Miracolele se înmulţiră. Apărură lumini subite, ploi de stele. Cînd îi cercetezi mai aproape pe halucinaţii care îşi închipuie că li s-a încredinţat vreo misiune, te izbeşte similitudinea, aş spune chiar identitatea stării lor psihice şi a acţiunilor care decurg din ea. Nicolazic, obsedat de ideea sa fixă, îl vizită pe preotul din Plunerat ; acesta însă nu se comportă cum trebuie, trimiţîndu-1, pe un ton aspru, să-şi vadă de secara şi vitele lui. Vizionarul nu se lăsă descurajat şi sfîrşi prin a învinge toate obstacolele. Nicolazic era un om simplu, care nu ştia nici să scrie, nici să citească, şi vorbea numai în dialectul breton.

Nu te poţi îndoi de sinceritatea lui, după cum nu poţi pune la îndoială nici pe aceea a Ioanei d'Arc sau a potcovarului din Salon, sau a lui Martin din Gallardon, Dar probabil că a şi fost împins în acţiunile sale de nişte inşi abili şi interesaţi. N-am avut răgaz să studiez pătania lui după textele originale, şi nu o cunosc decît prin mijlocirea unor hagiografi moderni, a căror manieră cucernică şi plină de pietate exclude orice critică. Dar mi se pare limpede că bietul om era condus, fără ştirea sa, de Kerlogen. Seniorul acesta dăduse terenul pe care urma să se ridice capela. E uşor de înţeles rîvna care-i îndemna atunci pe catolicii bretoni să-i stîrnească pe vizionari şi să încurajeze tot felul de miracole. Progresele reformei îi înspăimîntaseră şi temerile lor erau încă vii. Ne aflăm în anul 1625. în acea vreme, Soubise, care primise din partea armatei calviniste, staţionată la Rochelle, comandamentul provinciilor Poitou, Bretania şi Anjou, îşi reinase armele şi capturase o escadră regală la gura fluviului Blavet. Trebuia reînsufleţită credinţa veche, trebuia să se dea o mare lovitură. Viziunile blajinului Nicolazic au apărut cum nu se poate mai la timp. Şi s-a profitat de ele.

Spuneam adineauri că misiunile primite de vizionari din partea îngerilor sau a sfinţilor purced toate în acelaşi avut halucinaţii asemănătoare, primind cîte o misiune specială din partea unui personaj ceresc. Ca şi Ioana, ca şi potcovarul, ca şi Martin, fermierul din Keranna a rezistat la început

glasului din cer, invocînd slăbiciunea şi ignoranţa sa, precum şi măreţia sarcinii. Dar fecioara stăruia ; cuvîntul său deveni mai imperativ. Miracolele se înmulţiră. Apărură lumini subite, ploi de stele. Cînd îi cercetezi mai aproape pe halucinaţii care îşi închipuie că li s-a încredinţat vreo misiune, te izbeşte similitudinea, aş spune chiar identitatea stării lor psihice şi a acţiunilor care decurg din ea. Nicolazic, obsedat de ideea sa fixă, îl vizită pe preotul din Plunerat ; acesta însă nu se comportă cum trebuie, trimiţîndu-1, pe un ton aspru, să-şi vadă de secara şi vitele lui. Vizionarul nu se lăsă descurajat şi sfîrşi prin a învinge toate obstacolele. Nicolazic era un om simplu, care nu ştia nici să scrie, nici să citească, şi vorbea numai în dialectul breton.

Nu te poţi îndoi de sinceritatea lui, după cum nu poţi pune la îndoială nici pe aceea a Ioanei d'Arc sau a potcovarului din Salon, sau a lui Martin din Gallardon. Dar probabil că a şi fost împins în acţiunile sale de nişte inşi abili şi interesaţi. N-am avut răgaz să studiez pătania lui după textele originale, şi nu o cunosc decît prin mijlocirea unor hagiografi moderni, a căror manieră cucernică şi plină de pietate exclude orice critică. Dar mi se pare limpede că bietul om era condus, fără ştirea sa, de Kerlogen. Seniorul acesta dăduse terenul pe care urma să se ridice capela. E uşor de înţeles rîvna care-i îndemna atunci pe catolicii bretoni să-i stîrnească pe vizionari şi să încurajeze tot felul de miracole. Progresele reformei îi înspăimîntaseră şi temerile lor erau încă vii. Ne aflăm în anul 1625. In acea vreme, Soubise, care primise din partea armatei calviniste, staţionată la Rochelle, comandamentul provinciilor Poitou, Bretania şi Anjou, îşi re- luase armele şi capturase o escadră regală la gura fluviului Blavet. Trebuia reînsufleţită credinţa veche, trebuia să se dea o mare lovitură. Viziunile blajinului Nicolazic au apărut cum nu se poate mai la timp. Şi s-a profitat de ele.

Spuneam adineauri că misiunile primite de vizionari din partea îngerilor sau a sfinţilor purced toate în acelaşi fel. încep cu cîte *un semn.* Ioana, cînd avea să fie înarmată, trimise la Notre-Dame-de-Fierbois să se caute o sabie însemnată cu cinci cruci,

care, într-adevăr, se găsi acolo. Şi s-a povestit, după aceea, că arma fusese zidită într-un perete al bisericii.

Yves Nicolazic venise şi el cu un astfel de semn. Luîn- du-se după flacăra unei luminări, ţinută de o mînă invizibilă, omul nostru coborî într-un şanţ, scormoni ţărîna şi scoase de acolo o statuetă de lemn care o înfăţişa pe Sfînta Ana. Locul în care a fost găsită această icoană se numea Ker-Anna, şi e posibil, după cum s-ar părea că o indică denumirea, să fi fost acolo o capelă consacrată mamei Fecioarei. Dar ca această capelă să se fi ruinat cu nouă sute optzeci de ani şi şase luni înainte, cum spunea femeia în alb, e imposibil de crezut. In secolul al Vl-lea nici sfînta Ana, nici fiica ei nu aveau sanctuare şi nici icoane. Şi, dacă femeia în alb era sfînta Ana în persoană, trebuie să admitem că sfînta Ana însăşi nu-şi cunoştea propria ei iconografie. Dificultatea asta nu-i încurcă deloc pe bretonii pe care-i văd în procesiune.

Sfînta Ana, atît de glorificată în Auray şi a cărei icoană poartă acea coroană *închisă,* pe care arta religioasă n-o pusese pînă acum decît pe fruntea Măriei, Sfînta Ana nu are legendă. Evanghelia nici n-o aminteşte. Sfîn- tul Epifan — cel dintîi, cred — vorbeşte de îndelungata ei sterilitate care o apăsa ca un oprobriu. La sărbătoarea tabernacolelor, preotul i-a refuzat ofranda. Ea s-a ascuns în casa ei din Nazaret, şi puţin după aceea a şi născut-o pe Maria.

Pelerinii din Auray intonează pe aria *Amaryllis, albă eşti,* un cîntec în care Ana se roagă Cerului să-i dăruiască un copil, în termenii următori :

O, Doamne-atotput inte-n faţă-ţi mă prostern,
Aibi milă de a mea sterilitate !
(De un sfert de veac trăiesc ca-ntr-un infern.)
înlocuieşte-o cu fecunditate !
Şi-ţi făgăduiesc din inimă, o, Dumnezeu I

Rodul născut din pîntecele meu.Prietenele, toate, mă ocolesc, Am parte numai de ofense crunte; O, sfinte Doamne, vreau să mă lecuiesc, Şterge-mi, rogu-te, pata de pe frunte. Umilei tale roabe i-aruncă o privire ' Şi n-o lăsa, pioasa, să plîngă în neştire.

Ce importanţă are, la urma urmei, dacă această adunare din Auray — care uneşte atîţia oameni printr-o credinţă comună — a pornit de la halucinaţiile unui bolnav ignorant ! Bretonul nu-i înzestrat cu spirit cercetător ; e incapabil de critică şi, realmente, nu i se poate face o vină din asta. Spiritul critic se dezvoltă în condiţii cu totul aparte şi cu totul rare pentru a putea exercita o influenţă eficace asupra credinţelor omenirii. Credinţele acestea scapă — în mod absolut — de sub controlul inteligenţei. Ele se pot dovedi stupide şi absurde, fără a-şi compromite autoritatea pe care o exercită asupra sufletelor. E un lucru prea banal să spui că sînt consolatoare. După ce reflectezi puţin, s-ar putea să-ţi dai seama că, de cele mai multe ori, oamenii se aleg mai curînd cu frica decît cu bucuria. Credinţa bretonilor mi se pare deosebit de sumbră. în orice caz, ei nu par a gusta mai multă plăcere decît gustă trăgînd din pipele scurte sau sorbindu-şi litra de rachiu. Oamenii aceştia încăpăţînaţi, sălbatici şi taciturni seamănă cu pieile-roşii ; văzîndu-i, nu te poţi opri să nu te gîndeşti la ziua în care, murmurînd un cîntec, golindu-şi paharele şi fumînd, vor privi îndelung cîmpia şi marea, lăsîndu-se încet, încet cuprinşi de moarte.CARTE PRIETENULUI MEU

CARTEA LUI PIERRE

Primele cuceriri

Monştrii !

2 Doamna în. alb ; ! : ! 1

2

3 Iţi dau trandafirul acesta * 1

8

4 Copiii lui Edouard . . ; 1

9

5 Ciorchinele de struguri . ; 2

2

6 Marcelle cea cu ochii de aur 2

7 însemnare făcută în zori de zi 73
Alte iubiri
1 Schitul din Grădina Plantelor 35
2 Moş Le Beau ; . » , 39
3 Bunica Noziere ! î ' " 94
5
5
6 Teutobochus 1 : 1 96
7 Autoritatea domnului abate Jubal 68
8 Şapca lui Fontanet . 73
9 Ultimele cuvinte ale lui Decius 76
10 Studiul clasicilor 80
11 Pădurea de mirt : 5 " 86
12 Umbra . , . . 5 5 ; 92

CARTEA SUZANNEI

Cititorului * 5 5 5 !'..:" 98
Suzanne
1 Cocoşul . . : : 5 . . 5 99
2 Suflete necunoscute ! ? » ! " 104
3 steaua 105
4 Teatrul de păpuşi .....<<•«•< 109

Prietenii Suzannei

1 André ...:,....«.....[114]
2 Pierre . . . ; ï «,..«...'. 121
3 Jessy . . . « ï ,,,...««.. 125

Biblioteca Suzannei

1 Doamnei D * . . . . : . ; • • 130**
2 Dialog despre poveştile cu zîne.....135

PIERRE NOZIÈRE

Cartea întii
Copilăria

I Sfînta Scriptură şi Grădina Botanică : : : : lf>6
II Negustorul de ochelari 171
III Doamna Mathias . 178
IV Scriitorul public 182
V Povestirile .mamei. . . ; . I : '. ; ; ; 188
şcoala . . . . ; . . . . . : . ; . îefi
Marie .....; : . 188
Peste cîmpii .....ir..;. 189
GreŞelite cttor mari . . ..; . 134
Jacqueline şi Miraut .....".::; 196
VI Cei doi croitori ....;..:.::. 198
vii Domnul Debas . . ; ; ; . ; : ; : : : 204
I î : : ; : : 204
II . : : ; 207
III ct«eS!fîî! l«ţ|" VIII Scutierul regelui . I i ? ! î 5 ! ? ! î 212
IX Doamna Planchonnet ¡SSiJii!"! 218
x Cei doi tovarăşi . . : ; : : : : : ; : 224

XI Onésinae Dupont . ! ï l \ l l \ l f
230Cartea a doua

Note scrise de Pierre Nozière pe marginea volumului său, [1] în format mare : Plutarh . .... Ş ... . 236 * * * ::!!!?!::.....237
Ariste, Polyphile şi Dryas ;!::;*::.. 244

Cartea a treia

Plimbările lui Pierre Nozière în Franţa
I Pierrefonds.....::::.. 250
II Orăşelul ...,:...:::... 255
Istoria preafericitului Langis şi a preafericitei Onoflette 257
Istoria sfîntului Adjutor . '.....260
III Saint-Valéry-pe-Somme.....: : !.. 267
Saint-Valéry-pe-Somme, vineri, 13 august " l : . 267
Istoria sfîntului Gualaric sau Valéry . ; : ; ; . 270
Saint-Valéry-pe-Somme, 14 august î " : ! : 276
16—18 august ..... î, | 5 ! ! : ■ ; 280
Saint-Valéry, 22 august ! 5 : ! î î î ! . 285
Eu, 23 august . . ; ; ; ; ï î : ? : ; 286
Le Tréport, 23 august : ! î ! î ! : î î *. 291
IV Notre-Dame de Liesse : S S 5 ! ! : î ! . 292
Saint-Thomas, 11 august 292
Povestea celor trei cavaleri d'Eppes şi a frumoasei Izmeria ... s . 298
y In Bretania ï : : : . 304
Promontoriul Raz (Finistère), 23 iulie " ! ! 5 î 304
De Carneo (Morbihan) 4 august , ! ! ! ! ; ; 319
Sainte-Anne-d'Auray, 28 iulie ! " ; : ; ; : 32

Coperta de *Gh. Baltoc*

R S B N 973-23-0068-X Lector : SORIM MARCUX/E8CV S-
ehnorefeator : GH. CHEB'U
Ap6rurim: Bim ae tipar 29M.IHS9 Format 32/70X108. Coli tipo 10,5

Comanda nr. 90 106 Combinatul poligrafic „Casa Seînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti, Bepubîica socialistă Români

a

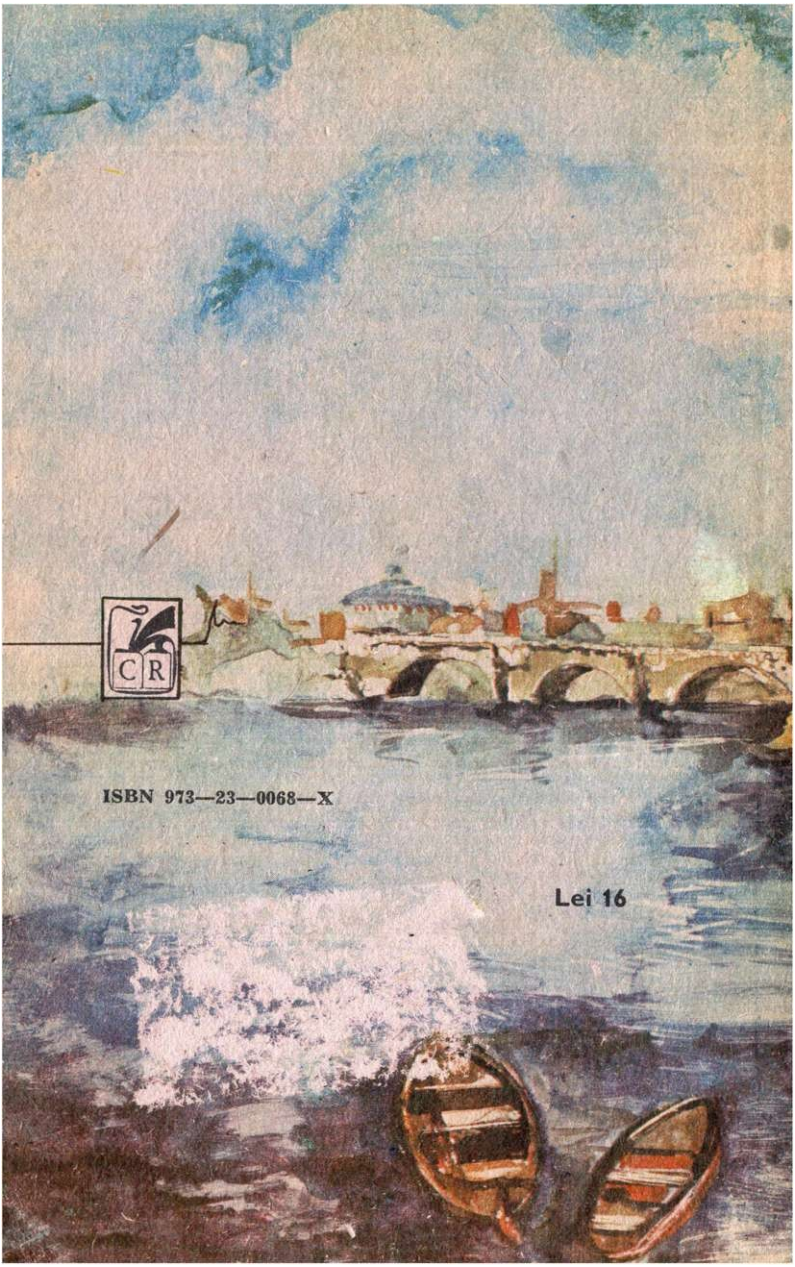

ISBN 973—23—0068—X

Lei 16